

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА
БІБЛІОТЕКА

Бюлетень
Національної наукової
сільськогосподарської
бібліотеки
НААН

Випуск 1

2024

Даний випуск Бюлетеня ННСГБ НААН продовжує серію видань спеціального призначення. До випуску ввійшли науково-аналітичні огляди звітів про діяльність бібліотек установ мережі Національної академії аграрних наук України і Міністерства освіти і науки України за 2023 р., рекомендації щодо поліпшення інформаційно-бібліотечного обслуговування фахівців аграрної галузі та науково-методичні матеріали на допомогу аграрним бібліотекам мережі.

Видання адресоване бібліотечним працівникам, науковим співробітникам галузевих книгозбірень мережі для використання за напрямками їхньої основної діяльності.

Адреса бібліотеки:

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
вул. Героїв Оборони, 10
м. Київ –127
03127
тел.: 38044 258-21-45
www.dnsgb.com.ua
E-mail: dnsgb_uaan@ukr.net

Друкується за рішенням Вченої ради ННСГБ НААН
(протокол № 11 від 27 вересня 2024 р.)

Редакційна колегія:

В. А. Вергунов, д-р. с.-г. наук, проф., акад. НААН (гол. ред.);
Л. М. Татарчук, канд. іст. наук (заст. гол. ред.); О.В. Капралюк, канд. с.-г. наук, с.н.с. (відп. секретар); Н. Г. Анненкова, д-р. іст. наук; І.О. Демуз, д-р. іст. наук, проф.; В. І. Кучер, д-р. іст. наук, проф.; О. І. Уткін, д-р. іст. наук, проф.; І. О. Анненков, канд. іст. наук; Т.В. Каштанова, канд. іст. наук; Н. Д. Коломієць, канд. с.-г. наук, с.н.с.; С. В. Нижник, канд. іст. наук; Т. М. Підгайна, канд. іст. наук; Г.М. Соловей, канд. іст. наук, ст. дослідник, Н. Б. Щебетюк, д-р. іст. наук; Е. В. Юрчак, канд. іст. наук.

Бюлетень Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН / ННСГБ НААН; редкол: В.А.Вергунов (голов. ред.), Л.М.Татарчук, О.В.Капралюк (відп. секр.) та ін. –2024. –Вип.1 –226 с.

© Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, 2024

ВІД УКЛАДАЧІВ

Згідно спільного наказу Мінагрополітики України та УААН №178/45 від 1 липня 2002 р. і Постанови Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2003 р. № 1696 Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН) – спеціальна установа загальнодержавного значення, головний координаційний, науково-дослідний та методичний центр мережі сільськогосподарських бібліотек; провідний науково-інформаційний, освітній центр з проблем сільського господарства на теренах України, покликаний реалізовувати державну програму підвищення ефективності інформаційно-бібліотечного й наукового супроводу вітчизняного агропромислового виробництва. Вона володіє унікальним фондом, що налічує понад 1,1 млн. галузевих видань на 35-ти мовах із 59 країн світу.

Важливою складовою діяльності ННСГБ НААН є науково-методичне забезпечення всіх напрямів ефективної роботи аграрних бібліотек мережі, що впливає на вдосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування фахівців галузі. Однією з дієвих форм методичного впливу ННСГБ НААН на ефективну діяльність бібліотек мережі є підготовка та видання актуальних науково-методичних документів.

«Бюлетень ННСГБ НААН» містить науково-аналітичні огляди звітів про роботу наукових бібліотек закладів вищої освіти Міністерства освіти і науки України та науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України за 2023 р., що знаходяться у підпорядкуванні ННСГБ НААН.

Укладачами розділів виступають: О.В. Капралюк, канд. с.-г. наук, с.н.с. – бібліотеки аграрних ЗВО III-IV р.а.; І.В. Непран, канд. с.-г. наук, доцент – бібліотеки аграрних ЗВО I-II р.а.; О.Т. Дупляк, канд. с.-г. наук, доцент – бібліотеки НДУ НААН.

Аналіз діяльності уможливорює оцінити результати роботи книгозбірень, виявляти кращих з метою розповсюдження інноваційних напрацювань для запозичення іншими установами, вносити пропозиції щодо покращання окремих напрямів в їхній роботі на основі єдиних методологічних засад діяльності.

«Бюлетень ННСГБ НААН» містить інструктивно-методичні та нормативні документи підготовлені співробітниками ННСГБ НААН.

Запрошуємо всіх до співпраці з підготовки випусків «Бюлетеня ННСГБ НААН». Просимо надсилати інформацію з досвіду роботи вашої бібліотеки, ділитися цікавими, змістовними сценаріями з тих чи інших напрямів роботи.

У разі виникнення запитань ви можете звернутися до співробітників підрозділу, контакти яких зазначені на сайті бібліотеки.

Ми раді спілкуванні і завжди на зв'язку!

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗВІТІВ БІБЛІОТЕК АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ III-IV Р.А. УКРАЇНИ ЗА 2023 РІК

Минулого року свій ювілей святкували два аграрні ЗВО країни, зокрема 125 років від дня заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України та 85 років – Одеського державного аграрного університету (ОДАУ). За час існування університети стали одними з провідних навчальних закладів України. Завдяки наполегливій праці науково-викладацького складу підготовлено тисячі висококваліфікованих молодих спеціалістів, які достойно працюють на ниві аграрної науки, освіти та виробництва та мають здобутки у розбудові держави. Щиро вітаємо ювілярів та бажаємо плідної праці і нових досягнень!

Діяльність наукових бібліотек аграрних ЗВО III-IV р.а. другий рік продовжувалася в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, що вплинуло на якісні та кількісні показники та напрями роботи книгозбірень, особливо тих, хто знаходився в зоні активних бойових дій.

Так, не зважаючи на те, що впродовж 2023р. Херсон знаходився у зоні бойових дій та під постійними обстрілами, Наукова бібліотека (НБ) Херсонського державного аграрно-економічного університету (ХДАЕУ) залишалася інформаційним, консультаційним, ресурсним центром для студентів, викладачів та науковців¹.

Ще одна НБ – Таврійського державного агротехнологічного університету ім. Дмитра Моторного (ТДАТУ) від початку війни, окупації міста Мелітополь книгозбірні університету зіткнулася з викликами небезпеки та втрат, зокрема було окуповано: приміщення НБ – 1655 м²; друкований фонд – 360 185 прим. у т.ч. рідкісних та цінних документів – 2602 прим., технічні засоби (ПК, ноутбуки, сервери, копіювально-розмножувальна техніка тощо – 47 од.). Знищено: YouTube-канал НБ з понад 50 відеопрезентаціями, експозицію раритетних етнографічних речей «Українська оселя», «Козацька історична бібліотека», яка налічувала понад 200 видань з історії козацтва – унікальні зібрання істориків та публіцистів, художні видання, які розповідають про історію України тощо.

У 2022-2023 рр. НБ ТДАТУ в умовах повномасштабного вторгнення РФ, запровадження воєнного стану в країні, переміщення вузу до Запоріжжя, зробила все можливе для організації роботи НБ в нових екстремальних умовах.

¹ Звіт НБ ХДАЕУ за 2023 р. Херсон, 2024.

Попри війну, НБ університету продовжує свою діяльність у дистанційному режимі. Бібліотека постійно взаємодіє з університетською спільнотою: швидко реагує на складні виклики воєнного часу, застосовує можливості глобальних комунікацій для забезпечення навчальної та наукової діяльності інформацією; впроваджує онлайнві технології для підвищення якості освітнього процесу, особливо в умовах дистанційного навчання; вдосконалює інформаційно-бібліотечні сервіси та продукти.

НБ ТДАТУ через окупацію, з 27 травня 2022 року позбавлена можливості надавати читачам користуватись друкованим фондом. І це є великим викликом. Незважаючи на складні умови, співробітники і студенти ТДАТУ мають необхідний доступ до бібліотечного фонду бібліотек-партнерів. З метою інформаційно-бібліотечного забезпечення освітнього і наукового процесів, з бібліотеками ЗВО Запоріжжя була досягнута домовленість щодо обслуговування викладачів і студентів ТДАТУ у наукових бібліотеках Запорізького Національного університету і НУ «Запорізька політехніка». Також колеги з Одеського національного технологічний університет – ОНТУ люб'язно дозволили користуватись ЕБ університету науковцям².

НБ Державного біотехнологічного університету (ДБТУ) Харкова продовжила інформаційне забезпечення наукового та навчального процесів, а також роботу з фондами у пошкоджених корпусах університету. Поруч з виконанням своїх планових завдань працівники значну частину робочого часу витратили на прибирання приміщень бібліотеки, постраждалих від бойових дій, ліквідовуючи наслідки руйнувань, долучались до прибирання скла та будівельного сміття, відчищали стіни, мили стелажі, прибирали бруд, займалися переміщенням книг зі зруйнованого приміщення до більш безпечних пунктів зберігання, долучались до заходів з організації рятування пошкоджених книг, упорядкування фондів на окремих бібліотечних пунктах³

Колектив книгозбірні працював у дистанційному режимі з об'єднання ресурсів чотирьох університетських бібліотек в одну та створення ресурсів власної генерації, вдосконалюючи сервісні послуги для користувачів. Бібліотека переформувала свою діяльність і відкрила для себе нові можливості роботи в онлайн середовищі, а дистанційні форми дали змогу не лише продовжувати діяльність, а й значно розширити горизонти співпраці з віддаленими користувачами⁴.

² Звіт НБ ТДАТУ за 2023 р. Мелітополь-Запоріжжя, 2024.

³ Звіт НБ ДБТУ за 2023. Харків, 2024.

⁴ Звіт НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Обслуговування користувачів є важливим напрямом роботи бібліотек, спрямоване на задоволення інформаційних потреб користувачів.

Відмітимо, що загалом впродовж минулого року кількість зареєстрованих користувачів зросла на 14 % порівняно з 2022 р. і дорівнювала 91 960 (рис. 1). Так, ця тенденція спостерігалася зокрема у НБ Полтавського державного аграрного університету (ПДАУ). Причина – збільшення набору студентів і аспірантів, а також кількості викладачів та спеціалістів. Зростання показника було також обумовлено й обслуговуванням НБ сторонніх користувачів, більшість з яких – внутрішньо переміщені особи, що проживали на території Університету⁵.

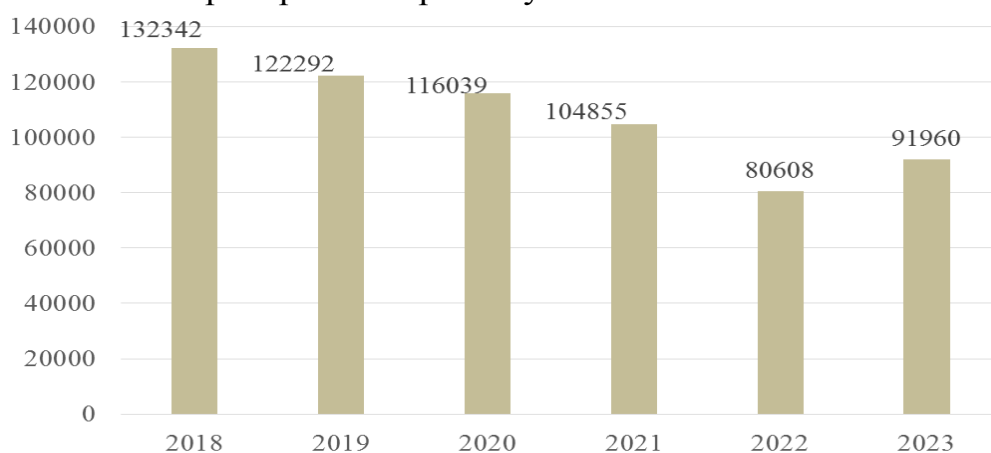

Рис. 1. Кількість зареєстрованих користувачів НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. МОН

У більшості бібліотек аграрних ЗВО III-IV р.а. здійснювалося у змішаному форматі. Зокрема, про це йдеться у звіті НБ ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут». У зв'язку з воєнним станом та частими повітряними тривогами, обслуговування користувачів здійснювалось, як очно, так і дистанційно. Для якісного забезпечення навчально-виховного та наукового процесу книгозбірня Інституту забезпечила вільний та відкритий доступ до всіх ресурсів і фондів бібліотеки. Оперативно та якісно надавала тематичні та електронні довідки, за запитами користувачів, здійснювала електронне доставляння документів на електронну пошту, Viber та Telegram⁶.

Аналіз звітів за 2023 р. показав збільшення відвідуваності читачами НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. до 2 883 870, при цьому кількість виданих

⁵ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

⁶ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» за 2023 р. Ніжин, 2024.

документів зростає на 33 % порівняно з 2022 р. (рис. 2). Частково це пояснюється тим, що ресурсами НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. користувалися й читачі галузевих ЗВО I-II р.а. та НДУ, які внаслідок війни не могли повною мірою задовольнити інформаційні потреби користувачів. Так, наприклад, у зв'язку з тим, що бібліотека Сумського фахового коледжу Сумського національного аграрного університету (СНАУ) через відсутність там працівника не функціонувала понад пів року, студенти коледжу мали змогу користуватися ресурсами НБ СНАУ. Читачами стали й слухачі Навчально-практичного центру, що здобували при університеті виробничі професії⁷.

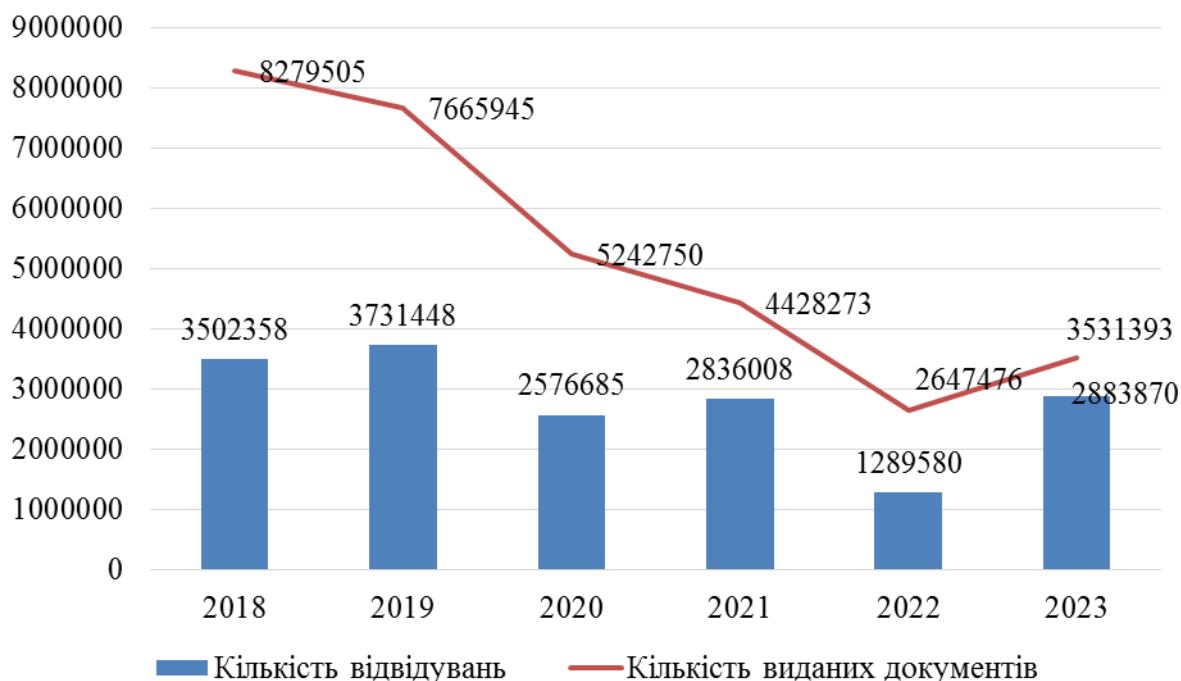

Рис.2. Кількість відвідувань та виданих документів користувачам НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

Важливу роль в обслуговуванні користувачів та популяризації аграрних інформаційних ресурсів НБ галузевих ЗВО III-IV р.а. відіграють офіційні сайти, сторінки в соціальних мережах та YouTube. Більшість книгозбірень зареєстровані на декількох соціальних платформах для полегшення доступу користувачів до інформації.

⁷ Звіт про роботу НБ про роботу бібліотеки СНАУ за 2023 р. Суми. 2024.

ФОРМУВАННЯ ФОНДУ

Формування фонду є одним з головних напрямів діяльності фахівців бібліотек, оскільки від нього значною мірою залежить повнота та якість задоволення інформаційних потреб читачів. Згідно з звітами надісланих НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. загальний галузевий фонд у 2023 р. становив 7 983 447 прим. (рис. 3). Одним з важливих напрямів формування фонду є його комплектування. У звітному році кількість нових надходжень до галузевих бібліотек становила 29 785 прим., що більше порівняно з 2022 р. на 15 710 од. (рис. 3). Серед основних джерел – передплата та купівля, дари, книгообмін та ін.

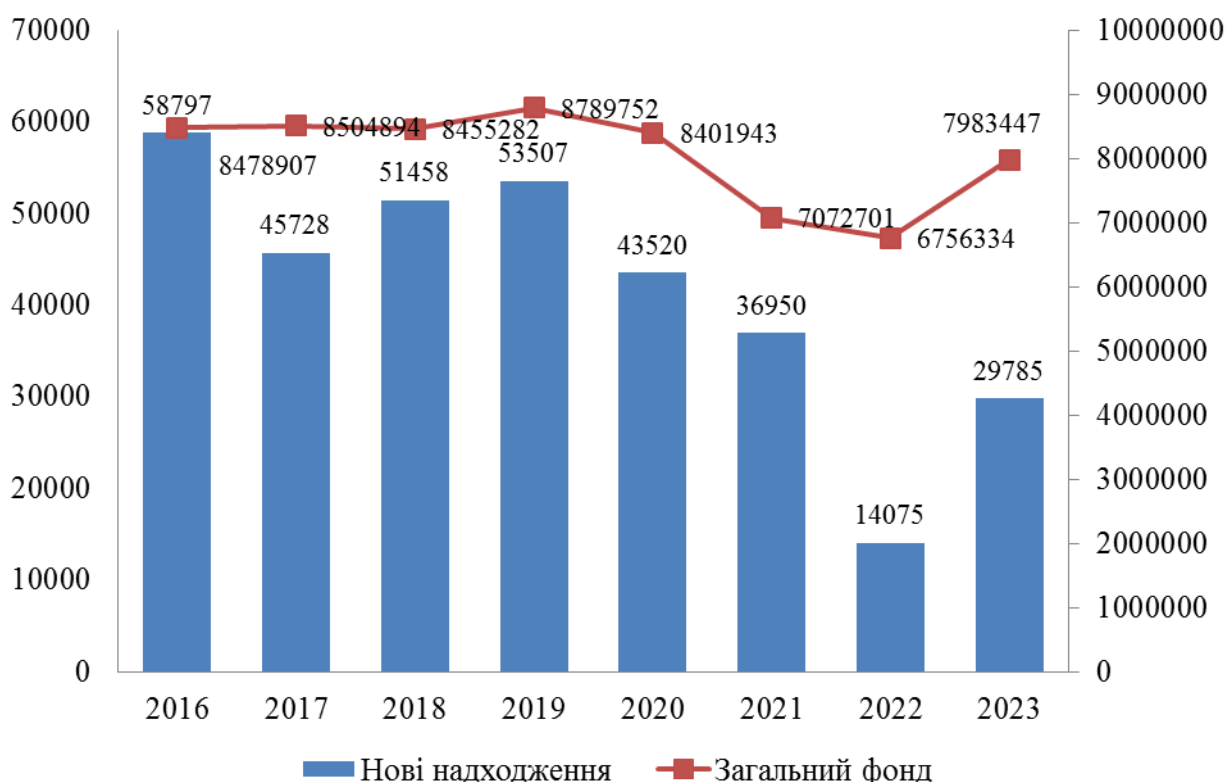

Рис. 3. Загальний фонд та нові надходження НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

У НБ Дніпропетровського державного аграрно-економічного університеті (ДДАЕУ) у зв'язку з низьким рівнем фінансування, значним подорожчанням літератури та періодичних видань оновлення фонду здебільшого відбувалося внаслідок дарів. Цінним надходженням до фонду читальної зали суспільно-гуманітарної літератури стали дарунки Українського інституту національної пам'яті, які висвітлюють трагічні події голодомору на архівних документах та були одразу ж представлені на книжкових виставках бібліотеки. З Науково-методичного центру ВФПО за підтримки Німецько-українського проєкту «Німецько-українська співпраця у

галузі органічного землеробства» надійшло у дарунок 10 прим. видання «Основи органічного землеробства», яке було створене у рамках цього проєкту⁸.

У звітному році НБ СНАУ було оформлено передплату періодичних видань на поточний рік. Однак, через військову агресію Російської Федерації проти України значна кількість фахових періодичних видань не була представлена у передплатному каталозі і тому книгозбірнею було передплачено лише 42 назви. Крім того, низка видань припинила випуск паперових версій і приймала передплату на електронні⁹.

При комплектуванні фонду НБ Миколаївського національного аграрного університету (МНАУ) надавалася перевага репертуарному різноманіттю документів при незначній кількості примірників, а в передплаті все більше враховувалася можливість доступу до електронних версій періодичних видань. У цих умовах ефективним напрямком діяльності стало використання технологій моніторингу інформаційного простору Інтернет з метою доступу до безплатних інформаційних ресурсів, а також формування власних повнотекстових електронних БД. Традиційно, головним джерелом комплектування було придбання літератури за бюджетні кошти у видавництвах України. Щоквартально здійснювалася розсилка прайсів книговидавництв електронною поштою на кафедри Університету з метою покращання книгозабезпечення навчальних дисциплін та придбання за бюджетні кошти найбільш релевантної та актуальної навчальної літератури¹⁰.

Основним джерелом поповнення фондів НБ Полтавського державного аграрного університету (ПДАУ) були дарунки від юридичних і фізичних осіб¹¹.

Як відмітила у звіті директорка НБ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» через відсутність регулярного і достатнього фінансування, фонди бібліотек постійно старіють і скорочуються, зношення і скорочення в останні роки перевищує надходження нової літератури¹².

До фонду НБ Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького (ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького) безкоштовно надходили наступні іноземні часописи:

⁸ Звіт про роботу НБ ДДАЕУ. Дніпро, 2024.

⁹ Звіт про роботу НБ про роботу бібліотеки СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

¹⁰ Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023 р. Миколаїв, 2024.

¹¹ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

¹² Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» за 2023 р. Бережани, 2024.

«*Deutsches Bienen Journal*» (Німеччина), «*Polish Journal of Veterinary Sciences*» (Польща)¹³.

Особливе місце серед книжкових колекцій НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. становлять цінні та рідкісні видання, вони потребують особливого захисту та умов доступу зокрема й за допомогою сучасних технологій¹⁴. У статті 16 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» № 33/95-ВР від 27.01.95, а також змінами внесеними до нього № 1414-IX від 27.04.2021 зазначається, що особливо цінні, рідкісні документи та колекції включаються до Державного реєстру національного культурного надбання України. З метою забезпечення їх збереження створюються страхові копії¹⁵. Загальна кількість цінних та рідкісних видань у фондах НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. становила 70 342 прим., що менше на 3,1 % порівняно з 2022 р. (рис. 4).

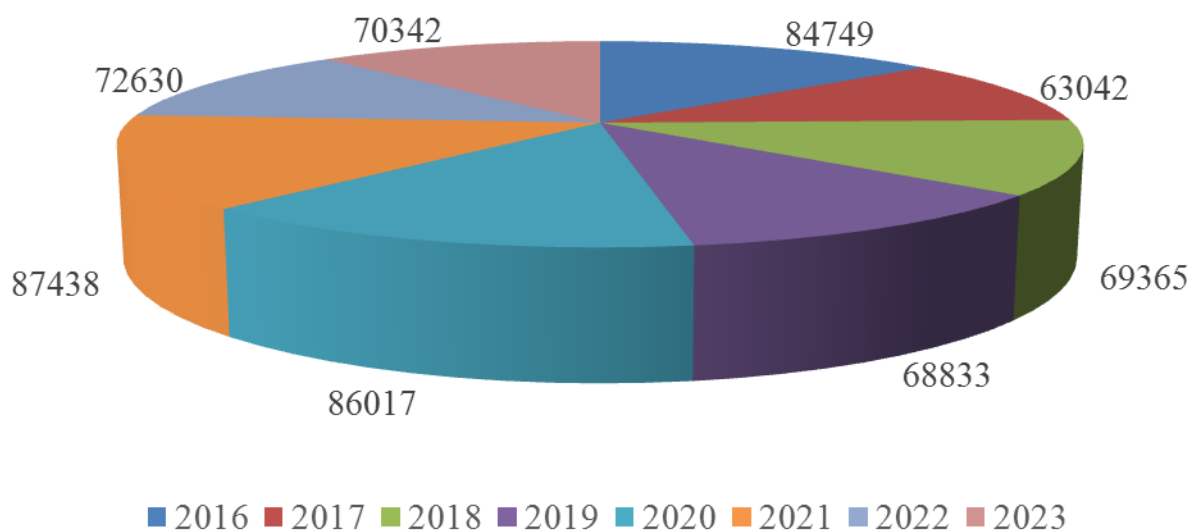

Рис. 4. Фонд цінних та рідкісних видань НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

Відмітимо, що у фондах НБ ПДАУ зберігається 308 рідкісних та цінних видань. Бібліотека докладє максимум зусиль для збереження та популяризації пам'яток книжкової культури. З цією метою у звітному році було укладено тематичний покажчик «Рідкісні видання у фонді бібліотеки ПДАУ: бібліографічний покажчик. Вип. 2». У 2023 р. НБ ПДАУ отримала від

¹³ Звіт про роботу НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023 р. Львів, 2023.

¹⁴ Копійка П.О. «Цінні та рідкісні видання в бібліотеках України та Шотландії: організація системи зберігання та доступу»: кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти ОС «Бакалавр». Київ, 2023. 65 с.

¹⁵ Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.05.2024)

викладача Університету неоціненний подарунок – ноти, видані більш ніж століття тому¹⁶.

На постійній основі проводиться презентаційна робота працівниками Подільського державного університету (ПДУ) з цінними та рідкісними виданнями з метою привертання до них уваги науковців та ін. користувачів. Фонд цінних та рідкісних видань налічує 860 прим. (649 назв) документів. У 2023 р. він збільшився на 5 прим.¹⁷

У 2023 р. НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького отримала від кафедр 601 прим. рідкісних видань, загальний же його фонд становить 20 732 прим.¹⁸

Фонд рідкісних та цінних видань у ДБТУ на 01.01.2024 р. налічував 23 373 прим. Відповідно до наказу № 01-01/126 від 17.04.2023 р. з Ужгородської філії було повернуто до Харкова з евакуації книги фонду рідкісних та цінних видань – 455 прим. замість 456 (одне видання було втрачено). Замість нього після експертизи було прийнято 2 рідкісних франкомовних видання: стародрук трагедій Вольтера та рідкісне видання повчальних оповідань для дітей Мадам де Флізель. У 2022 р. було започатковано інформаційно-бібліографічний проєкт «Книжкові скарби НБ ДБТУ» для популяризації колекцій рідкісних і цінних видань. У його рамках 146 примірників унікальних видань представлено для користувачів на віртуальних виставках: «Перлини фонду іноземних видань», «Дослідник природи та причин багатства народів», «Існувати – значить мислити», «Фундатори лісівничих наук», «Першоджерела лісівничих наук»¹⁹.

Особливою гордістю бібліотеки ХДАЕУ є фонд рідкісних та цінних книг, який налічує 689 примірників унікальних видань з сільського господарства, ботаніки, генетики, ентомології, зоології, геології, ін. галузей знань (хронологічні рамки – 1826–1949 рр.).

Для оперативного пошуку видань існує традиційна (карткова) картотека, а також науково – допоміжний ретроспективний покажчик літератури «Раритетна книга Наукової бібліотеки ХДАЕУ (1826–1949 рр.). Електрона БД «Цінні та рідкісні книги» на цей момент не активна (відсутність Інтернету в бібліотеці). Для проведення повної інвентаризації книжкового фонду після деокупації немає можливостей як фізичних, так із безпечних умов праці²⁰.

¹⁶ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

¹⁷ Звіт НБ ПДУ за 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2024.

¹⁸ Звіт НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023р. Львів, 2024.

¹⁹ Звіт НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

²⁰ Звіт НБ ХДАЕУ за 2023 р. Херсон, 2024.

Кількість рідкісних та цінних документів, яка залишилася в НБ ТДАТУ в окупованому Мелітополі становила 2602 прим.²¹

24–25 червня у стінах ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького, у рамках Міжнародного проєкту під назвою «Інноваційний підхід до історичної спадщини ветеринарної медицини українсько-польського пограниччя» (VetHeritage) та Програми транскордонного співробітництва Польща-Україна 2014–2020 рр. «Lviv Veterinary Weekend» відбувся третій підсумковий захід проєкту. У ході реалізації проєкту було здійснено оцифрування рідкісних та цінних документів бібліотеки. На даному заході відбулись 2 презентації: 1) Наукові праці ректорів, їх роль у розбудові Львівської ветеринарної академії та розвитку ветеринарної медицини (1881–1939 рр.): біобібліографічного покажчика, а також книги-каталогу «Зберегти від забуття: з історії вищої ветеринарної школи у Львові», який містить ілюстрований історичний огляд розвитку ветеринарної освіти і науки у Львові²².

Бібліотечні фонди постійно знаходяться в «русі» – видаються користувачам, експонуються на виставках, знаходяться у роботі – внесення видань до ЕК та формуванні покажчиків. У результаті багаторазового використання видання псуються, зношуються, втрачаються, а також застарівають за змістом. Тому, бібліотекарі постійно ведуть роботу з вилучення документів²³. Їх кількість у 2023 р. дорівнювала 148 358 прим., що більше порівняно з 2022 р. і 2021 р. відповідно на 105 350 та 103 891 прим. (рис. 5).

²¹ Звіт НБ ТДАТУ за 2023 р. Мелітополь-Запоріжжя, 2024.

²² Звіт НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023 р. Львів, 2023.

²³ Вилучення документів з бібліотечного фонду в контексті сучасних нормативних документів: метод. веком. для публічних бібліотек / Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ; уклад. В.М. Шелегеда. – Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2020. 28с.

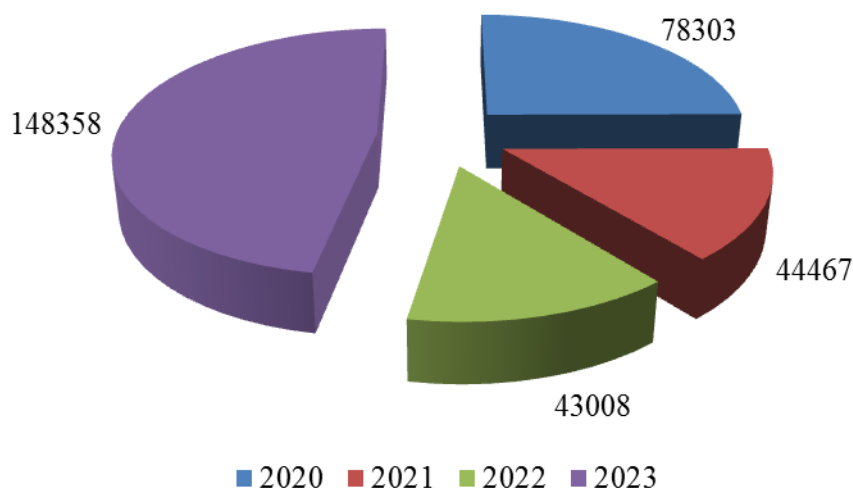

Рис. 5. Вибуло документів з НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України Міністерство культури та інформаційної політики розробило рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів. Відповідно до документа рекомендовано не залишати видання зміст яких порушує вимоги частини третьої ст. 2 Закону України «Про захист суспільної моралі», а саме: які пропагують війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України тощо²⁴. Зазначений документ має рекомендаційний характер. Проаналізувавши звіти бібліотек аграрних ЗВО III-IV р.а. за 2023 р. відмітимо, що російськомовні видання у фондах книгозбірень становлять близько 41% (рис. 6). Керуючись зазначеною вище Інструкцією низка аграрних бібліотек частково списала свої фонди. Відмітимо, що книгозбірня Поліського національного університету (ПНУ) списала 25973 прим. фізично зношених та морально застарілих видань, зокрема періоду СРСР, за винятком окремих документів, що становлять ядро бібліотечного фонду (зокрема, видання краєзнавчого характеру, книжкові пам'ятки тощо)²⁵. У зоні особливої уваги Уманського національного університету садівництва (УНУС) у 2023 р. було списання документів, що стали непридатними для подальшого використання: морально застарілі, зношені, втрачені

²⁴ Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. URL: <https://mcip.gov.ua/news/rekomendatsii-ministerstva-kultury-ta-informatsiynoi-polityky-ukrainy-shchodo-aktualizatsii-bibliotechnykh-fondiv-u-zv-iazku-zi-zbrojnoiu-ahresiieiu-rosiyskoi-federatsii-proty-ukrainy/>

²⁵ Звіт про роботу НБ ПНАУ за 2023 р. Житомир, 2024.

користувачами та російськомовні. Кількість вилучених документів за звітний період склала 9 139 прим., у т.ч. російськомовних – 5045²⁶.

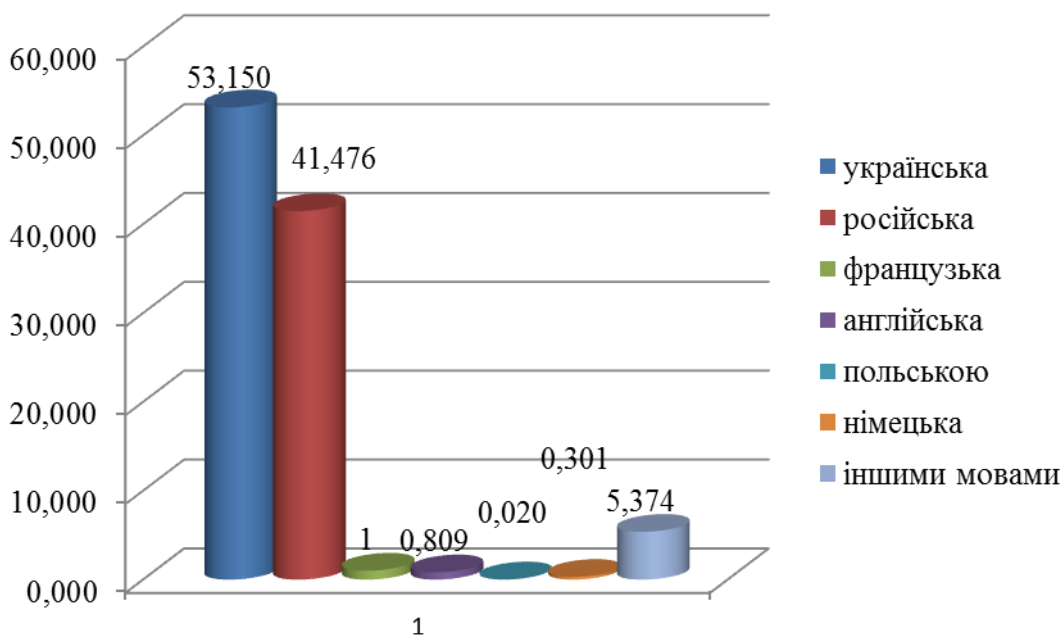

Рис. 6. Розподіл фондів за мовами, %

У НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького було списано 10 366 прим.: російськомовних документів, нестача, яка була виявлена при перевірці²⁷.

Впродовж 2023 р. з НБ НУБіП України з облікових документів було списано літературу загублену читачами, зношену, застарілу за змістом, а також виключено літературу тимчасового зберігання – періодичні видання (газети та журнали) внаслідок закінчення терміну їх зберігання та дублетні, які не підлягали взяттю на баланс²⁸.

За попередньою інформацією, з фонду НБ ТДАТУ, який було окуповано в Мелітополі було вилучено українську історичну та художню літературу, а також про майдан і АТО²⁹.

²⁶ Звіт про роботу НБ УНУС за 2023р. Умань, 2023.

²⁷ Звіт про роботу НБ ЛНВМБ імені С. З. Гжицького за 2023 р. Львів, 2024.

²⁸ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023 р. Київ, 2023.

²⁹ Звіт НБ ТДАТУ за 2023 р. Мелітополь-Запоріжжя, 2024.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Важливе місце у поширенні бібліотеками аграрних ЗВО III-IV р.а. галузевої інформації, її збереженні, підтримці проведення наукових досліджень вченими належить електронним ресурсам. Саме тому їх формування є надзвичайно важливим напрямом роботи книгозбірень. Відповідно до Закону України від 1 грудня 2022 р. за № 2807-IX «Про Національну програму інформатизації» електронні інформаційні ресурси визначено, як систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів³⁰. У Концепції Національної програми інформатизації зазначено, що головною метою Програми є забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією на основі широкого використання інформаційних технологій ...», а серед її головних завдань відмічено «формування системи національних інформаційних ресурсів; створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки...; формування ринку інформаційних продуктів і послуг; інтеграція України у світовий інформаційний простір»³¹. На виконання головних завдань, які поставила держава перед суспільством загалом та зокрема бібліотеками була й спрямована діяльність аграрних книгозбірень. Відмітимо, що впродовж звітного періоду у бібліотеках аграрних ЗВО III-IV р.а. кількість БД становила 252, що значно більше порівняно з 2022 р. та на жаль цей показник менший довоєнного періоду відповідно на 6% і 13% (рис. 7).

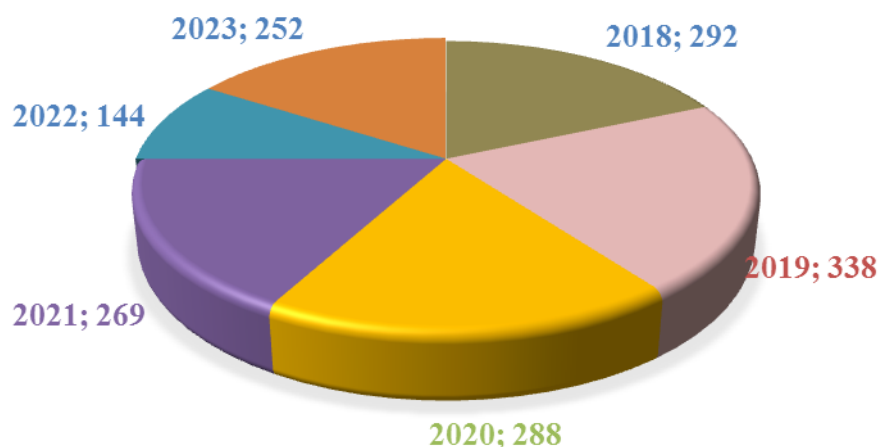

Рис. 7. Загальна кількість БД НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

³⁰ Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1.12.2022 за № 2807-IX.

³¹ Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 16.12.2020 за № [1089-IX](#).

Кількість БД власної генерації у 2023 р. показує тенденцію до зменшення порівняно з минулими роками, зокрема на 26 % (2022 р.) (рис. 8). У цьому напрямі відмітимо, діяльність НБ ПДАУ. Як зазначено у звіті одним із важливих напрямків діяльності книгозбірні залишається наповнення власних БД, зокрема й для користувачів з порушеннями зору – «Онлайн-бібліотеки для людей з вадами зору», що є надзвичайно важливим – приділяти увагу та концентрувати зусилля для полегшення роботи користувачам з порушенням зору.

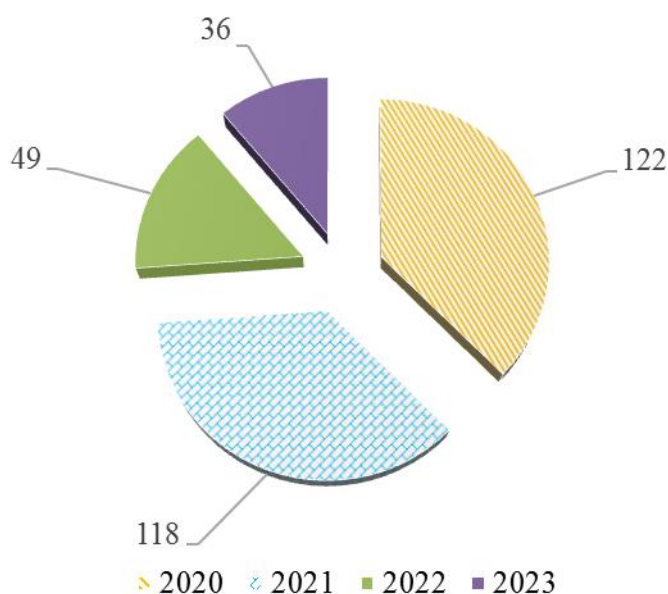

Рис. 8. Кількість власних БД НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

Враховуючи, що переважній більшості користувачів необхідні повнотекстові документи, бібліотеки аграрних ЗВО III-IV р.а. приділяють значну увагу цьому напрямку роботи. Зазначимо, що чисельність повнотекстових БД зросла на 3% відповідно до 2022 р. (рис. 9). Практично всі бібліотеки аграрних ЗВО III-IV р.а. ведуть роботу з наповнення репозитаріїв своїх вишів. Так, співробітники книгозбірні ПДАУ з вересня 2023 р. виконують функції адміністрування Електронного репозитарію ³². Фонд репозитарію ПДУ нараховує понад 10 400 електронних ресурсів, а кількість переглядів/ скачувань мережних електронних документів – 4 467³³.

³² Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024

³³ Звіт про роботу НБ ПДУ за 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2024

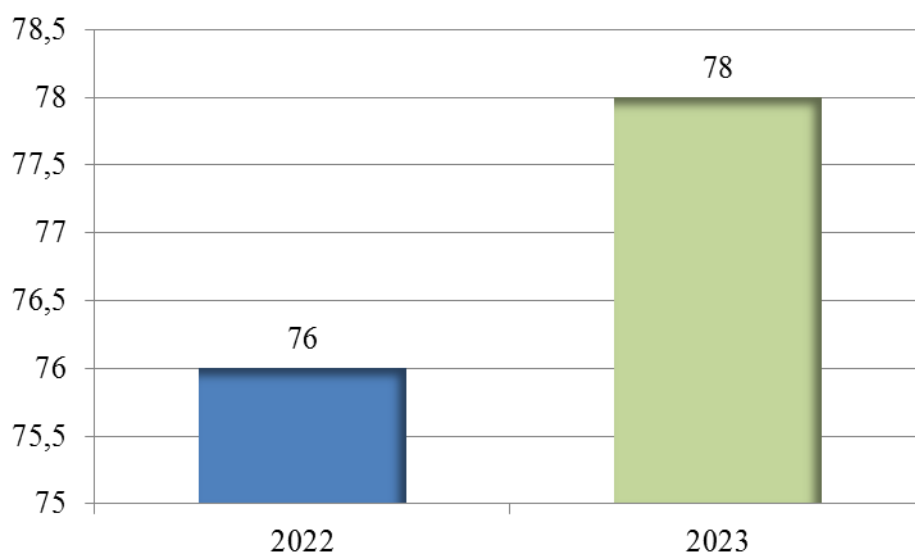

Рис. 9. Кількість повнотекстових БД НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

Репозитарій УНУС наповнюється з 2014 р., його обсяг дорівнював 8 211 документів³⁴.

Інституційний репозитарій є складником інтегрованої інформаційної системи ПНУ. Станом на 01.01.2024 р. в ньому опубліковано 13 900 документів³⁵.

Інституційний репозитарій Львівського національного університету природокористування (ЛНУП) надає вільний доступ до повних (або поданих у скороченому форматі) електронних документів з наукового доробку університету та електронних видань з фондів бібліотеки³⁶.

Серед головних напрямів діяльності бібліотеки ДДАЕУ було наповнення репозитарію, інформаційного ресурсу інтелектуальних продуктів університетської спільноти; БД «Періодичні наукові видання ДДАЕУ», «Публікації аспірантів, бакалаврів та магістрів», «Кваліфікаційні роботи здобувачів» тощо.³⁷

У 2023 р. НБ НУБіП України продовжено наповнення електронної бібліотеки вишу публікаціями наукових та навчальних праць викладачів та співробітників; Цифрової бібліотеки виданнями науково-педагогічних працівників університету згідно з укладеними авторськими договорами, авторефератами дисертацій, оцифрованими рідкісними та цінними виданнями, статтями та тезами конференцій; продовжено наповнення

³⁴ Звіт про роботу НБ УНУС за 2023 р. Умань, 2023.

³⁵ Звіт про роботу НБ ПНУ за 2023 р. Житомир, 2024.

³⁶ Звіт про роботу НБ репозитарій ЛНУП за 2023 р. Дубляни, 2024.

³⁷ Звіт про роботу НБ ДДАЕУ за 2023 р. Дніпро, 2024.

Інституційного репозитарію кваліфікаційних робіт, в якому містяться випускні кваліфікаційні роботи магістрів та бакалаврів НУБіП України³⁸.

НБ СНАУ, що є головною бібліотекою Територіального методичного об'єднання сільськогосподарських бібліотек Сумської області, до якого входять бібліотеки ВСП університету (фахових коледжів), вже понад десятиріччя забезпечується можливість представлення своїх ЕК на платформі каталогу головної бібліотеки і книгозбірням-учасникам. Протягом усього періоду функціонування розподіленого електронного каталогу НБ СНАУ здійснюється адміністрування усіх БД та збереження інформації. Однією з найбільш перспективних БД, коли освітній процес частково відбувається дистанційно, є повнотекстова БД «Електронна бібліотека», що на кінець звітного року містила 12 668 записів³⁹.

Попри складнощі, пов'язані з воєнним станом, репозиторій Білоцерківського національного аграрного університету (БНАУ) поповнювався протягом року новими матеріалами наукового, освітнього та методичного призначення. Станом на кінець 2023 р. в університетському репозитарії налічувалося 8633 документи. Кількість переглядів праць репозитарію за рік становила 3866. Звернення відбувалися з різних країн світу, найбільше з України, Канади, США, Китаю, Болгарії, Швеції, Нідерландів, Німеччини, Сінгапуру та ін.⁴⁰

Важливими електронними ресурсами НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького. є інституційний репозитарій, цифрова бібліотека стародруків, БД «Рідкісна книга» та ін.⁴¹

Як відмічено у звіті НБ МНАУ повні тексти електронної бібліотеки доступні в локальній мережі університету і є базовим інструментом пошуку та доступу до ресурсів бібліотеки. Бібліотека інтенсивно працює над поповненням електронної бібліотеки та електронного каталогу записами видань останніх років, що зберігаються у фондах книгозбірні, а також на зовнішніх електронних ресурсах вільного доступу⁴².

Фахівці ДБТУ впродовж звітного року наполегливо працювали над поповнення повнотекстових БД, зокрема Репозитарію ДБТУ, Літопису ДБТУ та Вебпортфолію науковця ДБТУ⁴³.

В умовах глобального інформаційного простору, зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій співробітники ТДАТУ не

³⁸ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023 р. Київ, 2023.

³⁹ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023р. Суми, 2024.

⁴⁰ Звіт про роботу НБ БНАУ за 2023р. Біла Церква, 2023

⁴¹ Звіт про роботу НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023р. Львів, 2023.

⁴² Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023р. Миколаїв, 2024.

⁴³ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023р. Харків, 2024.

зважаючи на всі виклики сьогодення докладали максимум зусиль до одного з найважливіших та сучасних напрямів роботи бібліотек, поповнення обсягу повнотекстових ресурсів ЕБ, кількість яких становила 30 тис. документів, а також Інституційного репозитарію «ElarTSATU» – 16 166 документів ⁴⁴.

Кількість записів у ЕК впродовж звітного року було введено більше на 14 521 порівняно з 2022 р. і цей показник становив 45 227 бібліографічних записів (рис. 10), загальна ж чисельність – 2 326 830 (рис. 11).

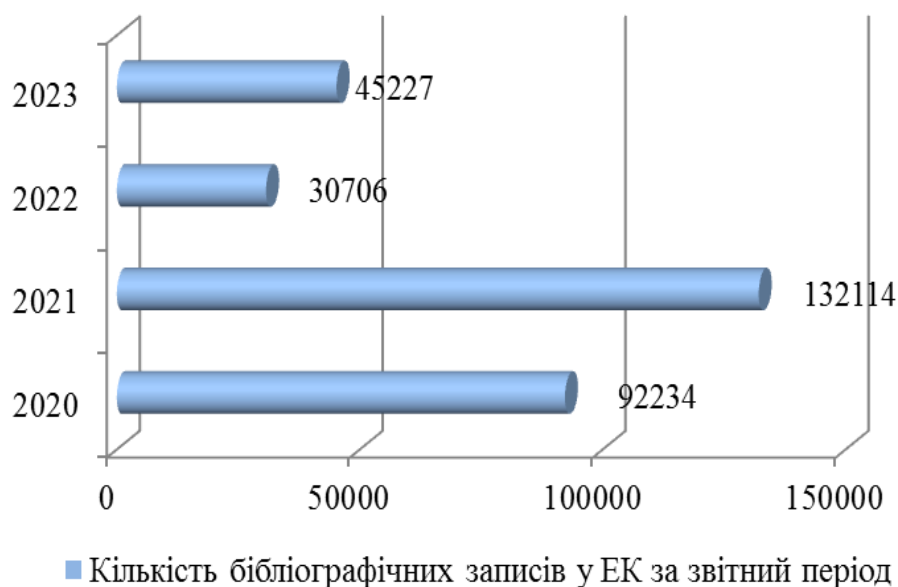

Рис. 10. Введено бібліографічних записів до ЕК НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. за звітний період

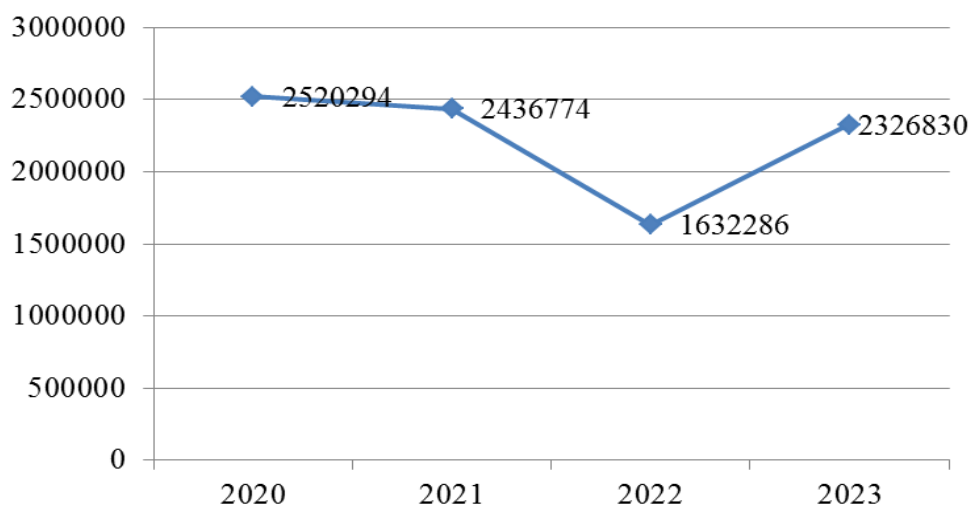

Рис. 11. Загальна кількість бібліографічних записів в ЕК НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

⁴⁴ Звіт про роботу НБ ТДАТУ за 2023 р. Мелітополь-Запоріжжя, 2024

У окремих бібліотек у робота у цьому напрямі призупинилася, внаслідок війни Російської Федерації проти України. Так, основним власним ресурсом ХДАЕУ був електронний каталог НБ, але фонд книгозбірні на початок 2023 р. представлений в ЕК, доступ до якого здійснювався через сайт бібліотеки був не активним з технічних причин та відсутності Інтернету, пов'язаних з постійними обстрілами Херсону.

Альтернативою наповнення електронними виданнями книг, науковими фаховими журналами, періодичними виданнями та іншою інформаційною базою була Вебсторінка сайту НБ ХДАЕУ та сторінка Facebook «Наукова бібліотека ХДАЕУ»⁴⁵

Попри те, що наразі більшість користувачів, особливо молоді віддають перевагу електронним носіям інформації порівняно з друкованими, аналіз річних звітів за 2023 р. показав тенденцію до зменшення кількості звернень читачів до ЕК бібліотек.

Впровадження сучасних технологій у роботу бібліотек дає змогу «переводити» друковані видання в електронний формат та зберігати документи на електронних носіях інформації. У першу чергу оцифровують цінні та рідкісні видання, а також ті, які мають підвищений попит з боку користувачів. Згідно з річними звітами НБ аграрних ЗВО III-IV р.а., обсяг оцифрованих видань у звітному році становив 838 видань. Відмітимо, діяльність у цьому напрямі НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького, фахівці якої оцифрували у 2023 р. 470 документів (5 811 с.)⁴⁶.

З нагоди відзначення 125-ї річниці НУБіП України у 2023 р., науковою бібліотекою 24 травня було організовано виставку навчальних та наукових видань науково-педагогічних працівників «Історичні віхи НУБіП України» на якій були представлені навчальні та наукові видання за всіма спеціальностями університету за останні 5 р. З цієї нагоди, фахівцями книгозбірні були оцифровані два видання 1926 р. та 1949 р. з першоджерел та надруковані у видавничому відділі університету, де детально описано історичний поступ *alma-mater*⁴⁷.

Враховуючи актуальність питання спеціалісти бібліотек намагаються його досконаліше вивчати та бути справжніми професіоналами в оцифруванні видань. Так, у звітному році працівники НБ СНАУ та ОДАУ брали участь у Науково-практичному семінарі з міжнародною участю

⁴⁵ Звіт про роботу НБ ХДАЕУ за 2023 р. Херсон, 2024.

⁴⁶ Звіт про роботу НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023 р. Львів, 2024.

⁴⁷ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023р. Київ, 2023.

«Оцифрування архівних, музейних, бібліотечних фондів задля збереження культурної спадщини України» (8 червня 2023 р.)⁴⁸.

У травні звітнього року співробітники останнього долучилися також до онлайн-дискусії «Оцифрування книг: бібліотеки і закон»⁴⁹.

Працівники НБ ПДУ в кінці звіту надали пропозицію, зокрема й щодо приділення уваги на курсах підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців питанню оцифровці фондів⁵⁰, створенню та забезпеченню роботи ЕБ. Враховуючи побажання, ННСГБ НААН у співпраці з ННІ неперервної освіти і туризму НУБІП, при проведенні курсів підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців у 2024 р. запросила завідувача лабораторії оцифрування наукових фондів ННСГБ НААН прочитати лекцію «Оцифрування друкованих документів ННСГБ НААН: сканування і розпізнавання» для їх учасників.

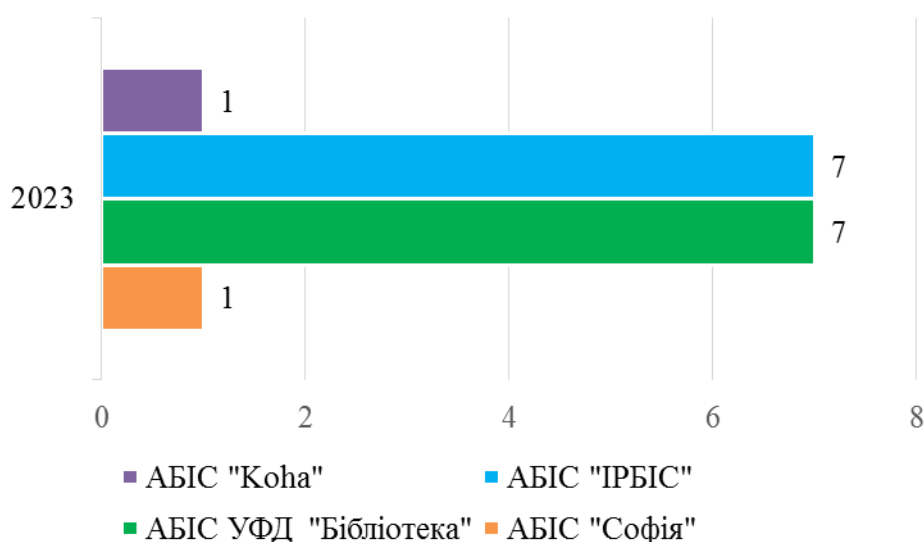

Рис. 12. Наявність АБІС у НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. МОН

Для підвищення ефективності роботи працівників книгозбірень, а також поліпшення якості обслуговування користувачів у бібліотеках впроваджують автоматизацію інформаційно-бібліотечних процесів. Автоматизована бібліотечна інформаційна система (АБІС), призначена для автоматизації бібліотечних процесів на основі використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, засобів обчислювальної техніки та

⁴⁸ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2023. Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024.

⁴⁹ Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023р. Одеса, 2024.

⁵⁰ Звіт про роботу НБ ПДУ за 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2024.

телекомунікаційних мереж⁵¹. У АБІС зазвичай виділяють наступні напрями, що підлягають автоматизації, зокрема це комплектування фондів і книгообмін; бібліографічна і аналітична обробка документів, ведення електронного каталогу; обслуговування користувачів; автоматизована підготовка бібліографічних видань тощо⁵².

Аналіз звітів надісланих НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. показав, що у переважній їхній більшості превалюють дві АБІС, а саме УФД «Бібліотека» та «Ірбіс» (рис. 12).

ІНФОРМАЦІЙНО-МАСОВА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» Р. 1, ст. 1 бібліотека – це інформаційний, культурний, освітній заклад головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки⁵³. Тому, на виконання покладених на книгозбірні завдань відповідно до Документа бібліотеки аграрних ЗВО III-IV р.а. значні зусилля спрямовують на проведення інформаційно-масової, культурно-просвітницької та виховної роботи серед користувачів. Згідно з даними звітів кількість проведених інформаційно-масових заходів НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. у звітному році збільшилася на 58 % порівняно з 2022 р., проте значно менше з довоєнним періодом (рис. 13). Найчисельнішою формою серед них є виставки та перегляди літератури (рис. 14).

⁵¹ Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять: ДСТУ 7448:2013. Київ, Мінекономрозвитку України, 2014.

⁵² Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0>

⁵³ Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.05.2024)

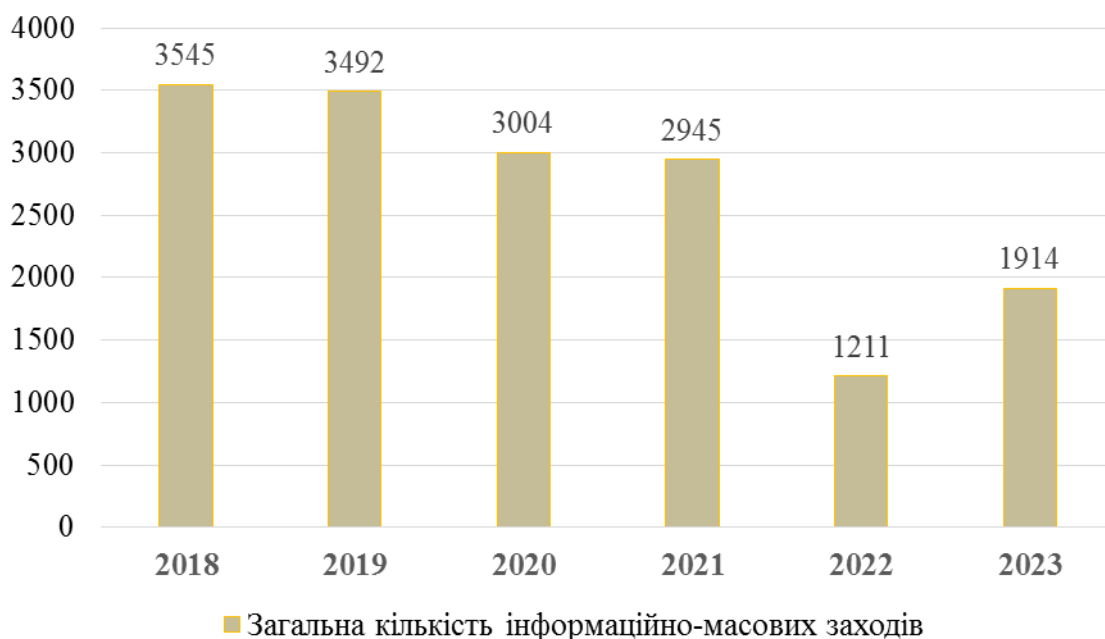

Рис.13. Кількість інформаційно-масових заходів НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

Фахівцями книгозбірень було проведено значну роботу з презентацій книг, збірок, організації галузевих виставок присвячених знаменним, ювілейним і пам'ятним датам України та особистостей наведено окремі з них: до Дня захисників та захисниць України, Покрови Пресвятої Богородиці та українського козацтва; 90-х роковин Голодомору 1932–1933 рр.⁵⁴; «Голодомор – непростий злочин», «Садівничий геній України: Л.П. Смиренко»⁵⁵, «Поріс чорнобилем Чорнобиль» – бідою нашою поріс»; «Міжнародний день боротьби з гендерним насильством»⁵⁶; Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства; Наука – основа прогресу⁵⁷, до Дня працівників сільського господарства; до Дня пам'яті героїв Крут⁵⁸, День незалежності України; День Конституції України⁵⁹; «Давнє українське видання»: до 450-річчя від часу заснування у Львові І. Федоровичем друкарні (1573 р.) та 150 років від дня заснування у Львові Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка (1873 р.)⁶⁰; «День злуки і злагоди» (до Дня Соборності України), «Рідна мова – духовне надбання народу» (до Дня української писемності та мови)⁶¹; . «Тарас Шевченко – великий кобзар українського народу» (9 березня – День народження); «Їх

⁵⁴ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

⁵⁵ Звіт про роботу НБ БНАУ за 2023 р. Біла Церква, 2023.

⁵⁶ Звіт про роботу НБ ВНАУ за 2023 р. Вінниця, 2024.

⁵⁷ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» за 2023р. Бережани, 2024.

⁵⁸ Звіт про роботу НБ ДДАЕУ за 2023 р. Дніпро, 2024.

⁵⁹ Звіт про роботу НБ ЛНУП за 2023 р. Дубляни, 2024.

⁶⁰ Звіт про роботу НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023 р. Львів, 2023.

⁶¹ Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023 р. Миколаїв, 2024.

відкриття змінюють світ» (11 лютого – Міжнародний день жінок у науці)⁶²; «До 185-річчя від дня народження письменника, етнографа, фольклориста Івана Нечуя-Левицького», «Славетні імена України»: Михайло Старицький – український письменник, поет, визначний театральний і культурний діяч⁶³; «Першопроходець органічного землеробства»⁶⁴; «Органічне землеробство за кордоном та в Україні»; «Ветеринарна медицина – галузь науки та практичних знань»⁶⁵; «Людина. Ідеолог. Освітянин» до 95-річчя пам'яті талановитого керівника Здоровцова Олександра Івановича; Безсмертна «Енеїда»: до 225-річчя від часу першого видання⁶⁶; «Болючі відтінки насильства»; «Бої за південь: назавжди в строю».

Працівниками НБ ХДАЕУ було проведено комплекс заходів до Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» та ін.⁶⁷.

У звітному році НБ ПДАУ було організовано творчу зустріч з поетесою Шефф Лерою та презентацію монографії керівниці психологічної служби ПДАУ Ірини Плаксієнко «Екологія людини: особистісна складова» та збірки «Моя країна... Мені болить...» Лариси Мельник⁶⁸.

У 2023 р. НБ НУБіП України організувала та провела 2 презентації книг: «Небесна сповідь», Аліни Шевченко – письменниці та співробітниці однієї з кафедр університету, а також «Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі. Від катастрофи до лабораторії» вчених Олени Паренюк та Катерини Шаванової⁶⁹.

У межах реалізації спільного проєкту Асоціації бібліотекарів, Спілки письменників Миколаївщини, працівників закладів культури, освітян і Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти – «Шануймо поета: Дмитро Кремінь у пам'яті миколаївців», присвячений 70-й річниці від Дня народження поета у МНАУ відбувся захід присвячений цій події⁷⁰.

⁶² Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» за 2023р. Ніжин, 2024.

⁶³ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2024.

⁶⁴ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

⁶⁵ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

⁶⁶ Звіт про роботу НБ УНУС за 2023 р. Умань, 2023.

⁶⁷ Звіт про роботу НБ ХДАЕУ за 2023 р. Херсон, 2024.

⁶⁸ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

⁶⁹ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023 р. Київ, 2024.

⁷⁰ Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023 р. Миколаїв, 2024.

Рис. 14. Форми інформаційно-масових заходів НБ аграрних ЗВО III-IV р.а.

З нагоди відзначення 125-ї річниці НУБіП України, яке відзначали у травні 2023 р., НБ були проведено виставку картин співробітників та студентів університету «Університетські етюди», а також виставку навчальних та наукових видань науково-педагогічних працівників «Історичні віхи НУБіП України», на якій були представлені навчальні та наукові видання за всіма спеціальностями університету за останні 5 р.⁷¹.

До 105-річчя ОДАУ та 85-річчя ветеринарного факультету співробітники бібліотеки проводили для першокурсників та співробітників університету екскурсії-лекції по музею з розповіддю про історичний шлях ОСГІ-ОДАУ та бібліотеки. У основній читальній залі бібліотеки постійно діяла виставка «Праці науковців ОДАУ – студентам». У березні 2023 р. працівниками бібліотеки було підготовлено та проведено виставку наукових досягнень науково-педагогічних працівників ветеринарного факультету «Наука крізь часи» у музеї. Крім того, було проведено 3 виставки-лекції присвячені 85-річчю ветеринарного факультету: «Браунер О.О. – по матеріалах архівних документів ОДАУ»; «Декани ветеринарного факультету 1938–2023 рр.»; «ОСГІ: 1941–1944 рр. – в документах»⁷².

Бібліотека ПНУ стала співорганізатором міжнародного онлайн-турніру до Дня української писемності та мови: «Молодь та мова – єдність

⁷¹ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023р. Київ, 2024

⁷² Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024.

через слово». Студенти Поліського національного університету разом із директором бібліотеки грали в інтелектуальну гру на платформі Kahoot. У ній взяли участь понад 170 учасників з України, Туреччини, Швеції та Об'єднаних Арабських Еміратів. Як зазначено у звіті НБ, Житомирський обласний літературний музей у квітні 2023 р. реалізував відкриття виставки з нагоди 100-річчя з дня народження письменника та кіносценариста, лауреата Шевченківської премії Василя Земляка. ПНУ долучився до цієї події та надав матеріали, пов'язані з Вацлавом Вациком (справжнє ім'я Василя Земляка), який навчався у Житомирському сільськогосподарському інституті⁷³.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Інформаційно-бібліографічна діяльність є невіддільною частиною діяльності бібліотек, яка спрямована на розкриття фондів, популяризацію видань та задоволення інформаційних потреб користувачів. Минулого року НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. було підготовлено 26 біо- та бібліографічних покажчиків (рис. 15).

Зокрема, інформаційно-бібліографічним відділом НБ ДДАЕУ було підготовлено біобібліографічний покажчик наукових праць професора Селеха Михайла Олексійовича за 1906–1982 роки у серії «Бібліографія вчених-аграріїв ДДАЕУ»⁷⁴.

У звітному році співробітниками НБ ДБТУ сформовано бібліографічний покажчик «Покажчик наукових робіт ДБТУ» та 4 біобібліографічних покажчики: 1) до 70-річчя від дня народження Бакума Миколи Васильовича; 2) до 75-річчя від дня народження Пузика Володимира Кузьмича; 3) до 80-річчя від дня народження Янчевої Ліани Миколаївни; 4) до 75-річчя від дня народження Ярового Григорія Івановича⁷⁵.

Фахівцями НБ МНАУ було підготовлено 6 бібліографічних покажчиків: «Роль нетрадиційних зернових та бобових культур у забезпеченні продовольчої безпеки», «Сучасні машини для основного, передпосівного і спеціального обробітку ґрунту», «Сучасні методи управління персоналом на підприємствах України» «Методика ведення фінансового обліку на підприємствах», «Страхова справа», «Продовольча безпека – важливий елемент економічної та національної стабільності»⁷⁶.

⁷³ Звіт про роботу НБ ПНУ за 2023 р. Житомир, 2024.

⁷⁴ Звіт про роботу НБ ДДАЕУ за 2023р. Дніпро, 2024.

⁷⁵ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023р. Харків, 2024.

⁷⁶ Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023р. Миколаїв, 2024.

Співробітниками НБ НУБіП України підготовлено покажчик «Формування родючості ґрунту в умовах органічного землеробства»⁷⁷, ОДАУ – «Праці вчених ОДАУ від А до Я. (Ч-Я): бібліографічний покажчик за 1939–2018 рр.»⁷⁸, ПДУ – анотовано-ілюстрований покажчик україномовних рідкісних і цінних видань 1918–1947 років «Галерея рідкісних видань Наукової бібліотеки ЗВО «Подільський державний університет» та два біобібліографічні покажчики «Подільський державний університет: люди і долі. Ясінецька Ірина Анатоліївна»; «Усміхнене слово Микити Годованця», до 130-річчя від дня народження та 110-річчя літературної діяльності 1893–1974⁷⁹, ПДАУ – «Рідкісні видання у фонді бібліотеки ПДАУ: бібліографічний покажчик. Вип. 2»; Аранчій Валентина Іванівна: біобібліографічний покажчик наукових праць⁸⁰; СНАУ – «Ясинок Микола Михайлович: біобібліографічний покажчик»⁸¹; УНУС — «Друковані праці науково-педагогічних працівників УНУС за 2022 рік: бібліографічний покажчик»⁸²; ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» – бібліографічний покажчик за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення», з нагоди 125-річчя НУБіП України⁸³.

У звітному році НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького видано низку біобібліографічних покажчиків, а саме: «Наукові праці ректорів, їх роль у розбудові Львівської ветеринарної академії та розвитку ветеринарної медицини (1881–1939 рр.)»; до 70-річчя від дня народження доктора ветеринарних наук, професора кафедри епізоотології та інфекційних хвороб тварин Кісери Ярослава Васильовича, до 85-річчя від дня народження Берка Йосипа Миколайовича, професора, завідувача кафедри біології ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького у 1983–2010 роках⁸⁴.

⁷⁷ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023р. Київ, 2023.

⁷⁸ Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023р. Одеса, 2024.

⁷⁹ Звіт про роботу НБ ПДУ за 2023 р. Кам'янець-Подільський, 2024.

⁸⁰ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

⁸¹ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

⁸² Звіт про роботу НБ УНУС за 2023 р. Умань, 2023.

⁸³ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» за 2023р. Бережани, 2024.

⁸⁴ Звіт про роботу НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023. Львів, 2024.

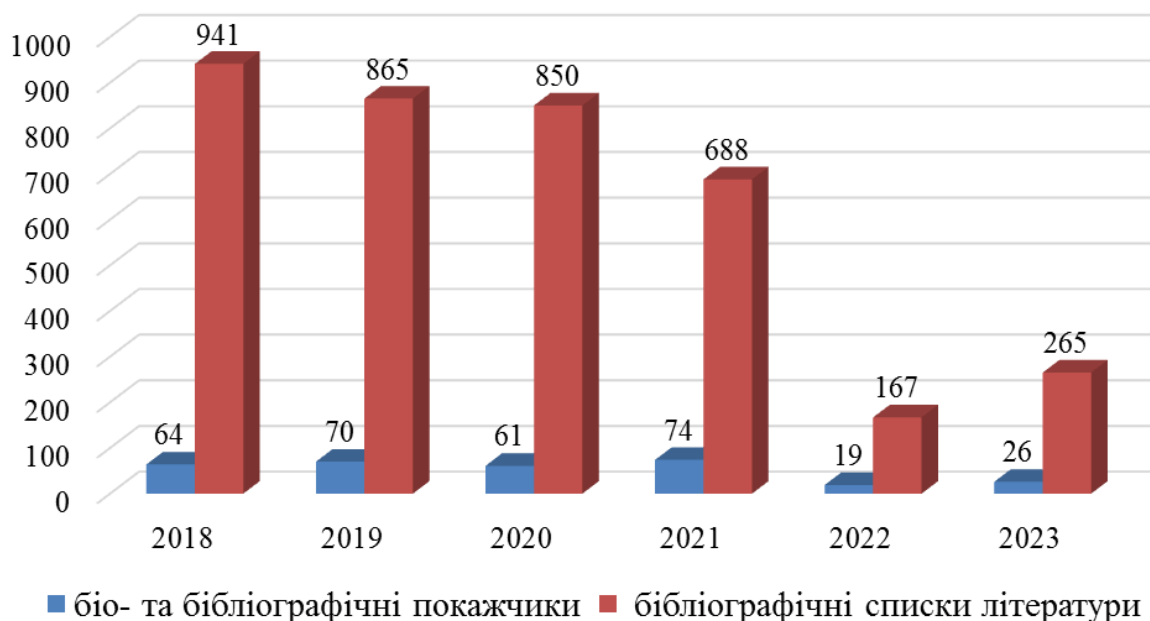

Рис. 15. Науково-бібліографічні посібники бібліотек аграрних ЗВО III-IV р.а.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ТА МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Науково-методична та науково-дослідна діяльність є складовими діяльності бібліотек аграрних ЗВО III-IV р.а. Співробітники книгозбірень можуть проводити, як фундаментальні, так і прикладні дослідження для вирішення концептуальних, глобальних, а також внутрішньобібліотечних завдань, з'ясування тенденцій, закономірностей, які відбуваються у галузі впродовж років, порівняти свою роботу у розрізі інших бібліотек, приймати виважені управлінські рішення для подальшого розвитку бібліотек у глобалізованому світі. Переважна більшість бібліотек сконцентрована на проведенні статистичних, бібліометричних та соціологічних досліджень. За допомогою них працівники книгозбірень можуть вивчати склад користувачів за освітою, місцем роботи, віком, інформаційні запити, відвідуваність фізичну та віртуальну, перегляди електронних інформаційних ресурсів, сайту тощо. Аналіз показників дає змогу побачити недоліки та успіхи у роботі, вибудувати концепції подальшого удосконалення роботи книгозбірень, визначити на яких напрямках потрібно більше сконцентрувати увагу, які сервіси «застаріли» та потребують оновлення або ж взагалі відмови від них. Крім того, проведення науково-дослідної роботи сприяє підвищенню фахового рівня співробітників бібліотек.

Співробітником інформаційно-бібліографічного відділу НБ СНАУ продовжена робота над дослідженням з біографістики науковців СНАУ. У звітному році було проведено анкетування серед науково-педагогічних

працівників щодо користування періодичними виданнями. Можливостями Google-форми була розроблена анкета «Актуальність використання інформації з періодичних видань науковцями СНАУ» та розіслана викладачам на електронні адреси. Всього опитано 152 респонденти. Метою дослідження було вивчення стану, проблем та визначення перспектив наповнення фонду періодичних видань⁸⁵.

Наукова робота НБ УНУС здійснювалася у напрямках: дослідження рідкісних і цінних документів книгозбірні та формування інформаційної культури науковця. Продовжувалася робота з вивчення книжкових раритетів і введення до наукового обігу інформації про них шляхом написання наукових статей, виступів на конференціях, публікації статей у періодичних виданнях та соціальних мережах. Так, загальний науковий доробок працівників НБ у 2023 р. становив 6 статей і тез, а також 2 монографії. Крім того, було підготовлено інформаційно-довідкове видання «Календар ювілейних та пам'ятних дат в історії Уманського національного університету садівництва на 2024 рік»⁸⁶.

У звіті НБ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» відмічається, що її працівники брали участь у наукових дослідженнях спільно з кафедрою обліку і аудиту. В результаті наукових досліджень директоркою, О.В. Кочмар НБ було опубліковано наукову працю за результатами Міжнародної конференції та взято участь у міжнародному семінарі «*Stressbewältigung durch Achtsamkeit*» який відбувся у м. Відень⁸⁷.

Організація конференцій, семінарів, круглих столів тощо є важливим складниками роботи бібліотек, на яких їхні працівники мають змогу ділитися своїми досягненнями, напрацюваннями, а також викликами та проблемами з якими вони стикаються у своїй роботі. Участь у зазначених вище заходах може стати майданчиком для розв'язання питань, які потребують вирішення шляхом запозичення досвіду колег.

У 2023 р. НБ НУБіП України було організовано та проведено дводенний Всеукраїнський семінар «Особливості роботи бібліотек ЗВО в умовах війни», присвячений 125-річчю НУБіП України, що проходив на базі ВСП «Мукачівський фаховий коледж НУБіП України». До участі у заході були залучені як працівники НУБіП України (9 осіб), так і працівники коледжів та інститутів відокремлених підрозділів вишу (9 осіб)⁸⁸, зокрема ВП

⁸⁵ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

⁸⁶ Звіт про роботу НБ УНУС за 2023 р. Умань, 2024.

⁸⁷ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» за 2023 р. Бережани, 2024.

⁸⁸ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України за 2023 р. Київ, 2023.

НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» та ін.⁸⁹.

У 2023 р. НБ ДБТУ було організовано та проведено наступні онлайн-семінари «Коректна робота «Unicheck», «Бібліотека – науковцям», «Спільнодія – ключ до змін». Протягом звітнього періоду співробітники книгозбірні систематично виступили з доповідями на різних заходах. Загальна кількість публікацій співробітників НБ ДБТУ становила 8 праць (колективна монографія – 1, методичні рекомендації – 1, статті – 2, покажчики – 4)⁹⁰.

Однією із складових роботи НБ ДДАЕУ була науково-дослідна, яка впродовж 2023 р. проводилася в межах дослідження «Розвиток аграрної освіти та книжкової культури в Придніпровському регіоні: історія, джерельна база». Відповідно до нього, вивчалася історія університету та книгозбірні⁹¹.

Участь у конференціях дала можливість працівникам НБ МНАУ обмінятися професійним досвідом, залучитись до нових проєктів, ознайомитись з новими тенденціями у бібліотечній сфері. Зокрема, у звітньому році фахівці книгозбірні брали активну участь у різних заходах та зібраннях, зокрема вони виступили на науково-практичному семінарі «Трансформація діяльності бібліотек ЗВО в період глобальних викликів»(офлайн)⁹².

Співробітники НБ ОДАУ брали участь у Міжнародній науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців «Актуальні аспекти розвитку ветеринарної медицини в умовах євроінтеграції», присвяченій 85-річчю заснування факультету ветеринарної медицини ОДАУ, а також підготували та опублікували 2 статті⁹³.

У 2023 р. продовжилася співпраця НБ ПДАУ з науково-педагогічними працівниками вишу, аспірантами. Підготовлено і проведено спільно з Відділом з питань інтелектуальної власності цикл вебінарів для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Серед наукового доробку співробітників книгозбірні відмічено тези⁹⁴.

Фахівці НБ ЛНУП у звітньому році підготували низку наукових праць стосовно інноваційних технологій в інформаційно-бібліотечному забезпеченні галузей АПВ, функціональних можливостей електронної

⁸⁹ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» за 2023 р. Ніжин, 2024.

⁹⁰ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

⁹¹ Звіт про роботу НБ ДДАЕУ за 2023 р. Дніпро, 2024.

⁹² Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023 р. Миколаїв, 2024.

⁹³ Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024.

⁹⁴ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024.

бібліотеки ЛНУП тощо, що знайшли відображення у збірниках конференцій⁹⁵.

Методична робота НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. спрямована на поліпшення рівня обслуговування користувачів, інформаційної діяльності, проведення наукових досліджень, вивчення, аналіз і впровадження кращого галузевого досвіду, підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Методична робота НБ, які є головними бібліотеками територіальних об'єднань у першу чергу, концентрувалася на науково-методичному та консультативному забезпеченні бібліотек методичного об'єднання з усіх напрямів діяльності⁹⁶.

Впродовж звітнього року в НБ ДБТУ відбулось 5 засідань Науково-методичної ради, 3 робочі онлайн-наради, теоретико-практичне онлайн заняття у форматі teach-in для каталогізаторів та методичний івент з підвищення кваліфікації співробітників книгозбірні. Розроблено інструкції, зокрема : 1) створення бібліографічних та біобібліографічних покажчиків в автоматизованому режимі з використанням АБІС; 3) створення аналітичного запису змісту продовжуваних видань (збірників) в АРМІ «Каталогізатор» АІБС та ін.⁹⁷.

НБ ДДАЕУ було розроблено регламентуючі документи, які забезпечують діяльність бібліотеки. Надавалася методична допомога працівникам книгозбірень коледжів з поповнення фондів бібліотек електронними документами, використанням електронних ресурсів та розширенням діапазону електронних послуг. Продовжувалася корпоративна співпраця у використанні спільних БД, галузевих фондів з Коледжем електрифікації, Технологічним коледжем і Новомосковським фаховим коледжем, а також підготовці бібліографічного посібника «Рідкісні видання» з бібліотекою Верхньодніпровського коледжу⁹⁸.

НБ Львівського національного університету природокористування (ЛНУП) було проведено науково-практичний семінар «Галузеві інформаційні ресурси: функціональні можливості бібліотеки» (змішаний формат), науково-методичний семінар «Інновації в діяльності наукових бібліотек: результативність та перспективи в період інформаційної глобалізації» (дистанційно), круглий стіл «Функціональні можливості бібліотек у сучасних умовах». Крім того, у НБ ЛНУП відбувся науково-практичний семінар

⁹⁵ Звіт про НБ ЛНУП за 2023 р. Дубляни, 2024

⁹⁶ Звіт про роботу НБ ВНАУ за 2023 р. Вінниця, 2024.

⁹⁷ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

⁹⁸ Звіт про роботу НБ ДДАЕУ за 2023 р. Дніпро, 2024.

«Тенденції інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів в умовах електронного середовища»⁹⁹.

Впродовж звітнього року НБ МНАУ надавались консультації підпорядкованій мережі книгозбірень з низки питань, зокрема з інформаційного обслуговування віддалених користувачів, організації віддаленого доступу до електронних ресурсів бібліотеки: практичний аспект. З цією метою було підготовлено методичні матеріали та розіслані членам територіального об'єднання сільськогосподарських бібліотек¹⁰⁰.

Членами методичної ради НБ НУБіП України розроблялися організаційно-розпорядчі документи, вносилися зміни, доповнення до чинної документації, а також проводилися засідання методичних рад. Співробітниками книгозбірні систематично надавалась консультаційна допомога колегам з бібліотек регіональних закладів освіти¹⁰¹.

Фахівцями НБ ОДАУ було розроблено методичні рекомендації «Категорії наукових фахових видань України. Підвищення Категорій наукових фахових видань»; Інструкцію щодо перевірки академічних текстів на плагіат в ОДАУ та ін. До того ж бібліотека взяла участь у розробці «Положення про академічну доброчесність та етику в Одеському державному аграрному університеті» та ін.¹⁰².

НБ СНАУ для аграрних бібліотек Сумської області були проведені онлайн практичний семінар «Інформаційні потреби науково-педагогічних працівників та нові тенденції бібліографічного інформування», а також нараду-тренінг «Звітність у бібліотеці закладу освіти»¹⁰³. У звітньому році фахівцями книгозбірні надавалась необхідна методична допомога бібліотекам об'єднань – з питань організації бібліотечної справи, придбання літератури шляхом тендерних закупівель, зберігання фонду, наповнення та використання БД тощо¹⁰⁴.

Протягом року бібліотекарі ПНУ взяли участь у численних тематичних вебінарах, конференціях, онлайн-курсах і школах, зокрема «ChatGPT: що потрібно знати науковцям, освітянам, бібліотекарям?», «Цитування та наслідки», «Профілі авторів: Допомога чи постійний клопіт?» та багато ін.¹⁰⁵

⁹⁹ Звіт про роботу НБ ЛНУП за 2023 р. Дубляни, 2024.

¹⁰⁰ Звіт про роботу НБ МНАУ за 2023р. Миколаїв, 2024.

¹⁰¹ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України за 2023р. Київ, 2023.

¹⁰² Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024.

¹⁰³ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

¹⁰⁴ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

¹⁰⁵ Звіт про роботу НБ ПНУ за 2023р. Житомир, 2024.

Протягом 2023 р. НБ ХДАЕУ проведено 4 засідання Бібліотечної ради для вирішення загальних бібліотечних та виробничих питань¹⁰⁶.

Переважною більшістю фахівців НБ галузевих вишів надавалися консультації та роз'яснення учасникам освітнього процесу щодо академічної доброчесності, перевірки академічних текстів на плагіат та розміщення захищених робіт у відкритому доступі в Інституційному репозитарії. Працівники книгозбірень готували інформацію щодо наукометричних показників результативності досліджень науково-педагогічних працівників вишів, перевіряли роботи здобувачів вищої освіти на наявність академічного плагіату¹⁰⁷, проводили вебінари для науковців та бібліотекарів по роботі з наукометричними БД, упорядковували бібліометричні профілі вчених аграрних ЗВО, доповнювали профілі, які вже були зареєстровані та ін.¹⁰⁸.

КАДРИ

Сучасне суспільство досягло такого етапу, коли наявність висококваліфікованих кадрів є одним із найважливіших факторів розвитку будь-якої галузі й зокрема бібліотечної. Дедалі більшого значення набувають такі чинники, як професіоналізм, компетентність, прагнення і здатність до отримання знань упродовж життя, рівень культури тощо¹⁰⁹.

Так, за даними звітів мережі аграрних бібліотек кількість фахівців, які здійснюють науково-інформаційне забезпечення АПК України становить 218 осіб, що менше порівняно з 2022–2020 рр. відповідно на 8%, 32 і 33% (рис. 16). З них вищу фахову освіту мають 35 %, вищу не фахову – 48 %, середню спеціальну – 11 %, середню не фахову – 4 %, загальну середню – 2 % (рис. 17). Відмітимо, що у книгозбірнях також працюють фахівці, які мають наукові ступені та вчені звання, переважно це директори бібліотек ЗВО III-IV р.а. Аналіз розподілу фахівців НБ ЗВО аграрних ЗВО III-IV р.а. за стажем роботи показав, що більшість співробітників становлять фахівці зі стажем понад 40 р. – 29%, 10–30 рр. – 28 % та 30–40 рр. – 24% (рис. 18). Зазначимо, що виклики сьогодення вимагають кваліфікованих фахівців. Стрімкий розвиток і проникнення в бібліотечну практику нових інформаційно-комунікаційних технологій, включаючи електронні каталоги, електронне доставляння документів, електронні видання, бази даних,

¹⁰⁶ Звіт про роботу НБ ХДАЕУ за 2023 р. Херсон, 2024.

¹⁰⁷ Звіт про роботу НБ ПНУ за 2023 р. Житомир, 2024.

¹⁰⁸ Звіт про роботу НБ ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького за 2023 р. Львів, 2024.

¹⁰⁹ Інноваційні форми підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу. Методичні рекомендації, поради. Ужгород, 2013. 30 с. URL: https://zodub.uz.ua/vydav/download/fahovyj_bloknot_4.pdf (дата звернення 27.04.2022).

вимагають від співробітників книгозбірень принципово нових методів роботи.

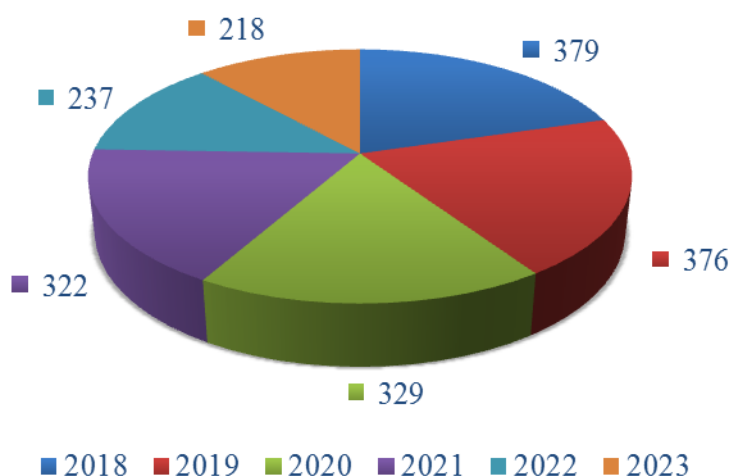

Рис. 16. Кількість фахівців НБ ЗВО аграрних ЗВО III-IV р.а.

Рис. 17. Розподіл фахівців НБ ЗВО III-IV р.а. за освітою

Щороку з метою стимулювання інноваційних процесів в книгозбірнях, підвищення фахової компетенції бібліотечних кадрів, які здатні працювати як з традиційними ресурсами, так і з електронними сервісами, що активно розвиваються у глобальному інформаційному просторі ННСГБ НААН спільно з Інститутом неперервної освіти та туризму НУБіП України проводять курси підвищення кваліфікації бібліотечних працівників¹¹⁰. Останні роки навчання проходить в онлайн режимі на

¹¹⁰ Сьогодні бібліотеки. URL: <https://www.ifnmu.edu.ua/uk/sohodennia-biblioteky> (дата звернення 08.05.2022); Підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, як запорука успішної роботи книгозбірни. URL: <https://nubip.edu.ua/node/100119> (дата звернення 04.05.2022).

платформі Cisco Webex. Цього року учасниками заходу стали 50 фахівців з бібліотек аграрних НДУ НААН та ЗВО I-IV р.а. МОН.

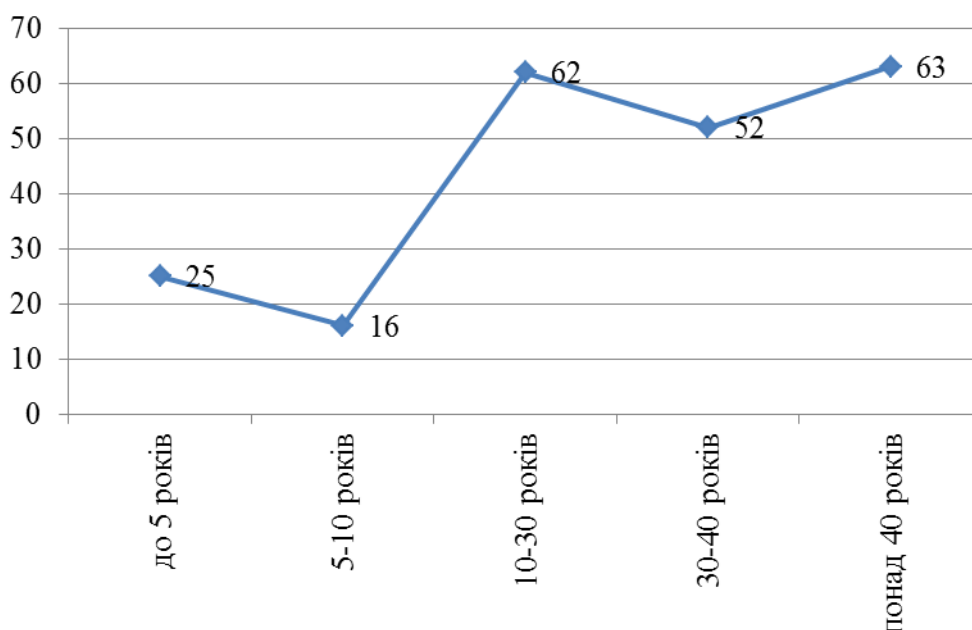

Рис. 18. Розподіл фахівців НБ ЗВО аграрних ЗВО III-IV р.а. за стажом роботи

Впродовж звітнього року співробітники бібліотек ЗВО аграрних ЗВО III-IV р.а. постійно підвищували свій фаховий рівень. Для пошуку нових форм роботи й обміну досвідом фахівці книгозбірень брали активну участь в семінарах, конференціях, круглих столах, які проходили переважно в онлайн форматі та безпосередньо самі організовували заходи з підвищення кваліфікації співробітників на місцях із залученням колег, як з аграрних бібліотек, так і інших відомств та підпорядкування.

У 2023 р. працівники наукової бібліотеки ЛНУП взяли участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотечна справа і зовнішні виклики початку 2020-х років: нові пріоритети в роботі бібліотек та бібліотечній освіті»; спеціальному заході для бібліотек України щодо особливостей застосування положень Закону України «Про авторське право і суміжні права»¹¹¹, ОДАУ – Міжнародній науковій конференції «Культурна дипломатія бібліотеки»¹¹²; ОДАУ та МНАУ – науково-практичній конференції «Бібліотечна справа у сучасних інформаційно-комунікативних процесах: тенденції та перспективи»¹¹³. Крім того, працівниками НБ було прослухано вебінар з питань Державна онлайн-реєстрація відкритих

¹¹¹ Звіт про роботу НБ ЛНУП за 2023 р. Дубляни, 2024; Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023р. Одеса, 2024;

¹¹² Звіт НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024

¹¹³ Звіт НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024. Звіт НБ МНАУ за 2023 р. Миколаїв, 2024 та ін.

дисертацій: нові положення, функції та вимоги»¹¹⁴; «Академічна доброчесність»¹¹⁵; «OER: Інформаційна підтримка освіти і науки в кризовий час»¹¹⁶; СНАУ – «Як знайти якісну освітню та наукову інформацію для своїх досліджень»; «Бібліотеки і суспільство: рух в часі та просторі»¹¹⁷, ТДАЕУ ім. Дмитра Моторного – «Робота бібліотеки під час надзвичайних ситуацій природного, соціального, техногенного та воєнного характеру»; «Актуальні проблеми бібліотечної статистики»¹¹⁸. Один фахівець УНУС пройшов підвищення кваліфікації на базі Сумського державного університету, інший взяв участь в онлайн-курсі «Впровадження інновацій в практику роботи бібліотекарів», який проводився на українській платформі онлайн-курсів ГО «Prometheus» та ін.¹¹⁹.

Більшість фахівців аграрних книгозбірень прослухали серію вебінарів від спеціалістів компанії Clarivate Analytics, Elsevier тощо з актуальних та сучасних питань, наведемо лише окремі, зокрема спеціалістами НБ Вінницького НАУ «Як використовувати Scopus та SciVal для підтримки відкритої науки?»; «Початок роботи з профілем науковця в ORCID»;¹²⁰ НБ ДБТУ – «Вступ до наукометрії», «Хижацькі видання vs бібліотекарі та науковці»¹²¹; НБ ПНАУ – «ChatGPT: що потрібно знати науковцям, освітянам, бібліотекарям?», «Цитування та наслідки»¹²², БНАУ – «Ефективний пошук літератури в ScienceDirect, Scopus у роботі дослідника»¹²³

Співробітники БДАУ у 2023 р. взяли участь у майстер-класі по генерації зображень користуючись штучним інтелектом, пройшли дистанційне навчання за програмою «Цифрові інструменти Google для освіти»¹²⁴.

У звітному році в НБ ДБТУ було започатковано проведення теоретико-практичних онлайн занять у форматі teach-in із запрошенням фахівця з ХДНБ ім. В.Г. Короленка. Для співробітників було проведено заняття «Електронний каталог – інструмент якісного доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки». Окремі співробітники НБ ДБТУ взяли

¹¹⁴ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024; Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023р. Одеса, 2024 та ін.

¹¹⁵ Звіт про роботу НБ ОДАУ за 2023 р. Одеса, 2024.

¹¹⁶ Звіт про роботу НБ ПДАУ за 2023 р. Полтава, 2024

¹¹⁷ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023 р. Суми, 2024.

¹¹⁸ Звіт про роботу НБ ТДАТУ за 2023 р. Мелітополь- Запоріжжя, 2024.

¹¹⁹ Звіт про роботу НБ УНУС за 2023 р. Умань, 2024.

¹²⁰ Звіт про роботу НБ ВНАУ за 2023 р. Вінниця, 2024.

¹²¹ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

¹²² Звіт про роботу НБ ПНАУ за 2023 р. Житомир, 2024.

¹²³ Звіт про роботу НБ БНАУ за 2023 р. Біла Церква, 2023.

¹²⁴ Звіт про роботу НБ БНАУ за 2023 р. Біла Церква, 2023.

участь у написанні всеукраїнського Радіодиктанту національної єдності – 2023, проєкту Національної радіокомпанії України, який традиційно відбувся 9 листопада¹²⁵.

Працівники аграрних бібліотек також брали участь у міжнародних конференціях, як активні учасники, зокрема ДБТУ – Міжнародній конференції «Цифрова трансформація та діджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики»¹²⁶; БНАУ – другій Міжнародній конференції «Відкрита наука та інновації в Україні 2023» та ін.¹²⁷.

Окремих фахівців книгозбірень аграрних ЗВО III-IV р.а. було відзначено Грамотами, Подяками. Так, директорку ДБТУ Н. М. Ніколаєко отримала Почесну грамоту від Харківської обласної військової адміністрації та Подяку від НААН¹²⁸. Директорка НБ СНАУ, Г. І. Комликова отримала Подяку НААН, а двоє співробітників, Л.О. Кравченко та Л.Д. Петрова – Подяку ректора¹²⁹.

Працівники бібліотек підвищували свій професійний рівень, знайомлячись з матеріалами фахових періодичних видань¹³⁰, зокрема «Бібліотечна планета», «Вища освіта України»¹³¹, «Вісник Книжкової палати» тощо.

¹²⁵ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

¹²⁶ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

¹²⁷ Звіт про роботу НБ БНАУ за 2023 р. Біла Церква, 2023.

¹²⁸ Звіт про роботу НБ ДБТУ за 2023 р. Харків, 2024.

¹²⁹ Звіт про роботу НБ СНАУ за 2023р. Суми, 2024.

¹³⁰ Звіт про роботу НБ НУБіП України за 2023 р. Київ, 2024.

¹³¹ Звіт про роботу НБ ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут» за 2023 р. Ніжин, 2024.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Книгозбірні у звітному році знаходилися у скрутному становищі, пов'язаному з наслідками війни рф проти України, недостатнім державним фінансуванням, відсутністю належної уваги до проблем бібліотек з боку керівництва країни, збільшеним обсягом навантаження на працівників, скорочення штатів тощо. Щодо якості надісланих звітів, то зазначимо, що в окремих з них інформація подана теоретичного характеру і мало висвітлює практичні результати, досягнуті за звітний період, частина документів – не структурована та не оформлена належним чином (відсутні зміст, назви розділів тощо).

Проте, всупереч усім складнощам НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. продовжили сумлінно, оперативно та якісно забезпечувати бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування користувачів; формувати бібліотечні фонди; пропагувати та розкривати за допомогою всіх бібліотечно-інформаційних засобів зміст культурно-історичної та наукової спадщини, ідеї національного державотворення; розширювати номенклатуру бібліотечно-інформаційних послуг; удосконалювати традиційні і впроваджувати нові бібліотечні форми і методи роботи на основі новітніх інформаційних технологій та комп'ютеризації інформаційно-бібліотечних процесів; формувати електронні бази даних та ін.

Попри досягнуті результати НБ аграрних ЗВО III-IV р.а. у звітному році книгозбірні потребують подальшої модернізації, тому хочеться побажати надалі звертати увагу на якість комплектування через вивчення інформаційних потреб користувачів; збільшення комплектування фондів галузевими періодичними виданнями, які входять до БД Scopus і Web of Science, активізувати роботу у напрямі: оцифрування видань, наповнення БД повнотекстовими ресурсами, представлення на сайтах електронних виставок, проведення наукової роботи, брати участь у конференціях, як активний їхній учасник шляхом публічних виступів, публікація статей, вивчення результативності від впровадження нових послуг та кращого іноземного досвіду бібліотек.

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗВІТІВ БІБЛІОТЕК АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ І-ІІ Р.А. МОН ЗА 2023 РІК

Люди завжди цінували книги і берегли їх, як дорогоцінні скарби. Без книг, життя неможливе, а значить неможливе воно і без бібліотек.

У кожній країні в різні періоди бібліотеки виконували важливу духовну місію – бути дзеркалом і пам'яттю народу, держави, центром духовності. Історія України невіддільна від історії її бібліотек. Любов до книги й освіченість – одна з характерних рис українців. Грамотність широких кіл українського народу засвідчена багатьма істориками. Цього не можна було б досягти без створеної нашим народом розвинутої системи освіти і книгозберігання. Унікальні пам'ятки, накопичені протягом багатьох століть книгозбірнями України, відкривають широку дорогу до знань, до духовного самовдосконалення мільйонам наших співгромадян.

Бібліотека – це той храм, без якого суспільство не може бути демократичним, централізованим, повноцінним. Сучасні книгозбірні нині функціонують в умовах змін у сфері освіти, змін у соціальній, економічній площині, будує свою діяльність на інноваційній основі розвитку, що потребує інформації, інтелектуалізації усіх сфер її діяльності. Прискорення темпів розвитку сучасного суспільства, ускладнення завдань, що стоять перед освітою, зумовлюють зростаючі інформаційні потреби викладачів та здобувачів освіти. Підвищуються їхні вимоги до оперативності, точності та повноти послуг, що надаються.

Бібліотека – це фундамент освіти і самоосвіти, скарбниця людського знання, вона забезпечує потреби навчально-виховного процесу в усіх його ланках, надає систематичну, цілеспрямовану допомогу студентам в

опануванні знаннями, виховує бажання розширювати обсяг знань, знайомитись із різноманітними джерелами інформації, навчає розуміти їх, користуватися ними, виховує творчого читача. Книга – це мудрість і досвід, ретельна праця, творча думка і презентація ідей, а книгозбірня – це той острів, на якому читач знайде для себе необхідне, цікаве, відкриє завесу раніше невідомого і доторкнеться до шедеврів світової культури. О. Гончар писав: «Ріднити людей з книгою, відкривати їм красу і силу слова – що може бути достойнішим»

Війна внесла суттєві корективи у повсякденне життя кожного мешканця нашої держави, безпосередньо торкнувшись всіх сфер життя. Повітряні тривоги, зруйновані об'єкти критичної інфраструктури диктують нові правила життя. Але навіть в цих умовах, бібліотеки аграрних коледжів залишаються однією з основних ланок в забезпеченні освітнього процесу, одним із завдань яких і попередні роки, було здійснення інформаційного культурно-просвітницького забезпечення у формуванні конкурентоспроможного висококваліфікованого фахівця, який відповідає запитам і вимогам сучасного ринку праці та бізнесу.

У звітному 2023 р. робота бібліотек коледжів велася згідно з Законами України «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про бібліотечну справу», «Концепцією національного виховання студентської молоді», рекомендаціями методичного центру, Статутом коледжів, іншими чинними законодавчими актами, інструктивно-нормативними документами, що регламентують діяльність бібліотек.

Виконання завдань визначених планом на 2023 р. здійснювались в складні часи. Під час воєнного стану відбулася швидка трансформація та активізація діяльності бібліотек, спрямованих на результативну реалізацію усіх її напрямків.

Так, серед пріоритетних завдань бібліотек коледжів протягом року були:

1. Піднесення бібліотечної справи на якісно новий рівень, впровадження в роботу бібліотек нових інформаційно-комунікаційних технологій, навчання користувачів технологіям інформаційного самообслуговування.

2. Сприяння реалізації державної політики в галузі освіти, розвитку навчально-виховного процесу; виховання загальної культури, національної свідомості, шанобливого ставлення до книги.

3. Підвищення інформаційної, освітньої, культурологічної, виховної, пізнавальної, інтелектуальної функцій, які вміщують найповніше інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу, надання

інформаційно-методичної допомоги студентам, педагогам в опануванні основами наук і організації навчально-виховного процесу.

4. Координація роботи бібліотек зі студентами, педагогами, в популяризації книги, в задоволенні інформаційних потреб користувачів, формуванні в них навички читання літератури.

5. Виховання у студентів інформаційної культури, культури читання; формування вмінь користуватись бібліотекою, її послугами, книгою, довідковим апаратом, базами даних, розвиток творчої думки, пізнавальних здібностей та інтересів читачів.

6. Систематична робота бібліотекаря зі збереження, зміцнення та розширення книжкового фонду.

7. Якнайповніше забезпечення реалізації таких принципів функціонування бібліотеки, як пріоритет читацьких інтересів, формування в читачів стійкої потреби в книзі.

8. Популяризація книги, постійне оновлення матеріалів, календаря пам'ятних дат, даних про новини бібліотеки, нові надходження, програмних творів, рекомендаційних списків літератури та іншої інформації.

9. Підвищення авторитету бібліотекарів, збільшення ролі їх праці в навчально-виховному процесі коледжів.

У нових інформаційних реаліях бібліотек, як культурний центр і місце обміну знаннями, динамічно перетворюється у своєрідний полюс доступу до нових знань. Інформатизація усіх сфер життя суспільства спричинила збільшення числа напрямів діяльності бібліотек. Новітні технології, зокрема Інтернет, став потужним додатковим і доволі запитаним ресурсом. Завдяки їм читачі мають змогу знайомитися з електронними каталогами бібліотек, користуватись її інформаційними надбаннями.

Модернізована книгозбірня сучасного вищого навчального закладу – ключовий інформаційний ресурс, галузеве інформаційне середовище коледжів. Головним в бібліотечній діяльності стає не нагромадження фондів, а нарощування ресурсів шляхом розвитку корпоративних зв'язків між бібліотеками і придбання повнотекстових баз даних.

Тобто, сьогодні бібліотеки коледжів змінюють свої традиційні функції, трансформуючи увесь комплекс послуг для якомога повнішого задоволення потреб різних категорій читачів.

II. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗВІТНОСТІ БІБЛІОТЕК

Рівень підготовки документації бібліотек коледжів за 2023 р. був достатній, а саме: вчасне надсилання звітів, естетичне їх оформлення, якісний виклад матеріалу, звітні документи про роботу бібліотек доповнені кольоровими фотографіями подій та заходів, вміщено описи виставок, сценарії. Вступна частина у переважній більшості звітів відповідає вимогам, змістовна, відображає їх загальноприйнятну структуру. Працівники бібліотек знаходять креативні підходи у спілкуванні з молоддю, про що зафіксовано більшою чи меншою мірою в усіх звітах. Аналіз звітної інформації показав належний фаховий рівень працівників бібліотек, які готували звіти – професійний виклад матеріалу, творчий підхід, ерудицію, компетентність.

Серед якісно підготовлених та оформлених звітів бібліотек були: Ладизинський фаховий коледж ВНАУ, Вишнянський фаховий коледж ЛНУП, Рівненський фаховий коледж НУБіП України, Сумський фаховий коледж СНАУ, Нікопольський фаховий коледж ДДАЕУ, Житомирський агротехнічний фаховий коледж, Горохівський фаховий коледж ЛНУП, Технологічний фаховий коледж ДДАБУ, Технологічно-промисловий фаховий коледж Вінницького НАУ, Старобільський фаховий коледж ЛНАУ, Іллінецький аграрний фаховий коледж, Львівський фаховий коледж ЛНУП, Шепетівський фаховий коледж, Маловисторопський коледж СНАУ, Бобровицький фаховий коледж НУБіП України, Фаховий коледж геодезії та землеустрою ПНУ, Роменський фаховий коледж СНАУ, Липковатівський аграрний фаховий коледж, Ірпінський фаховий коледж НУБіП, Борщівський агротехнічний фаховий коледж. Деякі не змогли надіслати свої звіти з різних технічних причин або надали звіти, які не були виконані за вимоги до пунктів звіту, зокрема були тільки таблиці зі статичними показниками.

В табл. 1 нижче представлено надходження звітів бібліотек із різних областей України.

Табл. 1.

Звітування бібліотек вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації за 2023 р.

№ п/п	Назва області	К-ть в області	Назва	Звітність за 2023 р.
1	Вінницька	1	Верхівський сільськогосподарський коледж Вінницького НАУ	xxxxxxxx xx
2		2	Технологічно-промисловий фаховий коледж Вінницького НАУ	

3		3	Іллінецький аграрний фаховий коледж Вінницького НАУ		
4		4	Ладижинський фаховий коледж Вінницького НАУ		
5		5	Могилів-Подільський технологіко-економічний коледж Вінницького НАУ		
6		6	Тулчинський технікум ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ		
7		7	Чернятинський коледж Вінницького НАУ		
8		8	Немирівський фаховий коледж будівництва, економіки та дизайну Вінницького НАУ		
9		Волинська	1	Володимир-Волинський фаховий коледж	
10			2	Горохівський коледж Львівського НАУ	
11	3		Рожищенський фаховий коледж Львівського НУ ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З.Гжицького		
12	Дніпропетровська	1	Верхньодніпровський фаховий коледж Дніпровського ДАЕУ		
13		2	Коледж електрифікації Дніпровського ДАЕУ	xxxxxxxxx xx	
14		3	Технологічний фаховий коледж Дніпровського ДАЕУ		
15		4	Нікопольський фаховий коледж Дніпровського ДАЕУ		
16		5	Новомосковський фаховий коледж Дніпровського ДАЕУ		
17		6	Ерастівський фаховий коледж ім. Е. К. Бродського Дніпровського ДАЕУ		
18	Житомирська		Фаховий коледж будівництва, архітектури та дизайну Поліського НУ		
19		2	Житомирський агротехнічний фаховий коледж		
20		3	Фаховий коледж геодезії та землеустрою Поліського НУ		
21		4	Малинський фаховий коледж		

22		5	Новочорторийський технолого-економічний фаховий коледж	xxxxxxxx xxx
23	Закарпатська	1	Мукачівський фаховий коледж НУБіП України	
24	Запорізька	1	Бердянський фаховий коледж Таврійського ДАТУ ім. Д. Моторного	xxxxxxxx xx
25		2	Василівський фаховий коледж Таврійського ДАТУ ім. Д. Моторного	xxxxxxxx xxx
26		3	Мелітопольський фаховий коледж Таврійського ДАТУ ім. Д. Моторного	xxxxxxxx xx
27		4	Ногайський коледж Таврійського ДАТУ ім. Д. Моторного	xxxxxxxx xx
28		5	Оріхівський фаховий коледж Таврійського ДАТУ ім. Д. Моторного	
29	Івано-Франківська	1	Рогатинський аграрний фаховий коледж	
30		2	Івано-Франківський фаховий коледж ЛНУП	
31		3	Снятинський коледж Подільського ДУ	
32		4	Тлумацький коледж Львівського НАУ	
33	Київська	1	Технолого-економічний коледж Білоцерківського НАУ	xxxxxxxx xx
34		2	Боярський коледж екології і природних ресурсів	
35		3	Маслівський аграрний коледж ім. П.Х.Гаркавого Білоцерківського НАУ	xxxxxxxx xx
36		4	Немішаєвський фаховий коледж НУБіП України	xxxxxxxx xx
37		5	Таращанський агротехнічний коледж	xxxxxxxx xx
38		6	Бобринецький аграрний фаховий коледж ім. В.Порика Білоцерківського НАУ	
39	Миколаївська	1	Кропивницький аграрний фаховий коледж	
40		2	Компаніївський фаховий коледж ветеринарної медицини	

			Білоцерківського НАУ	
41		3	Олександріївський аграрний фаховий коледж Білоцерковського НАУ	XXXXXXXXXX
42		4	Старобільський фаховий коледж Луганського НАУ	XXXXXXXXXX
43		5	Донбаський аграрний фаховий коледж Луганського НАУ	XXXXXXXXXX
44	Львівська	1	Вишнянський фаховий коледж Львівського НУП	
45		2	Золочівський фаховий коледж Львівського НУП	XXXXXXXXXX
46		3	Львівський фаховий коледж ЛНУП	
47		4	Стрийський фаховий коледж Львівського НУП	
48	Одеська	1	Вознесенський коледж Миколаївського НАУ	
49		2	Мигійський коледж Миколаївського НАУ	
50		3	Новобузький коледж Миколаївського НАУ	
51		4	Ананьївський аграрно-економічний фаховий коледж Уманського НУС	
52		5	Ізмаїльський агротехнічний фаховий коледж	
53		6	Тилігульський аграрний фаховий коледж	
54		7	Білгород-Дністровський морський рибпромисловий фаховий коледж	
55		8	Білгород-Дністровський коледж природокористування, будівництва та комп'ютерних технологій	XXXXXXXXXX
56		9	Одеський морехідний коледж рибної промисловості ім. Олексія Соляника	XXXXXXXXXX
57	Полтавська	1	Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського ДАУ	
58		2	Аграрно-економічний фаховий коледж Полтавського ДАУ	

59		3	Березоворудський фаховий коледж Полтавського ДАУ	xxxxxxxx xx	
60		4	Лохвицький механіко-технологічний фаховий коледж Полтавського ДАУ	xxxxxxxx xx	
61		5	Лубенський фінансово-економічний фаховий коледж Полтавського ДАУ		
62		6	Хомутецький фаховий коледж Полтавського ДАУ		
63		7	Хорольський агропромисловий фаховий коледж Полтавського ДАУ		
64		Рівненська	1	Мирогощанський аграрний фаховий коледж	
65			2	Млинівський державний технолого-економічний фаховий коледж	
66	3		Рівненський фаховий коледж НУБіП України		
67	Сумська	1	Сумський фаховий коледж Сумського НАУ		
68		2	Маловисторопський фаховий коледж імені П.С.Рибалка Сумського НАУ		
69		3	Охтирський фаховий коледж Сумського НАУ	xxxxxxxx xx	
70		4	Путивльський фаховий коледж Сумського НАУ		
71		5	Роменський фаховий коледж Сумського НАУ		
72		6	Борщівський агротехнічний фаховий коледж		
73		7	Глухівський агротехнічний фаховий коледж Сумського НАУ		
74	Тернопільська	1	Бучацький фаховий коледж Подільського ДУ		
75		2	Заліщицький фаховий коледж імені Є. Храпливого НУБіП України	xxxxxxxx xx	
77	Харківська	1	Харківський фаховий коледж переробної та харчової промисловості	xxxxxxxx xxx	
78		2	Красноградський аграрно-	xxxxxxxx	

			технічний фаховий коледж імені Ф.Я.Тимошенка	xxx
79		3	Липковатівський аграрний коледж	
		4	Вовчанський фаховий коледж Державного біотехнологічного університету	xxxxxxxx xxx
80	Хмельницька	1	Новоушицький фаховий коледж Подільського ДУ	
81		2	Шепетівський фаховий коледж Подільського ДУ	
82		3	Кам'янець-Подільський фаховий коледж Подільського ДУ	
83	Черкаська	1	Городищенський фаховий коледж Уманського НУС	
84		2	Золотоніський фаховий коледж ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ	
85		3	Тальнівський будівельно-економічний фаховий коледж Уманського НУС	
86		4	Тальянківський агротехнічний фаховий коледж Уманського НУС	
87		5	Чигиринський економіко-правовий фаховий коледж Уманського НУС	
88		6	Шевченківський фаховий коледж Уманського НУС	
89		7	Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу Уманського НУС	
90	Чернівецька	1	Хотинський фаховий коледж Подільського ДУ	
91		2	Кіцманський фаховий коледж Подільського ДУ	
92		3	Чернівецький коледж Львівського НАУ	
93		4	Бобровицький фаховий коледж ім. О.Майнової НУБіП України	
94	Чернігівська	1	Борзнянський аграрний фаховий коледж	
95		2	Козелецький фаховий коледж ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ	

96		3	Прилуцький технічний фаховий коледж	
97		4	Сосницький обліково-економічний фаховий коледж	

III. ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

У 2023 р. пріоритетні функції бібліотек вищих навчальних закладів I-II р.а. МОН були спрямовані на обслуговування користувачів. Довідково-бібліографічна та інформаційна діяльність бібліотек проводилася на достатньому рівні. Обслуговування користувачів є провідною функцією сучасних бібліотек, тому формування загального враження користувачів від бібліотек в цілому залежить більшою мірою від рівня їх обслуговування.

Аналіз показників протягом 2020–2022 рр. засвідчив закономірну тенденцію зменшення кількості користувачів та виданої літератури у зв'язку із воєнним станом, а у 2023 р. спостерігалось відновлення чисельності користувачів та виданої літератури. Так, зокрема, кількість зареєстрованих користувачів у 2023 р. порівняно з 2022 р. зросла на 8268 осіб або на 23,8 % (табл. 1).

Табл. 2.

Показники кількості користувачів бібліотек та виданої літератури
за 2020–2023 рр.

Показники	Роки				Різниця між 2023 та 2022 рр. (+, -)
	2020	2021	2022	2023	
Кількість зареєстрованих користувачів	64560	65996	34722	42990	+8268
Кількість відвідувань	1523429	1862415	550743	1022304	+471561
Кількість виданих документів	2648415	2998466	905945	1804354	+898409

У зв'язку із переходом у багатьох коледжах до змішаного навчання відбулося збільшення відвідувань та кількості виданих документів. Так, кількість відвідувань зросла на 471,6 тис. або на 8,6 %, а кількість виданих документів – збільшилася майже у два рази (рис. 1–3).

Користувачі

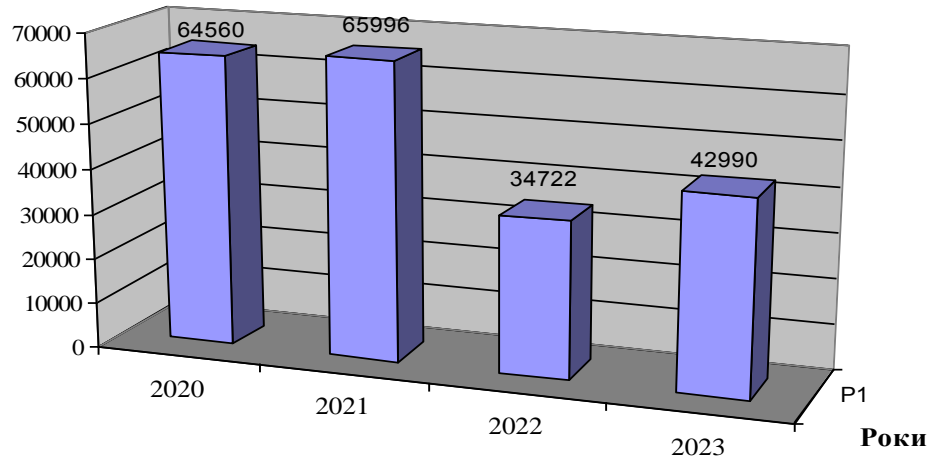

Рис. 1. Кількість зареєстрованих користувачів бібліотек у 2020–2023 рр. за професійною приналежністю.

Кількість відвідувань

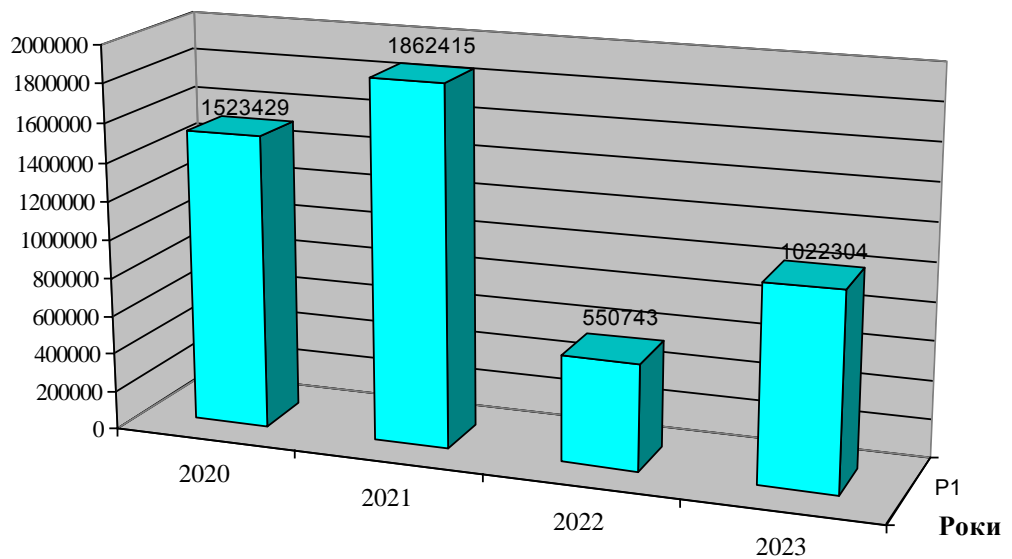

Рис. 2. Кількість відвідувань користувачів бібліотек за 2020-2023 рр. за професійною приналежністю

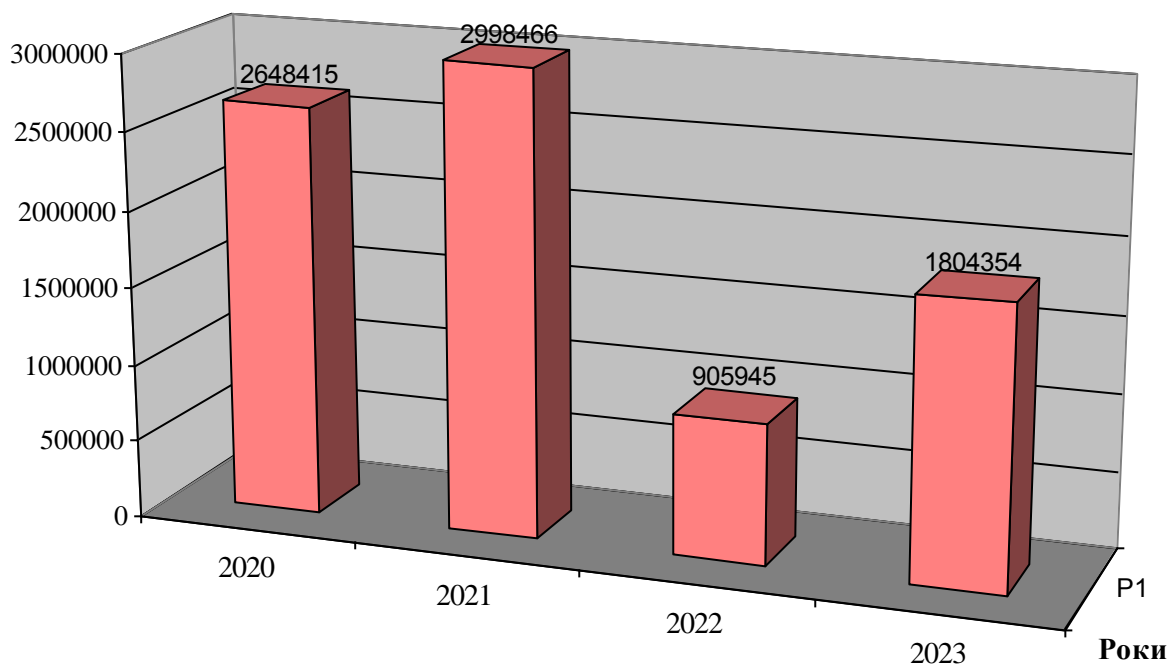

Рис. 3. Кількість виданих документів користувачам бібліотек за 2020–2023 рр. за професійною приналежністю

Успішність функціонування бібліотеки, як центру інформації зобов'язує бібліотечних фахівців швидко та ефективно реагувати на зміни в інформаційних потребах користувачів, удосконалювати форми обслуговування, надавати якісне інформаційне консультування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг. Основні напрямки роботи відділу обслуговування (абонементів та читальних залів): якісне та оперативне задоволення запитів користувачів на наукову, навчальну та допоміжну літературу; надання пропозицій щодо формування книжкового фонду навчальної, наукової та художньої літератури; довідково-інформаційне обслуговування; збереження фонду бібліотеки; робота з боржниками; співпраця з іншими підрозділами коледжу; культурно-просвітницька робота; підвищення професійного рівня працівників бібліотек.

Звичайно, сучасні технології розширюють спектр наданих послуг, збільшують можливість бібліотечного сервісу, але при цьому не слід відмовлятися від традиційних джерел. Функціонують традиційні каталоги та картотеки, друковані джерела інформації. Але в сучасному світі глобальної інформації визначальним моментом є співіснування друкованих та електронних джерел інформації. Створюються електронні каталоги, електронні книги, підручники.

Інформаційне забезпечення навчального процесу книгозбірень було здійснено з вивчення запитів користувачів. Ця робота включала цілу систему заходів: аналіз читацьких формулярів, опитування, анкетування, спостереження. Найкращі наслідки давало застосування всіх заходів в комплексі, оскільки це дозволяло отримати обґрунтовані висновки про характер та мотивацію читання, а отже й інформаційних запитів. В умовах бібліотек коледжів, крім зазначених заходів ретельно вивчалось інформаційне середовище, яке впливало на формування інформаційних потреб: аналізувалися плани, звітна документація, методична робота. Постійно поповнювалася книжкова виставка «Нові книги».

Єдиною і найважливішою умовою трансформації діяльності книгозбірень є комп'ютеризація, яка має забезпечити поповнення інформаційного потенціалу книгозбірень та підвищення ефективності обслуговування користувачів. За допомогою Інтернету у найкоротший термін виконуються найскладніші запити. Користувачі мають доступ через Інтернет до електронних ресурсів багатьох бібліотек, це дозволяє перейти на якісно новий рівень обслуговування, підвищує оперативність та забезпечує повноту задоволення інформаційних потреб користувачів.

Доступ до Інтернет-ресурсів значно підвищив статус бібліотек, їх авторитет у користувачів, розширив коло послуг, що надаються здобувачам. Комп'ютерні технології вже на сьогодні є невідільною частиною обслуговування користувачів бібліотек коледжів.

Так, за даними звіту «Хомуцького фахового коледжу ПДАУ» працівники бібліотеки намагаються йти у ногу з часом, адже на зміну традиційним видам документів прийшли електронні ресурси. Створено картотеки реєстрацій «Обліку періодичних видань»; «Реєстраційна картотека користувачів бібліотеки», «Картотека виконаних довідок»; «Картотека статей журналів з ветеринарної медицини та технології виробництва продукції тваринництва».

Бібліотеки забезпечують повною мірою доступ здобувачів до електронних версій підручників, посібників та іншої навчальної літератури, яка використовується в процесі навчання.

Нинішньому студенту, котрий відчув усю привабливість доступу до ресурсів Інтернет, сьогодні замало звичних для нього пропозицій використання інформаційних ресурсів. Створення відкритого бібліотечного простору із впровадженням новітніх інформаційних технологій передбачає забезпечення максимального комфорту для користувача.

З метою розвитку інформаційної культури здобувачів освіти працівники книгозбірні Рівненського фахового коледжу НУБіП України

проводять бібліотечні заняття для першокурсників, ознайомлюють з бібліотечними ресурсами та послугами для користувачів. Надають студентам консультації з користування електронними каталогами, навчальною електронною бібліотекою на сайті коледжу, яка складається з таких розділів: «Електронні навчальні ресурси ВСП «Рівненський фаховий коледж НУБіП України», «Медіатека електронних освітніх ресурсів ДУ «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти», «Електронна бібліотека Інституту модернізації змісту освіти», «Репозитарій», а також містить посилання на електронні версії фахових періодичних видань для усіх спеціальностей коледжу.

Працівники бібліотеки Кіцманського фахового коледжу ПДУ разом з викладачами української мови та літератури проводять бібліотечно-бібліографічне онлайн заняття щодо сучасних методів роботи з інформацією. Регулярно поповнюються новими матеріалами тематичні теки: «Ми твої сини, Україно», «Ми роду козацького діти, землі української цвіт», «У світі цікавого», «Письменники рідного краю», «Національні особливості етикету», «Народна медицина», «День української писемності», «Славетні відомі земляки», «Релігійні свята», «Книга – це музика душі». В читальній залі постійно діє куточок «Довідкове бюро читача», де користувачі мають змогу попрацювати з енциклопедіями, довідниками та словниками.

Роль бібліотек, як навігатора доступу до інформації й знань постійно буде зростати, незалежно від відсоткового співвідношення електронних чи друкованих документів, що надходять до фондів. Великий обсяг інформації (у т.ч. електронної) вимагає кваліфікованого помічника, щоб розібратися і не потонути в інформаційному морі.

Класик бібліотечно-інформаційної діяльності Ш. Ранганатан визначав: Бібліотека – це: користувачі (споживачі, відвідувачі); персонал (провайдер сервісу); інформаційні ресурси й системи (матеріальна база, засоби й процеси).

Необхідно відзначити, що з розвитком комп'ютеризації бібліотеки не втрачають свого первинного значення. Прискорений пошук інформації й збільшення можливостей доступу до неї лише підвищують рівень ефективності бібліотечного обслуговування.

Важливо, щоб користувачі мали чітке уявлення про всі послуги, що мають бібліотеки, щоб ця інформація постійно знаходилась у вільному доступі, щоб студенти й працівники періодично отримували нагадування про неї.

IV. ІНФОРМАЦІЙНО-МАСОВА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА

Культурно-просвітницька робота бібліотеки коледжу є важливою складовою діяльності книгозбірні, невіддільною частиною виховної роботи коледжу в цілому. Бібліотекар постійно знаходиться у пошуку цікавих форм культурно-просвітницьких заходів, вивчає досвід колег, читає професійну, заходимо на сайти і блоги публічних бібліотек.

Інформаційно-масова діяльність книгозбірень включає різноманітні форми і методи інформування та популяризації літератури: це книжкові виставки, тематичні та тематично-коментовані перегляди, бібліографічні огляди, бесіди, творчі зустрічі, презентації, у т.ч., відеоролики, слайд-шоу, літературні вечори тощо.

Усі заходи бібліотек коледжів організовуються згідно з загальним планом робіт книгозбірень, де культурно-просвітницька та інформаційна діяльність представлена певними розділами: національно-патріотичне виховання, історія України у постатях, правове виховання, за здоровий спосіб життя та інші.

Протягом року бібліотекарі організовують та проводять інформаційно-масові заходи: книжкові виставки, перегляди літератури, історично-краєзнавчі екскурсії, Дні інформації, віртуальні виставки (віртуальні екскурси), та інші масові заходи.

У культурно-просвітницькій діяльності використовують всі наявні технічні засоби бібліотек: проєкційний екран, сканер, ноутбук для залучення користувачів до перегляду або спільного проведення масового заходу. Так, в бібліотеці Сумського фахового коледжу СНАУ вважають пріоритетом інформувати користувачів про важливі дати й події в Україні та світі. Протягом року у читальному залі книгозбірні працює тижневик «Знаменні дати тижня». Щотижня читач, заходячи до читальної зали, має змогу ознайомитися з важливими подіями дня, тижня; ювілейними датами, інформація про які висвітлюється на великому екрані у форматі мультимедійної презентації.

Аналіз динаміки показників, що характеризують кількість проведених бібліотеками коледжів інформаційно-масових і культурно-просвітницьких заходів, засвідчив початок процесу відновлення роботи бібліотек з цього напрямку діяльності. Так, за 2020–2022 рр. загальна кількість заходів скоротилася 2,5 раза, в тому числі віртуальних вставок – у 4,7 раза. В результаті зміни форм навчання кількість заходів у 2023 р. порівняно із

2022 р. зросла на 1616 або 1,9 раза. Зростання числа заходів відбулося практично за усіма їх видами, а в найбільшій мірі – за віртуальними виставками. У 2023 р. бібліотеками було проведено віртуальних виставок у 2,8 раза більше порівняно із 2022 р. Відповідно збільшилася кількість днів інформації та інших масових заходів, проведених в офлайн режимі (з 170 у 2022 р. до 331 у 2023 р.). Проте слід констатувати тенденцію щодо скорочення кількості проведених інших заходів. У 2023 р. порівняно із 2022 р. їх число скоротилося на 44,0 %. Багато масових заходів в коледжах, які були заплановані, на жаль не були виконані через воєнні дії, які відбуваються й досі в нашій державі (табл. 3, рис. 4).

Табл. 3.

Кількість інформаційно-масових і культурно-просвітницьких заходів бібліотек коледжів у 2020–2023 рр.

Види заходів	Роки				
	2020	2021	2022	2023	Різниця між 2023 та 2022 рр.
Загальна кількість заходів	4502	5012	1845	3461	1616
З них: виставки, перегляди літератури	2795	3010	1109	2058	949
Віртуальні виставки	698	567	150	424	274
Дні інформації, дні науки, дні кафедри, дні спеціаліста тощо	406	397	170	331	161
Інші масові заходи на допомогу навчально-виховному процесу (бібліографічні огляди, конференції, прем'єри, презентації, вітальні, літ.-музичні вечори, виховні години, клуби тощо)	1131	1223	1845	1033	-812

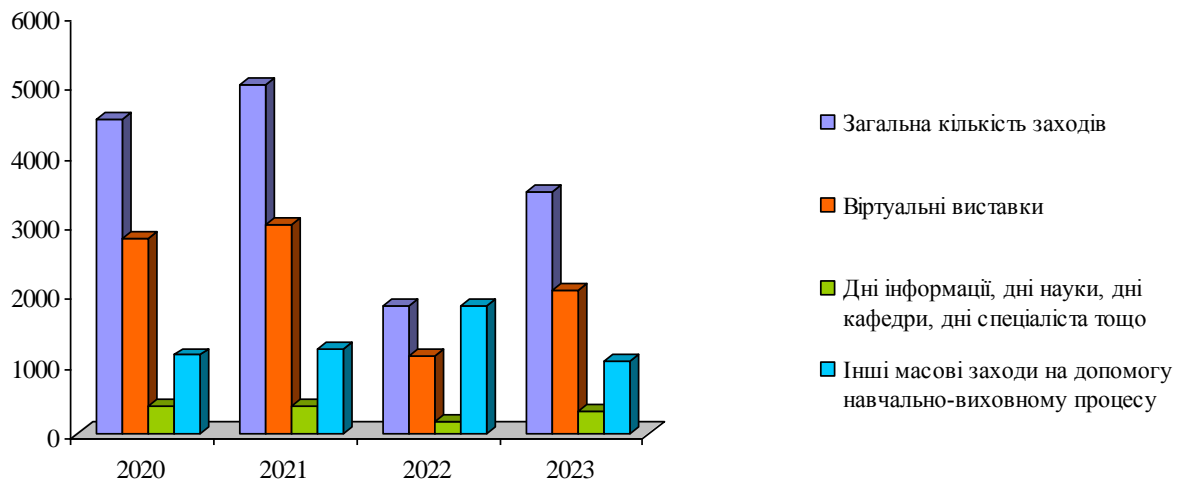
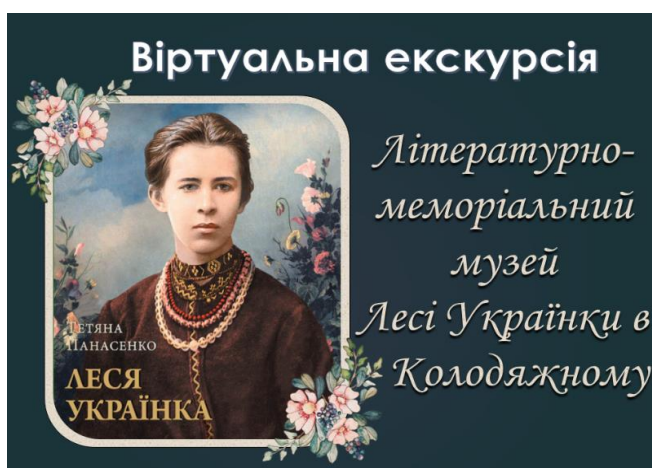

Рис. 4. Динаміка інформаційно-масових і культурно-просвітницьких заходів бібліотек коледжів у 2020-2023 рр.

Соціальні мережі є важливим інструментом присутності сучасної бібліотеки у віртуальному комунікаційному просторі. Інформаційне середовище, сформоване завдяки представництву бібліотеки у соціальних мережах, надає нові можливості для організації інтерактивної взаємодії бібліотеки зі своїми користувачами, сприяє формуванню іміджу та реклами бібліотеки як сучасного інформаційного центру.

Бібліотека Горохівського фахового коледжу ЛНУП у віртуальному інформаційному середовищі перелаштовує свої традиційні форми роботи до нових реалій. Створюється нова модель бібліотеки. Прикладом цього є віртуальні виставки. Перевагою «віртуальної книжкової виставки» є те, що це умовно необмежений у часі та просторі захід, який реалізовується шляхом інтернет-ресурсів, у межах якого бібліотека має можливість розмістити текстову інформацію, аудіо- або відео зображення експонатів, що розкривають зміст виставки, у формі мультимедійної презентації.

До річниці від дня народження видатної землячки Лесі Українки працівники бібліотеки підготували відеоролик Персона авторки заслуговує на ближче знайомство, тому через віртуальну екскурсію, користувачі мали змогу поринути у минуле та завітати в гості до родини Косач.

У спадок майбутнім поколінням

поетеса передала неоціненний творчий доробок та велику мудрість справжньої любові до рідної землі, яку вона пронесла крізь усе своє життя. Її ім'я уособлює саму Україну.

Сучасне покоління дедалі більше спілкується у віртуальному світі, отож бібліотекарі коледжу пристосовуються до всіх умов за для покращення інформування та тісного контакту студента з бібліотекою.

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ!
Людським теплом і добротою хай
зігріваються серця.

Під такою назвою бібліотекою ВСП
МПТЕФК ВНАУ проведено онлайн
читання. Студенти декламували ... Більше

Людмила Соляр і 19 інших осіб 5 поширень

*«Людським теплом і добротою хай зігріваються серця»
- онлайн – читання, присвячені до Всесвітнього Дня вишиванки.
«Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж ВНАУ»*

У читальній залі Прилуцького технічного фахового коледжу відбулася година спілкування «Природа сповнена таємниць». Старший науковий співробітник Прилуцького краєзнавчого музею імені Василя Маслова Ольга Степаненко розповіла молодіжній аудиторії про унікальні властивості дерев, які ростуть у парковій зоні м. Прилуки, цікаво подала легенди, пов'язані із ними.

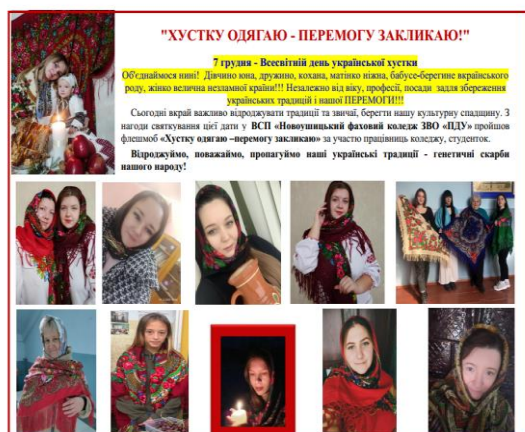
У 2023 р. бібліотекою ВСП «Ладизинський фаховий коледж ВНАУ» проведено безліч заходів культурно-масової роботи, присвячених різноманітним питанням громадського і культурного життя української держави і світу, питанням патріотизму, духовності, етики і моралі.

Серед великої кількості заходів можна виділити: «Не забувай ніколи, звідки родом», «Не згасне свічка пам'яті...» (Голодомор 1932-1933 р.), «Герої не вмирають», «Той квітень не забудемо ніколи» (до дня Чорнобильської трагедії), «Осяйне Подільське вишиття», виховна година до річниці Незалежності України, «Світла пам'ять Героям ЗСУ»

Серед виховних напрямів сьогодні найбільшої актуальності набуває патріотичне, громадянське виховання. Інтеграційні процеси в Україні відбуваються на фоні сплеску патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, традицій і звичаїв українського народу.

7 грудня відзначають Всесвітній день української хустки — потужного обереха в усі часи та всіх поколінь.

Свято з'явилося зовсім недавно, але вже стало дуже популярним. День української хустки – неофіційне свято, яке зберігає традиції та звичаї нашого народу. Таке свято відбулось на прикладі в Новоушицькому фаховому коледжі та Вишнянському фаховому коледжі ЛНУП.

За останні роки значно збагатилась палітра видів та форм книжкових виставок. Сьогодні, окрім традиційних, з відпрацьованою методикою, проводяться і такі, як: виставка - персоналія, - діалог, - панорама, - вікторина, - кросворд, - гра, - мандрівка, - роздум, - дискусія, - колекція, - аукціон, - презентація, - вернісаж та інші. Успішно впроваджуються виставка-інтерв'ю, - бенефіс, - застереження, - плакат, - елегія, - бібліошок, - реквієм, - бібліогід, - реклама, - рейтинг тощо. Одним словом, виставка – це творчий погляд бібліотекаря на світ, на тему, що пропонується читачеві.

З нагоди свята Дня української мови та писемності, яке в цьому році ми відзначали 27 жовтня цікавим та змістовним в Шепетівському фаховому коледжі ПДУ пройшов мовнофест «Мова єднання – це українська!».

«Удосконалюймо мову разом!», саме під таким гаслом 31 жовтня в читальному залі бібліотеки коледжу відбувся 1 етап Міжнародного конкурсу знавців української мови ім. Петра Яцика, який в умовах російсько-української війни набуває нового значення.

Шепетівський фаховий коледж ПДУ

В бібліотеці Ірпінського фахового коледжу НУБіП була організована зустріч у рамках громадської акції «Чисте повітря» та «Міжнародного тижня відкритого доступу» з доктором технічних наук, винахідником Ігорем

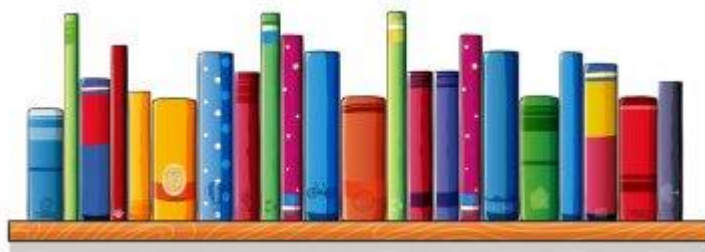
Ірпінський фаховий коледж НУБіП

Олексійович Криштафовичем, який спеціалізується на технологіях генерації високої напруги, очищення повітря та спалювання палива. Під час зустрічі студенти мали змогу ознайомитися з сучасною інформацією щодо стану забрудненості в різних куточках планети: на різних континентах, в різних країнах, у тому числі й в Україні.

Також створювалися експрес-виставки для супроводу масових заходів або виховних годин, які проводили викладачі. Це, наприклад, виставка «На допомогу майбутньому фахівцю». На практиці найбільш вдалим у виставковій роботі бібліотек виявляються такі різновиди книжкових

виставок: виставка-портрет, виставка-персоналія, виставка до ювілею, які привертають увагу користувачів, викликають цікавість до наданих матеріалів. Проведення масових заходів у коледжах 2023 р. відбувалося як офлайн, так і онлайн.

V. НАУКОВА ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНА РОБОТА

В умовах розбудови нової інформаційної інфраструктури бібліотека бачиться фундаментом у процесі створення єдиного інформаційного і культурного простору країни. На перший план у роботі бібліотеки виступає функція не лише інформування про власні фонди, а й повідомлення про ресурси інших бібліотек. Для якісного виконання цих функцій необхідне формування комп'ютерних інформаційних технологій у бібліотечних закладах.

Бібліотеки вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації набуватимуть статусу інформаційно-освітніх і культурних центрів із планомірним розширенням переліку послуг, насамперед інформаційних, ставатимуть повноправними інфраструктурними компонентами у найбільш вагомих сферах суспільної діяльності.

Довідково-інформаційне обслуговування користувачів бачиться як один із важливих аспектів діяльності бібліотек аграрних коледжів, технікумів та їхніх філій, проходить на основі вивчення та систематичного уточнення інформаційних потреб студентів, викладачів і спеціалістів сільського господарства.

Інформаційний сервіс складається з таких операцій, як: пошук і збір, аналітико-синтетична переробка, оформлення та розповсюдження; формування інформаційних масивів, створення інформаційних пошукових систем, підготовка різноманітних бібліографічних покажчиків, фактографічні довідки, реферати, огляди, підручники тощо. Довідково-пошуковий апарат бібліотеки складають: абетковий і систематичний каталоги, систематичні картотеки газетних і журнальних статей, тематичні каталоги. Через брак

коштів бібліотеки не отримують бібліографічні та інформаційні видання, що негативно впливає на якість бібліографічного обслуговування.

На рис. 5–6 відображено цифрові показники щодо кількості заходів з інформаційно-бібліографічного напрямку.

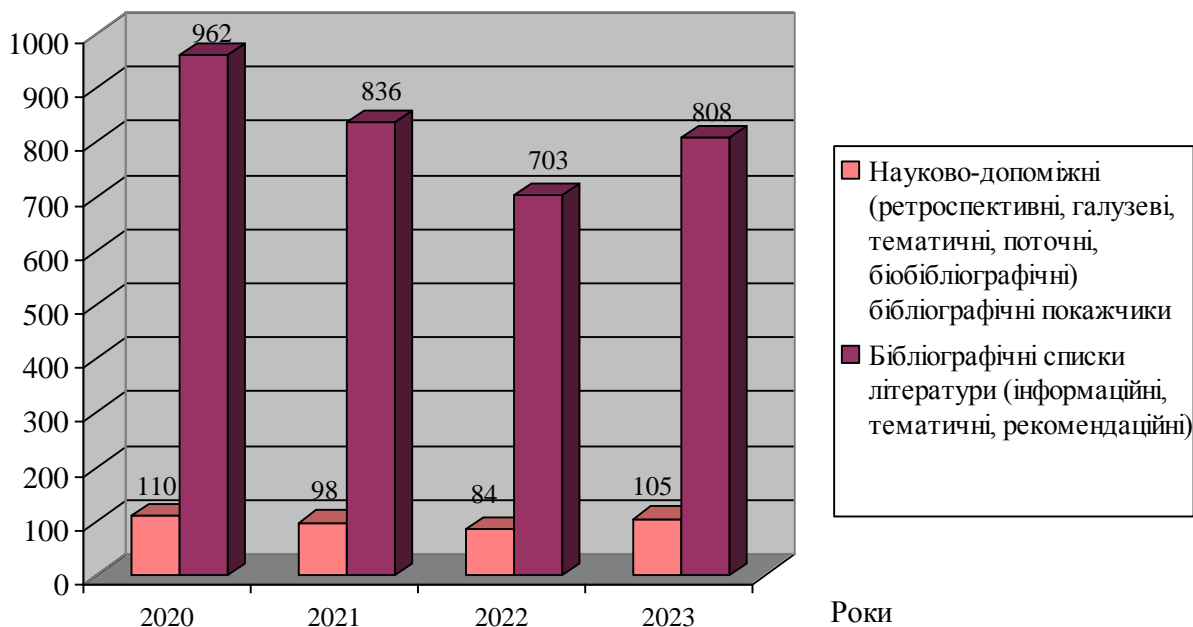

Рис. 5 Заходи бібліотек коледжів у 2020–2023 рр. у напрямку інформаційно-бібліографічної роботи.

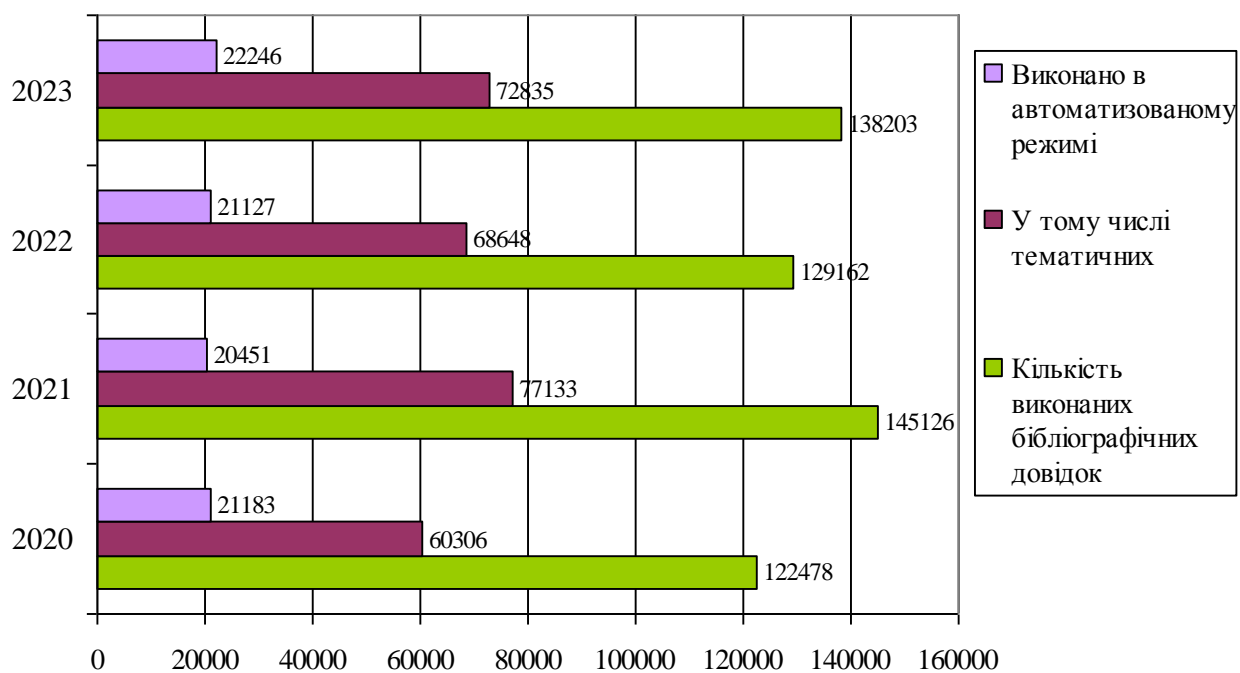

Рис. 6. Кількість бібліографічних довідок, виданих бібліотеками

коледжів у 2020–2023 рр.

Слід відзначити, що кількість виконаних бібліографічних списків у 2023 р. порівняно з попереднім роком збільшилася на 14,9 %. Одночасно за цей період кількість науково-допоміжних бібліографічних показників зросла на 25%.

В цілому, за 2020–2023 рр. кількість виконаних бібліографічних довідок зросла на 12,8 %. Але якщо порівняти з довоєнним періодом, то кількість виданих довідок у 2023 р. становила лише 95,2 % від рівня 2022 р. Аналогічна тенденція спостерігається і за тематичними довідками та довідками, виданими в автоматизованому режимі. У 2023 р. кількість тематичних довідок зросла порівняно з 2022 р. на 6,1 %, а довідок виданих в автоматизованому режимі – на 5,3 %.

За даними звіту Бобровицького фахового коледжу НУБіП, щоб розширити інформаційну базу для виконання всіх типів бібліографічних довідок, залежно від конкретного запиту та можливостей пошукових систем і конкретних баз даних (бібліографічних, реферативних, тематичних, фактографічних тощо), необхідно використання електронних інформаційних ресурсів у довідково-бібліографічному обслуговуванні. Працівники бібліотеки надавали всі види довідок: тематичні, адресні, фактографічні, уточнювальні в режимі «запит – відповідь».

Протягом року співробітники книгозбірень кваліфіковано допомагають своїм користувачам у пошуку необхідної інформації як в традиційному, так і в автоматичному режимі. Налагоджена тісна співпраця з завідувачами відділень, головами циклових комісій, студентською радою, які постійно інформуються як індивідуально, так і колективно про нові надходження літератури та нову інформацію з періодичних видань для покращення обслуговування, якісного інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу та наукової діяльності коледжів.

VI. ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДУ

Фонд бібліотеки – це один із головних чинників, який впливає на діяльність бібліотеки взагалі, визначає шляхи її розвитку і рівень авторитету серед студентів і викладачів.

Задовольнити дедалі вищі освітні, культурні, інформаційні потреби користувачів можна тільки дотримуючись принципів комплектування, а саме: якість, науковість фонду, оперативність отримання документів, повнота придбання нових видань.

Наповнення новою літературою книжкового фонду бібліотек коледжів має важливе значення з кількох причин:

Актуалізація знань: нова література дозволяє студентам та викладачам отримувати доступ до останніх досягнень у своїх галузях навчання та досліджень. Оновлені матеріали сприяють підтримці актуальності навчального процесу (наприклад для написання курсової роботи, література потрібна останніх 10 років). Сучасні матеріали сприяють розвитку студентських досліджень та проєктів, допомагаючи їм використовувати найновіші дані та інформацію.

Підтримка конкурентоспроможності: коледж, який може запропонувати своїм студентам доступ до сучасної та різноманітної літератури, стає більш конкурентоспроможним. Це може привертати якісних студентів та приводити до підвищення рейтингу у навчальній галузі.

Розширення асортименту: нові книги дозволяють розширити вибір літератури в бібліотеці, що важливо для різноманітності інтересів студентів і викладачів. Різноманітний фонд стимулює самостійність у вивченні та розвиток особистих інтересів.

Підвищення мотивації до читання: сучасна та цікава література може стати додатковим стимулом для студентів розвивати читацькі навички та вдосконалювати свої знання.

Фонд бібліотеки формується відповідно до профілю коледжів та інформаційних потреб читачів. На формування бібліотечного фонду впливають різні фактори: обмеження фінансування, надто висока вартість книг. Однак попри ці труднощі, бібліотекар старався використати всі можливості для поповнення новою літературою та якісного обслуговування користувачів.

За даними Вишнянського фахового коледжу ЛНУП щорічно в бібліотеку надходить не більше 0,06 книги на користувача, оновлення фонду не досягає і одиниці. Економічна ситуація в країні свідчить про те, що ця тенденція найближчим часом не буде покращуватись. У зв'язку з надзвичайно складним становищем в державі, надзвичайно різко зменшилося фінансування на підручники, навчальні посібники та періодичні видання.

Звертали велику увагу на вивчення незадовільного забезпечення навчальною літературою. З цього приводу проводили анкетування. Працівники бібліотек на основі опрацювання анкет старалися задовольнити попит студентів на навчальну літературу. Комплектування юридичною літературою має свої нюанси. Перш за все дуже висока вартість книг, нестабільність в державі впливає на зміни в законодавстві й тому література швидко втрачає свою чинність.

Зі звітів бібліотек коледжів ми можемо проаналізувати, що чітко, повно, оперативно, ведеться облік документів. Облік документів включає такі послідовні процеси: приймання, штемпелювання, реєстрація, облік, вибуття, перевірка наявності документів.

В бібліотеках ведеться інвентарна книга на основний фонд, інвентарна книга на брошури, інвентарна книга на благодійний фонд. Також ведеться книга сумарного обліку бібліотечного фонду. Ведуться 3 частини цієї книги: надходження у фонд, вибуття з фонду, підсумки руху фонду. Щоквартально проводиться звірка підсумків руху фондів з бухгалтерією. Накладні на одержання і вилучення документів знаходяться і в бухгалтерії, і в бібліотеці.

Також зберігаються акти на прибуття і вилучення документів. Акти, накладні зберігаються в окремих теках по роках. В бібліотеках чітко заповнюються листки повернення документів, щоб контрольно-ревізійні органи не мали претензій щодо нераціонального витрачання бюджетних коштів на придбання непотрібних користувачам документів.

Якісне комплектування фонду залежить від багатьох чинників, серед яких основні – залучення додаткових коштів, заохочення і стимулювання дарувальників, вивчення читацьких запитів, навчальних програм із різних дисциплін.

На сьогодні наповнення фонду бібліотеки книгами відбувається лише шляхом проведення акції «Подаруй бібліотеці книгу», яка проходить на постійній основі, протягом 2023 р. надійшло 93 примірники від читачів бібліотеки (зі звіту Рожищенський фаховий коледж Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького).

Рожищенський фаховий коледж Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького

За звітний 2023 р. план комплектування не виконано. Брак фінансування, зростання цін на літературу призвело до недовиконання плану

надходження, як підручників, навчальних посібників, так і періодичних видань. Також свою корективу із комплектування фонду внесла повномасштабна війна, дистанційне навчання, який обмежив доступ до бібліотеки випускників та авторів книг, а також можливість спонсорів відвідувати книжкові ярмарки.

В багатьох книгозбірнях в грудні 2023 р. пройшов довготривалий процес з інвентаризації книжкового фонду, внаслідок якого було вилучено та списано навчальну літературу, здебільшого російськомовної, а також морально застарілої, дублетної літератури, ідеологічно шкідливої та фізично зношеної. При вилученні літератури з фонду бібліотек потрібно діяти зважено, та законно, як говорить Стаття 15 Конституції України, та Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» Стаття 19.

У книгозбірнях коледжів використовують БД «Книгозабезпеченість», за допомогою якої проводиться аналіз стану забезпечення книжкового фонду бібліотеки навчальною літературою.

Наприклад, у бібліотеці Іллінецького аграрного фахового коледжу створені умови для залучення викладачів до комплектування та наповнення фондів бібліотеки навчальною літературою на паперових та електронних носіях. Так, влаштовано «Куточок комплектування» із зошитом замовлень та прайс-листами і наповненими каталогами різних книготоргівельних компаній та видавництв. Це дає змогу об'єктивно оцінити викладацькі запити, проводити аналіз із задоволення потреб та встановлювати причини відмови зі сторони видавництв у разі незадоволених потреб у навчальній літературі.

Як засвідчують дані табл. 4, надходження документів до фондів бібліотек коледжів за останні 4 роки суттєво коливалися. У 2021 р. порівняно із 2020 р. кількість надходжень скоротилася на 15,9 %. У 2022 р. вдалося подолати негативну тенденцію скорочення надходження до бібліотек. Як наслідок, спостерігалися найбільші надходження за досліджуваний період. Проте у 2023 р. знову відбулося незначне зменшення надходжень. Так, кількість документів, які надійшли до бібліотек скоротилася на 1346 од. або 5,3 %, в тому числі з них книги – 3259 одиниць або 13,5%.

Табл. 4. Показники формування бібліотечного фонду коледжів України протягом 2020–2023 рр.

Показники	Роки				Різниця між 2023 та 2022 рр.
	2020	2021	2022	2023	
Надходження документів (усього)	16390	13791	25470	24124	-1346
З них: книги – примірники/назви	8660	7556	24230	20971	-3259
З них: періодичних видань – примірників/назв	13091	7522	2030	2990	960
З них: електронні видання	1107	778	132	919	787
Вибуло документів з основного фонду	42639	94469	29829	103052	73223
Вибуло документів з обмінного фонду	803	4225	715	64	-651
Загальний фонд станом на 31 грудня відповідного року	4333421	4161835	3785700	3029964	-755736
Структура фонду (всього)	557734	470131	399611	452716	53105
Основний (усього)	3906938	3978484	1722262	1790791	68529
У тому числі цінні, рідкісні видання	7103	6653	1418	1432	14
Обмінний (усього)	119810	112515	60949	75069	14120
Навчальна література	2490031	2804076	1004336	1769761	765425
Бази даних (власні)	56	44	32	124	92
Загальна кількість баз даних	490	217	74	210	136
Загальна кількість бібліографічних записів у базах даних	487631	646318	594579	539388	-55191

Позитивну тенденцію має динаміка періодичних видань. Якщо у

2022 р. кількість надходження становила 2030 од., тоді як у 2023 р. вони зросли до 2990 од. або 47,3%. Кількість електронних видань за 2020–2023 рр. мали суттєві відмінності. У 2020 р. надходження електронних видань досягли максимальної величини (1107 одиниць), 2022 р. – 132, 2023 р. – 919 одиниць.

Загальний бібліотечний фонд коледжів України зменшився порівняно з 2022 р. на 755,7 тис. одиниць та становив на 1 січня 2024 р. 3029,9 тис. одиниць документів. Зменшення загального обумовлено вибуттям навчальної та періодичної літератури переважно російською мовою. Так, у 2023 р. вибуття книг становило 103,1 тис. од. Ситуація з комплектуванням книгозбірень впродовж останніх п'яти років має тенденцію до зниження надходження нових видань (рис. 7).

Порівнюючи структуру фондів за видами документів, варто зазначити, що відмічається скорочення надходження як книг, так і періодичних видань, нормативно-виробничих документів, каталогів тощо. У найбільшій мірі скоротилася кількість навчальної літератури на (1799,7 тис.од., або на 64,2 %), у тому числі рідкі видання — 5,2 тис.од., або на 78,7 %. У 2022 р. спостерігалася тенденція зменшення не лише друкованих, але й електронних ресурсів.

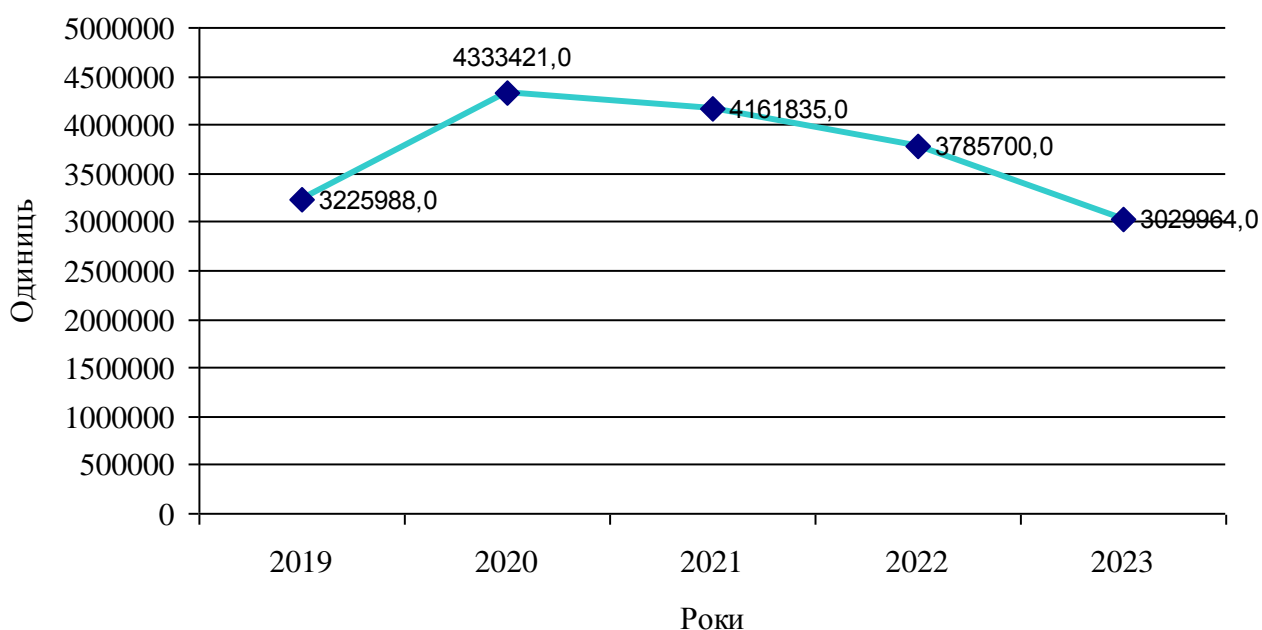

Рис. 7. Обсяг загального фонду бібліотек аграрних коледжів за 2019 – 2023 рр.

VII. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА

Матеріально-технічна база — один із факторів успішної роботи бібліотек навчального закладу. Від наявності необхідних умов для збереження і використання фондів, оснащеності необхідними технічними й електронними засобами, комфортних місць в читальному залі, можливості використання електронних ресурсів, зручного абонементу залежить рівень роботи книгозбірень. Наявність приміщень, яке відповідає призначенню, забезпеченню необхідними ізольованими виробничими площами, які відповідають структурі бібліотек та нормативів з техніки безпеки.

Матеріально-технічна база бібліотек коледжів у 2023 р. відповідає вимогам збереження фонду і належному рівню обслуговування користувачів. Протягом року в книгозбірнях проводилися заходи по: забезпеченню дотримання правил пожежної безпеки та охорони праці в бібліотеці; проведенню інвентаризації матеріальних цінностей; підтримці в належному стані усіх технічних комунікацій і приміщень книгозбірні; перевірці та полагодженню меблів; підтримці належного санітарного стану фонду та приміщень, згідно з встановленим порядком проведення «санітарних днів»; перевірці освітлення бібліотеки, настільних ламп, проведенню ремонтних робіт; наповненню аптечки бібліотеки медичними препаратами.

Ступінь технічного оснащення бібліотек у 2023 р. порівняно з 2022 р. роком дещо знизився. Так, кількість комп'ютерів скоротилася на 2,2%, кількість сканерів – 4,2 %, кількість апаратів для копіювання на 7,7 % (рис. 8).

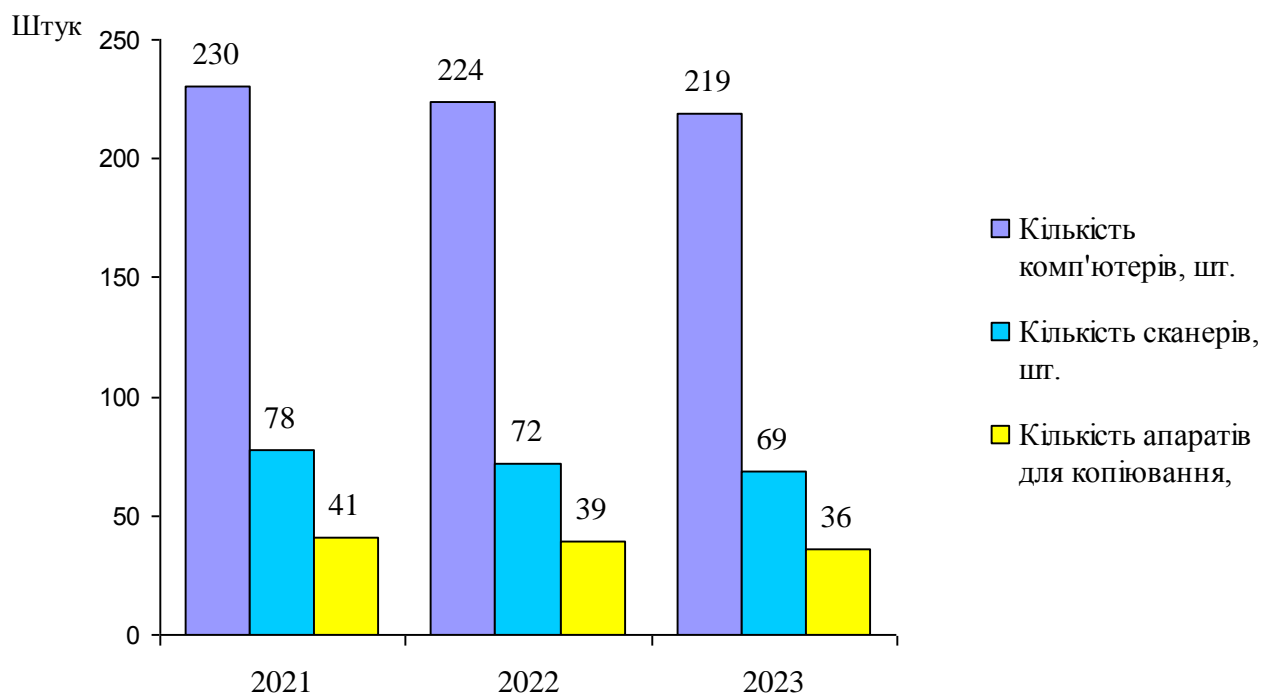

Рис. 8. Кількість комп'ютерів, сканерів та апаратів для копіювання в 2022–2023 рр.

Практично усі з прозвітованих бібліотек мають наявність виходу в Інтернет, а також безплатний Wi-fi для користувачів. Серед автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем переважають «Бібліограф», «Ірбіс» різних модифікацій та деякі інші, проте далеко не всі бібліотеки його мають.

Для кращого забезпечення користувачів науковою інформацією вважається необхідним: забезпечення вільного доступу до міжнародних реферативних баз даних, інституційних репозитаріїв; активізація реєстрації у Реєстрі репозитаріїв відкритого доступу (Registry of Open Access Repositories, ROAR); зміни в електронному науковому видавництві та технологіях цифрового збереження інформації; активізація ролі видавців у модернізації наукового видавництва; підвищення значущості бібліотек ЗВО шляхом об'єднання зусиль та створення єдиного координаційного центру у питанні забезпечення доступу до електронних ресурсів і баз даних.

Отже, у 2023 р. в цілому бібліотеки коледжів залишаються слабо технічно оснащеними, а основні показники, які характеризують рівень матеріально-технічної бази майже не змінилися порівняно з попередніми роками.

VIII. КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Бібліотечні професії змінюючись, набувають якісно нових рис. Вимогою до кожного спеціаліста стає здатність до постійного вдосконалення, розуміння ним перспектив розвитку бібліотечної справи, а також забезпечення власної відповідальності розв'язання реальних проблем сучасної доби. Щоб йти в ногу з сучасними ідеями, треба вдосконалюватися.

Бібліотекар головна рушійна сила всіх змін. Саме він повинен запалити творчою іскрою всіх навколо користувачів бібліотеки, спонсорів, керівників освітнього закладу. Велике значення для поліпшення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів має безперервна освіта працівників бібліотеки.

Працівники книгозбірень багато займаються самоосвітою, тобто самотійно слідкують за розвитком бібліотекознавства, педагогіки, психології, підвищують свій рівень комп'ютерної грамотності, опановують сучасні методи інформаційного пошуку та аналітичне оброблення інформаційного масиву; намагаються поліпшити мовну культуру і, нарешті, творчо застосовувати самотійно надбанні знання на практиці.

Одним із пріоритетів у методичній роботі працівників бібліотеки є підвищення кваліфікації. Знання, отримані на методичних заходах, сприяють вдосконаленню роботи з користувачами і поліпшенню якості послуг, що надаються, впровадженню сучасних інформаційних технологій у бібліотечні процеси. Підвищення кваліфікації має на меті розширення і поглиблення професійних знань бібліотекаря відповідно до займаної ним посади і функціональних обов'язків.

Завдяки методичному відділу Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки працівники книгозбірень коледжів пройшли підвищення кваліфікації (дистанційно) та отримали сертифікати. Питання розглядалися досить цікаві, розкриті доступно і в повному обсязі. Досить хороша форма для спілкування та опановування новими знаннями є вебінари.

Бібліотекарі також беруть активну участь у засіданнях обласного методичного об'єднання завідувачів бібліотек. На засіданнях розглядаються різні питання. Це і робота зі збереження фондів, оцифрування книг, проблеми читання, забезпечення студентів загальноосвітньою літературою, інтерактивні форми роботи бібліотек. Важливим джерелом професійних знань, допомогою у забезпеченні безперервної освіти є фахова бібліотечна преса. Для підвищення свого професійного рівня бібліотекарі знайомляться з періодичними виданнями «Освітня Траєкторія», «Фахова передвища освіта».

Таким чином, навіть в умовах війни, воєнного стану, бібліотекарі коледжів продовжують наполегливо працювати та підвищувати свій особистісний та професійний рівень.

Кадри вирішують все. Сьогодні це гасло стосовно бібліотечних працівників є вірним на 100 відсотків, адже вижити бібліотеці у вкрай несприятливих умовах допомагає саме бібліотекар. Нині, щоб підтримати діяльність бібліотеки, доводити її необхідність він змушений займатися справами, яких раніше не знав і не робив. Знайти кошти на нові книги та передплату, не дати загинути книжковому фонду у холодному та вологому приміщенні, допомогти кожному користувачеві знайти потрібну інформацію за умов обмеженості доступу до цієї інформації, проводити масові заходи і т. д. І виконання всіх сучасних функцій власне бібліотеки – освітньої, соціальної, інформаційної, дозвіллевої, соціокультурної, освітньої, історико-краєзнавчої – забезпечує одна або двоє людей. Але в бібліотеці працюють творчі, ініціативні працівники. Завжди оптимістичні, працюють на ентузіазмі, тому свій професійний рівень підвищують щодня.

Основним фактором діяльності бібліотек коледжів є наявність висококваліфікованих кадрів. Динаміка зміни чисельності персоналу за 2022–2023 рр. характеризується тенденцією до збільшення (рис. 9). Так, загальна кількість працівників у 2023 р. зросла порівняно із 2022 р. на 43 особи або 48,3%. Зростання відбулося за всіма категоріями бібліотечних працівників. Чисельність бібліотечних працівників, які мають вищу фахову освіту, зросла на 40,7 %, які мають вищу нефахову освіту – 58,6 %, та інших працівників – 92 %.

Розподіл працівників бібліотек коледжів за стажем роботи у 2022–2023 рр. представлений на рис. 10. У структурі бібліотечного персоналу найбільша частка припадала на працівників, які мають стаж роботи від 31 до 40 років. Так, у 2022 р. питома вага даної категорії персоналу становила 39,4 %, а у 2023 р. — 40,9 %. Другою за чисельністю складала група працівників зі стажем роботи від 11 до 20 років. У 2022 р. питома вага складала 22%, тоді як 2023 р. вона скоротилася 19,7%. Стаж роботи, який складає до 5 років у 2022 р. становило 7,6 %, тоді як у 2023 р. – 9,1 %.

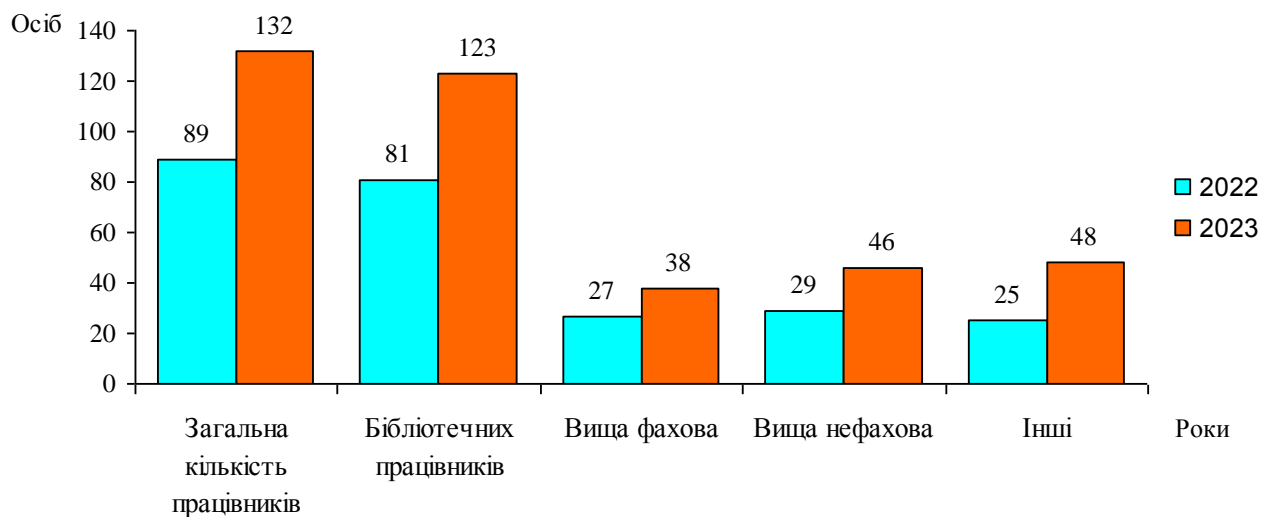
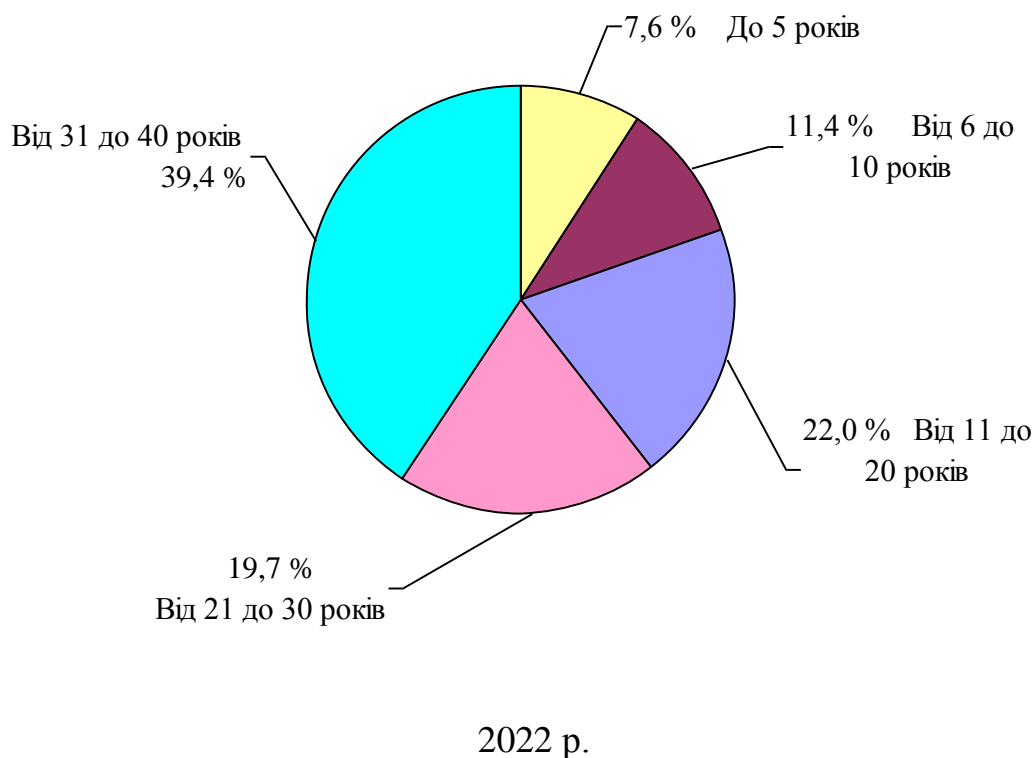
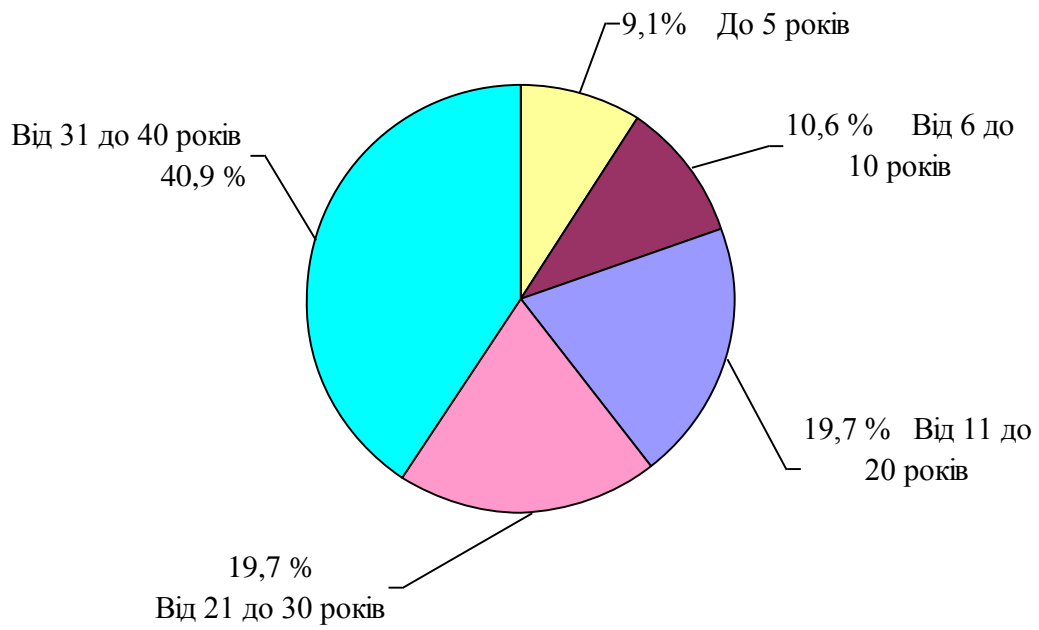

Рис. 9. Динаміка чисельності працівників бібліотек коледжів за рівнем освіти в 2022–2023 рр.

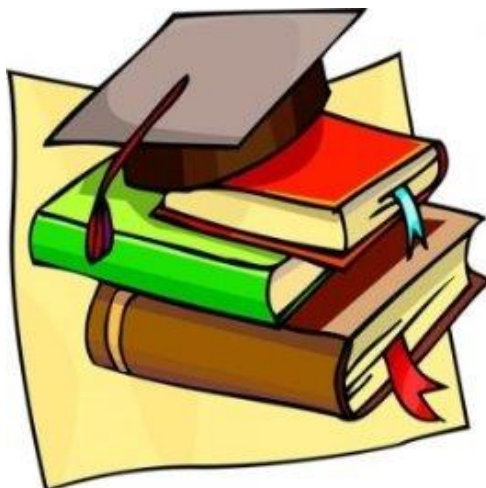

2023 р.

Рис. 10. Розподіл працівників бібліотек коледжів за стажем роботи в 2022 – 2023 рр., %.

ВИСНОВКИ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз звітів бібліотек аграрних вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації за 2023 рік засвідчив, що в інформаційно-бібліографічному забезпеченні сучасних потреб аграрної науки та виробництва бібліотеки в основному мають належний рівень.

На сьогодні, пріоритетними напрямками діяльності бібліотек є впровадження електронних технологій у систему бібліотечно-бібліографічного обслуговування користувачів; подальший розвиток програм стимулювання читання та виховання інформаційної культури; підвищення комфортності бібліотечного середовища; удосконалення сервісного обслуговування користувачів.

Підсумки дослідження дадуть підстави стверджувати, чи в умовах сьогодення бібліотеки набули особливої ваги у соціально-культурній сфері навчальних закладів. Опитування за звітний період дали можливість зробити комплексну оцінку стану бібліотек, визначити місце бібліотек в житті студентів, пріоритети в інформаційних потребах користувачів та ступінь їх задоволення, дізнатися думку відвідувачів щодо покращення діяльності бібліотек.

Комплексний аналіз основних показників, що характеризують роботу бібліотек коледжів за 2023 р. дозволив розробити рекомендації щодо покращення їх роботи.

Так, читачі бібліотек вважають, що для більш успішної діяльності потрібно: вивчати запити і потреби користувачів; поповнювати бібліотечний фонд літературою і періодичними виданнями, в т. ч. документами на нетрадиційних носіях інформації, електронними виданнями; підвищувати ефективність використання документів, популяризувати наявні видання в фонді бібліотеки; формувати в книгозбірні сприятливі умови для популяризації книги, читання, знань, особливо серед молоді, створювати

умови для підвищення читацької активності, рівня культурної компетентності користувачів; впроваджувати в роботу сучасні комп'ютерні технології, активно використовувати їх для обслуговування користувачів; активізувати роботу щодо проінформованості користувачів про послуги бібліотеки; працювати над іміджем самої бібліотеки; створювати необхідні умови для підвищення кваліфікації бібліотечних працівників закладу та кращі заробітні плати для стимулу у роботі.

Бібліотеки повинні об'єднувати людей і щоб не втратити довіру наших користувачів в умовах воєнного стану, треба зробити максимум можливого для належної організації роботи бібліотек, закладів освіти.

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗВІТІВ БІБЛІОТЕК НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ НААН ЗА 2023 РІК

ВСТУП

В досить складних умовах 2023 р., за руйнівної дії російського агресора та сильної дезінформації основним завданням книгозбірень було збереження їх самих як науково-інформаційних центрів, максимально наближених до потреб громад. Водночас із забезпеченням профільного бібліотечно-бібліографічного та інформаційного супроводу діяльності НДУ, задоволенням інформаційних потреб наукових колективів та користувачів робота книгозбірень НДУ мережі НААН спрямовувалась на збереження й продовження формування бібліотечних фондів, власних баз даних і електронних каталогів, надання доступу до міжнародних електронних ресурсів, науково-консультаційних та інформаційних послуг агроформуванням і сільському населенню в нових умовах господарювання, максимальну популяризацію наукових досягнень з метою якнайшвидшого впровадження їх у виробництво тощо.

В умовах повномасштабної російської агресії працівники бібліотек стали на захист інформаційного простору держави та її національної спадщини, використовуючи web-сайти, власні інтернет-сторінки, платформи соціальних мереж для поширення актуальної та вірогідної інформації, сприяли волонтерському руху та ін. Також необхідно було виконувати роботи з відновлення бібліотечних приміщень після руйнування. Належну увагу працівники 14 книгозбірень приділили й підвищенню власного рівня кваліфікації та удосконаленню професійних навичок, хоча питання залишалось досить актуальним для всіх співробітників. Аналіз стану матеріально-технічного оснащення наукових бібліотек свідчить про гостру потребу покращення комп'ютерного та програмного забезпечення переважної їх частини.

У своїй діяльності книгозбірні керувались чинним законодавством України, Законами України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про національну програму інформатизації» та ін., нормативно-правовими актами, «Положенням про бібліотеку», Статутами НДУ, інструкціями ННСГБ НААН.

У 2023 р. у віданні НААНУ загалом перебувало 44 наукові бібліотеки (скорочені найменування наводяться в дод. 1). Надійшли відомості про окупацію біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна та відсутність бібліотеки в Інженерно-технологічному інституті «Біотехніка».

Звітні матеріали надано 34 бібліотеками. Не представили необхідної інформації книгозбірні 10 НДУ (Інституту агроекології і природокористування, Інституту кормів та сільського господарства Поділля, Інституту біології тварин, ННЦ «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини», Інституту сільського господарства Північного Сходу, ННЦ «Інститут аграрної економіки», Українського науково-дослідного інституту олії та жирів, Інституту землекористування, Державної дослідної станції птахівництва Інституту тваринництва, Закарпатської ДСГДС), лише статистичну форму надали бібліотеки Інституту водних проблем і меліорації, Інституту ветеринарної медицини, МПП імені В.М. Ремесла та Інституту продовольчих ресурсів.

Досить змістовно відзвітували ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ІСвіАПВ, ДУ ІЗК, ІРГТ імені М.В.Зубця, ІТ, з-поміж дослідних станцій — ЧДСБ.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Якісне, оперативне та комфортне обслуговування користувачів наукових бібліотек з метою задоволення інформаційних, освітніх та культурних потреб завжди залишатиметься їхнім головним завданням. Вивчення останніх у багатьох книгозбірнях проводили шляхом анкетування, аналізу запитів та моніторингу виданих документів.

Обслуговування читачів упродовж звітного року здійснювалось очно на абонементі, в читальних залах, у дистанційному режимі. За наданими статистичними показниками роботи бібліотек загальна кількість зареєстрованих у 2023 р. користувачів становила 4566 осіб (віртуальних — 208), обсяг відвідувань бібліотек — 25743 (табл. 1). Результати виявились найнижчими з-поміж останніх 5 років. Основними причинами, як і у 2022 р., була повномасштабна військова агресія та пов'язані з нею фінансові труднощі наукових установ, мобілізація військовозобов'язаних, переміщення частини населення в інші регіони країни, еміграція. Окрім цих чинників, певна частина «потенційних» користувачів намагались відшукати необхідну інформацію самотійно в мережі Інтернет. Тому за сучасних умов комп'ютеризація бібліотечної мережі є запорукою подальшого успішного існування книгозбірень.

Таблиця 1 – Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів у 2019–2023 рр.

Рік	Отримано звітів, всього	Зареєстровано користувачів, всього	Відвідувань, всього	Відвідуваність бібліотек	Видано документів, всього	Читаність
2019	38	4037	69368	17,2	321210	79,6
2020	40	7759	56579	7,3	263965	34,0
2021	43	9033	63743	7,0	320514	35,4
2022	35	4750	34516	7,3	198018	41,7
2023	36	4566	25743	5,6	93406	20,4

Як зазначає І.В. Соколова (1), «цілком очевидно, що читачі через Інтернет можуть самостійно здійснювати пошук інформації, але за бібліотекарем лишається важлива функція навігатора та консультанта у пошуку джерел з бібліотечних фондів друкованих видань та в електронному просторі: в цифрових базах бібліотек, електронних бібліотеках, в Інтернеті».

Відвідуваність бібліотек читачами у 2023 р. була найнижчою — 5,6 од. проти 17,2–7,0 од. у попередні роки.

Певних змін зазнав і контингент відвідувачів бібліотек, до яких відносились науковці, аспіранти, спеціалісти, студенти, дорадники тощо. В ІРГТ імені М.В. Зубця (рис. 1), як і в НДУ, найбільшим виявився відсоток науковців та спеціалістів.

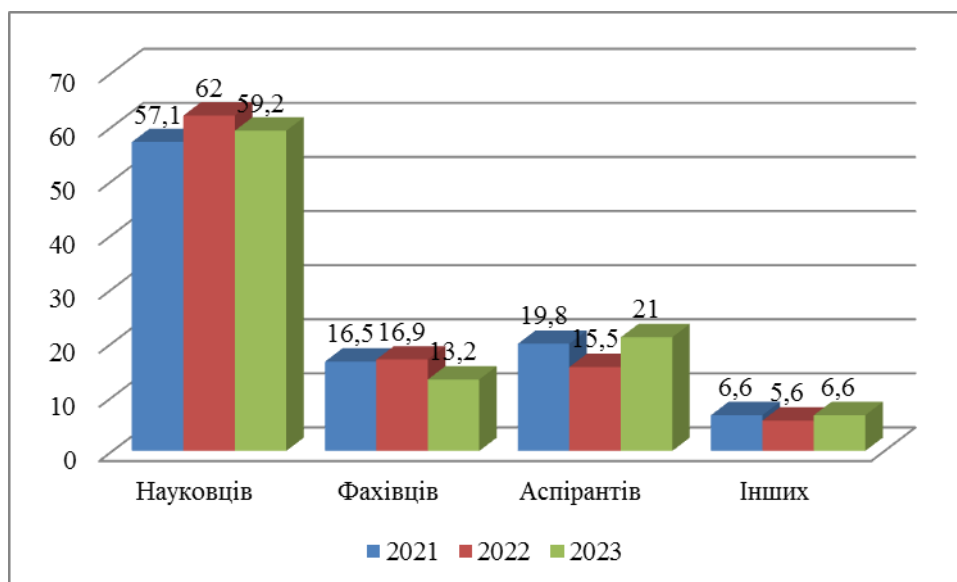

Рисунок 1– Аналіз читацького складу бібліотеки ІРГТ імені М.В.Зубця за категоріями

За рік читачам загалом було видано 93 406 документів (або 47,2 % до 2022 р.). Найвищими показниками щодо кількості наданих послуг вирізнялись бібліотеки ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова» (34215), ІС (11056), ННЦ

«ІГА імені О.Н. Соколовського» (8305), ІМА АПВ (7164), ІЗР (5000), ІСГ Степу (6000), ІСвіАПВ (5025), Волинської ДСГДС (2371) та ін. Причому книгозбірні ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ІСвіАПВ, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ІС, ІЗР, Волинської ДСГДС вищі порівняно з іншими бібліотеками показники мали й в минулому (2022 р.) році.

В бібліотечній практиці для аналізу ефективності роботи бібліотек, окрім абсолютних показників, часто використовуються відносні, зокрема книгозабезпеченість, читаність та обертаність фонду, які допомагають проаналізувати основні тенденції розвитку книгозбірень за певний проміжок часу (2). Результати також виявились досить невтішними. Загалом упродовж досліджуваних років середня кількість документів, виданих одному зареєстрованому користувачу, варіювала від 79,6 (2019 р.) до 20,4 (2023 р.) примірників. Порівняно з 2022 р. показник зменшився на 51,1 %.

НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

На теперішній час невіддільним сегментом наукової та освітньої комунікацій є науково-інформаційна діяльність бібліотек, оскільки саме вони забезпечують користувачам широкий доступ до оперативної та повноцінної інформації, національних і закордонних електронних ресурсів, різноманітних інформаційних баз даних тощо (3). В умовах величезного інформаційного потоку пошук та обробка інформації значно ускладнились. І якісне та оперативне інформаційне забезпечення наукової, навчально-виховної та ін. діяльності установ тепер тісно пов'язане з підготовкою, поширенням та доведенням до користувачів необхідної бібліографічної інформації (за 4).

В умовах звітнього року практично всі книгозбірні мережі продовжували роботу з ведення та впорядкування свого довідково-бібліографічного апарату — системи каталогів і картотек, довідково-інформаційних фондів, власних баз даних тощо, які залишаються надійним джерелом структурованої бібліотечної інформації та широко розкривають наявні книжкові фонди. Зокрема їх поновлення, редагування, введення нових рубрик, удосконалення складу тощо.

Порівняно з 2022 р. більшого поширення набуло надання користувачам усних та письмових бібліографічних довідок у відповідь на їхні інформаційні запити — тематичних, уточнювальних, фактографічних, адресно-бібліографічних та ін. Для цього використовували власні інформаційні ресурси, Інтернет, онлайн-каталоги бібліотек України й закордоння тощо. Загалом в ІР ім. В.Я. Юр'єва їх було виконано 3171, СГІ-НЦНС — 2800, на ЧДСБ — 2076, у ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» —

1155, ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова» — 443, ІТ — 316, ІОБ — 155, ІС — 129, ІРГТ імені М.В. Зубця — 115, ІСвіАПВ –109.

Одним з перспективних напрямів діяльності сучасних книгозбірень, що посилює їхню роль у формуванні системи національних інформаційних ресурсів та сприяє підвищенню рівня ефективності обслуговування користувачів, є інформаційно-аналітична та реферативна діяльність (3). Вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ), в основному для керівників підрозділів та адміністрації, практикувалось в ІСвіАПВ, Ібдж імені П.І. Прокоповича, ІАР та на ЧДСБ. На запити науковців, фахівців та студентів книгозбірнею ІРГ було здійснено тематичний підбір наукової літератури за 5 науковими темами.

Бібліотечними працівниками низки бібліотек проводилось також індивідуальне консультування користувачів, у т.ч. і в режимі «запит-відповідь», з питань використання вторинної документації в науковій роботі, бібліографічного корегування пристатейних списків літератури, визначення УДК публікацій, присвоєння ідентифікаторів ORCID, відкриття та редагування бібліометричних профілів науковців в системі Google Академія — ЧДСБ, ORCID, Google Академія, Scopus Author ID, Researcher ID, ResearchGate — ІЗК, ІРГТ імені М.В. Зубця, ІМА АПВ, ІСвіАПВ та ін. Здійснювався консультаційний супровід науковців щодо пошуку інформації в міжнародних наукометричних базах, оформлення заявок на доступ до наукових ресурсів міжнародних баз і видавництв тощо. Загальна кількість наданих консультацій у СГІ-НЦНС становила 2400, ІЗР — 1000, Волинської ДСГДС — 283, ДСП імені Л.П. Симиренка ІС — 123, ІТ — 56, ІР ім. В.Я. Юр'єва — 47, ЧДСБ — 23; робота виконувалась і бібліотекарями ІОБ, ІСГП, ІСГЗП.

В ІСвіАПВ масові консультації проводились і з питань освоєння передових цифрових навичок та орієнтування у вебметричному просторі, створення та корегування унікальних цифрових ідентифікаторів, якісних метаданих. Задля швидкого доступу до наукометричних профілів науковців з метою активізації репрезентування результатів наукових досліджень на сайті інституту створено розділ меню з посиланням на категорію матеріалів, що містить гіперпосилання до ІД вчених установи (<http://www.svinarstvo.com/index.php/ua/2022-10-03-08-23-26>).

Необхідно зазначити покращення оперативності виконання запитів користувачів, оскільки необхідна інформація часто їм надсилалась через систему Viber, електронною поштою, висвітлювалась на вебсайтах НДУ тощо.

Книгозбірнями окремих НДУ практикувалось проведення профілактичних бесід щодо ознайомлення читачів з правилами користування бібліотекою (ІС), семінарів. В ІМА АПВ уже традицією стало проведення консультувань з наукометрії, занять з аспірантами 1-го року навчання, на Волинській ДДСГС — для науковців за темою: «Списки літератури: методика оформлення», для студентів та викладачів — «Бібліографічне оформлення рефератів, курсових та наукових робіт».

Інформаційна робота книгозбірень передбачає й різноманітну видавничу діяльність. Пріоритетним є укладання біо- та бібліографічних покажчиків наукових праць вчених. Упродовж року їх було підготовлено та загалом видано 21 проти 14 у 2022 р. Кількість бібліографічних списків літератури з актуальної тематики в аграрній галузі становила 47 (табл. 2). 2 науково-бібліографічні посібники (не вказано яких) було видано книгозбірнею ІВГіМ.

Таблиця 2 — Видавнича діяльність книгозбірень НДУ в 2023 р.

№ п/п	НДУ	Біо- та бібліографічні покажчики	Бібліографічні списки літератури
1	ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова»	4	2
2.	ЧДСБ	4	2
3.	СГІ-НЦНС	2	2
4.	ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського»	2	5
5.	ННЦ «ІЗ НААН»	2	-
6.	ІЗК	1	9
7.	ІК	1	5
8.	ІСвіАПВ	1	3
9.	ІСПП	1	1
10.	ІР ім. В.Я. Юр'єва	1	-
11.	ІБКіЦБ	1	1
12.	ІРГТ імені М.В. Зубця	-	6
13.	ІМА АПВ	-	5
14.	ІРГ	-	3
15.	ІАР	-	2
16.	ІТ	1	-
17.	Волинська ДДСГС	-	1
Всього		21	47

Зокрема книгозбірнею ІЗК було видано «Бібліографічний покажчик опублікованих праць наукових співробітників Інституту за 2022 рік», що містить 205 назв; ІТ — «Друковані праці вчених інституту за основними напрямками наукової діяльності: бібліограф. покажчик за 2022»; ІР ім. В.Я. Юр'єва — «Кучумова Людмила Петрівна: до 95-річчя від дня народження»: бібліографічний покажчик; ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова» — «Смілянський Наум Львович: бібліографічний покажчик наукових праць за 1968–1993 рр. до 90-річчя від дня народження вченого з питань механізації та автоматизації виноградарства», «Мельник Сергій Олексійович (1898–1968): бібліографічний покажчик наукових праць за 1924–1968 рр. до 125-річчя від дня народження всесвітньо відомого вченого-виноградаря, академіка, члена-кореспондента ВАСГНІЛ, заслуженого діяча науки УРСР, доктора сільськогосподарських наук, професора», Нагорні Микола Іванович (1923–1972) і Олена Павлівна (1923–2013): бібліографічний покажчик наукових праць до 100-річчя від дня народження вчених з питань розсадництва виноградарства, кандидати сільськогосподарських наук», «Думай Леонід Бенціонович (1923–2006): бібліографічний покажчик наукових праць до 100-річчя від дня народження, вчений з питань виноградарства та виноробства, кандидат технічних наук»; ЧДСБ — тематичні бібліографічні покажчики «Визначення 923-показників емісії забруднюючих речовин в атмосферне повітря від невеликих об'єктів тваринництва» та «Розробити науково-організаційні підходи та ринково-орієнтовний інструментарій випробування, експериментального виробництва та консультаційного супроводу трансферу інноваційних розробок в галузі тваринництва».

ІСвіАПВ у 2022 р. було започатковано видання серії «Бібліографія і біографістика вчених Інституту свинарства і АПВ НААН». У 2023 р. вийшла третя книга «Бібліографія наукових праць вчених Інституту і АПВ НААН за 2023 рік», в якій зібрано всі види публікаційної активності вчених Інституту (книги, монографії, методичні рекомендації, статті, тези матеріалів конференцій, патенти) за основними напрямками наукової діяльності.

На замовлення користувачів співробітниками книгозбірні ІРГТ імені М.В. Зубця впродовж року загалом було підготовлено 6 бібліографічних списків наукової літератури, зокрема «Стрес. Адаптація великої рогатої худоби», «Збереження та використання генетичних ресурсів вітчизняних порід сільськогосподарських тварин», «Список публікацій академіка О.М. Жукорського за 2019-2022 рр.», «Список публікацій академіка М.В. Гладія за 2020-2023 рр.» та ін., ІРГ — 4, у т.ч. за темами «Цеоліти у рибництві», «Органічна аквакультура», «Індустріальне вирощування сигових видів риб». Для внутрішнього користування в ІР ім. В.Я. Юр'єва було

розроблено корпоративний каталог баз даних та довідкових ресурсів, в ІРГТ імені М.В. Зубця — «Правила формування бібліографічного списку літератури за міжнародним стилем АРА 7th ed. Referens» для авторів наукових статей у міжвідомчому тематичному збірнику «Розведення і генетика тварин» та довідки про публікаційну активність вчених Інституту щоквартально та за рік для наукової частини. Впродовж року працівниками книгозбірні ІРГТ імені М.В.Зубця було загалом відредаговано 52 списки використаних наукових джерел (1228 записів).

На ЧДСБ практикувалось складання списків нових надходжень актуальних тематик в аграрній сфері, для аспірантів — рекомендаційних списків за темами дисертацій. Підготовлено ряд інформаційних оглядів щодо організації проведення 24.03.2023 р. міжнародної науково-практичної онлайн-конференції "Кролівництво і хутрове звірівництво: проблеми, перспективи та інновації".

Співробітниками багатьох бібліотек (ІЗК, ІТ, ІРГТ імені М.В.Зубця, ІСвіАПВ, ІР ім. В.Я. Юр'єва ННЦ, «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ДСП імені Л.П. Симиренка ІС) упродовж року було підготовлено матеріали до видання в 2024 р. «Календаря знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України».

У звітному 2023 р. бібліотечними працівниками книгозбірень НДУ мережі НААН виконувалась НДР за темами:

ІР ім. В.Я. Юр'єва — «Удосконалення та розширення інформаційної системи бібліотечного фонду та забезпечення оперативного доступу користувачам наукових установ НААН» (№ Держреєстрації 0121U100577);

ІТ — «Обґрунтувати проблемно-орієнтовану модель бібліометричного, наукометричного і вебметричного, інформаційно-бібліографічного і інформаційно-консалтингового супроводів інновацій в галузі тваринництва» (41.03.00.10.П);

Буковинської ДДСГС ІСГКР — «Випробування та впровадження наукових розробок, науково-консультаційних послуг, трансфер інновацій в агропромислове виробництво Чернівецької області. Створення банку даних по завершених розробках» (завдання 41.02.00.13.П).

У ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» проводили дослідження з історії аграрної науки в період Другої Світової війни (на підставі архівних документів з фондів Державного архіву Харківської області зроблено доповідь та презентацію), зі становлення та розвитку ґрунтознавчої науки в ХХ ст., зокрема історії установи та її предтечі — лабораторії ґрунтознавства УАН, діяльності Українського товариства агрохіміків та ґрунтознавців (УТГА). Предметом дослідження також стали складники наукової,

педагогічної, організаторської, популяризаторської діяльності кандидата сільськогосподарських наук, професора, члена-кореспондента УАСГН М.К. Крупського (1903–1986). За опрацьованими архівними матеріалами було зроблено доповідь та презентацію.

Співробітники більшості наукових бібліотек брали участь у підготовці до друку збірників наукових праць, наукових журналів, матеріалів конференцій тощо. Впродовж року ними загалом було подано до друку та опубліковано в авторстві та співавторстві 18 наукових праць, зокрема ІР ім. В.Я. Юр'єва — 6, ІСвіАПВ — 5, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» — 5, ІРГ — 2.

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ

Запорукою успішного функціонування книгозбірень завжди був і буде професійно скомплектований та стабільно обновлюваний бібліотечний фонд, у наукових установах — відповідно до напрямів їх діяльності та інформаційних запитів користувачів. Гарний бібліотечний фонд не обов'язково має бути великим, особливо в новому світі цифрової інформації; відповідність фонду потребам місцевої громади є важливішою, ніж його обсяг (5).

На кінець звітнього року загальний обсяг бібліотечних фондів (табл. 3) у книгозбірнях мережі становив 1985143 прим. (у 2022 р. — 1813404) за діапазону значень у межах від 8581 (Ібдж імені П.І. Прокоповича) до 140033 документів (ІКОСГ). Найбільші за обсягами бібліотечні фонди (101999–140033 прим.) зосереджено в ІМА АПВ, ІКОСГ, ІТ, СГІ, ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова», ІОБ, ІЗК та в ННЦ «Інститут землеробства НААН». Щодо книгозбірень ІБКіЦБ, ІВГіМ, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», Полтавської ДСГДС, ІСГКР показники становили 70012–90642, інших установ — 8581 (Ібдж імені П.І. Прокоповича)–57783 (ІСвіАПВ) прим. Спостерігалось збільшення середнього показника фондозабезпеченості бібліотек порівняно з 2019–2022 рр. (табл. 3).

Середній рівень книгозабезпеченості бібліотек мережі значно перевищував оптимальні значення і становив 434,8 прим. У розрізі книгозбірень показники коливались від 76,8 (ІСМАВ), 89,7 (ЧДСБ) до 1400,4 прим. (ІОБ). За середньої обертаності загального бібліотечного фонду мережі 0,047 показники окремих книгозбірень варіювали в межах від 0,0003 (ННЦ «Інститут землеробства НААН») до 0,333 (ІСГС). При цьому найнижчим рівнем використання книжкових фондів (0,0003–0,005 од.) характеризувались 13 книгозбірень, порівняно найвищими показниками (0,109–0,333) — 7,

зокрема ІСГС (0,333), ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова» (0,319), ІС (0,300), ЧДСБ (0,286), ІЗР (0,193), Волинська ДСГДС (0,113) та ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» (0,109). Безумовно, що основною причиною такого становища знову ж таки була надзвичайно складна ситуація в країні. Але, з іншого боку, настільки низькі показники свідчать про застарілість значної частини фондів, їх невідповідність інтересам користувачів і, як наслідок, низький запит у читачів.

Таблиця 3 — Обсяг загальних фондів наукових бібліотек в 2018–2023 рр.

Рік	Надано звітів	Документів, всього	В середньому на 1 бібліотеку, прим.
2018	29	2025918	69859,2
2019	38	1729754	45519,8
2020	40	1893133	47328,3
2021	43	2127085	49467,1
2022	35	1813404	51811,5
2023	34	1985143	58386,6

Частка основного фонду в структурі загального фонду становила 88,2 (1750809 док.), обмінного — 1,9 % (38442 док.). Відсоток навчальної літератури був найнижчим — 0,1 %.

Одним з найважливіших завдань бібліотек залишалось формування та збереження фонду рідкісних та цінних видань (РЦВ), найціннішої частини бібліотечних фондів, який значно підвищує інформаційний потенціал останніх і має надзвичайно важливе значення. Станом на 1.01.2024 р. фонд РЦВ у 24 книгозбірнях мережі загалом нараховував 60490 прим. (3,0 % від загального фонду) проти 65087 прим. і 3,6 % відповідно у 2022 р.

Як і минулого року, найбільша кількість примірників знаходилась в ІР імені В.Я. Юр'єва та ІБКіЦБ (24770 і 19311 од. відповідно). В ІОБ та ІЗК обсяг фонду РЦВ становив 2007 і 2027 прим. відповідно, в 6 книгозбірнях — 1022–1576, у решті НДУ — 3–945. Відсутні дані щодо наявності фонду РВЦ у звітах 10 НДУ.

Необхідно зазначити, що на теперішній час бібліотека ІБКіЦБ має найповніше зібрання наукової літератури про цукрові буряки в Україні та СНГ і продовжує виконувати функцію депозитарію з унікальним фондом книг і періодичних видань. Книгозбірня ІСГП містить праці Ч. Дарвіна та К.А. Тімірязєва, енциклопедичні словники Брокгауза, книги з біології, захисту рослин, селекції та агротехніки хмелю 1894–1945 рр. Особливою

гордістю бібліотеки ННЦ «ІВіВ імені В.Є. Таїрова» є рідкісні видання, серед яких «Керівництво з фізіолого- і патолого- хімічного аналізу» Гоппе німецькою мовою 1858 року видання. 300 прим. книг, брошур, часописів, виданих до 1948 р., твори Лангстрота, Бертрана, Вітвицького, Андріяшева, Шимановського належать Ібдж імені П.І. Прокоповича. Фонд унікальної літератури ІОБ містить видання від 1791 р. Загалом відомостей про склад фондів РЦВ книгозбірнями надано зовсім мало.

За даними звітів 13 бібліотек переважна частина документів загального фонду (800859 прим.) виявилась російською мовою (54,3 %). Частка україномовних видань становила 41,6 %, англійською та німецькою мовами — 1,50 і 1,01 % відповідно, польською — 0,46, болгарською — 0,43, іншими мовами — менше як 0,11 % (рис.).

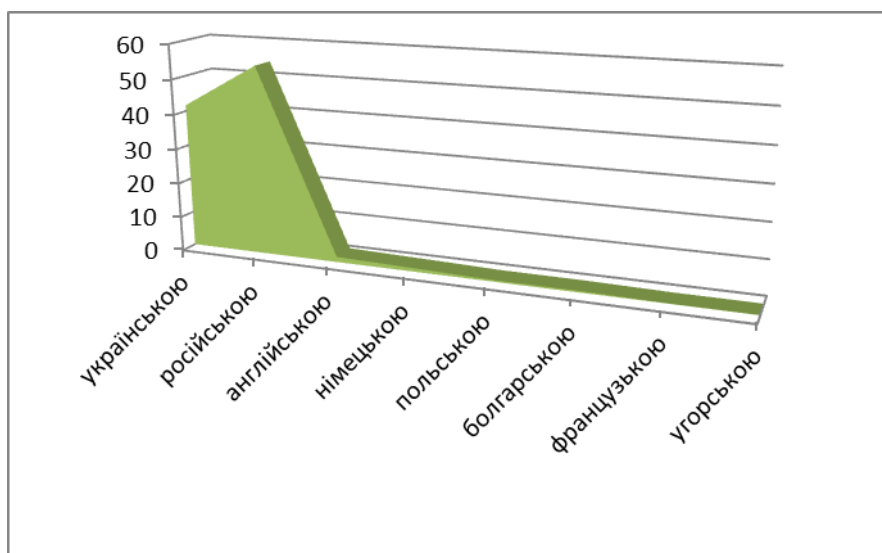

Рисунок 2 — Структура бібліотечного фонду за мовами (2023 р., %)

Цілком очевидно, що бібліотеками НДУ загалом зібрано солідні фонди профільної та суміжної літератури. Разом з тим досить важливим завданням є їх поповнення новими виданнями. За звітними даними загальний обсяг нових надходжень у 29 книгозбірнях мережі у 2023 р. становив 3234 прим. (табл. 4), середній показник надходження документів до 1 бібліотеки — 111,5 од. проти 3891 і 125,5 од. у 2022 р. відповідно. Показники знову ж таки через обмеженість бюджетних коштів на поповнення фондів, підвищення вартості друкованої продукції виявились істотно нижчими порівняно з 2022 р., хоча уповільнення темпів поповнення бібліотечних фондів спостерігалось ще в довоєнні роки. Дещо змінився відсоток книг (від

28,6 до 33,7) та періодичних видань (від 57,6 до 55,2 %). У 6 разів порівняно з 2022 р. збільшився фонд електронних видань.

Основними джерелами нових надходжень залишались дари вчених та наукових установ, власні видання Інститутів, документообмін з вітчизняними та закордонними бібліотеками та установами, вищими навчальними закладами, передплачувані періодичні видання (ІМА АПВ, ІРГ, ІРГТ ім. М.В. Зубця, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського»). Згідно з наданими звітами найбільші обсяги поповнення бібліотечних фондів спостерігались у книгозбірнях ІМА АПВ (729), ІК та ІОБ (396 і 347 од. відповідно), ІКОСГ (242), ІРГТ ім. М.В. Зубця (232), електронних видань — ІЗК (425), ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова» (103), ІКОСГ (33). Відсутня інформація щодо нових надходжень документів у звітах бібліотек ІСГП, ІВПіМ, МІП імені В.М. Ремесла, ІР імені В.Я. Юр'єва, Полтавської та Буковинської ДСГДС. У середньому по мережі коефіцієнт оновлюваності загального фонду у 2023 р. становив 0,2 %.

Таблиця 4 — Оновлюваність фондів наукових бібліотек у 2022–2023 рр.

Показники	Рік, примірників	
	2022	2023
Всього надходжень, з них:	3891	3234
книг	1112	1089
періодичних видань	2242	1786
електронних видань	99	597
Вибуло всього	15996	44473

* за даними 29 бібліотек

Важливе місце в роботі бібліотек відводилось питанням збереження фондів та їх консервації, виявленню дублетності, реставрації документів, роботі з боржниками тощо. Інвентаризацію книжкових фондів зі списанням маловикористовуваної, застарілої, непрофільної літератури загалом було проведено в 13 бібліотеках. Станом на 01.01.2024 р. загальний обсяг списувань з основного фонду становив 44473 (у 2022 р. — 15996), з обмінного — 3661 прим. Найбільші обсяги вилученої з основного фонду літератури зафіксовано в ІР імені В.Я. Юр'єва (20000 прим.), ІСГКР (14893) та ІРГТ ім. М.В. Зубця (4245) прим. Щодо ІСМАВ, ІВГіМ, ІМА АПВ показники становили 1036–1652, ІСГП, ІЛК, Черкаської ДСГДС — 411–455 прим.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Ще донедавна інформаційне забезпечення науки, освітнього процесу базувалось на використанні традиційних інформаційних ресурсів (бібліотечних фондів). На теперішній час зростає важливість новітніх інформаційних технологій — електронних каталогів, баз даних, науково-довідкових ресурсів, дистанційного доступу до віддалених інформаційних ресурсів інформаційних центрів, інших книгозбірень тощо (6). За їх використання значно розширюються пошукові можливості та прискорюється пошук необхідних джерел, інформація стає загальнодоступною. Тому рівень організації інформаційних ресурсів на теперішній час є одним з основних критеріїв оцінювання діяльності бібліотек.

Згідно з представленими звітами на кінець 2023 р. електронні бази даних (БД) функціонували в наукових бібліотеках 14 НДУ (БД, табл. 5). Загальна їх кількість становила 62, у т.ч. власних — 36, повнотекстових — 23. Порівняно з минулим роком показники загальної кількості БД зросли на 14, повнотекстових — на 18 од. Найбільшою їх кількістю вирізнялись ННЦ «ІЗ НААН», ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ІСГКР, ІЗК.

В ІРГТ ім. М.В. Зубця електронні ресурси бібліотеки склались з електронного каталогу (23804 записів) та власних електронних БД (20043) — «Наукові видання Інституту 1976–2023» (8777 записів), «Біобібліографічні покажчики наукових праць вчених Інституту» (5591), «Каталог книжкових видань із фондів бібліотеки Інституту (1872-1935 рр.)» — 747, «Велика рогата худоба. Породи» (3329), «Нові надходження» (1318), дисертаційних робіт, захищених у спеціалізованій раді Інституту (281).

Наукова бібліотека ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» завдяки наявному програмному забезпеченню має 6 власних БД — монографій, статей, авторефератів, дисертацій, праць співробітників установи тощо. Інноваційною формою, яка є аналогом традиційної картотеки праць співробітників Інституту, є власна БД «Бібліометрика ННЦ «ІГА», представлена в Excel. Сюди занесено всі праці співробітників установи з дня її заснування. Даний ресурс є незаперечним підґрунтям для виконання тематичних запитів, складання бібліографічних покажчиків, звітності з публікаційної активності науковців. На теперішній час БД відкрита лише для службового користування.

Електронні каталоги (ЕК) загальним обсягом 103337 записів функціонували в 12 бібліотеках мережі (у 2022 р. — у 5), найоб'ємніші — в ІРГ (34000 записів), ІРГТ ім. М.В. Зубця (23804), ІТ (13483), на ЧДСБ (10043) та в ін. Загалом за рік до ЕК було введено 2086 нових записів проти 2635 у

2022 р. Найактивніше над їхнім поповненням працювали бібліотеки ІРГ, ІСГКР, ІРГТ ім. М.В. Зубця (табл. 5). Звернень до ЕК упродовж року загалом зафіксовано 867 (у 2022 р. — 406), у т.ч. ЧДСБ — 48,4, ІСГКР — 29,8 %.

В ІТ документальна БД (АБІС ІРБІС) — електронний каталог, що відображає інформацію про видання, які надходять до фонду бібліотеки в режимі поточного та ретроспективного комплектування — формується від 1994 р. Нині налічує 13383 бібліографічних записів. Бібліотека також має власні повнотекстові БД, станом на 01.01.2024 р. — «Бібліографічні покажчики» (36), «Науково-технічний бюлетень» (від 2001 р., 51), дисертації, захищені в ІТ (від 2015 р., 14) та автореферати дисертацій, захищених в ІТ (від 2010 р., 36).

Робота з БД «Бібліометрика ІТ НААН» триває від 2019 р., загальна кількість записів становить 397, зроблених у 2023 р. — 88. БД «Бібліометрика ІТ НААН» складається з 3 блоків. Перший блок містить інформацію щодо особистих даних учених, другий — метадані наукових публікацій, третій — дублювання назви публікацій та авторів.

Разом з цим фахівці низки наукових бібліотек НДУ забезпечували доступ користувачів до національних і міжнародних реферативних та наукометричних БД через зовнішні ІР-адреси. Зокрема ІРГ, ІОБ, ІРГТ ім. М.В. Зубця, ІМА АПВ, ІСвіАПВ, ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова» та ін. — до Web of Science, Scopus, Research4Life, ІСГКР — Scopus та Web of Science, EBSCO, Research4Life, Index Copernicus, ІТ—Web of Science, Scopus, а також у межах проєкту Research4Life — до електронних ресурсів видавничих компаній Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons, Taylor & Francis, Emerald, Sage Publications, Oxford University Press, Cambridge University Press, IOP Publishing та ін., ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» — до використання електронних продуктів Springer Nature, Research4Life, видавництва «Bentham Science» та БД EBSCO, ДУ ІЗК — Scopus, Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, DOAJ тощо.

В ІСвіАПВ з метою науково-аналітичного забезпечення дослідницької діяльності науковців щоквартально проводився аналіз бібліометричних платформ Web of Science, Scopus, Google Scholar, Open Researcher and Contributor ID (ORCID), за результатами якого наповнювалась власна інформаційно-аналітична БД та готувалась звітність. Узагальнення результатів пошуку дало можливість скорегувати дані для подальшого наповнення ретроспективними та поточними бібліографічними записами бібліографічних видань бібліотеки та насамперед проаналізувати ефективність роботи окремих вчених, наукових підрозділів установи, колективу

взагалі.

Таблиця 5 – Електронні ресурси бібліотек НДУ НААН станом на 01.01.2024р.

НДУ/показник	Всього БД, у т.ч. повнотекстових	Записів в ЕК, всього	Записів в ЕК за рік	Звернень в ЕК	Кількість оцифрованих документів
ІБКіЦБ	1	-	-	-	-
ІЗК	5	115	-	-	425
ІРГ	3	34000	1000	64	16
ННЦ «ІЗ НААН»	12/12	1794	-	-	-
ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського»	7/1	8360	-	-	-
ІСМАВ	1	700	-	-	-
ІСПП	1	-	-	-	-
ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова»	8/2	7	6	2	12
ЧДСБ	3/1	10043	34	420	39
ІСвіАПВ	1/1	-	-	-	-
ІК	3	6384	67	70	53
ІСГКР	6/4	1887	789	258	1780
ІРГТ ім. М.В. Зубця	7	23804	190	53	-
ІТ	4/2	13483	-	-	-
ІР		2760	-		
Разом	62/23	103337	2086	867	2835

В усьому світі бібліотечні фонди розглядають як стратегічний ресурс держави. Окрім традиційних методів їх збереження (реставрації, консервації тощо) створюються електронні версії документів (7)

Оцифрування останніх, особливо в умовах війни, значно покращує шанси на збереження, розв'язує питання віддаленого доступу користувачів до необхідної документації. У 2023 р. робота в цьому напрямі порівняно з 2022 р. активізувалась і на кінець 2023 р. загальна кількість оцифрованих документів у бібліотеках мережі зросла від 806 до 2835 од. (табл. 5). Загалом оцифрування документів проводилось у 8 книгозбірнях — в ІЗК, ІРГ, ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова», ІК, ІСГКР, ІКОСГ, СГІ, на ЧДСБ. Найбільшою кількістю оцифрованих документів вирізнялись ІСГКР (1780), ІКОСГ (500) та ІЗК (425).

ІНФОРМАЦІЙНО-МАСОВА, КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Важливе місце в формуванні іміджу сучасної бібліотеки займає інформаційно-масова та культурно-просвітницька діяльність, що реалізується основним чином через проведення масових заходів. За успішної організації останніх користувачі частіше звертаються до книгозбірні, і не лише як до джерела інформації, а й центру культурного збагачення, творчої та інтелектуальної діяльності, неформального спілкування тощо (8).

Однією з форм ефективного інформування читачів залишалась організація виставок, тематичних переглядів літератури, днів інформації, науки, спеціаліста, поля тощо. Загальна кількість інформаційно-масових заходів, проведених книгозбірнями у 2023 р., становила 587 проти 343 у 2022 р. (рис. 3).

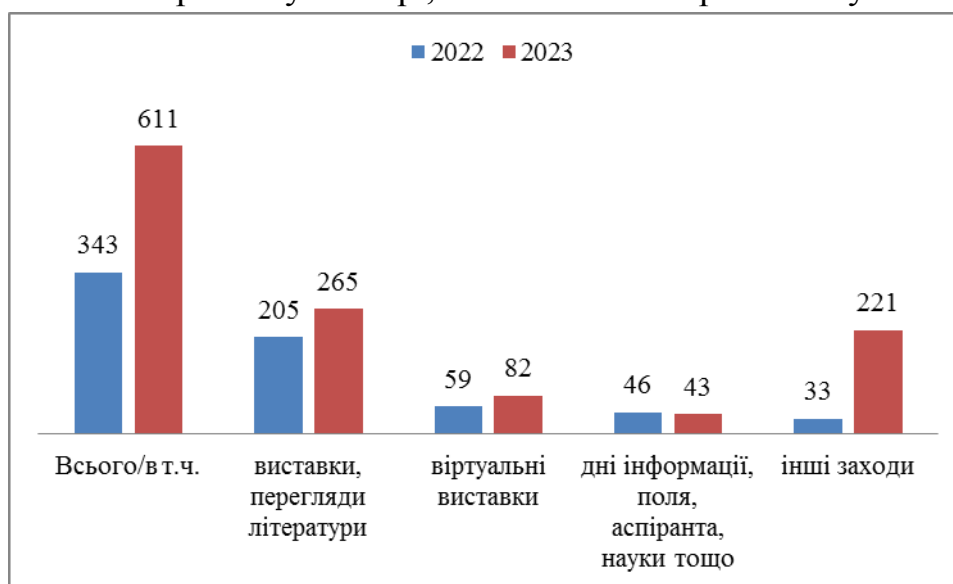

Рисунок 3 – Обсяг інформаційно-масової та культурно-просвітницької роботи бібліотек у 2022–2023 рр. (заходів)

Досить активно в цьому напрямі працювали ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова», ІРГ, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ІКОСГ, ІЗК, ІОБ, ІСвіАПВ, ЧДСБ та ін. (табл. 6).

Традиційною формою масових заходів залишались відкриті для ознайомлення постійно діючі виставки (рис. 3, табл. 6) — нових надходжень, тематичні, наукових праць, присвячені знаменним подіям та датам тощо.

Таблиця 6 – Обсяг виконаної окремими книгозбірнями інформаційно-масової та культурно-просвітницької роботи в 2023 р. (заходів)

НДУ/заходів	Всього /в т.ч.	виставки, перегляди літератури	віртуальні виставки	дні інформації, поля, аспіранта, науки тощо	інші заходи
ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова»	221	38	5	4	174
ІРГ	101	50	50	1	
ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського»	33	25	2	3	3
ІКОСГ	32	15	10	2	5
ДУ ІЗК	27	17		3	7
ІР імені В.Я. Юр'єва	24	9		1	14
ІСвіАПВ	19	13		3	3
ІОБ	19	19			
ЧДСБ	18	10	2	4	2
ІМА АПВ	15	11		3	1
ННЦ «ІЗ НААН»	14		10		4
Волинська ДСГДС ІКСГП	14	8		2	4
ІРГТ ім. М.В. Зубця	11	7	2	1	1
ІЗР	10	5		5	
ІСГС	8	5	1	2	
СГІ-НЦНС	7	4		3	
ІК	6	4		2	
ІЛК	6	5		1	
ІСГЗП	5	5			
ІСМАВ, ІСГКР, ІТ, ІАР, Ібдж імені П.І. Прокоповича, ІС, ІВМ, ІОК, Буковинська ДСГДС ІСГКР	1–4	0–2	0–2	0–1	0–1

Зокрема фахівці книгозбірні ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова» регулярно оновлювали виставки «Нові надходження періодичних видань» та «Нові надходження наукових та науково-популярних видань», формували виставки нової літератури «Вино і виноробство», «Нове в галузі виноградарства та аграрної політики», друкарських видань Інституту. Також було організовано 18 виставок наукових праць до ювілеїв та Днів пам'яті вчених: Шашкової І.Г., Смілянського Н.Л., Лагутинської Н.А., Нагорної О.П., Мишуренка О.Г., Кучер Г.М., Сторожук К.М., Сікірницького А.О., Простосердова М.М., Шардакова Б.К., Нагорного М.І., Гадієва Р.Ш., Думаї Л.Б., Конуп Л.О., Ляшенко Г.В., Абрамової Е.А., Плакіді Є.К., Банковської М.Г.

Традиційно 2 листопада в очному та онлайн-форматах було проведено Міжнародні Таїровські читання «Наукове забезпечення виноградарства і виноробства у період війни та повоєнної відбудови», присвячені 125-річчю від дня народження всесвітньо відомого вченого-виноградаря Мельника С.О. Завідувачка наукової бібліотеки Суховілова В.М. представила презентацію біобібліографічного покажчика наукових праць вченого. Також було підготовлено книжкову виставку «Пам'яті вченого Мельника С.О.» та науково-популярне видання. Впродовж року бібліотекою було організовано 9 тематичних виставок літератури, їх перелік наведено у звіті.

Книгозбірнею ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» впродовж року всього було організовано 27 виставок, з них 2 віртуальні: «Періодика року» (12, оновлювали щомісячно), «Наукова продукція Інституту» (2, проводили раз на півріччя), «Нові автореферати» (2, оновлювали раз на півріччя), «Нові надходження літератури» (2, оновлювали раз на півріччя), тематична виставка «Екологічно чиста планета» (оновлювали в міру надходження новинок).

Окрім постійно діючих, організовували поточні тематичні виставки, присвячені знаменним подіям та датам, а саме: до Дня науки — «Вчені єдині», «Всесвітній День Ґрунту 2023 (World Soil Day)», «До 60-річчя від дня народження члена-кореспондента НААН, доктора біологічних наук М.М. Мирошніченка», «До 120-річчя від дня народження кандидата сільськогосподарських наук, професора, члена-кореспондента УАСГН М.К. Крупського».

Також створено розділ «Книжкові виставки» (<https://issar.com.ua/knizhkovi-vistavki/>), в якому зберігаються матеріали online виставок: до Дня науки (<https://issar.com.ua/z-nagodi-dnya-nauki/>) та до Всесвітнього дня науки, online-виставка «Харків сьогодні: науковий супротив російській агресії». (<https://drive.google.com/file/d/1IyQO6LFnKfm1OmD-tNUzR8A8epi-o2yF/view>).

В ІОБ, окрім 6 постійно діючих виставок нових надходжень, упродовж року в рамках гуманітарної програми «Відновлення засобів до існування в сільському господарстві для забезпечення продовольчої безпеки в Україні» за підтримки міжнародної гуманітарної організації Corus International було проведено 13 інформаційних виставок для населення Дергачівської та Печенізької громад.

В читальній залі ІСвіАПВ діяли постійні виставки «Періодичні видання» (5), «Нові автореферати» (1), «Нові надходження» (3), «Друковані видання інституту» (4). Також було організовано тематичні книжкові виставки «До 50-річчя від дня народження кандидата сільськогосподарських наук С.М. Корінного», «До 60-річчя від дня народження кандидата сільськогосподарських наук С.Ю. Смыслова», «До 45-річчя від дня народження доктора сільськогосподарських наук, старшого наукового співробітника П.А. Ващенко» та «До 55-річчя від дня народження кандидата історичних наук В.В. Кунець». Бібліотека забезпечувала відкритий доступ до наукових матеріалів установи.

В ІТ водночас з постійними виставками «Нові надходження» та «Друковані видання інституту» було організовано тематичні виставки до Дня науки та «Академік Даниленко Й.А. — видатний організатор науки, вчений в області зоотехнії» (27.10–02.11.2023 р.).

В ІС, окрім постійних виставок «Праці співробітників Інституту садівництва НААН», «Наука садівництву: сьогодні і завтра», «Нові книги», «Нові журнали», «Агропромислова інтеграція», «Біотехнологія та її перспективи», «Україна сьогодні», у 2023 році було організоване засідання Вченої ради та відкриття пам'ятної дошки, присвяченої засновнику Інституту, видатному вченому-помологу, селекціонеру Володимирі Львовичу Симиренку та представлено праці співробітників інституту.

В читальній залі ДУ ІЗК традиційно організовувались тематичні виставки літератури, дні спеціаліста, аспіранта. 16–20 жовтня 2023 р. в Інституті відбулись виставки основних наукових праць до ювілеїв видатних учених — 120-річчя від дня народження Гіренка А.П. і Фільова Д.С., досліджено їхні життєві та наукові шляхи. У звіті наведено перелік пам'ятних дат, до яких також здійснювався підбір літератури.

Регулярно діяли виставки «Нові інформаційні надходження», «Новини аграрної науки», «Фахові періодичні видання», «Матеріали виставок та конференцій», «Наукові праці співробітників ННЦ «Інститут землеробства НААН» і в ННЦ «Інститут землеробства НААН». До святкування Дня незалежності України тут було підібрано літературу про визвольний рух українського народу від XII ст. до наших днів.

В ІОК водночас з постійними тематичними виставками систематично підтримувався стенд «Бібліотека» за рубриками «Публікації співробітників Інституту в наукових журналах», «Статті співробітників Інституту в рекламних виданнях», «Конференції», «Методичні рекомендації з вирощування олійних культур». Сумісно зі співробітниками сільськогосподарського відділу Обласної бібліотеки було проведено «День інформації» на тему: «Інновації в сільському господарстві» з тематичними підбірками наукової літератури «Генофонд і селекція олійних культур в Україні», «Агробіологічні та біоенергетичні аспекти оптимізації технологій вирощування олійних культур», «Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва».

Книгозбірнею ІСМАВ було організовано та проведено наукові читання до 134-ї річниці від дня народження Михайла Васильовича Рево, засновника Інституту, видатного українського вченого.

Книгозбірнею ЧДСБ у 2023 р. було організовано та проведено Дні інформації «По сторінках нових видань», «Наукові розробки — перспектива розвитку»; серед відвідувачів — дорадники, науковці, спеціалісти фермерських господарств. Постійно діяли виставки «Увага ! Нова книга», «Реферативний матеріал — спеціалістам сільського господарства», «Наукові праці співробітників».

В умовах воєнного стану, спалахів коронавірусу особливого значення набув дистанційний режим роботи, зокрема віртуальні виставки наукової літератури, підбрані за певною темою, приурочені до певних дат тощо. Останні мають низку переваг порівняно з традиційними, оскільки можуть містити значну кількість джерел інформації і є доступними для віддалених користувачів. Впродовж 2023 р. науковими книгозбірнями загалом їх було проведено 82 (у 2022 р. — 59), зокрема в ІРГ — 50 (найменування 164 наукових видань наведено), в ННЦ «ІЗ НААН» та в ІКОСГ — по 10, в ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова» — 5, у ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» та ІРГТ ім. М.В. Зубця, на ЧДСБ — по 2, в ІСГС — 1.

Працівники низки книгозбірень брали активну участь в організації та проведенні Днів науки, науково-технічної інформації, поля, працівників сільського господарства, аспіранта (загальна кількість заходів становила 43), а також різного роду конференцій, круглих столів тощо.

В ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» на засіданні Вченої Ради працівниками книгозбірні до Дня Української державності було зроблено доповідь «Неперервний тисячолітній національний поступ», в якій на основі аналізу документальних джерел розкрито історичні етапи становлення, розвитку та подальшого поступу України як демократичної держави, до Всесвітнього Дня науки — «Без грифа таємності: аграрна наука в період

німецької окупації (до 80-річчя визволення м. Харкова від німецьких загарбників)».

З доповіддю «Професор М. К. Крупський — видатний учений, педагог та організатор ґрунтознавчої науки (1903–1986): витоки формування наукового світогляду» працівники виступили на засіданні круглого столу ««Спогади про життєвий та науковий шлях видатного вченого Миколи Костянтиновича Крупського»».

У поточному році для представників FAO було проведено екскурсію та ознайомлено гостей з галузевим бібліотечним фондом Національного наукового центру, науковими напрямами його роботи та раритетними виданнями з фонду бібліотеки.

В рамках благодійної місії, на замовлення Молодіжної громадсько-екологічної організації «Наш дім — Манява», для фонду новостворюваної бібліотеки в с. Манява Івано-Франківської області було підібрано та надіслано літературу з питань сталого розвитку, природоохоронної діяльності та ґрунтознавства. Це допоможе підвищити рівень знань з екології серед дітей та молоді (<https://issar.com.ua/podyaka-vid-molodizhno%20d1%97-gromadsko-ekologichno%20d1%97-organizaczi%20d1%97-nash-dim-manyava/>).

Протягом року співробітники більшості наукових бібліотек також брали участь у підготовці до друку збірників наукових праць, наукових журналів НДУ, матеріалів конференцій тощо.

До волонтерської діяльності з метою допомоги ЗСУ в умовах повномасштабної російської агресії долучилась наукова бібліотека ІМА АПВ. На вилучені за проведення акції «Здай макулатуру — допоможи армії» кошти було придбано необхідні військовим речі. У рамках акції «Зігрій бійця», що тривала впродовж року, бібліотекарі робили окопні свічки, в'язали шкарпетки, шили білизну та постіль у госпіталі. Для мешканців деокупованих територій усім колективом збирали речі, медикаменти, їжу, книги. 75 примірників наукової літератури та 50 історичної й художньої було передано у військові госпіталі. Від початку війни бібліотека підтримує внутрішньо переміщених українців.

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ БІБЛІОТЕК

Як уже зазначалось вище, сучасний світ вносить істотні зміни в організацію роботи книгозбірень. Оскільки користувачі свої інформаційні потреби нерідко можуть задовольняти з інших різних джерел інформації, успішна діяльність бібліотек можлива за адаптації до цих умов, використання в роботі нових комп'ютерних технологій тощо. У зв'язку з цим зростають вимоги

і до сучасних бібліотекарів, які, окрім знання бібліотечної справи, повинні добре орієнтуватись у різноманітні видавничої продукції, знати основи інформатики та вміти використовувати в роботі технічні засоби, одночасно бути психологами, педагогами, популяризаторами, організаторами. Важливими складовими професії бібліотекаря є прагнення до нового, вдосконалення діяльності, відмова від застарілих, неефективних форм і методів роботи (9).

За звітними даними ситуація з кадровим персоналом у бібліотеках мережі продовжувала залишатись складною і порівняно з 2022 р. не покращилась. Станом на 1.01.2024 р. загальна кількість працівників у книгозбірнях 35 НДУ становила 37 осіб, з них у двох — на 0,5 (Ібдж імені П.І. Прокоповича) і 0,25 п.о. (ДСП ім. Л.П. Симиренка ІС). В ІСГП, ІАР, ІПР обов'язки бібліотекарів виконували співробітники інших відділів, у 2 НДУ (ІВМ, ІЛК) інформаційно-бібліотечне обслуговування взагалі не здійснювалось. Кращим кадровим забезпеченням (по 2 п.о. в штатному розписі), як і у 2022 р., вирізнялись ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова», ІБКіЦБ, ІРГ, ІЗР, ІРГТ ім. М.В. Зубця, СГІ, ІСГКР.

Серед співробітників — всі жінки, більшість (38,5 %, рис. 4) з досвідом роботи 31–40 і більше років. У 10,5 % стаж роботи становив 21–30, у 21,1 % — 11–20 років.

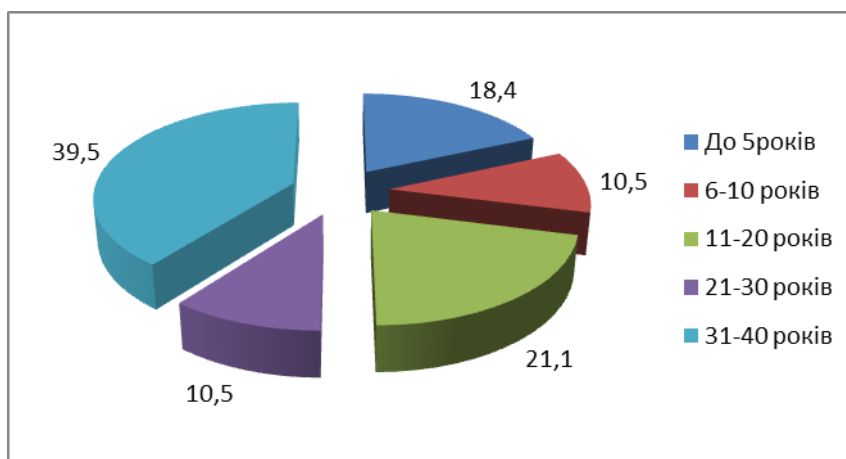

Рисунок 4 – Стаж роботи бібліотечних працівників, 2023 р.

В основної частини контингенту (60,5 %, рис. 5) освіта вища не фахова. Вищу та середню спеціальну фахову освіту мали лише 18,4 та 10,5 % бібліотечних працівників відповідно.

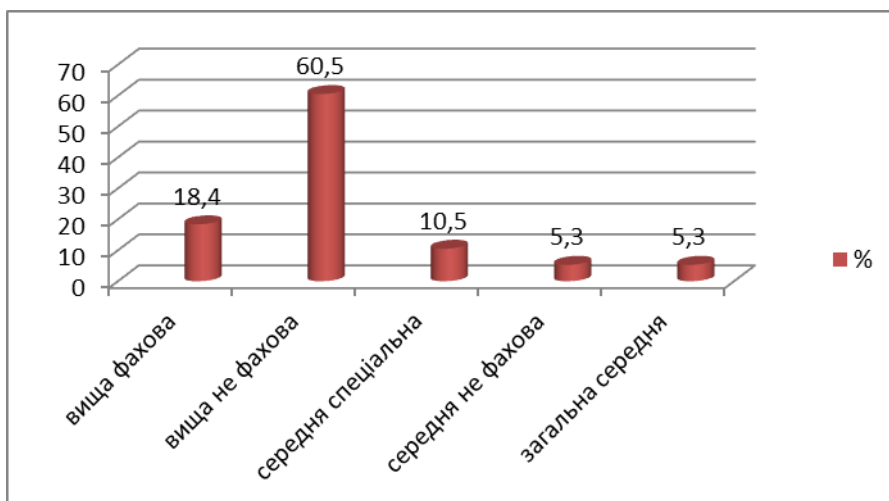

Рисунок 5 – Склад бібліотечних працівників за освітою, 2023 р.

Невіддільною частиною професійної діяльності бібліотекарів залишається підвищення рівня їх кваліфікації. Допомогти сучасному користувачу з вибором необхідної інформації, зацікавити його та «змусити» прийти ще не раз зможе лише добре ерудований, креативний, комунікабельний справжній фахівець своєї справи. У 2024 р. слухачами курсів підвищення кваліфікації з отриманням відповідних документів загалом були бібліотечні працівники 14 НДУ, зокрема ДУ ІЗК, ІСвіАПВ, ІВПіМ, ІОК, Волинської ДСГДС ІКСГП, МІП імені В.М. Ремесла, ІР імені В.Я. Юр'єва, СГІ-НЦНС, ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова», ІБКіЦБ, ІСГС, ІКОСГ, ІСГЗП, ІПР.

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Щодо стану матеріально-технічної бази бібліотек у звітному році, то із 74 приміщень в аварійному стані перебувало 2 — ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова» та ІЛК, капітального ремонту загалом потребувало 21, зокрема ІБКіЦБ, ДУ ІЗК, ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова», ННЦ «ІЗ НААН», ІР імені В.Я. Юр'єва, ІОБ, МІП імені В.М. Ремесла, ІЛК, ІСГКР, ІТ, ІСГЗП, Волинська ДСГДС ІКСГП. У результаті повномасштабної війни рф проти України пошкоджень зазнали книгозбірні Ібдж імені П.І. Прокоповича, ННЦ «ІЗ НААН», ІСМАВ, ІОБ, ІР імені В.Я. Юр'єва, ІЛК, ІК, ІТ, ІОК, ІСГЗП, ІКОСГ. Адміністрацією цих НДУ було проведено різні види ремонтних робіт із заміною вікон, дверей, покрівлі, утеплення фасадів тощо.

В період глобального розвитку інформатизації суспільства надзвичайно актуальним залишається питання технічного оснащення бібліотек. Сучасна наукова інформатизація не повинна оминати бібліотечні установи. Лише за реформування зі звичайного книгосховища в технічно обладнані інформаційні центри бібліотеки будуть надійними активними посередниками між

користувачами й необхідною їм інформацією та забезпечать своє подальше існування.

Загалом станом на початок 2024 р. доступ до мережі Інтернет з-поміж 34 наукових бібліотек мали 74,3 % (26 проти 15 у 2022 р.). Позбавленими цієї можливості залишались книгозбірні ІБдж ім. П.І. Прокоповича, ІСПП, ІВМ, МІП імені В.М. Ремесла, Полтавської, Волинської й Буковинської ДСГДС, ІАР та ІСГЗП.

Досить актуальною продовжувала залишатись і проблема програмного забезпечення бібліотек. Щодо розв'язання даного питання виникли певні труднощі, оскільки на інформаційному ринку функціонує декілька альтернатив, що відрізняються своєю ціною та якістю — «ІРБІС», «УФД. Бібліотека», ALEF, LIBER та ін. (10). Серед книгозбірень мережі програмні продукти в роботі використовували лише 7, 6 — «ІРБІС» (ІРГ, ІСГКР, ІРГТ ім. М.В. Зубця, ІК, ІТ, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського») та одна — «УФД» (ІСМАВ). В ІТ програмне забезпечення ІРБІС включає 3 АРМи — «Адміністратор», «Каталогізатор», «ОРАС-ІРБІС».

На теперішній час обов'язковою прикметною ознакою сучасної бібліотечної установи є наявність бібліотечного web-сайту (або ж сторінки на сайті НДУ), добре продуманих, з кваліфікованим наповненням, зручних у користуванні (10). Цей досить потужний інформаційний ресурс значно розширить межі їхнього впливу, охоплюючи все більше коло користувачів. За наданою інформацією web-сайти чи сторінки функціонували в 16 книгозбірнях. Загальна кількість звернень становила 5337. Найбільшою активністю вирізнялись ІС, ІСГКР, ІРГ — 1004–2331, а також ЧДСБ та ІКОСГ — 500–724.

В ІТ на web-сторінці бібліотеки <http://animal.avian.ho.ua/> розміщено списки обмінного фонду (1255 назв), фонду раритетних видань та іноземної літератури (73 і 1398 відповідно), перелік фонду дисертацій періодів 1946–2011 і 2012–2013 рр., повнотекстові дисертації та автореферати тощо.

На web-сторінці наукової бібліотеки ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського» у 2023 р. було відкрито нові рубрики: «Видатні постаті» (<https://issar.com.ua/vidatni-postati/>), «Видавнича діяльність» (<https://issar.com.ua/vidavnicha-diyalnist/>), «Науковий часопис» (<https://issar.com.ua/naukovij-chasopis/>), «Книжкові виставки» (<https://issar.com.ua/knizhkovi-vistavki/>), «Віртуальні заходи» (<https://issar.com.ua/virtualni-zahodi/>), «Раритетні видання ХІХ ст.» та «Раритетні видання ХХ ст.»; окремі рубрики — в стадії наповнення.

З метою покращення якості обслуговування читачів та швидкого інформування їх щодо бібліотечних подій та новин у відкритій групі «Наукова бібліотека Інституту рибного господарства НААН» соціальної мережі Facebook

(<https://www.facebook.com/groups/215435658974680>) регулярно відбувається розміщення відомостей щодо нових надходжень книжкових, періодичних та інших видань до фонду бібліотеки, публікується їхній бібліографічний опис, зміст або анотація, фото обкладинки або титульного аркуша. На кінець 2023 р. чисельність учасників групи становила 470 осіб.

Фахівці бібліотеки ЧДСБ з метою вивчення можливостей інформаційно-пошукових систем, виявлення якісних та достовірних ресурсів проводять моніторинг глобальної мережі. Результатом аналітико-синтетичної обробки інформації є покажчики адрес різноманітних web-ресурсів, що постійно оновлюються. На Станції використовується електронна пошта bioesurs.ck@ukr.net, функціонує власна web-сторінка (<https://bioesurs.herokuapp.com/>), де надається інформація про породи тварин, технології, власні видання, методичні рекомендації тощо.

На web-сайті інституту ДУ ІЗК (www.institut-zerna.com) на сторінці «Бібліотека. Репозитарій» можна ознайомитися з випусками збірників наукових праць, навчальними посібниками, монографіями, науково-практичними виданнями, авторефератами та дисертаціями останніх років. Загалом електронний ресурс налічує 425 документів. Бібліотека, окрім кабельного, має Wi-Fi вихід до мережі Інтернет.

Систематично оновлюється новою інформацією web-сторінка бібліотеки (<http://www.svinarstvo.com/index.php/ua/library>), сторінка в мережі Facebook (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100078075105066>) ІСвіАПВ; фахівці регулярно наповнюють науково-інформаційним контентом сайт Інституту <http://www.svinarstvo.com/index.php/ua/golovna-storinka>.

Цілком очевидно, що наукова робота сучасних вчених без інтернет-комунікацій практично неможлива. Відстеження новин у певній сфері досліджень, спілкування та співпраця науковців різних країн незалежно від їх місцеперебування, використання різних, у т.ч. і міжнародних БД, обмін певною науковою продукцією, участь у різного роду конкурсах, конференціях, симпозіумах тощо значно підвищує рівень їх наукової мобільності, об'єднуючи зусилля на вирішення певних актуальних завдань.

В умовах карантинних обмежень, воєнного стану багатьма НДУ НААН практикувались різні форми електронної співпраці: відео- та аудіоконференції, онлайн-зустрічі, вебфоруми, блоги, інтернет-портали, електронні списки, ЕДД, книгообмін, соціальні мережі тощо, в організації та проведенні яких працівники низки книгозбірень брали активну участь. У зв'язку з цим комп'ютерне та програмне забезпечення книгозбірень є неодмінною умовою подальшого їх існування та сприятиме істотному покращенню інформаційного забезпечення науковців.

ВИСНОВКИ

За результатами діяльності наукових бібліотек у звітному 2023 р. можна зробити наступні висновки:

1. В умовах тривалої повномасштабної російської агресії книгозбірні НДУ НААН у 2023 р. продовжували виконувати основні завдання — забезпечення інформаційних потреб наукових колективів і користувачів профільною науковою інформацією, збереження майна і ресурсів, інформаційного простору, покращення якості та оперативності виконання запитів.

2. З 44 наукових бібліотек звіти надано 34; переважна їх частина відповідає необхідним вимогам. Досить змістовно прозвітували книгозбірні ННЦ «ІГА імені О.Н.Соколовського», ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ІСвіАПВ, ДУ ІЗК, ІРГТ імені М.В. Зубця, ІТ, з-поміж дослідних станцій — ЧДСБ. Не представили необхідної інформації книгозбірні 10 НДУ (Інституту агроєкології і природокористування, Інституту кормів та сільського господарства Поділля, Інституту біології тварин, ННЦ «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини», Інституту сільського господарства Північного Сходу, ННЦ «Інститут аграрної економіки», Українського науково-дослідного інституту олії та жирів, Інституту землекористування, **Державної дослідної станції птахівництва Інституту тваринництва**, Закарпатської ДСГДС), лише статистичну форму бібліотеки надали бібліотеки ІВПіМ, ІВМ, МІП імені В.М. Ремесла та ІПР.

3. Загалом виявлено істотне зниження основних показників роботи бібліотек порівняно з 2022 р., зокрема середнього рівня відвідуваності — на 23,3, читаності — на 51,1 %. Загальна кількість виданих користувачам документів становила 93406 прим., або 47,2 % до 2022 р. Найвищими показниками щодо кількості наданих послуг вирізнялись бібліотеки ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ІС, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ІМА АПВ, ІЗР, ІСГ Степу, ІСвіАПВ, Волинської ДСГДС та ін.

4. Порівняно з 2022 р. більшого поширення набуло надання користувачам усних та письмових бібліографічних довідок, індивідуальних консультацій, ВРІ. Загалом було видано 21 біо- та бібліографічний покажчик наукових праць та 47 бібліографічних списків наукової літератури, співробітниками 8 бібліотек підготовлено матеріали для видання у 2024 р. «Календаря знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи України». Продовжувалось виконання наукової тематики ІР ім. В.Я. Юр'єва, ІТ, Буковинською ДСГДС ІСГКР та ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського»; за результатами досліджень в авторстві та співавторстві опубліковано 18 наукових праць.

5. На кінець звітнього року загальний обсяг бібліотечних фондів становив 1985143 прим. (у 2022 р. — 1813404) з часткою україно- та російськомовних видань 41,6 і 54,3 % відповідно. Фонд РЦВ у 24 книгозбірнях мережі загалом нараховував 60490 прим. Установлено зниження обсягу нових надходжень, середній показник надходження документів до 1 бібліотеки порівняно з попереднім роком зменшився від 125,5 до 111,5 од. Відсутня інформація щодо нових надходжень у звітах бібліотек ІСГП, ІВПіМ, МІП імені В.М. Ремесла, ІР імені В.Я. Юр'єва, Полтавської та Буковинської ДСГДС. Фонд електронних видань порівняно з 2022 р. збільшився в 6 разів. У середньому по мережі коефіцієнт оновлюваності загального фонду у 2023 р. становив 0,2 %. Станом на 01.01.2024 р. загальний обсяг списувань з основного фонду становив 44473 прим.

6. Загальна кількість БД становила 62, з них власних — 36, повнотекстових — 23. Найбільшою їх кількістю вирізнялись ННЦ «ІЗ НААН», ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», ІСГКР, ІЗК. Електронні каталоги (ЕК) загальним обсягом 103337 записів функціонували в 12 бібліотеках мережі, за рік до ЕК було введено 2086 нових записів та зафіксовано 867. Загалом оцифровано 2835 док.

7. Загальна кількість інформаційно-масових заходів, проведених книгозбірнями у 2023 р., становила 587 проти 343 у 2022 р. Упродовж року співробітники більшості наукових бібліотек також брали участь у підготовці до друку збірників наукових праць, наукових журналів, матеріалів конференцій тощо. До волонтерської діяльності з метою допомоги ЗСУ, внутрішньо переміщеним українцям долучилась наукова бібліотека ІМА АПВ.

8. Станом на 1.01.2024 р. загальна кількість працівників у книгозбірнях 35 НДУ становила 37 осіб, з них у двох — на 0,5 (Ібдж імені П.І. Прокоповича) і 0,25 п.о. (ДСП ім. Л.П. Симиценка ІС). В ІСГП, ІАР, ІПР обов'язки бібліотекарів виконували співробітники інших відділів, у 2 НДУ (ІВМ, ІЛК) інформаційно-бібліотечне обслуговування взагалі не здійснювалось. Кращим кадровим забезпеченням (по 2 п.о. в штатному розписі), як і у 2022 р., вирізнялись ННЦ «ІвіВ ім. В.Є. Таїрова», ІБКіЦБ, ІРГ, ІЗР, ІРГТ ім. М.В. Зубця, СГІ, ІСГКР. Вищу та середню спеціальну фахову освіту мали лише 18,4 та 10,5 % відповідно, в 60,5 % освіта вища не фахова.

9. Аналіз стану матеріально-технічного оснащення наукових бібліотек свідчить про гостру потребу його покращення, зокрема комп'ютерного та програмного забезпечення. Зовсім не мають комп'ютерної техніки Ібдж ім. П.І. Прокоповича, ІСГП, ІВМ, МІП імені В.М. Ремесла, Полтавської, Волинської й Буковинської ДСГДС, ІАР та ІСГЗП. Серед книгозбірень мережі програмні продукти в роботі використовували лише 7, 6 — «ІРБІС» (ІРГ, ІСГКР, ІРГТ

ім. М.В. Зубця, ІК, ІТ, ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського») та одна — «УФД» (ІСМАВ). За наданою інформацією web-сайти чи сторінки функціонували в 16 книгозбірнях.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Соколова І.В. Інформаційне забезпечення регіональною періодикою в контексті можливостей українських бібліотек. Бібліотека ХХІ століття: перспективи та інновації: мат-ли Всеукраїн. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квітня 2015 року). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. С.75–78.

2. Палеха Ю.І., Іванова І.О., Черепуха Л.О. Бібліотечне фондознавство: навчальний посібник. Київ: Ліра-К. 2021. 280 с.)

3. Зозуля С.М. Основні напрями інформаційно-аналітичної та реферативної діяльності державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського. Бібліотека ХХІ століття: перспективи та інновації: мат-ли Всеукраїн. наук.-практ. конф. (Київ, 23 квітня 2015 року). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2015. С. 52–59).

4. Калашникова С.В., Каїра А.О., Дронь М.А., Попович І.А. Інновації в інформаційно-бібліографічній діяльності університетської бібліотеки. <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b913932-a1b2-4d57-b9e3-2ddc310806a2/content>.

5. Бібліотечні фонди: тенденції формування та організації (методичні поради). Старобільськ, 2017 р. 26 с.

6. Інформаційні ресурси бібліотек закладів освіти: формування та використання (практичний посібник) / Григоревська О.В., Матвійчук О.Є., Вараксіна Н.В., Кропачева Н.М., Бойко С.Т. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2022. 181 с.

7. Марчук Т.О. Оцифрування рідкісних і цінних видань як складова збереження фонду. ІІ науково-практична конф. «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього» (м. Вінниця, 25 вересня 2019 р.). <https://library.vn.ua/Konf2019/index.htm>).

8. Імідж і культурно-просвітницька діяльність сучасної бібліотеки ВНЗ. <https://library.nung.edu.ua/iimiidzh-ii-kulturno-prosviitnitska-diiyalniist-suchasnoyi-biiblioteki-vnz.html>).

9. Сучасний бібліотекар: новий формат професії (методичні поради) / відповід. за вип. О. А. Чоловська. Одеса, 2019. 16 с.

10. Барабаш В., Глебова Л. Прогресивні напрями інформатизації бібліотек закладів вищої освіти (2015–2020 рр.). Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація. 2021. №11. С. 226–245. (Сер.: Історичні науки).

Перелік бібліотек НДУ мережі НААН та їх скорочені найменування

№№ п/п	Повна назва НДУ	Скорочення
1.	Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків	ІБКіЦБ
2.	Інститут бджільництва імені П.І. Прокоповича	Ібдж імені П.І. Прокоповича
3.	Селекційно-генетичний інститут–Національний центр насіннезнавства та сортовивчення	СГІ-НЦНС
4.	Інститут садівництва	ІС
5.	ДУ Інститут зернових культур	ДУ ІЗК
6.	Інститут сільського господарства Полісся	ІСГП
7.	Інститут водних проблем і меліорації	ІВПіМ
8.	Інститут рибного господарства	ІРГ
9.	Інститут ветеринарної медицини	ІВМ
10.	Інститут овочівництва і баштанництва	ІОБ
11.	ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова»	ННЦ «ІвіВ імені В.Є. Таїрова»
12.	ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»	ННЦ «ІГА імені О.Н.Соколовського»
13.	ННЦ «Інститут землеробства НААН»	ННЦ «ІЗ НААН»
14.	Інститут сільського господарства Карпатського регіону	ІСГКР
15.	Інститут кормів та сільського господарства Поділля	ІКСГП
16.	Інститут свинарства і агропромислового виробництва	ІСвіАПВ
17.	Інститут захисту рослин	ІЗР
18.	Інститут сільського господарства Західного Полісся	ІСГЗП
19.	Інститут тваринництва	ІТ
20.	Інститут продовольчих ресурсів	ІПР
21.	Інститут луб'яних культур	ІЛК
22.	Інститут сільського господарства Степу	ІСГС
23.	Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва	ІСМАВ
24.	Інститут рослинництва імені В.Я. Юр'єва	ІР імені В.Я. Юр'єва
25.	Інститут олійних культур	ІОК
26.	Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця	ІРГТ імені М.В.Зубця
27.	Інститут агроєкології та природокористування	ІАЕП
28.	Миронівський інститут пшениці імені В.М. Ремесла	МІП імені В.М. Ремесла
29.	Біосферний заповідник «Асканія Нова» імені Ф.Е.Фальц-Фейна	БЗ «Асканія Нова» імені Ф.Е.Фальц-Фейна
30.	Волинська державна сільськогосподарська станція дослідна Інституту кормів та сільського господарства Поділля	Волинська ДСГДС ІКСГП
31.	Закарпатська ДСГДС	Закарпатська ДСГДС
32.	Черкаська дослідна станція біоресурсів	ЧДСБ
33.	Дослідна станція помології імені Л.П. Симиренка ІС	ДСП імені Л.П. Симиренка ІС
34.	Полтавська ДСГДС ІСвіАПВ	Полтавська ДСГДС

		ІСвіАПВ
35.	Буковинська ДСГДС ІСГКР	Буковинська ДСГДС ІСГКР
36.	Інститут механіки та автоматики агропромислового виробництва	ІМА АПВ
37.	Інститут картоплярства	ІК
38.	Інститут кліматично орієнтованого сільського господарства	ІКОСГ
39	Інститут водних проблем і меліорації	ІВПіМ
40	Інститут аграрних ресурсів та регіонального розвитку	ІАР

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПОШУКУ ТА ОПРАЦЮВАННЯ
ДОКУМЕНТНИХ АРХІВНИХ МАСИВІВ**

Київ – 2024

УДК 025.171-047(072)

Методичні рекомендації з пошуку та опрацювання документних архівних масивів / Упорядник: І. О. Демуз. Київ, 2024. 27 с.

Подано джерелознавчу методику пошуку, виявлення й відбору архівних джерел; викладено основні прийоми і принципи архівної евристики; проаналізовано особливості довідкового апарату сьогоденних архівів. Представлено результати відбору й систематизації джерельної бази з аграрної тематики, зокрема, на прикладі документів особових архівних фондів учених-аграріїв та агрономів.

Призначені для дослідників, які цікавляться історією аграрної науки, а також можуть стати корисними для використання у практичній роботі сектору архівознавства та документознавства ННСГБ НААН щодо процесів комплектування особових архівних фондів учених, які зберігаються в установі, та сектору наукової бібліографії та біографістики ННСГБ НААН як нове інформаційне джерело для проведення подальших біографічних студій.

Рецензенти:

Коцур Г. Г. – доктор історичних наук, професор, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

Юрчак Е. В. – кандидат історичних наук, завідувач сектору архівознавства та документознавства (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН).

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
(протокол № 11 від 27.09.2024 р.)*

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ ПРО ДЖЕРЕЛОЗНАВЧУ Й АРХІВНУ ЕВРИСТИКУ

РОЗДІЛ II. ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ АРХІВУ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОШУКУ ДЖЕРЕЛ

РОЗДІЛ III. ОСОБОВІ АРХІВНІ ФОНДИ: ПОШУК ТА ОПРАЦЮВАННЯ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

3. 1. Поняття про особові архівні фонди та їхнє змістове наповнення
3. 2. Довідковий апарат до архівних фондів особового походження
3. 3. Особові архівні фонди вчених-аграріїв та агрономів у бібліотечних та архівних установах України

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ВСТУП

Тема архівної евристики не нова і знайома абсолютно кожному історично-досліднику. Проте у цій галузі протягом останніх років відбуваються суттєві зміни, пов'язані як з подальшим розвитком архівного менеджменту та практичним використанням в архівах інформаційних систем і цифрових технологій, так і з переформатуванням архівних установ після введення в дію Постанови Кабінету Міністрів України № 732 від 28 червня 2022 р. «Про оптимізацію системи центральних державних архівів». Сьогодні класичний довідковий апарат архіву (система архівних довідників) змінюється, набуваючи іншого, нового, формату – електронних міжархівних пошукових систем. У зв'язку з цим, тема ефективного пошуку й використання архівної інформації дослідниками сьогодні набуває нового звучання.

Запропоновані методичні рекомендації складаються з теоретичної та практичної частин. У теоретичній подано джерелознавчу методику пошуку, виявлення й відбору архівних джерел; викладено основні прийоми і принципи архівної евристики; проаналізовано особливості довідкового апарату сьогоденних архівів. У практичній частині представлено результати відбору й систематизації джерельної бази з аграрної тематики, зокрема, на прикладі документів особових архівних фондів учених-аграріїв та агрономів, які укомплектовані в багатьох архівах та архівних підрозділах бібліотек: Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН, Інституті рукопису та Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та ін.

Дані методичні рекомендації призначені для дослідників, які цікавляться історією аграрної науки, а також можуть стати корисними для використання у практичній роботі сектору архівознавства та документознавства ННСГБ НААН щодо процесів комплектування особових архівних фондів учених, які зберігаються в установі, та сектору наукової бібліографії та біографістики ННСГБ НААН як нове інформаційне джерело для проведення подальших біографічних студій.

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ ПРО ДжЕРЕЛОЗНАВЧУ Й АРХІВНУ ЕВРИСТИКУ

Джерелознавча культура історика передбачає уміння знаходити необхідні джерела (тобто володіти джерелознавчою евристикою), ґрунтовно їх досліджувати і правильно тлумачити, об'єктивно оцінювати рівень достовірності та їхні інформаційні можливості (тобто освоїти джерелознавчу критику). Для отримання сукупності наукових фактів дослідник має навчитися здобувати з джерел максимум потрібної йому інформації, у тому числі й прихованої. Дослідницька культура науковця, який працює з архівними джерелами характеризується освоєними ним базовими принципами архівознавства і розуміння правових аспектів доступу до документів, наукових основ організації Національного архівного фонду, принципів комплектування архівів, системи довідкового апарату архіву тощо.

Саме виробленню навичок та вмінню опрацювання джерел слугує **джерелознавча методика**, під якою розуміють систему методів, тобто прийомів, засобів та правил здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх усебічним критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності, а також наступним його використанням з метою отримання науково перевіреної інформації про минуле людського суспільства в усіх його проявах¹³².

Джерелознавча методика загалом охоплює такі етапи роботи з джерелами: 1. пошук, виявлення та відбір джерел; 2. критичний аналіз для оцінки достовірності та цінності інформації; 3. узгодження отриманої інформації з іншими джерелами; 4. інтерпретація даних, що допомагає відтворити історичну картину.

Ураховуючи напрацьовану поколіннями джерелознавців методикау вивчення різних видів писемних джерел, наголосимо на тому, що у джерелознавстві є загальні принципи, методи, правила, прийоми, способи, які включають, зокрема, набір логічних, технічних процедур, якими має керуватися кожен історик, працюючи над будь-якими видами джерел (це т. зв. загальноджерелознавча методика на відміну від окремої методики, розробленої спеціальними історичними дисциплінами, зокрема палеографією, геральдиком, метрологією, сфрагістиком, кодикологією тощо). Загальні принципи і методи джерелознавства мають обов'язково органічно поєднуватися із видовою методикою, формуючи т. зв. наукову критику джерел.

Загалом ефективність дослідження джерел залежить від чіткого дотримання послідовності роботи історика з ними. У джерелознавстві виділяють різну кількість етапів роботи з джерелами (4, 5 або 6). Притримуємося позиції Я. Калакури, який називає 4 найважливіші етапи: пошук, виявлення і попередній відбір джерел для наступної праці з ними; класифікація джерел; дослідження джерел, їх аналітична критика; синтетична

¹³² Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. С. 119-120.

критика та наукове використання досліджених джерел¹³³. Звісно, що це етапи роботи загалом з усіма джерелами, незадежно від виду.

Джерельна база будь-якого дослідження складається з джерел, уже уведених до наукового обігу (опублікованих), і тих, які ще не використовувалися у наукових працях (архівних). Залишаючи осторонь методика роботи з першою групою джерел (так як це не є об'єктом нашого розгляду), зупинимося на роботі з джерелами архівних та інших документосховищ, так як вони є основними для історика, який обрав недосліджену й актуальну тему. Питанням методики архівних пошуків займається спеціальна історична дисципліна – **архівна евристика** (від грец. «heureka» – знаходити, відкривати).

Загалом евристика є своєрідним міждисциплінарним методом, направленим на виявлення і взяття на облік усього того, що може вважатися джерелом; її розглядають також як початковий етап будь-якого дослідження в галузі гуманітарних, суспільних наук, перш за все історії. Свого часу евристику вважали складовою частиною джерелознавства, яка займається розробкою теорії, прийомів і методів пошуку історичних джерел, а також часто поєднували в одному терміні – «джерелознавча евристика», «джерелознавство (евристика)», внаслідок чого на сьогоднішній день ще спостерігається підміна цих понять¹³⁴.

У радянський період з'явився термін «бібліографічна евристика» (який застосовується і сьогодні) на позначення сукупності теоретичних і практичних знань, що належать до прийомів знаходження будь-якого книжкового матеріалу або окремих його елементів. Бібліографічну евристику розуміють також як наукову дисципліну, об'єктом якої є бібліографічний пошук як особливий вид професійної і непрофесійної діяльності. Її вважають водночас і самостійною наукою, і розділом загального та спеціального бібліографознавства; предметом бібліографічної евристики – теорію, історію, методика й технологію бібліографічного пошуку¹³⁵.

Можливості евристики, що використовуються, напр., у текстології, сприяють виявленню авторства, атрибутування художніх текстів, епістолярної спадщини, встановленню їхнього датування, джерел, літературних прототипів, спрямовані на викриття містифікацій тощо. При цьому використовуються архівні матеріали, автографи тощо. Евристика, як зазначалося вище, поширена і в бібліографії, адже сприяє узагальненню її теоретичної бази та практичної діяльності, а також в архівознавстві та джерелознавстві¹³⁶. О. Збанацька означає евристичний пошук як вибір

¹³³ Там само. С. 128.

¹³⁴ Збанацька О. М. Формування наукових поглядів на евристику. [Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія](#). 2018. № 2. С. 31, 32.

¹³⁵ Тодорова Є. М. Бібліографічна евристика як наукова та навчальна дисципліна в системі спеціальної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери. [Вісник Харківської державної академії культури](#). 2013. Вип. 40. С. 172.

¹³⁶ Збанацька О. М. Формування наукових поглядів на евристику. [Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія](#). 2018. № 2. С. 33, 34.

оптимального напрямку у звуженні зони пошуку, вибір мінімальних засобів для досягнення результату, наголошуючи, що значення евристики особливо зростає в інформаційному суспільстві, з розширенням кола проблем, які потребують розв'язання. Якщо евристику розглядати як «науку, за допомогою якої можна знайти джерело відкриття нових знань», то варто розрізняти евристику для кожної окремої галузі й говорити про наукову, юридичну, інженерну, педагогічну, інформаційну, документну, бібліографічну, архівну та інші евристики. Кожна з цих евристик має особливості творчого мислення, методологію здобуття нового знання, методи розв'язання задач та вирішення проблем, що не задані чітким алгоритмом¹³⁷.

Якби там не було, сьогодні **архівну евристику** визначають також як напрям архівознавства, що вивчає методику пошуку ретроспективної документної інформації з метою ефективного використання документальних багатств архівів в інтересах суспільства та історичної науки, а також основні прийоми атрибуції документів. Її основним завданням є пошук документної інформації як для установ, підприємств і організацій, так і для дослідницької роботи фахівців з виявлення в архівах, бібліотеках та музеях джерел за певною темою¹³⁸.

Загалом архівна евристика допомагає: 1) враховувати індивідуальні запити кожного дослідника; 2) відшуковувати в архівах історичні джерела, що є більш складним процесом порівняно з пошуком опублікованих документів у бібліотеках, оскільки довідковий апарат (ДА) архівів не може повною мірою відобразити зміст кожного архівного документа; 3) здійснювати пошук документів у межах архівів, розташованих у різних містах, а іноді й країнах; 4) більш ретельно та критично аналізувати виявлені дослідником архівні матеріали, які відрізняються від опублікованих тим, що останні нерідко видавалися з купюрами, супроводжувалися коментарями вчених, які їх опублікували або використали.

¹³⁷ Там само. С. 35, 36.

¹³⁸ Христова Н. М. Архівна Евристика: практичні аспекти. *Архіви України*. 2010. № 5. С. 281–286.

РОЗДІЛ II. ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ АРХІВУ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПОШУКУ ДЖЕРЕЛ

Архівісти та джерелознавці для оптимальної організації пошуку архівних матеріалів рекомендують дотримуватися низки обов'язкових умов¹³⁹:

- спочатку опрацювати опубліковані джерела й укласти вичерпну бібліографію за темою, оскільки відшукувати й використовувати друковані видання набагато простіше, ніж здійснювати пошук в архіві. Вихідними посібниками на цьому етапі можуть бути бібліографічні, довідково-енциклопедичні видання, архівні довідники, за якими доцільно укласти список архівів, фондів, де може бути наявна інформація за темою;

- перш ніж звертатися до архівів, слід вивчити мережу їхніх установ, щоб точно знати адреси пошуків;

- опанувати систему довідкового апарату архівів (у кожній країні вона має свої особливості);

- через відповідні довідники ознайомитися з адміністративною структурою країни, системою державного управління в період, який досліджується;

- на основі вивчення структури та функцій установ (фондоутворювачів), зміни їхніх назв, шляхів проходження документів за різних часів окреслити коло фондів, у складі яких можуть зберігатися документи, що цікавлять дослідника;

- безпосереднє звернення до конкретних фондів архівів вимагає перегляду описів цих фондів, визначення за описами справ для поаркушного перегляду;

- реалізація пошуку первинної документної інформації шляхом переглядання та прочитання архівних документів;

- оформлення результатів пошуку.

Сьогодні Національний архівний фонд – величезний за обсягом масив інформації. За останні кілька років, у зв'язку з низкою подій, мережа архівних установ зазнала суттєвих змін. Мережа, лише в системі Державної архівної служби України, станом на 01.01.2022 р. налічувала 1001 установу, з яких: 9 центральних державних архівів; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства; 3 центральні державні архівні установи; 24 державні архіви областей; Державний архів міста Києва; 129 архівних відділи (сектори) райдержадміністрацій; 140 архівних відділів (секторів) міських рад; 13 галузевих державних архівів; 664 архівних установ сільської, селищної, міської ради, ради об'єднаної територіальної громади для централізованого тимчасового зберігання архівних документів, нагромаджених у процесі документування службових, трудових та інших

¹³⁹ Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. С. 134; Христова Н. М. Архівна Евристика: практичні аспекти. *Архіви України*. 2010. № 5. С. 285.

правовідносин юридичних і фізичних осіб, що не належать до НАФ; 17 архівних установ, заснованих фізичними особами та/або юридичними особами приватного права¹⁴⁰.

Наразі, внаслідок процесів реорганізації архівних установ, пов'язаних з адміністративно-територіальними змінами, військовими діями та окупаційною політикою в Україні, а також у результаті прийняття і введення в дію Постанови Кабінету Міністрів України № 732 від 28 червня 2022 р. «Про оптимізацію системи центральних державних архівів» станом на 01.01.2024 р. фактично відома інформація про мережу архівних установ України у кількості 908 одиниць, з яких: 7 центральних державних архівів; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства; 3 центральні державні архівні установи; 24 державні архіви областей; Державний архів міста Києва; 120 архівних відділів (секторів) райдержадміністрацій; 134 архівних відділів (секторів) міських рад; 14 галузевих державних архівів; 601 архівна установа сільської, селищної, міської ради, ради об'єднаної територіальної громади для централізованого тимчасового зберігання архівних документів, нагромаджених у процесі документування службових, трудових та інших правовідносин юридичних і фізичних осіб, що не належать до НАФ; 15 архівних установ, заснованих фізичними особами та/або юридичними особами приватного права¹⁴¹.

Звісно, що історики-дослідники звертаються, перш за все, до матеріалів центральних, обласних, галузевих державних архівів, архівів міст Києва, Львова та інших найбільших. Сьогодні мережа перших з них виглядає так:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України);

2. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ), створений 7 жовтня 2022 р. у результаті злиття Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 732 від 28 червня 2022 р. «Про оптимізацію системи центральних державних архівів»;

3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України);

4. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України);

5. Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України);

¹⁴⁰ Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2021 році та пріоритети на 2022 рік [Електронний ресурс]. 2022. 94 с., С. 60.

¹⁴¹ Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2023 році та пріоритети на 2024 рік [Електронний ресурс]. 2024. 76 с., С. 46.

6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України);

7. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів, створений шляхом злиття Центрального державного електронного архіву України, м. Київ (ЦДЕА України) та Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України) відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 732 від 28 червня 2022 р. «Про оптимізацію системи центральних державних архівів».

Дослідникам слід розуміти, що, окрім архівних установ, підзвітних Державній архівній службі України, велика кількість документів НАФ зберігається у галузевих державних архівах Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Служби безпеки України, [Гідрометслужби Міністерства охорони навколишнього середовища України](#), [Державного картографо-геодезичного фонду України тощо](#), архівах Національної академії наук України, профспілок, музеїв і бібліотек та в інших архівосховищах.

Рекомендуємо враховувати профіль архівів, який є чітко визначеним, що значно полегшує дослідникам пошук історичних джерел.

Окрім того, в окремі періоди своєї історії український народ не мав власної держави, що негативно позначилося на відкладанні та збереженні архівних матеріалів. Позаяк окремі території України входили до складу Литви, Польщі, Росії, Австро-Угорщини, Румунії, Чехословаччини, Радянського Союзу, відповідно, державна документація зосереджувалася, як правило, у столицях названих держав. Особливо великий масив документів з історії України зосереджений в архівах країни-агресорки, який був туди вивезений в імперські та радянські часи. Джерела з історії України є в архівах Польщі, Литви, Чехії, Словаччини, Румунії, Туреччини, Австрії, Німеччини, Канади, США, Угорщини, Франції, Швеції та інших країн світу, які на сьогодні складають т. зв. **зарубіжний джерельний комплекс архівної україніки**. Невелика частина цих матеріалів (в оригіналах або копіях) уже передані до України та зберігаються, на жаль, розпорошеними по різних як центральних, так і обласних архівах, а також інших установах – у музеях, бібліотеках і спеціалізованих науково-дослідних центрах ЗВО.

Освоєння дослідниками **довідкового апарату архіву**, який є сукупністю архівних описань у вигляді взаємопов'язаних архівних довідників, у тому числі електронних, і баз даних, призначених для пошуку документів і архівної інформації (за визначенням, зафіксованим в «Основних правилах роботи державних архівів України», 2004 р.) – вважається головним кроком на шляху до здійснення ефективної архівної евристики.

Довідковий апарат архіву як основа архівних інформаційно-пошукових систем створюється фондоутворювачем і передається до архіву разом із документами; він фіксується у паспорті архіву. Довідковим апаратом архіву є архівний опис, архівний каталог, путівник, огляд, покажчик. Кожний тип

архівного довідника має свої різновиди, з якими детальніше можна ознайомитися, напр., у статті О. Збанацької¹⁴².

Жоден із видів архівних довідників не має бути проігнорований дослідником при пошуці й відборі джерел. До *путівника по архіву* дослідник, зазвичай, має звернутися ще до приходу в архів. Путівники містять характеристики або короткі довідки про архівні фонди, а також колекції, комплекси документів у систематизованому порядку; вони складаються по окремому архіву, групі архівів або архівах усієї країни.

Ключова роль у системі ДА архівів належить *описам фондів*, які водночас являються і формою обліку документів, охоплюючи усі матеріали фондів архіву. Вони формують уявлення про фондоутворювача; закріплюють класифікацію справ у фонді, що дає змогу прискорити пошук потрібних одиниць зберігання. Звичайно, інформаційні можливості описів не можуть бути всеохоплюючими, оскільки вони дають відомості про справи у вигляді короткої її назви, не розкриваючи здебільшого змісту документів, які в них зберігаються. Складність використання описів полягає ще й у тому, що вони дають назви справ так, як вони відклалися в архіві, а це не дає змоги історикові швидко й ефективно вести тематичний пошук. Тому доцільно поряд з описами звертатися до *каталогів*. *Огляди*, підготовлені фахівцями, які добре знають архівні джерела, допомагають дізнатися про наявність архівних документів з відповідної теми.

Паралельно із традиційним довідковим апаратом архіву функціонує **комп'ютеризований довідковий апарат**, що є структурованою сукупністю взаємозв'язаних і взаємодоповнюваних інформаційних баз даних різних рівнів та довідкових баз даних, які забезпечують тематичний і адресний пошук архівної інформації, виведення її на екран дисплея, паперовий носій та у файл (у тому числі в режимі віддаленого доступу). Інформаційною основою комп'ютеризованого довідкового апарату є зміст описових статей на усіх рівнях архівного описання, а також ключові слова та рубрикатори. Для представлення архівної інформації в мережі інтернет Державною архівною службою України й іншими архівними установами створюються і підтримуються відповідні вебсайти або сторінки на сайтах (порталах) інших юридичних осіб. Обов'язковими елементами структури вебсайту архіву є історична довідка, дані про склад і зміст фондів, перелік та характеристика основних фондів, інформація про унікальні та особливо цінні документи, довідковий апарат, відомості про режим роботи архіву і читального залу та порядок доступу до документів. На вебсайтах переважної більшості архівів вже зараз у режимі онлайн можна ознайомитися з описами справ постійного зберігання та документами у спеціальних рубриках на кшталт «Електронний каталог» чи «Е-архів»¹⁴³.

¹⁴² Збанацька О. Довідковий апарат архівів: зміст поняття та особливості представлення на вебсайтах центральних державних архівів України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 84–98.

¹⁴³ Там само. С. 88.

Проаналізовані О. Збанацькою вебсайти центральних державних архівів України дали можливість дослідниці узагальнити інформацію про довідковий апарат названих установ і подати певні рекомендації щодо його уніфікації та вдосконалення, що, відповідно, має у подальшому полегшити історикам-початківцям здійснення евристичної складової. Так, дослідницею засвідчено: відсутність уніфікованого представлення ДА на вебсайтах (деякі з них досі використовують застарілий термін «науково-довідковий апарат»); розпорошеність елементів ДА по вебсайту; використання для повнотекстових ресурсів різних позначень – е-ресурс, E-Archive, документи онлайн, оцифровані фонди тощо; поєднання довідкового апарату з повнотекстовими документами; відсутність пояснень до колекцій архівних документів. Така ситуація не покращує пошукові можливості для користувачів архівів та ускладнює пошук потрібної інформації, що, відповідно, вимагає: відокремлення ДА від повнотекстових документів або, у разі їхнього поєднання, пояснень, яким чином відбувається перехід від ДА до повнотекстового документа; уніфікації представлення ДА (виокремлення друкованого й електронного); узгодження й уніфікації назв для оцифрованих документів; подання коротких анотацій для колекцій документів тощо ¹⁴⁴.

Отже, першим етапом джерелознавчої роботи дослідника є пошук і виявлення джерел. Джерелознавча методика виробила систему засобів і прийомів, яка дає змогу оперативно зорієнтуватися в інформаційному просторі, виявити місце зберігання джерел і перейти до їх безпосереднього дослідження.

¹⁴⁴ Там само. С. 95.

РОЗДІЛ III. ОСОБОВІ АРХІВНІ ФОНДИ: ПОШУК ТА ОПРАЦЮВАННЯ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

До питань вивчення інформаційного потенціалу особових архівних фондів одним з перших в незалежній Україні звернувся О. Колобов¹⁴⁵, розглянувши їх як історико-біографічне джерело. Структуру особових архівних фондів, специфіку їхнього формування і використання досліджувала О. Косенко¹⁴⁶. Згодом з'явилися розвідки, у яких об'єктом дослідження почали виступати особові архівні фонди тих чи інших представників професійних груп: музикантів (публікації О. Бугаєвої¹⁴⁷), педагогів (публікації І. Розман¹⁴⁸) та ін. Аналізуються також особові архівні фонди, зосереджені як в окремих архівних установах (розвідка В. Патик на матеріалах Інституту архівознавства НБУВ¹⁴⁹), так і фонди тих чи інших представників культури, мистецтва, науки (напр., стаття І. Резніка з аналізом особового фонду письменника М. Зерова¹⁵⁰, публікація Н. Губенко – про особовий фонд ученого, громадського й політичного діяча С. Сірополка¹⁵¹, І. Войцехівської – про особовий фонд академіка В. Іконникова¹⁵² та багатьох інших). Останнім часом студій з аналізом особових архівних фондів відомих і менш відомих діячів та вчених побільшало. За потреби – можна звернутися до вивчення зазначених теоретичних і практичних праць, у яких детально окреслені питання формування, локалізації та використання фондових матеріалів.

Сучасні біографічні дослідження вимагають ґрунтовної аналітичної роботи з джерелами, тісної творчої колаборації істориків з архівістами, нової інтерпретації та подачі біографічної інформації, використання нових

¹⁴⁵ Колобов О. О. Значення фондів особливого походження для історико-біографічних досліджень. [Українська біографістика](#). 1999. Вип. 2. С. 201-212.

¹⁴⁶ Косенко О. В. Особливості інформаційного потенціалу особових архівних фондів та специфіка їх використання. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2008. Т. 16. С. 32–37; Косенко О. В. Структура особових архівних фондів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2007. № 4. С. 22–27; Косенко О. В. Формування особових архівних фондів. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2006. Т. 14. С. 19–23

¹⁴⁷ Бугаєва О. В. Архівна біографіка діячів музичної культури в особових фондах Інституту рукопису НБУВ. *Українська біографістика*. 2012. Вип. 9. С. 239-274.

¹⁴⁸ Розман І. Матеріали особових фондів архівів і бібліотек України як джерело дослідження педагогічних персоналій. *Історико-педагогічний альманах*. 2018. Вип. 1. С. 8–12.

¹⁴⁹ Патик В. В. Особові архівні фонди як джерело біографічної інформації (за архівними матеріалами Інституту архівознавства НБУВ). *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 299-310.

¹⁵⁰ Резнік І. Особовий фонд українського поета, перекладача і літературознавця М. К. Зерова у ЦДАМЛМ України (до 130-річчя від дня народження). *Архіви України*. 2020. [Випуск 4 № 325: жовтень – грудень](#). С. 128-143.

¹⁵¹ Губенко Н. П. Особовий фонд С. О. Сірополка ЦДАВО України. [Архіви України](#). 2000. № 1-3 (243). С. 55-58.

¹⁵² Войцехівська І. Огляд особового архівного фонду академіка В. Іконникова. [Студії з архівної справи та документознавства](#). 1999. Т. 4. С. 134-137.

напрямів, методів і підходів до вивчення джерел. Як зазначає В. Патик, наразі виокремлюють три основні науково-методологічні підходи до вивчення і використання джерел особового походження з позицій біографістики. Перший підхід – інформаційний, який розглядає джерела як носії інформації, що відображають реальну дійсність минулого та як спосіб її кодування, у якому об'єкт – це реальність, а суб'єктом є особа як творець джерела. Другий – комунікативний, що характеризується зв'язками автора джерела з оточенням, суспільством, а також з попередніми й наступними генераціями. Це дає змогу розглядати персоналію в контексті різних історичних умов. Третій – біографічний, який вимагає вивчення особливостей життєвого шляху і продуктів творчої діяльності людини. Саме останній підхід передбачає використання документів особових фондів для біографічної реконструкції¹⁵³.

Документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклались у їхніх особистих архівах. На окрему увагу заслуговує і специфіка інформативної насиченості документів особового походження, яка, насамперед, полягає у фіксації творчого процесу та фактів з усіх сфер життєдіяльності конкретної особи. Документи особового походження не завжди піддаються повноцінній науковій атрибуції, а подекуди їхній зміст не завжди носить завершений характер. Нерідко у межах одного архівного фонду зосереджуються документи з різними носіями інформації, видами та способами фіксації, утворених кількома авторами за розбіжні хронологічні проміжки часу¹⁵⁴.

3.1. Поняття про особові архівні фонди та їхнє змістове наповнення

Пам'ятаємо, що *особові архівні фонди* складаються як з документів особового походження, так і з офіційних документів. Вони поділяються на фонди окремої особи – *особові (персональні)*, родини – *родинні (сімейні)* та роду – *родові (фамільні)*. Родинні та сімейні фонди є різновидами об'єднаних архівних фондів.

Особовим архівним фондом називають архівний фонд, що складається з документів, утворених у процесі життя та діяльності однієї особи та документів щодо її творчості й увічнення її пам'яті з різними носіями, а також способами створення та відтворення інформації¹⁵⁵.

До складу персональних архівних фондів державних, військових, політичних, громадських діячів; діячів науки, агропромислової, промислової та банківсько-фінансової сфер, культури (у тому числі фізичної), освіти,

¹⁵³ Патик В. В. Особові архівні фонди як джерело біографічної інформації (за архівними матеріалами Інституту архівознавства НБУВ). *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 301.

¹⁵⁴ Робота з документами особового походження. Методичний посібник / Авторі-укладачі: Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова; Держкомархівів України; УНДІАСД. Київ, 2009. С. 5.

¹⁵⁵ Там само. С. 54.

літератури і мистецтва входять творчі документи, листування, особисті документи фондоутворювача; документи, що відклалися у результаті його творчої, службової, політичної, громадської діяльності; документи, зібрані фондоутворювачем для своїх праць і з тем, що його цікавили; документи фондоутворювача майнового та побутового характеру. До складу особових архівних фондів можуть бути включені документи про фондоутворювача, що утворилися як за життя, так і після його смерті: спогади і статті про нього, рецензії на його твори, праці з присвятою йому, постановки та екранізації його творів, листи третіх осіб із згадкою про фондоутворювача тощо ¹⁵⁶.

Для істориків-дослідників, які працюють в архівах над пошуком документів, важливе значення мають розуміння *хронологічних меж і крайніх дат документів фондів особового походження*. Так, хронологічні межі архівного фонду особового походження визначаються датами життя фондоутворювача, членів його сім'ї, роду. Крайніми датами документів особового архівного фонду є дата найбільш давнього та найбільш пізнього документу.

Слід пам'ятати, що *назва фондів особового походження* є також у край важливою для проведення евристичної роботи. Вона складається з прізвища, імені, по-батькові фондоутворювача, крайніх дат його життя (у дужках), роду діяльності, професії або посади. Найменування особи включає її повне справжнє (за офіційними документами) прізвище, ім'я, по-батькові та у дужках – інших менш відомих найменувань. Якщо загальновідомим найменуванням фондоутворювача є його псевдонім, то його вказують першим, а за ним, у дужках записують справжнє прізвище, ім'я, по-батькові. Усі псевдоніми (криптоніми) фондоутворювача включають до назви фонду як ідентифікаційні дані про особу. У назвах фондів жінок, відомих під декількома справжніми прізвищами – дівочими та у заміжжі, – вказують усі прізвища. Спочатку записують більш відоме, а у дужках – менш відоме. Внесення до назви фонду всіх найменувань особи дозволяє досягнути її точної ідентифікації, унеможлиблює започаткування в одній архівній установі двох або більше персональних фондів однієї особи під її різними найменуваннями, підвищує ефективність пошуку документів особи. У разі, якщо сфера творчої діяльності особи-фондоутворювача охоплювала декілька галузей, їх зазначають у назві фонду у порядку значущості для фондоутворювача і суспільства.

Досліднику, який здійснює пошук джерел, слід розуміти, що документи в особових архівних фондах укладаються згідно типових (загальних) схем систематизації документів у фондах особового походження за розділами:

- Творчі праці фондоутворювача («Рукописи»).
- Творчі праці фондоутворювача не з основного роду діяльності.
- Біографічні документи (можлива інверсія цього розділу з першим).
- Записні книжки (за потреби).

¹⁵⁶ Там само. С. 56.

- Епістолярій.
- Документи, зібрані фондоутворювачем.
- Документи інших осіб, що відклались у фонді.
- Документи про фондоутворювача.
- Зображувальні документи.
- Колекції ¹⁵⁷.

Характерною особливістю для архівних фондів особового походження діячів науки, літератури та мистецтва є наявність документів наукового та творчого характеру. У розділі «*Творчі документи*» або «*Рукописи*» містяться творчі документи з різним способом утворення та відтворення у вигляді оригіналів і копій, чистовиків та чернеток, а також документи з різним носіями документної інформації.

У цьому розділі зазвичай зберігаються усі документи, що відклались у результаті основної діяльності фондоутворювача або ті, у яких зафіксовані (відтворені) окремі моменти його творчого процесу:

- рукописи наукових (монографії, статті, офіційні рецензії, інші роботи дослідницького характеру);

- відзиви і характеристики фондоутворювача на праці і творчу діяльність інших осіб), літературних (романи, повісті, оповідання, вірші тощо), громадсько-політичних, критико-публіцистичних, теологічних праць фондоутворювача на всіх етапах роботи над ними незалежно від способу їх створення чи відтворення (у т. ч. написаних у співавторстві);

- плани, плани-проспекти, відкриті листи до редакцій, тексти і стенограми виступів, промов і доповідей фондоутворювача, їх конспективний і тезисний виклад; учнівські зошити, записи лекцій, виписки з архівних джерел та друкованих видань; копії творів інших авторів, зроблені фондоутворювачем;

- передмови, післямови і коментарі фондоутворювача до видань творів інших авторів, чорнові записи, картотеки і нотатки фондоутворювача, у т. ч. на обкладинках книг, програмах, начерки, нотатки, чорнові і чистові автографи, авторизовані і неавторизовані машинописні, рукописні та інші копії, гранки, верстка; праці, підготовлені до перевидання: з авторською правкою, вставками, доповненнями; вирізки з газет, книг і журналів з текстами творів фондоутворювача;

- альбоми тощо, записи бесід або інтерв'ю з фондоутворювачем;

- автобіографії, бібліо- та автобібліографії праць фондоутворювача ¹⁵⁸.

Окрім вищезазначених, у розділі «*Творчі документи*» у фондах науковців містяться також: документи наукового характеру, безпосередньо пов'язані з напрямками наукових зацікавлень фондоутворювача (дослідні, реставраційні, пошукові роботи; участь в археологічних, етнографічних експедиціях (плани і програми робіт, щоденники археологічних розкопок і

¹⁵⁷ Там само. С. 32, 44, 69.

¹⁵⁸ Там само. С. 72.

польових досліджень, результати анкетувань, тестів; кіно-, відео-, аудіозаписи фольклорно-етнографічного характеру); журнали записів лабораторних, клінічних, астрономічних та ін. спостережень; графіки, таблиці, розрахунки, обчислення, замальовки, фотографії, фотонегативи, слайди, кіновідеозйомки обстежуваних об'єктів, робочих моментів; наукові звіти за темою тощо, а також переліки робіт і досліджень, проведених фондоутворювачем або за його участю ¹⁵⁹.

3. 2. Довідковий апарат до архівних фондів особового походження

Довідковий апарат до архівного фонду особового походження – це сукупність архівних описань у вигляді взаємопов'язаних фондових довідників, у т. ч. і в електронному вигляді, призначених для пошуку документів і архівної інформації ¹⁶⁰.

Архівні фонди особового походження мають характерні особливості, пов'язані з систематизацією та описуванням. Гнучкі схеми систематизації, локальні прийоми описування, максимальне наповнення описових статей іменами, перевага іменного каталогу над систематичним та інші особливості дають підстави стверджувати про спеціальні методи створення архівних довідників до фондів особового походження.

Основними видами архівних довідників, що забезпечують дослідникам пошук документів у конкретному архівному фонді особового походження є *архівний опис, каталог/и, покажчик/и до фонду, огляд фонду*.

Для дослідників, які цікавляться принципами підготовки довідкового апарату архівів, пропонуємо скористатися актуальними наразі методичними рекомендаціями, розробленими співробітниками УНДІАСД, з підготовки путівників по архівам фонду ¹⁶¹, архівних покажчиків ¹⁶², архівних оглядів ¹⁶³.

Архівний опис є основним елементом довідкового апарату архіву та типом архівного довідника, що являється систематизованою сукупністю описових статей справ і призначений для їхнього обліку (реєстраційне описування) та розкриття змісту (наукове описування).

Передмова до опису розкриває загальні відомості про фондоутворювача, склад і зміст документів фонду та історію (легенду) його надходження до державного архіву. Як правило, передмова до опису фонду особового походження складається з двох частин: історико-біографічної та історико-археографічної. В *історико-біографічній* частині передмови розкриваються основні етапи життя та творчої діяльності фондутворювача, відзначаються його роль у суспільно-політичному, науково-культурному

¹⁵⁹ Там само. С. 73.

¹⁶⁰ Там само. С. 155.

¹⁶¹ Підготовка путівника по фондах архіву. Методичні рекомендації / Держ. архів. Служба України; УНДІАСД; уклад. Н. М. Христова. Київ, 2011. 56 с.

¹⁶² Підготовка архівних покажчиків. Методичні рекомендації / Держ. архів. Служба України; УНДІАСД; уклад. Н. М. Христова. Київ, 2011. 14 с.

¹⁶³ Підготовка архівних оглядів. Методичні рекомендації / Держ. архів. Служба України; УНДІАСД; уклад. Н. М. Христова. Київ, 2011. 9 с.

житті, що для дослідників є надзвичайно важливим. *Археографічна частина* передмови репрезентує історію надходження документів фонду, характеристику їхнього складу і змісту, структуру опису. В археографічній частині висвітлюються особливості фондування та систематизації документів фонду (за потреби справ); зазначається кількість, хронологічні межі, повнота складу, ступінь збереженості документів тощо; розкривається структурна організація документів у межах фонду та особливості групування документів у межах справи¹⁶⁴.

Архівний каталог – тип архівного довідника, в якому документна інформація систематизується відповідно до обраної схеми систематизації, незалежно від фондової належності документів. Сукупність різних за призначенням і структурою архівних довідників, що взаємопов'язані між собою, утворює систему каталогів, які, зазвичай, є систематичними, предметно-тематичними, предметними (різновиди: іменний, географічний).

Для дослідників особових архівних фондів вкрай важливим є користування саме *іменними каталогами*, які містять вторинну архівну інформацію про осіб, які є авторами документів або згадуються в них, і є переліком прізвищ, імен, псевдонімів, прізвиськ, розташованих в алфавітному порядку. Іменний каталог, призначений для пошуку інформації про наявність, склад і зміст документів осіб і про осіб, чії наукові, творчі, біографічні й зображувальні документи, епістолярій, спомини тощо зберігаються в державному архіві. Це його основна функція¹⁶⁵.

У *систематичному каталозі* вторинну документну інформацію репрезентовано за галузями знань і практичної діяльності суспільства, відповідно до генеральної схеми класифікації документної інформації.

Путівники, покажчики та огляди являють собою не менш важливі для дослідника компоненти довідкового апарату архіву. Зокрема, *путівник по архіву* – багаторівневе описання, де об'єктом описування є група фондів, фонд, частина фонду (опис), документ. У *путівнику по фондах* архіву подаються відомості про усі фонди державного архіву, у т. ч. особового походження з укладанням індивідуальної характеристики на кожен з них під час наукового описування¹⁶⁶. За наявності в архіві фондів особового походження їх характеристики розміщують у путівнику окремою групою і розташовують за абеткою прізвищ фондоутворювачів.

Покажчики до фондів особового походження являють собою довідники, у яких предметом описування буде особа (явище, предмет, тема), представлені в описовій статті у формі предметних понять (предметні

¹⁶⁴ Робота з документами особового походження. Методичний посібник / Авторі-укладачі: Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова; Держкомархівів України; УНДІАСД. Київ, 2009. С. 165.

¹⁶⁵ Там само. С. 167, 168.

¹⁶⁶ Там само. С. 192.

показчики); або фонд, структурна частина фонду, інші елементи структури – структурні показчики¹⁶⁷.

Огляд архівного фонду особового походження є прикладом однорівневого описання, оскільки об'єктом описання та рівнем описання виступають документи тільки одного фонду. Огляд складається з біографії фондоутворювача, характеристики документів і довідкового апарату¹⁶⁸.

3. 3. Особові архівні фонди вчених-аграріїв та агрономів у бібліотечних та архівних установах України

Окремі особові фонди вчених-аграріїв зберігаються у **Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН**. Архівний фонд ННСГБ НААН є складовою частиною ЦДАВО України з архівним номером фонду 5024 й зосереджує в собі різні за походженням, змістом, хронологією та характером документи. Наразі він розподілений на 12 окремих фондів, серед яких фонд 8 – Фонд особового походження видатних вчених із 11-ма додатковими фондами, які хронологічно охоплюють період 1902–2024 рр. Фондоутворювачами є дійсні члени, члени-кореспонденти НААН, учені-засновники окремих установ НААН, наукових шкіл та наукових напрямів, автори визначних наукових здобутків, лауреати вітчизняних, міжнародних та іменних премій НААН та ін.¹⁶⁹. Ці фонди репрезентують спадщину академічної аграрної науки, фотодокументи, листування тощо. Це: 1) Фонд академіка НААН Вергунова Віктора Анатолійовича (03.06.1960); 2) Фонд професора Дорошка Івана Микитовича (1902–1992); 3) Фонд відомого державного і громадського діяча Костенка Василя Семеновича (1912–2001); 4) Фонд академіка УААН Крутя Володимира Маркіяновича (1931–1976?); 5) Фонд відомого вченого-аграрія Кудіна Андрія Микитовича (1938–2005); 6) Фонд українського економіста, академіка, члена Європейської асоціації економістів-аграрників Лукінова Івана Іларіоновича (1927–2004); 7) Фонд відомого українського вченого-фізика, академіка Новикова Миколи Миколайовича (1933–2007); 8) Фонд українського вченого-аграрія, член-кореспондента УААН Пабата Івана Андрійовича (1936–2004); 9) Фонд професора Пилипчука Олега Ярославовича (13.08.1947); 10) Фонд українського вченого в галузі гідротехніки і меліорації Срібного Ігнатія Кузьмича (1902?–1992?); 11) Родинний фонд Довгополох (1927–2009) – Довгополої Олени Павлівни (1927-2001) – відомої української вченої-бібліографознавця, професора та Довгополого Григорія Гнатовича (1928–

¹⁶⁷ Там само. С. 202.

¹⁶⁸ Там само. С. 203.

¹⁶⁹ Татарчук Л. Організація архівної справи як дієвого галузевого інформаційного ресурсу Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України. *Історія науки та біографістика*. 2021. № 2. С. 239–249. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2021-2/15.pdf>; Юрчак Е. В. Формування документно-інформаційних ресурсів архівної спадщини академічної аграрної науки: досвід, критерії, перспективи. *Історія науки та біографістика*. 2022. № 2. С. 244–259. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2022-2/16.pdf>.

2009) – провідного фахівця в галузях овочівництва і картоплярства¹⁷⁰. В установі, зокрема співробітниками сектору архівознавства і документознавства ведеться цілеспрямована робота щодо відшукування як архівної спадщини аграріїв, так і документації з історії розвитку аграрної науки (напр., у 2015 р. видруковано «Путівник по архівних установах України для дослідників історії аграрної науки»¹⁷¹, в якому розкрито особливості наповнення та формування джерельної бази окремих архівних установ України. Це видання стало першою спробою систематизації відомостей про розвиток сільськогосподарської науки та аграрної освіти з детальним описом архівних фондів, узагальнення інформації про архівні установи, що зберігають документи з історії вітчизняного сільського господарства¹⁷²). У 2021 р. побачив світ методичний посібник «Організація та функціонування фондів особового походження вчених-аграріїв», в якому подано рекомендації щодо основних принципів та методів роботи з документами особового походження відомих вчених аграрної галузі України в установах системи НААН¹⁷³.

Дослідникам аграрної історії варто розуміти, що особові фонди учених-аграріїв та агрономів, звісно ж, укомплектовані і в центральних та обласних архівах, а також в архівному фонді НАН України, деяких бібліотеках, музеях, структурних підрозділах ЗВО тощо, що вимагає навичок евристичної роботи. Так, найбільший масив особових архівних фондів представників культури і мистецтва наразі зосереджено у **Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України**, де станом на 01.01.2024 р. зберігається, за офіційними даними установи (csamm.archives.gov.ua/pro-arkhiv/sklad-ta-kharakterystyka-fondiv/), 1313 фондів особового походження, що містять 195180 од. зб. + 205271 док. + 737 арк. (страховий фонд створено на 32501 од. зб.) та 125 фондів установ і організацій (загалом – 1438 фондів). Велику кількість особових архівних фондів громадських діячів і вчених зберігають також **Інститут рукопису НБУВ** та **Інститут архівознавства НБУВ**.

¹⁷⁰ Організація та функціонування фондів особового походження вчених-аграріїв: Методичний посібник / Автори-укладачі: Яценко С. В., Шепітко Т. В., Юрчак Е. В., Милостян Ю. Г. Київ, 2021. 34 с.; Юрчак Е. В. Формування документно-інформаційних ресурсів архівної спадщини академічної аграрної науки: досвід, критерії, перспективи. *Історія науки та біографістика*. 2022. № 2. С. 244–259. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2022-2/16.pdf>.

¹⁷¹ Путівник по архівних установах України для дослідників історії аграрної науки / Нац. акад. аграр. наук України, ННСГБ НААН; уклад. В. А. Вергунов, С. В. Яценко, А. С. Білоцерківська, Т. П. Шепітко. Вінниця: Корзун Д. Ю., 2015. 216 с. (Аграрна наука в особах, документах, бібліографії; кн. 82).

¹⁷² Юрчак Е. В. Формування документно-інформаційних ресурсів архівної спадщини академічної аграрної науки: досвід, критерії, перспективи. *Історія науки та біографістика*. 2022. № 2. С. 244–259. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2022-2/16.pdf>.

¹⁷³ Організація та функціонування фондів особового походження вчених-аграріїв: Методичний посібник / Автори-укладачі: Яценко С. В., Шепітко Т. В., Юрчак Е. В., Милостян Ю. Г. Київ, 2021. 34 с.

Зокрема, інформацію про склад і зміст документів особових архівних фондів академіків та членів-кореспондентів НАН України від її заснування і до кінця 1990-х рр., що відклалися в результаті збирацької діяльності у зазначених інститутах НБУВ, можна почерпнути з Путівника за 1998 р.¹⁷⁴. У 2002 р. побачив світ Путівник по особовим архівним фондам ІР НБУВ¹⁷⁵, у якому подано інформацію про склад і зміст 264-х особових архівних фондів установи, як описаних, так і тих, що комплектувалися.

Інститутом архівознавства НБУВ за останні роки видано кілька фундаментальних путівників: Путівник 2008 р., у якому представлена інформація про 168 фондів, у яких зберігається науково-організаційна, управлінська і науково-дослідна документація, документація з особового складу установ, громадських організацій, товариств, координаційних органів НАН України¹⁷⁶. Вагомим здобутком науковців став Путівник по особовим архівним фондам ІА НБУВ (2017 р.), який містить інформацію про життя та діяльність визначних осіб української науки, діяльність НАН України від початку її заснування до сьогодні, а також документи, що хронологічно охоплюють період від середини XVIII до початку XXI ст.¹⁷⁷.

На жаль, подібні путівники, зважаючи на фундаментальність їхньої підготовки та величезний обсяг інформації, яку вони мають містити, з'являються вкрай рідко (а за цей час архівні установи продовжують активно комплектуватися новими документами і кількість фондів, доступних для користування дослідників, постійно збільшується). Тому вкрай важливими

¹⁷⁴ Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (1918-1998): путівник / Національна академія наук України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису, Інститут архівознавства; укл. О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич, Н. М. Зубкова, І. В. Клименко, І. Д. Лисоченко, Т. Г. Маєр, М. Л. Скирта, К. П. Терещенко (розділ 1); В. Г. Врублевський, О. М. Закусило, О. О. Колобов, О. Г. Луговський, С. В. Старовойт, Ш. Стрельська (розділ 2); передм. Л. А. Дубровіної, В. Г. Врублевського, О. І. Пугра; редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. Г. Врублевський, С. Г. Даневич (секретар), Л. А. Дубровіна (заступник голови), Н. М. Зубкова, О. І. Пугро (заступник голови). Київ, 1998. 307 с.

¹⁷⁵ Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник / [О. С. Боляк, С. О. Булатова, Т. І. Воронкова та ін.; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ: [б.в.], 2002. 765.

¹⁷⁶ Архівні фонди установ Національної академії наук України: Путівник / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп., Нац. акад. наук України; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; Ред. колегія: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.; Автори-упорядники: Л. М. Яременко, О. В. Березовська, О. В. Січова, Л. С. Воловник, Л. С. Герасименко, Ю. О. Бойко, Л. В. Гарбар. Київ: НБУВ, 2008. 448 с.

¹⁷⁷ Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; авт. та упоряд.: С. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. В. Булгаков [та ін.]; редкол.: Л. М. Яременко (відп. ред.) [та ін.]. Київ, 2017. 772 с.

для дослідників наразі стають навички користування саме комп'ютеризованим довідковим апаратом архівних установ.

Дослідникам варто пам'ятати, що особові архівні фонди видатних діячів науки, культури й мистецтва можуть складатися як з великої кількості документів, так і з мінімальної, навіть у разі, коли перспектив їх подальшого поповнення майже не існує. Крім того, особові фонди одного й того ж діяча можуть зберігатися в різних архівних установах, що пов'язано із джерелом надходження документів до архіву на зберігання. Таких прикладів можна навести безліч: напр., особові архівні фонди патофізіолога, академіка АН УРСР О. О. Богомольця зберігаються в ІА НБУВ (ф. 36, 23 справи) та ЦДАВО України (ф. 4708, 443 справи); агрохіміка і фізіолога рослин, академіка АН УРСР О. І. Душечкіна – в ІА НБУВ (ф. 286, 13 справ) та ІР НБУВ (ф. 26, 932 справи); педагога, видавця, літературного критика і громадського діяча Ю. О. Меженка – в ІР НБУВ (ф. 430, 521 справа), Інституті літератури НАН України (ф. 191) та ЦДАМЛМ України (ф. 365); літературознавця, бібліографа, вченого та громадського діяча М. А. Плевака – у ЦДАМЛМ України (ф. 271, 373 справи) та ІР НБУВ (ф. 27, 1832 справи) тощо.

Таким чином, дослідники констатують, що особові архівні фонди – це комплекс різноманітних джерел, який репрезентує життєвий і творчий шлях однієї особи; вони суттєво збагачують та розширюють джерельну базу наукових досліджень; є незамінними для реконструкції життєвого шляху досліджуваної особи та віднайдення достовірних фактів та маловідомої інформації, а також цінними біографічними джерелами, оскільки можуть містити у своєму складі рідкісні, унікальні документи або інформацію, яка не відображена в офіційній документації та невідома широкому загалу¹⁷⁸. При цьому, вивчення особових архівних фондів вимагає від дослідників обрання правильних акцентів та пріоритетів, що полягають в оволодінні принципами наукової евристики, археографічної роботи з джерелами тощо. У результаті, – особові архівні фонди набувають важливого значення та високої цінності в якості джерел біографічної інформації для дослідників.

Нижче наводимо таблицю з переліком особових архівних фондів учених-аграріїв та агрономів, що зберігаються в ІА НБУВ, ІР НБУВ, ЦДАВО України, ЦДАМЛМ України. Вони є корисним інформаційним ресурсом для дослідників, які вивчають історію аграрної науки та здобутки її відомих представників.

¹⁷⁸ Патик В. В. Особові архівні фонди як джерело біографічної інформації (за архівними матеріалами Інституту архівознавства НБУВ). *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 306.

Табл. 1

Особові архівні фонди вчених-аграріїв та агрономів, які зберігаються в архівних установах України

№ п/п	Назва архівної установи	Назва фонду	Характеристика фонду (номер; склад; к-сть одиниць зберігання; крайні дати документів)
1.	Інститут архівознавства НБУВ (далі – ІА НБУВ)	Василенко Петро Мефодійович (1905-1980), член-кореспондент АН УРСР, учений у галузі машинознавства та сільськогосподарської механіки	Ф. 73; од зб. 4; 1951-1955 рр.
2.	ІА НБУВ	Власюк Петро Антипович (1905-1980), академік АН УРСР, фізіолог рослин, агрохімік, ґрунтознавець	Ф. 63; од зб. 363; 1917-1980 рр.
3.	ІА НБУВ	Душечкін Олександр Іванович (1874-1956), академік АН УРСР, агрохімік і фізіолог рослин	Ф. 286; од зб. 13; 1934-1974 рр.
4.	ІА НБУВ	Задонцев Антон Іванович (1908-1971), член-кореспондент АН УРСР, учений у галузі рослинництва	Ф. 225; од зб. 10; 1951-1973 рр.
5.	ІА НБУВ	Зверозомб-Зубовський Євген Васильович (1890-1967), член-кореспондент АН УРСР, ентомолог	Ф. 88; од зб. 282; 1883-1965 рр.
6.	ІА НБУВ	Манорик Андрій Васильович (1921-1974), член-кореспондент АН УРСР, учений у галузі фізіології рослин	Ф. 216; од зб. 28; 1948-1974 рр.
7.	ІА НБУВ	Нікітін Володимир Миколайович (1907-1993), академік АН УРСР, фізіолог	Ф. 280; од зб. 111; 1892, 1905-1991 рр.
8.	ІА НБУВ	Оканенко Аркадій Семенович (1894-1982), член-	Ф. 134; од зб. 41; 1922-1982 рр.

		кореспондент АН УРСР, фізіолог рослин	
9.	ІА НБУВ	Першин Павло Миколайович (1891-1970), академік АН УРСР, економіст-аграрник	Ф. 20; од зб. 583; 1919-1970 рр.
10.	ІА НБУВ	Погребняк Петро Степанович (1900-1976), академік АН УРСР, учений у галузі лісництва і ґрунтознавства	Ф. 144; од зб. 249; 1921-1976 рр.
11.	ІА НБУВ	Поспелов Володимир Петрович (1872-1949), академік АН УРСР, зоолог	Ф. 236; од зб. 6; 1910-1953 рр.
12.	ІА НБУВ	Соколовський Олексій Никанорович (1884-1959), академік АН УРСР, агроґрунтознавець	Ф. 166; од зб. 21; 1913-1959 рр.
13.	ІА НБУВ	Третьяков Дмитро Костянтинович (1878-1950), академік АН УРСР, зоолог	Ф. 174; од зб. 197; 1926-1978 рр.
14.	ІА НБУВ	Тюленєв Микола Олександрович (1889-1969), член-кореспондент АН УРСР, учений у галузі сільськогосподарських наук	Ф. 176; од зб. 11; 1949-1958 рр.
15.	Інститут рукопису НБУВ (далі – ІР НБУВ)	Баллін Микола Петрович (1829-1904), кооператор, правознавець, літератор, видавець, бібліотечний та громадський діяч	Ф. 326; опис 1; од. зб. 2256; 60-ті рр. ХІХ ст. – 1926 рр.
16.	ІР НБУВ	Душечкін Олександр Іванович (1874-1956), агрохімік і фізіолог рослин, ґрунтознавець	Ф. 26; опис 1; од. зб. 932; 1910-1956 рр.
17.	ІР НБУВ	Сарандинакі Віра Миколаївна (1878 – після 1963), ботанік, педагог	Ф. 148; опис 1; од. зб. 168; кінець ХІХ ст. – 1963 рр.

18.	ІР НБУВ	Седашов Олександр Павлович (1900-1984), інженер-лісівник, києвознавець	Ф. 296; опис 1; од. зб. 2014; 40-ві рр. XX ст. – 1985 рр.
19.	ІР НБУВ	Смиренко Володимир Львович (1891-1938), український помолог і селекціонер, теоретик і практик садівництва	Ф. 358; опис 1; од. зб. 17; 1916-2002 рр.
20.	ІР НБУВ	Сокальський Леонід Петрович (рр. н. і см. невід., друга пол. XIX ст. – поч. XX ст.), агроном, ґрунтознавець	Ф. 192; опис 1; од. зб. 28; кін. XIX ст. – 1918 р.
21.	ІР НБУВ	Ходецький Старіон Мартиніанович (1823-1887), біолог, лісівник, агроном, природознавець	Ф. 51; опис 1; од. зб. 619; 1842-1882 рр.
22.	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України)	Курах Михайло Степанович (1895-?) – інженер-агроном, військовий діяч	Ф. 4019; опис 1; од. зб. 11; 1920-1933 рр.
23.	ЦДАВО України	Свириденко Павло Олексійович (1893-1917) – зоолог, академік АН УРСР	Ф. 4709; опис 1; од. зб. 350; 1914-1976 рр.
24.	ЦДАВО України	Гнатенко Марина Василівна, ініціатор передових методів праці в сільському господарстві	Ф. 4713; опис 1; од. зб. 13; 1944-1977 рр.
25.	Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України	Кисіль О. М., укр. письменник, журналіст, видавець, агроном і земський діяч	Ф. 511; опис 1; од. зб. 6; 1930-1932 рр.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні фонди установ Національної академії наук України: Путівник / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп., Нац. акад. наук України; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; Ред. колегія: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.; Авторі-упорядники: Л. М. Яременко, О. В. Березовська, О. В. Січова, Л. С. Воловник, Л. С. Герасименко, Ю. О. Бойко, Л. В. Гарбар. Київ: НБУВ, 2008. 448 с.
2. Бугаєва О. В. Архівна біографіка діячів музичної культури в особових фондах Інституту рукопису НБУВ. *Українська біографістика*. 2012. Вип. 9. С. 239–274.
3. Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (1918-1998): путівник / Національна академія наук України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису, Інститут архівознавства; укл. О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич, Н. М. Зубкова, І. В. Клименко, І. Д. Лисоченко, Т. Г. Маєр, М. Л. Скірта, К. П. Терещенко (розділ 1); В. Г. Врублевський, О. М. Закусило, О. О. Колобов, О. Г. Луговський, С. В. Старовойт, Ш. Стрельська (розділ 2); передм. Л. А. Дубровіної, В. Г. Врублевського, О. І. Путра; редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. Г. Врублевський, С. Г. Даневич (секретар), Л. А. Дубровіна (заступник голови), Н. М. Зубкова, О. І. Путро (заступник голови). Київ, 1998. 307 с.
4. Войцехівська І. Огляд особового архівного фонду академіка В. Іконникова. [Студії з архівної справи та документознавства](#). 1999. Т. 4. С. 134–137.
5. Губенко Н. П. Особовий фонд С. О. Сірополка ЦДАВО України. [Архіви України](#). 2000. № 1-3 (243). С. 55–58.
6. Збанацька О. Довідковий апарат архівів: зміст поняття та особливості представлення на вебсайтах центральних державних архівів України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 84–98.
7. Збанацька О. М. Формування наукових поглядів на евристику. [Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія](#). 2018. № 2. С. 30-39.
8. Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
9. [Колобов О. О.](#) Значення фондів особливого походження для історико-біографічних досліджень. *Українська біографістика*. 1999. Вип. 2. С. 201-212.
10. Косенко О. В. Особливості інформаційного потенціалу особових архівних фондів та специфіка їх використання. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2008. Т. 16. С. 32–37.
11. Косенко О. В. Структура особових архівних фондів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2007. № 4. С. 22–27.
12. Косенко О. В. Формування особових архівних фондів. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2006. Т. 14. С. 19–23.

13. Організація та функціонування фондів особового походження вчених-аграріїв: Методичний посібник / Автори-укладачі: Яценко С. В., Шепітко Т. В., Юрчак Е. В., Милостян Ю. Г. Київ, 2021. 34 с.
14. Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник / [О. С. Боляк, С. О. Булатова, Т. І. Воронкова та ін.; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ: [б.в.], 2002. 765.
15. Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; авт. та упоряд.: С. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. В. Булгаков [та ін.]; редкол.: Л. М. Яременко (відп. ред.) [та ін.]. Київ, 2017. 772 с.
16. Патик В. В. Особові архівні фонди як джерело біографічної інформації (за архівними матеріалами Інституту архівознавства НБУВ). *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 299–310.
17. Підготовка архівних оглядів. Методичні рекомендації / Держ. архів. Служба України; УНДІАСД; уклад. Н. М. Христова. Київ, 2011. 9 с.
18. Підготовка архівних покажчиків. Методичні рекомендації / Держ. архів. Служба України; УНДІАСД; уклад. Н. М. Христова. Київ, 2011. 14 с.
19. Підготовка путівника по фондах архіву. Методичні рекомендації / Держ. архів. Служба України; УНДІАСД; уклад. Н. М. Христова. Київ, 2011. 56 с.
20. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2021 році та пріоритети на 2022 рік [Електронний ресурс]. 2022. 94 с.
21. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2023 році та пріоритети на 2024 рік [Електронний ресурс]. 2024. 76 с.
22. Путівник по архівних установах України для дослідників історії аграрної науки / Нац. акад. аграр. наук України, ННСГБ НААН; уклад. В. А. Вергунов, С. В. Яценко, А. С. Білоцерківська, Т. П. Шепітко. Вінниця: Корзун Д. Ю., 2015. 216 с. (Аграрна наука в особах, документах, бібліографії; кн. 82).
23. Резнік І. Особовий фонд українського поета, перекладача і літературознавця М. К. Зерова у ЦДАМЛМ України (до 130-річчя від дня народження). *Архіви України*. 2020. [Випуск 4 № 325: жовтень – грудень](#). С. 128–143.
24. Робота з документами особового походження. Методичний посібник / Автори-укладачі: Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова; Держкомархівів України; УНДІАСД. Київ, 2009. 284 с.

25. Розман І. Матеріали особових фондів архівів і бібліотек України як джерело дослідження педагогічних персоналій. *Історико-педагогічний альманах*. 2018. Вип. 1. С. 8–12.
26. Татарчук Л. Організація архівної справи як дієвого галузевого інформаційного ресурсу Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України. *Історія науки та біографістика*. 2021. № 2. С. 239–249. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2021-2/15.pdf>.
27. Тодорова Є. М. Бібліографічна евристика як наукова та навчальна дисципліна в системі спеціальної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 40. С. 171–179.
28. Христова Н. М. Архівна Евристика: практичні аспекти. *Архіви України*. 2010. № 5. С. 281–286.
29. Юрчак Е. В. Формування документно-інформаційних ресурсів архівної спадщини академічної аграрної науки: досвід, критерії, перспективи. *Історія науки та біографістика*. 2022. № 2. С. 244–259. URL: <https://inb.dnsgb.com.ua/2022-2/16.pdf>.

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА**

**ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ДОТРИМАННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ
У ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК**

КИЇВ 2024

УДК 347.48:026/027(083.13)

Рекомендовано до друку вченою радою Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (протокол №11 від 27.09.2024)

Рецензент:

Демуз Інна Олександрівна – докторка історичних наук, професорка (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН).

Інструктивно-методичні рекомендації з дотримання авторських прав у діяльності бібліотек /НААН; ННСГБ НААН, укладачі: Т. В. Каштанова, Н. Г. Чайка. – Київ, 2024. – 53 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

Прийняття Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-ix

Дотримання авторських прав у діяльності бібліотек

1. Комплектування, збереження та надання доступу до фондів бібліотек
2. Обслуговування користувачів бібліотек за їх запитами
3. Інформаційна діяльність бібліотек в інноваційно-цифровому середовищі
4. Соціокультурна діяльність бібліотек
5. Науково-видавнича діяльність

ПІСЛЯМОВА

Термінологічний словник

Список використаних джерел

ПЕРЕДМОВА

1 січня 2023 року набув чинності новий Закон «Про авторське право та суміжні права». Закон 2022 прийшов на зміну попередньому документу від 1993 року. Необхідно вказати, що з моменту ухвалення першого документу минуло повні тридцять років, які характеризувалися швидким розвитком та поширенням цифрових технологій. Активне впровадження у повсякденну діяльність суспільства цифрового середовища невпинно стимулює цілий перелік явищ, пов'язаних з літературною творчістю, а відтак і з діяльністю бібліотек.

Діджиталізація суспільно-політичних, економічних процесів, стрімкий розвиток та широке розповсюдження цифровізації дозволяє визначити наступні явища, які у своїй природі тісно пов'язані з діяльністю сучасних бібліотек:

- необхідно констатувати збільшення кількості нових об'єктів авторського права;
- створення нових форм існування та використання наукових творів;
- генерація великої кількості нових шляхів для створення та поширення літературного контенту;
- зумовлює необхідність порушення питань щодо особливостей врахування та захисту авторських прав в мережі Інтернет.

У багатоаспектній діяльності сучасних бібліотек виникає значне коло питань охорони авторського права, що безпосередньо стосуються вже визнаних авторів та науковців, а також дослідників, котрі готуються стати науковцями та оформлюють результати своїх надбань, бібліотекарів, які допомагають у пошуку потрібної літератури, наукових та освітніх установ, а також самих книгозбірень.

Таким чином, дотримання бібліотекою авторського права та суміжних прав включає широко коло питань, основними з яких є:

- визначення майнових прав на твори, що створюються авторами у зв'язку з виконанням трудового договору;
- визначення вимог використання творів у діяльності бібліотек з дотриманням авторського права;
- визначення вимог та особливостей застосування авторського права при співавторстві, виданні журналів, збірників та інших складених творів;
- визначення вимог використання знака авторського права у наукових журналах та монографіях;
- визначення вимог та особливостей наведення цитат та використання у творах фотографій, малюнків та інших творів, майнові права на які належать іншим авторам тощо.

Суттєвим є з'ясування особливостей застосування авторського права авторами, науковими установами, сучасними бібліотеками в цілях правомірного використання творів та забезпечення ефективного захисту авторського права. Актуальним питанням є охорона авторського права на твори у цифровому вигляді, у тому числі, при розміщенні твору на веб-сайтах наукових установ та бібліотек, його розповсюдженні з некомерційною та комерційною метою.

Надання доступу та розповсюдження наукових статей он-лайн є знаковою подією сьогодення. Практичне значення для вітчизняних бібліотек на сучасному етапі набувають питання:

- охорони авторського права при виданні журналів вільного доступу;
- некомерційного та комерційного використання творів у цифровому вигляді;
- визначення ліцензій вільного доступу, що мають застосовуватися тощо.

Інструктивно-методичні рекомендації з дотримання авторських прав у діяльності бібліотек (далі – Інструктивно-методичні рекомендації) розроблено співробітниками ННСГБ УААН з метою реалізації положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. задля забезпечення та надання ефективних інформаційних послуг у процесі здійснення різнопланової діяльності сучасних бібліотек.

Положення Інструктивно-методичних рекомендацій спрямовані на визначення основних правомірних вимог для забезпечення різних напрямів сучасної бібліотечної діяльності.

ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА» ВІД 01.12.2022 № 2811-ІХ

У світлі розгляду права інтелектуальної власності необхідно зазначити, що з 01 січня 2023 р. набув чинності новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-ІХ [1].

Попередня редакція Закону України «Про авторське право і суміжні права» була прийнята Верховною Радою України у грудні 1993 року. На той час закон отримав позитивну оцінку європейських експертів та вступив у дію від дня публікації – з 23 лютого 1994 року.

Необхідно зазначити, що Закон 1993 року пережив багато змін. Додавалися положення щодо творів для людей з обмеженими можливостями (2015), використання об'єктів авторського права в пародіях, попури та карикатурах (2016), державної підтримки кінематографії (2017), а також спроби реформувати державне управління у сфері інтелектуальної власності (2020).

Так, з моменту ухвалення (1993р.) минуло 30 років, що характеризувалися швидким розвитком та поширенням цифрових технологій. Активне впровадження у повсякденну діяльність суспільства цифрового середовища невпинно стимулює, по-перше, появу все зростаючої кількості нових об'єктів авторського права; по-друге, створення нових форм існування та використання наукових творів; по-третє, спричиняє генерацію великої кількості нових шляхів для створення та поширення літературного контенту, по-четверте, зумовлює необхідність порушення питань щодо особливостей врахування та захисту авторських прав в мережі Інтернет.

Не дивлячись на всі вказані зміни, наприкінці другого десятиріччя ХХІ ст. виникла ситуація, коли технологічний розвиток, процеси цифрізації відбувалися швидше за зміни нормативно-законодавчої бази, яка їх регулювала. Через легкий доступ до контенту стало простіше порушувати права авторів, розповсюдилось інтернет-піратство, а самі порушення стало важче відстежувати. Об'єктивно цим і обумовлювалась потреба оновлення нормативної бази щодо авторського права.

Тому однією з перших серед причин прийняття «нового» закону 2022 року варто вказати необхідність адаптації нормативної бази щодо дотримання авторських прав до нинішнього стану загальносвітового розвитку технологій.

Наступною причиною може вважатися курс України на вступ до Євросоюзу. З дня підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році Україна взяла на себе зобов'язання щодо гармонізації законодавства з європейським.

Метою Закону України від 01.12.2022 № 2811-IX «Про авторське право і суміжні права» є імплементація норм директив ЄС у сфері авторського права.

У січні 2003 р. Верховна Рада України ухвалила новий Цивільний кодекс України, який набрав чинності 01.01.2004 р. Одна зі складових цього кодифікованого закону є Книга четверта «Право інтелектуальної власності», складається з 12 глав, які об'єднують 90 статей. Деякі положення Цивільного кодексу не повністю були узгоджені з діючим на той час законом «Про авторське право і суміжні права», між двома законами неодноразово виникали колізії. Разом з новим законом про авторське право набула чинності остання редакція Цивільного кодексу. Відтепер обидва документи уніфіковані. Таким чином, можна вказати, що однією з причин прийняття закону «Про авторське право і суміжні права» 2022 р. було повне узгодження його положень із Цивільним кодексом України.

У 2021 році у Верховній Раді України зареєстрували 5 законопроектів про авторське право і суміжні права: № 5552 та 4 альтернативних: 5552-1, 5552-2, 5552-3, 5552-4. Фактично, законопроекти з приміткою – модифікації одного тексту.

Першого грудня 2022 року депутати прийняли Закон України «Про авторське право та суміжні права» в цілому.

Положення Закон України «Про авторське право та суміжні права» мають відсилання до Конституції України та шести законів, серед яких для бібліотечної діяльності важливим є Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 09.04.1999 № 595-XIV.

Прийняття Закону потягло за собою низку змін у законодавстві України. Перш за все обумовило прийняття двох Постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру» від 15.12.2023 № 1312 та «Про затвердження Порядку захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців» від 10.10.2023 № 1066.

А також спричинило внесення змін до двадцяти двох чинних законодавчих актів. Зокрема: до Законів України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 15.12.2021 № 1965-IX; «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 № 1667-IX; «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16.06.2020 № 703-IX; «Про ефективне управління майновими правами правласників у сфері

авторського права і (або) суміжних прав» від 15.05.2018 № 2415-VIII; «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI; «Про видавничу справу» від 05.06.1997 № 318/97-ВР; «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» від 28.02.1995 № 75/95-ВР, «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 24.12.1993 № 3814-XII тощо, а також до Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV.

Наразі Закон України «Про авторське право та суміжні права» має дві редакції, відповідно внесено зміни у зв'язку із прийняттям Закону України «Про медіа» № 2849-IX від 13.12.2022 та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» 2974-IX від 20.03.2023.

Новий закон імплементує найкращі європейські практики до національного законодавства стосовно:

- правової охорони баз даних (додали статтю про право на бази даних та деталізували порядок їх охорони);
- прав оренди, позички та деяких суміжних прав у сфері інтелектуальної власності (визначили у національному законодавстві поняття «прокат» і «позичка» та порядок надання права на них);
- використання сирітських творів (додали поняття «сирітські твори», визначили порядок їх використання та захисту) тощо.

У підсумку необхідно зазначити, що ЗУ «Про авторське право та суміжні права» запровадив деякі нові поняття, врегулював аспекти, які раніше не були охоплені авторським правом (наприклад, застосування штучного інтелекту та врегулювання сирітських творів). Наприклад, ст. 1 ЗУ «Про авторське право та суміжні права» містить декілька нових визначень, які тепер вагомі у сфері авторського права: фотографічний твір, прокат, позичка, сирітський твір.

У цілому Закон адаптує національне законодавство до розвитку технологій, крім того імплементує в нього норми директив ЄС у сфері авторського права. Таким чином, на сучасний момент авторське право в Україні ґрунтується на Конституції України, Цивільному кодексі України та Законі «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року.

ДОТРИМАННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

1. Комплектування, збереження та надання доступу до фондів бібліотек.

Згідно ст. 1. Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» «бібліотека – інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки».

Тобто одним з найголовніших завдань бібліотек є комплектування та упорядкування фондів бібліотеки та розширення доступу користувачів до інших джерел інформації. Таким чином необхідно визнати, що кількість одиниць зберігання, безумовно, була, є і, ймовірно, ще довго буде лишатися одним із основних показників, які характеризують ту чи іншу бібліотеку. Будь-яка публічна, спеціальна чи спеціалізована бібліотека основним завданням ставить збільшення кількості книг, журналів, газет та інших документів її фондів.

Проте поступово на перший план виходять зовсім інші показники та критерії основної діяльності бібліотек. Все частіше постають питання про розмір, зручність у користуванні, доступність, відповідність певним стандартам електронного каталогу бібліотеки, кількість книжок, періодики, ілюстративних матеріалів, доступних через Інтернет. За досить короткий час з кінця ХХ ст. електронні ресурси стали важливою альтернативою інформаційних джерел на традиційних носіях перш за все через зручність доступу, зберігання, копіювання та користування. З приходом Web 2.0 в Україну в інтернеті кількість вітчизняних видань постійно збільшується. В останні роки в тому числі й через постійне здорожчення паперу все більше видань використовують онлайн формат.

На сьогодні до основних критеріїв та показників якості діяльності бібліотек, перш за все спеціальних – бібліотек академій наук, науково-дослідних установ, навчальних закладів тощо відносять наступні запити користувачів, читачів:

- кількість баз даних,
- кількість електронних аналогів друкованих видань,
- доступність цих ресурсів ззовні, поза приміщенням бібліотеки для максимально широкого кола,
- наявність довідково-бібліографічного, консультаційного та інших форм онлайн-обслуговування,

- можливість вислати статтю з газети або журналу електронною поштою,
- надання тимчасового Інтернет-доступу до конкретного підручника чи монографії тощо.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX бібліотекарям потрібно знати оновлені вимоги до формування фондів бібліотек.

У попередньому Законі України «Про авторське право і суміжні права» 1993 року бібліотеки згадувалися тільки у зв'язку з правом на «репрографічне відтворення екземплярів, які можуть бути втрачені». Визначення поняття репрографічного відтворення наводилося у ст. 1 Закону 1993 року: «факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер». З огляду на статті та положення Закону 1993 року була відсутня будь-яка регламентація щодо перебування у бібліотеках текстів у цифровій формі.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» 2022 року змінив підходи щодо багатьох аспектів комплектування фондів, у тому числі й з питань електронних фондів.

У новому Законі (ст. 6, 10) значно розширено перелік форм, в яких можуть існувати літературні твори для отримання ними захисту. Якщо раніше було закріплено, що об'єктами авторського права є літературні письмові твори, то зараз підпадають під авторське право і твори в електронному вигляді. У зв'язку з цим варто наголосити, що на твори, видані як у цифровій формі, так і на електронні копії творів поширюється дія авторського права.

Отже у Законі 2022 року багато уваги присвячується захисту публікацій, що розміщені у мережі «Інтернет» (ст. 6, пп. 1.1).

Одним з поширених порушень авторського права є протиправне розміщення письмового твору автора в мережі Інтернет, в тому числі і на сайті бібліотеки. Бібліотекарям потрібно знати, що законодавець чітко визначає, хто саме є автором (ст. 5). Тож автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (тобто презумпція авторства), за відсутності доказів іншого. Автору належить виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Через обмеження, що накладаються вітчизняними та міжнародними законодавчими нормами про авторське право, **бібліотека не може переводити у цифрову форму будь-яку літературу, що знаходиться в її фондах.** Потреба

переведення в цифрову форму, перш за все, **стосується історичних документів, старовинних та рідкісних книжок і фотографій**. На відміну від віртуальної бібліотеки, створення цифрової вимагає значно менших коштів і вже сьогодні під силу великим українським бібліотекам. Проте комплектування фонду цифрової бібліотеки має проводитись відповідно до чинних норм діючого законодавства відносно авторського права.

Відповідно до положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» оцифрувати твір можна лише частково в обсязі виправданою метою, визначеною ч. 1 ст. 24, за запитом фізичних осіб. Допускається відтворення у цифровій формі повністю статей та інших невеликих за обсягом творів.

Також, оцифрування можливе в межах п. 2 ч. 1 ст. 24 зазначеного закону: «у разі, якщо відтворення здійснюється в будь-якому форматі та на будь-якому носії для збереження або заміни загубленого, пошкодженого чи непридатного примірника твору з фонду бібліотек... для відновлення загубленого, пошкодженого чи непридатного оригіналу чи копії твору з фонду аналогічних установ, організацій, надання такого примірника іншій установі чи організації, за умови що виготовлення відповідного примірника іншим шляхом неможливе і примірник виготовляється в обсязі, необхідному для такого збереження».

Необхідно розглянути питання можливості бібліотек приймати в дар книги, в тому числі й електронні, та поширювати такі видання у відповідності до чинного закону про авторське право. Важливо знати та розуміти особливості та відмінності.

Так, якщо книга була законним чином введена у цивільний оборот шляхом її першого продажу в Україні, допускається подальше відчуження такого примірника без згоди суб'єкта авторського права і без сплати винагороди – вичерпання прав (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

На друковану книгу вичерпуються права на розповсюдження і це означає, що далі правоволоділець не може контролювати долю свого твору – його можна дійсно правомірно подарувати.

Щодо цифрових книг вичерпання права на розповсюдження **не відбувається**, оскільки положення ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» **застосовується щодо примірників творів, які є копіями виконаними у матеріальній формі** (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Тому за таких обставин подальше поширення електронної книги можливе лише за згодою всіх правоволодільців, наприклад, автора та видавництва.

Бібліотека може використовувати повні тексти статей /або увесь номер журналу /газети на сайті бібліотеки (вільний доступ) та в електронному каталозі (для користувачів бібліотеки), примірники яких отримані нею як обов'язковий примірник від видавництва, через передплату, через обмінно-резервний фонд, в дар за умови наявності дозволу від видавництва (письмовий договір чи публічна ліцензія (дозвіл) на сайті видавництва. Тобто бібліотека може використовувати повні тексти статей або весь номер журналу чи газети на сайті бібліотеки. Але необхідно звернути увагу на те, що при завантаженні відбувається використання шляхом відтворення таких творів, більш того, розміщення творів на сайті бібліотеки становить доведення до загального відома публіки (інтерактивне надання доступу). Також користувачі матимуть змогу здійснювати відтворення таких творів шляхом завантаження та збереження.

Окремо для університетських бібліотек актуальним питанням є формування репозитаріїв, де зазвичай розміщуються електронні версії наукової та навчальної літератури, створеної працівниками закладів вищої освіти. Необхідно зауважити, що на відтворення публікацій викладачів в університетському репозитарії необхідно отримувати згоду (дозвіл) у автора та видавництва (договір, публічна ліцензія, розміщені на сайті видавництва).

У разі відсутності дозволів, вільний доступ до творів може здійснюватися лише з дотриманням усіх умов, передбачених ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка дозволяє бібліотекам використовувати в той чи інший спосіб цифрові варіанти творів.

Необхідно звернути увагу на особливості розміщення в локальній (закритій) мережі бібліотеки електронних версій журналів, видання яких вже припинено?

Якщо журнали були правомірно опубліковані в електронній формі та їх використання було дозволене правоволодільцем (видавництвом), то їхнє використання можливе в межах випадків вільного використання, у тому числі у випадку припинення їх випуску.

Якщо журнали були лише **надруковані і майнові авторські права на них є досі чинними – оцифрування** можливе лише з підстав збереження твору або **за запитом фізичної особи щодо частини твору** (п. 1-2 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Розміщувати цифровий варіант журналу у повному обсязі можливо лише з дозволу редакції, у тому числі викладеному у публічній ліцензії.

Закон 2022 року вперше починає визначати, що таке сирітські твори та як їх можна використати. Суть поняття очевидна ще з назви – твір, творців

якого не можуть знайти або ідентифікувати (створений анонімно або автор з певних причин невідомий, невизначений).

Щоб стати сирітським твором, він має публічно з'явитися в Україні одним з шляхів:

1) бути опублікованим у книзі, журналі, газеті або інших письмових виданнях, що містяться в колекціях бібліотек, музеїв з відкритим доступом для відвідувачів, в архівах або організаціях із збереження фондів аудіо-, відеозаписів;

2) бути аудіовізуальним твором, що містяться в колекціях бібліотек, музеїв з відкритим доступом для відвідувачів, в архівах або організаціях із збереження фондів аудіо-, відеозаписів.

Основна причина появи сирітських творів – відсутність обов'язкової державної реєстрації творів авторського права. Через те, що інформація про автора не відображена у жодному реєстрі, вона губиться. Особливою проблемою це стає, коли у автора поширене прізвище, і жодних додаткових ознак, які б дозволили його ідентифікувати, немає.

Бібліотекарям варто розуміти, що сирітський твір – це не твір суспільного надбання. Твори, які стали суспільним надбанням, при дотриманні немайнових прав автора можна вільно використовувати.

Про вільне використання сирітських творів **не** йдеться. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про авторське право та суміжні права» дозволяється використання сирітських творів, зокрема бібліотеками, способами відтворення з метою оцифрування, індексації, каталогізації, збереження або відновлення копії.

Такі дії дозволяються тільки після вжиття заходів із ідентифікації та належного розшуку авторів, інших суб'єктів авторського права, що не призвели до ідентифікації відповідних суб'єктів авторського права або віднайдення ідентифікованих суб'єктів.

У випадку виявлення автора (авторів) твору, автор має подати у встановленому порядку заяву, яка має містити вмотивоване твердження про наявність у заявника майнових прав на твір, зазначений у заяві, а також відомості про підстави виникнення прав у суб'єкта (суб'єктів) авторського права на цей твір та строк їх чинності, крім того вказуються контактні дані заявника. Тоді на твір виникають всі стандартні авторські права і його вільне копіювання та поширення припиняються.

Порядок та умови дозволеного використання сирітських творів (зокрема ідентифікація та належний розшук відповідних суб'єктів авторського права, набуття та втрата статусу сирітського твору, ведення реєстру сирітських творів) визначаються Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та

зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру» від 15.12.2023 № 1312. У вказаній Постанові міститься послідовність конкретних дій щодо здійснення «ретельного пошуку», ідентифікації суб'єктів авторського права для набуття статусу «сирітського твору» та внесення його до Реєстру.

Таким чином доступ до сирітських творів можливий лише в бібліотеках, музеях з відкритим доступом для відвідувачів, в архівах або організаціях із збереження фондів аудіо-, відеозаписів.

2. Обслуговування користувачів бібліотек за їх запитами.

Відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» бібліотеки покликані забезпечувати доступ широких верств населення до інформації, допомагати користувачам реалізовувати свої права на освіту.

Завдяки впровадженню положень нормативних актів, у тому числі законів «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та «Про авторське право і суміжні права» держава створює відповідні умови для реалізації бібліотеками своїх основних функцій. Це стосується також і забезпечення бібліотеками доступу до інформації, представленої у цифровому форматі. У зв'язку з цим важливо сформулювати позицію спільноти бібліотечних фахівців з питань дотримання авторського права у цифровому середовищі.

Зокрема, на наш погляд, в епоху постійного вдосконалення та розвитку можливостей, пов'язаних з поширенням цифрових технологій, всі користувачі бібліотек мають право та можливість безоплатно та вільно:

- переглядати загальнодоступний матеріал, що охороняється авторським правом;
- перебуваючи у бібліотеці чи за її межами, у приватних цілях, читати, слухати чи переглядати охоронювані матеріали, які надходять у вільний доступ на платформах інтернет та безпосередньо у продаж;
- копіювати безпосередньо чи за допомогою бібліотечних працівників у розумному обсязі охоронювані цифрові та оцифровані твори для використання в особистих, навчальних чи дослідницьких цілях.

Проте, бібліотечним працівникам, необхідно дотримуватися положень та ЗУ «Про авторське право і суміжні права» та знати наступне: якщо правомірно опублікований твір охороняється як об'єкт авторського права – його використання допускається лише за умови посилання на автора твору та джерела його запозичення, а також виділення цитати та використання того обсягу твору, який виправданий метою цитування.

Зазначення імені автора (п. 1 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права») пов'язане з особистим немайновим правом автора, що

забезпечує автору право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо.

Під терміном «практично можливо» розуміється можливість пошуку та підтвердження того, чи певна особа є автором використовуюваного твору.

«Практично неможливо» визначити автора для конкретного твору, якщо ім'я такого автора знайти не можливо або автор не вказаний навмисно (анонімне оприлюднення твору). У такому випадку та за умови правомірного оприлюднення твору (тобто, даний твір опублікувала особа з дозволу право володільця) – потрібно обов'язково зазначити джерело запозичення та інші умови, визначені вище.

Якщо твір оприлюднювався під псевдонімом, потрібно зазначити такий псевдонім.

Твори, які розміщені у «відкритому доступі», наприклад, на будь-якому сайті у мережі Інтернет, можна правомірно використовувати із дотриманням загальних підходів авторського права, а саме:

- з дозволу автора, видавця або іншої особи, яка володіє майновими авторськими правами на такий літературний твір;
- використання здійснюється у спосіб та на умовах випадків вільного використання твору.

У разі, якщо строк чинності майнових прав інтелектуальної власності вплив на такий літературний твір, тоді він може використовуватись без дозволу автора і виплати йому винагороди будь-яким способом, однак з дотриманням особистих немайнових прав автора.

Важливою, в тому числі і для бібліотекарів, є стаття 58 «Відповідальність провайдерів послуг обміну контентом за порушення авторського права та/або суміжних прав» закону про авторське право 2022 року.

Аналіз Директиви ЄС, на основі якої створена вказана стаття, розкриває, що положення стосуються провайдерів послуг обміну контентом – сервісів на кшталт YouTube, Facebook, Twitter, TikTok.

Відповідно до закону, **сервіси несуть відповідальність за порушення авторських прав через незаконне розміщення користувацького контенту без дозволу правовласника, якщо тільки не доведуть, що:**

- вжили всіх можливих заходів для отримання такого дозволу (в законі не деталізується, що мається на увазі під «всіма можливими заходами»);
- оперативно відреагували на повідомлення від правовласників про порушення і вжили всіх можливих заходів для унеможливлення обміну таким контентом;

- вжили заходів для недопущення повторного завантаження цього контенту.

Сучасні бібліотеки мають власні сайти, на яких розміщуються матеріали, в тому числі і на актуальні теми суспільно-значущих новин. Працівникам, котрі оформлюють такі матеріали для завантаження на сайт, також необхідно враховувати положення вказаної статті. Спиратися варто на офіційні матеріали зі створенням інтерактивних посилань на офіційні джерела.

Достовірність інформації, що оприлюднюється на сайтах бібліотек, має бути бездоганною. Ці вимоги були актуальними навіть ще до прийняття Закону 2022 року. Відповідно до п. 9 Постанови Пленуму Верховного суду України №1 від 27.02.2009 р. відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації. Пункт 12 згаданої Постанови говорить, що належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в інтернеті є автор інформаційного матеріалу та власник веб-сайту, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві. Тому навіть якщо наразі працівники бібліотек в пошуковій або аналітичній діяльності використовують програми штучного інтелекту (ШІ), то необхідно перевірити усі факти, бо відповідати за його ймовірні помилки доведеться і автору, і власнику сайту – в нашому випадку дирекції бібліотеки.

Можливості оприлюднення на сайтах бібліотек великих обсягів інформації стимулює творчу діяльність працівників щодо створення власного аналітичного чи оглядового контенту. Таким чином, все більше бібліотекарів залучаються до написання різноманітних творів.

У зв'язку з цим логічно порушується питання необхідності дотримання авторських прав користувачами відносно використання творів, створених власне бібліотекарями та розміщених у загальному доступі на сайтах бібліотек.

Потрібно зазначити, що стрімка діджиталізація сприяє не тільки швидкому поширенню інформації, а й більшим можливостям з погляду недобросовісних споживачів інформації незаконного використання об'єктів авторського права, що належать іншим особам.

Питання стимулювання здійснення посилань на твори, створені працівниками бібліотеки, знаходиться в не юридичній площині, а охоплюється питаннями правової культури. Отже, завдяки активній просвітницькій позиції, проведення заходів з питань культури дотримання авторських прав можна сприяти стимулюванню користувачів бібліотеки робити посилання на твори бібліотеки.

Варто вказати, що при створенні оригінальних матеріалів працівниками бібліотек із залученням третіх осіб, можна впевнено працювати з цими матеріалами навіть без їхньої подальшої згоди. Так, згідно ч.2 ст. 13 згаданого Закону має норму, що «жоден із співавторів не має права без достатніх підстав відмовити іншим співавторам у наданні дозволу на опублікування, на переробку такого твору».

На даний час практично всі вітчизняні бібліотеки надають послуги за персональними запитами користувачів.

На сайті бібліотеки до відома користувачів доведено умови та порядок надання послуг з електронної доставки документів, подаються зразки угод на обслуговування з електронної доставки документів, розміщено інформацію (у формі рекомендації, попередження або заборони) щодо використання отриманих матеріалів лише з науковою чи освітньою метою.

Оприлюднено перелік документів, які надсилаються електронною поштою:

- статті із газет, журналів, збірників;
- розділи або окремі сторінки із книг (обсягом до 30-50 сторінок);
- карти, атласи тощо.

На пересилання електронною поштою за запитами користувачів інших документів (творів) бібліотека повинна отримати дозвіл особи, яка володіє авторськими правами на ці документи, а також вирішити питання про виплату авторської винагороди.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» 2022 року акцентує увагу на правомірні дії бібліотек відповідно до запиту фізичної особи.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права» допускається без дозволу суб'єкта авторського права та безоплатно інтерактивне надання доступу до твору в електронній (цифровій) формі за допомогою терміналів у приміщенні бібліотек, **за запитом фізичної особи** з метою навчання, наукового або приватного дослідження за таких умов:

- виключення можливості створення копій цього твору для використання поза приміщенням закладів, зазначених у цьому пункті (не можна роздрукувати або зберегти цифровий матеріал на флешку);
- надання одночасно доступу лише до однієї копії цього твору (один користувач – один твір).

Дане положення з'явилося у законодавстві України внаслідок наближення права України до права ЄС.

Обговорювана стаття поширюється лише на інтерактивний доступ, тобто коли користувач може у приміщенні бібліотеки прочитати або побачити на екрані комп'ютера твір, але без можливості його відтворити.

Постає питання: як надати інтерактивний доступ до твору, який існує лише в друкованому вигляді? Оцифрування друкованих творів можливе, але лише за певних умов. Законодавство не дозволяє оцифровувати весь фонд бібліотеки. Бібліотека може оцифровувати твори для збереження або заміни загубленого, пошкодженого чи непридатного примірника твору з фонду бібліотек. У такому випадку закон дозволяє оцифрування за умови, що виготовлення відповідного примірника іншим шляхом неможливе і примірник виготовляється в обсязі, необхідному для такого збереження (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права» охоплює не лише репрографічне відтворення, а також цифрове відтворення, однак з урахуванням умов, визначених цією статтею:

По-перше, запит має надійти від фізичної особи. Оскільки під метою слід розуміти навчання, наукове або приватне дослідження, то фактично використання має відповідати запиту, пов'язаному з цим. Наприклад, для підготовки кваліфікаційної роботи студентом, наукової роботи докторантом, дослідження фізичною особою питання для подальшого впровадження у роботі. Дана норма покликана виключити невинуватене копіювання творів, яке може призвести до їх неконтрольованого розповсюдження. У випадку, якщо бібліотека отримала запит від юридичної особи, слід звернути увагу, що положення ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права» не поширюється на надання доступу до творів юридичним особам і розширеному тлумаченню не підлягають. Таке обмеження обумовлено метою використання творів фізичними особами для навчання, наукового або приватного дослідження.

По-друге, відтворення невеликого за обсягом твору, наприклад, статті.

Потребує уточнення термін «невеликий за обсягом твір» – який саме обсяг сторінок допускається до копіювання? Законодавство про авторське право не дає визначення того, що таке «невеликий за обсягом твір». Оскільки ми не можемо визначити такий обсяг у відсотковому співвідношенні, тому, зазвичай, виходимо з того, що, наприклад, статтю можна повністю відсканувати та надати доступ користувачеві (фізичній особі) за його запитом, але книгу можна надати тільки в тому обсязі, котрий буде виправданий конкретною метою користувача.

По-третє, обсяг такого відтворення відповідає визначеній меті навчання, наукового або приватного дослідження.

Достатніми підставами вважати, що копія відтвореного твору використовуватиметься з метою навчання, наукового або приватного дослідження є те, що:

- використання має здійснюватися фізичною особою;

- користувач бібліотечних послуг може ідентифікувати себе та вказати ціль свого використання творів, що належать до бібліотечного фонду. Відповідальність за достовірність наданої користувачем інформації несе користувач.

У випадку роботи з власною онлайн-платформою бібліотеки користувач отримує доступ через електронний ресурс і так само здійснюється ідентифікація за допомогою якої визначається: для якої мети така особа використовуватиме твір, чи ця особа студент, науковий співробітник тощо (якщо мова йде про бібліотеки, які працюють в межах закладу освіти, або якщо йдеться про наукову установу – наукові співробітники).

По-четверте, відтворення твору не має систематичного характеру (наприклад, недопустимо сканування всього підручника, оскільки у такому разі виникає ризик того, що така особа може поширювати його в Інтернеті).

Ч. 2 ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права» регулює питання аналогової позички, коли бібліотека надає у користування друкований варіант твору користувачу безоплатно.

Наразі, ч. 3 ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить новелу щодо електронної позички.

Позичка електронної (цифрової) копії твору можлива у разі дотримання умов, викладених у ч. 3 ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права»:

- надання одночасно доступу лише до однієї копії цього твору (один користувач – один твір);
- застосовується лише до творів, щодо яких відсутні умови використання на підставі публічного ліцензійного договору на використання об'єктів авторського права;
- відсутність можливості у користувача користуватися копією твору за межами терміну надання копії твору у позичку.

Якщо праволоділець (видавець) заборонив надавати у позичку свій цифровий варіант твору (якщо твір першочергово мав цифрову форму), такі дії бібліотеки суперечитимуть його волі.

Тому на питання: чи можна надіслати копію на електронну пошту користувача? – відповідь буде **ні**, оскільки це буде передбачати відтворення твору, бо користувач зможе зберегти такий твір. Хіба що будуть застосовані технологічні засоби, які унеможливлять подальше збереження твору на гаджеті користувача.

3. Інформаційна діяльність бібліотек в інноваційно-цифровому середовищі.

Із запровадженням сучасних технологій в бібліотечній діяльності з'явилася можливість разом із традиційними методами надання доступу до інформаційних ресурсів залучити електронні, а саме електронні каталоги та картотеки. З масовим поширенням Інтернету для бібліотек виникла можливість відкрити доступ до бібліотечних електронних баз даних більш широкому колу громадськості, розмістивши їх на власному сайті. Наразі на веб-сторінках вітчизняних бібліотек розміщена значна кількість різноманітних баз даних – книжкових документів, статей з наукових збірників, політематичні бази даних статей з періодичних видань та тематичні бази даних документальних творів за конкретними актуальними темами.

Авторське право виникає внаслідок факту створення бази даних, а, відтак, не потребує реєстрації чи інших формальностей. Реєстрація авторського права на базу даних можлива за бажанням автора чи роботодавця, правами на яку він володіє як на службовий твір.

Оскільки бази даних електронного каталогу, сформовані бібліотекою, більш за все є службовими творами, то така реєстрація проводиться саме бібліотекою як роботодавцем.

Важливим аспектом нового Закону є вказівка на те, що авторським правом охороняються бази даних, які за добором або упорядкуванням їх складових частин є сукупним результатом інтелектуальної діяльності. Безумовно, аби створити базу даних та упорядкувати її, потрібно прикласти немало трудових та часових ресурсів, а, отже, автор цілком логічно може розраховувати на те, що база даних, яку він створив, є його інтелектуальною власністю та підпадає під дію цього Закону.

Разом із Законом 2022 р. про авторське право набула чинності остання редакція Цивільного кодексу України. Відтепер обидва документи уніфіковані: майнові права переходять роботодавцеві чи замовнику з моменту створення і за трудовим договором, і за контрактом, підписаним з ФОПом.

Таким чином, Закон 2022 р. про авторське право детально регулює питання прав на бази даних: законом охороняються тільки ті бази, які є результатом творчої праці. Творчою працею під час створення бази даних може бути підбір і розташування складових частин бази, а також їхнє упорядкування в ручному режимі.

Бібліотечні працівники докладають зусиль для створення бази даних чи перевірки її вмісту, зокрема фінансових, розумових, часових. Закон наділяє їх правом на використання бази даних і надання такого права іншим, перешкоджання несанкціонованому вилученню чи використанню вмісту. Такі

права можуть належати кільком суб'єктам і діють незалежно від того, чи охороняється об'єкт законом про авторське право чи іншими законами. Це ще один приклад узгодження з директивами ЄС.

Решта баз даних за законом належать до «неоригінальних об'єктів», і для них діють особливі права (*sui generis*), які захищають не результат роботи, а зусилля, витрачені на їхнє створення.

Бази даних, що не є оригінальними, охороняються правом особливого роду (*sui generis*) відповідно до частин 4-6 ст. 21 Закону. Крім того, неоригінальні об'єкти, що були згенеровані комп'ютерною програмою, охороняються правом особливого роду відповідно до ст. 33 цього Закону.

Крім того, необхідно зазначити, що не тільки бази даних є об'єктами авторського права. Закон 2022 р. виокремлює комп'ютерну програму як об'єкт: «охорона комп'ютерної програми поширюється на комп'ютерні програми, виражені у вихідному або об'єктному кодах, якщо вони є оригінальними». Охорона надається формі вираження комп'ютерної програми.

Підхід щодо прав на службові комп'ютерні програми вважається уніфікованим для європейського законодавства. Так, Директивою 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2009 р. про правову охорону комп'ютерних програм передбачається: якщо комп'ютерна програма створена працівником під час виконання ним службових обов'язків або за вказівками його роботодавця, лише роботодавець має право користуватися всіма майновими правами на створену таким чином програму, якщо інше не передбачене договором (ч. 3 ст. 2).

Окремо Закон 2022 р. виділяє неоригінальні об'єкти, які згенеровані комп'ютерною програмою (програмами). Саме так у законі зашифрований штучний інтелект. Ці неоригінальні об'єкти генерує штучний інтелект завдяки роботі комп'ютерної програми. Таким чином, у законі 2022 р. українське законодавство вперше врегулювало авторське право на результати роботи штучного інтелекту.

Оскільки творчої участі людини у згенерованому нейромережами контенті фактично немає, немайнові авторські права на створений ШІ-об'єкт не виникають. Водночас законодавство ще не дійшло до того, щоби наділити такими правами штучний інтелект.

Однак на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, поширюються особливі права – *sui generis*: автори та користувачі таких програм можуть використовувати згенерований штучним інтелектом твір, надавати дозвіл на його використання, передавати права на використання, продавати тощо. Фактично це всі майнові права, які притаманні звичним творам, створеним людиною.

Це мають розуміти й розробники програм, які використовують штучний інтелект: **користувачі отримують усі майнові права на створені ШІ-твори.**

Також не варто забувати, що штучний інтелект не бере інформацію з повітря, а навчається за допомогою вже створених творів, які мають авторів. Через це розробникам доволі легко стати порушниками авторських прав, просто навчаючи штучний інтелект.

Неоригінальні об'єкти, згенеровані ШІ, не потрапляють під захист «класичного» авторського права. Адже «класичне» авторське право стосується творів, які мають ознаки оригінальності. Тож для специфічних неоригінальних об'єктів знайшли інший варіант захисту: охорона правом особливого роду.

У результаті створення неоригінального об'єкта особисті немайнові права виникати не будуть. Адже ці права можуть виникнути лише у фізичної особи.

Втім деякі суб'єкти матимуть певний обсяг майнових прав на результати роботи програми. Зокрема, її автори чи їхні спадкоємці (якщо для них ця програма буде ще актуальною, враховуючи швидкість розвитку технологій). Або ж ті, кому автор чи спадкоємець передав (відчужив) майнові права на комп'ютерну програму та інші правомірні користувачі комп'ютерної програми.

Право «*sui generis*» (своєрідний, єдиний у своєму роді) – спеціальний правовий режим, який може застосовуватися, коли об'єкт є нестандартним, виходить за рамки правового регулювання, не є оригінальним з точки зору авторського права. Серед його переваг – гнучкість, незарегульованість, можливість визначати зміст регулювання відповідно до існуючих потреб, особливостей системи ШІ, його розвитку на певному етапі.

Необхідно зазначити, що «*Sui generis*» – це набір спеціальних положень, які відрізняються від загальних, та захищають нові об'єкти інтелектуальної власності. Ці положення не регулюють авторські твори, натомість вони є варіантом для правового регулювання об'єктів, що відрізняються від загальноприйнятих концепцій інтелектуальної власності, але тісно пов'язані з ними.

Такий самий підхід використовується для захисту неоригінальних баз даних. Хоча вони не є власним інтелектуальним творчим творінням автора, але заслуговують на захист, адже в них були зроблені значні інвестиції. Тож вони отримують захист правом *sui generis*. Такий варіант захисту бази даних пропонує Директива 96/9/ЄС «Про правову охорону баз даних», що прагне досягти баланс між правами особи, яка створила базу даних, та правами її законних користувачів. Використання бази даних в приватних і некомерційних цілях не є порушенням. А от вилучення та використання вмісту бази даних в комерційних цілях може вважатися порушенням. Право *sui generis* дозволяє

особі, яка зробила значні інвестиції в розробку бази даних, запобігати вилученню та використанню всього вмісту бази чи значної її частини.

Враховуючи постійні зміни в діяльності сучасних бібліотек щодо активного використання цифрової інформації, створення бібліотечними працівниками власних розробок та аналітичних творів, залучення до повсякденної діяльності бібліотекаря ШІ – питання найближчого часу. Тому необхідно враховувати роз'яснення щодо використання будь-яких комп'ютерних програм та їх створення вже на сучасний момент.

Перш за все, необхідно розуміти, що є суб'єкти права *sui generis* – особи, яким належать майнові права, інвестиції яких мають бути захищені.

Метою права *sui generis* є захист фінансових і професійних інвестицій, якими є всі можливі ресурси, використані для пошуку існуючих матеріалів і збору їх у базі даних, у тому числі і бібліотечних. Інвестиції у створення бази даних можуть полягати у залученні людських, фінансових або технічних ресурсів, але вони повинні бути суттєвими як у кількісному, так і в якісному плані (інтелектуальні зусилля або енергія).

Суб'єктами права *sui generis* на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, можуть бути особи, яким належать майнові права або які мають ліцензійні повноваження на комп'ютерну програму (ту програму, яка працює без безпосередньої участі людини) – автори програми, їхні спадкоємці, особи, яким автори чи їхні спадкоємці передали майнові права на програму або правомірні користувачі програми.

Якщо ж неоригінальний об'єкт згенерований внаслідок використання, наприклад, об'єктів авторського права, то вищезазначений суб'єкт зможе реалізувати свої права *sui generis* на неоригінальний об'єкт, тільки якщо дотримається прав суб'єкта авторського права, твір якого він використав у процесі генерування неоригінального об'єкта (те саме стосується і використання об'єктів суміжних прав або іншого охоронюваного неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою).

Умови належності права *sui generis* на неоригінальні об'єкти можуть визначатися договором. У результаті утворення неоригінального об'єкта особисті немайнові права не виникають. Обсяг майнових прав на неоригінальний об'єкт визначається в загальному порядку, як і щодо майнових прав на твір – згідно із ст. 12 Закону про авторське право.

Право *sui generis* виникає внаслідок факту генерування об'єкта і починає діяти з моменту його генерування. Строк чинності права *sui generis* спливає через 25 років (обчислюються з 1 січня року, наступного за роком, в якому згенеровано об'єкт). Протягом цього строку суб'єкт права *sui generis* має виключне право надавати іншим особам дозвіл на використання цього об'єкта

будь-якими способами на підставі договору. Дозвіл на використання неоригінального об'єкта надається ліцензійним договором. Право *sui generis* може бути відчужено на користь іншої особи (за договором). Допускається вільне використання неоригінального об'єкта. Якщо права *sui generis* порушені, то особа може звернутися за захистом цих прав (у тому числі в судовому порядку).

Логіка застосування права *sui generis* до ШІ в тому, що критерієм для отримання захисту є не оригінальність (як того вимагає авторське право), а форма вираження (результат роботи ШІ) та інвестиції.

Проаналізуємо приклад створення баз даних. Якщо людина створила базу даних, яка доступна за допомогою електронних або інших засобів – вона може захистити її зміст за допомогою права *sui generis*. Аби отримати захист *sui generis*, потрібно довести, що зроблені значні інвестиції (фінансові, матеріальні або людські) в отримання, перевірку або представлення контенту бази даних.

Право *sui generis* має свої переваги – не вимагає «ламати» систему авторського права, а інтегрується в нього, дозволяє захистити інвестиції в розвиток систем ШІ, сприяє розвитку інновацій, не є новелою (адже вже є практика щодо баз даних).

Право *sui generis* як ефективний інструмент використовується з метою:

- задовольнити і збалансувати інтереси розробників та користувачів, адже закон дозволяє визначати у договорі умови належності права *sui generis* та способи надання дозволу на використання об'єкта;
- змінити ставлення до ШІ із загрози на можливість використовувати нові технології, зокрема у творчості.

Обсяг майнових прав суб'єкта права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, визначається згідно із статтею 12 Закону: використання, відтворення, розповсюдження, вчинення правочинів, публічний показ, виконання тощо.

Тож якщо бібліотекар поширює тексти, які генерує штучний інтелект, і там згадується певна особа, то на цього працівника бібліотеки, як і на бібліотеку в цілому (за умов оприлюднення на сайті бібліотеки), як на поширювача, все ж накладається обов'язок перевірити на достовірність інформацію про особу (ч. 2 ст. 302 ЦК). Перевірка тексту на достовірність після того, як ШІ згенерував там цікаві факти, дозволить уникнути незручних репутаційних ситуацій.

4. Соціокультурна діяльність бібліотек

Мета соціокультурної діяльності бібліотеки – задоволення і розвиток культурних потреб користувачів, створення умов для самореалізації і самоосвіти кожного індивідуума, розкриття його здібностей,

самовдосконалення, організація раціонального і змістовного дозвілля користувачів, у тому числі прояв аматорської творчості.

Загальними функціями соціокультурної діяльності бібліотеки є: інформаційно-просвітницька, пізнавальна, культурно-виховна, комунікативно-організаційна, практично-дієва, розважальна, естетична, творча, релаксаційна.

При підготовці до будь-яких соціокультурних заходів: при оформленні виставок, оприлюдненні актуальних інформаційних матеріалів, створенні оглядів, бібліографічних списків, презентацій тощо у бібліотечній практиці зазвичай використовують твори, які охороняються авторським правом. Тому слід дотримуватись правил, визначених для випадків вільного використання. Наприклад, у ст. 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» – «Загальні випадки вільного використання» передбачене використання фото /відео у формі цитати. При використанні цитати обов'язково слід зазначати ім'я автора і джерело запозичення.

У разі, якщо бібліотека здійснює діяльність при закладі освіти чи науки, то у межах соціокультурної діяльності, а саме при копіюванні творів для виставок, у т. ч. електронних; підготовці та оприлюдненні копій творів як ілюстрацій при створенні презентацій; для ілюстрування бібліографічного огляду, лекцій та інших заходів на таке використання можуть поширюватися окремі положення ст. 22. Закону. Так, зокрема, у п. 2 та 3 ч. 2. ст. 22 вказується «відтворення, у тому числі в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів, творів образотворчого мистецтва, фотографічних творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій у виданнях, програмах організацій мовлення, звукозаписах чи відео записах для забезпечення та реалізації освітнього процесу або з метою наукових досліджень, якщо такі дії не мають самостійного економічного значення, в обсязі, що відповідає визначеній меті, за умови, що:

- обсяг такого використання відповідає визначеній меті;
- використання творів здійснюється суб'єктами освітньої або наукової діяльності у місцях, де цими суб'єктами здійснюється освітня або наукова діяльність, або через захищене електронне (цифрове) середовище, до якого забезпечується доступ виключно здобувачам освіти та педагогічним, науково-педагогічним працівникам навчального закладу або працівникам наукової установи».

Якщо бібліотека здійснює діяльність самостійно, то використання можливе в межах п. 1 ч. 2 ст. 22 у якості використання цитат.

На сьогодні більше уваги присвячується захисту публікацій, що розміщені у мережі «Інтернет». Крім того, і фотографії відносяться до творів,

які захищені авторським правом. При використанні творів з періодичних видань для заповнення інформаційного ресурсу з метою популяризації читання, для підготовки віртуальних тематичних виставок на сайті та в соціальних мережах необхідно враховувати наступне.

Використання будь-яких об'єктів, які охороняються авторським правом, може здійснюватись з дозволу суб'єкта майнових авторських прав або такими способами і за таких умов, які охоплюються випадками вільного використання (ст. 22-28 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Якщо мова йде про використання твору з метою його популяризації, бібліотеки можуть скористатися цитуванням, але лише з дотриманням раніше обговорюваних умов (посилання на автора твору та джерело запозичення, виділення цитати та в обсязі, який виправдовується метою використання), однак розміщення таких творів на сайті та у соціальних мережах, окрім відтворення, передбачає доведення до загального відома публіки (інтерактивне надання доступу). У такому разі правомірним є фреймінг, якщо такі дії стосуються твору, що був попередньо правомірно розміщений без обмеження доступу на веб-сайті (веб-сторінці), на який направляє гіперпосилання та/або фреймінг (ч. 7 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Таким чином, наприклад, зображення для відвідувача сайту чи сторінки у соцмережі відобразатиметься, однак відтворення шляхом збереження на комп'ютер не здійснюється.

Закон 2022 р. у ст. 1 дає визначення фотографічному твору: це твір, статично відображений (зафіксований) із застосуванням аналогових, цифрових фотографічних технологій на матеріальному носії чи в електронній (цифровій) формі або із застосуванням лазерних технологій у вигляді об'ємного тривимірного зображення.

Також Закон 2022 р. говорить, що до об'єктів, які не охороняються авторським правом, належать фотографії, що не мають ознак оригінальності (не є фотографічними творами).

Таким чином, необхідно розуміти, що якщо фото є оригінальним, то воно вважається фотографічним твором. Як наслідок, таке фото захищається авторським правом. Бібліотека може використовувати фотографічні твори, аби підкріпити теорію практичними прикладами. Це цілком законно навіть без дозволу автора, але слід зазначити його ім'я та залишити посилання на фото.

Сучасні бібліотекари при підготовці, організації та проведенні заходів соціокультурного спрямування мають враховувати існування об'єктів, що не охороняються авторським правом. Згідно зі ст. 8 Закону до таких об'єктів віднесене наступне: «1) повідомлення про новини або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації; 2) вираження народної творчості

(фольклор); 3) акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного і судового характеру (закони, укази, постанови, рішення, державні стандарти тощо), а також їх проекти та офіційні переклади; 4) державні символи, державні нагороди; державні знаки, емблеми, символи і знаки органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань України, затверджені органами державної влади; символіка територіальних громад України, затверджена відповідними органами місцевого самоврядування; 5) грошові знаки; 6) розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право особливого роду (*sui generis*); 7) абрєвіатури; 8) фотографії, що не мають ознак оригінальності (не є фотографічними творами)».

Сучасні бібліотекарі при здійсненні соціокультурної діяльності можуть використовувати в тому числі і «меми». Мем – явище спонтанного розповсюдження певної інформації в інтернет-мережі усіма можливими способами (електронною поштою, в месенджерах, форумах, блогах тощо), почало використовуватись у середині першого десятиліття ХХІ ст.

За всіма ознаками меми можна зарахувати до категорії творів у жанрі карикатури, а їх використання закон регулює. За визначенням твори у жанрі карикатури – це твори образотворчого мистецтва, що за своїм змістом мають комічний, сатиричний характер або спрямовуються на висміювання певних осіб або подій, або можуть бути творчою переробкою іншого правомірно оприлюдненого твору, у тому числі персонажу твору або імені персонажу твору. Тож такі твори можна використовувати без дозволу суб'єктів авторського права і безоплатно, але із зазначенням імені автора і джерела запозичення.

Однак автор мему може скористатись правом надання публічної ліцензії на використання свого творіння. Це регулює ст. 51 Закону: «1. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених ним умовах (публічна ліцензія).

Публічна ліцензія видається шляхом оприлюднення її умов разом з наданням можливості дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

2. Особа, яка використовує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав на основі публічної ліцензії, зобов'язана дотримуватися

визначених суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав умов, на яких її було видано».

Тож, опублікувавши мем, автор може прописати, хто і на яких умовах може його використати, але зазвичай це безоплатно, для широкого кола осіб, і неможливо потім передумати і змінити умови використання твору. Наприклад, можна публічно зазначити, що мем із зазначенням авторства з гіперлінком на першоджерело мають право використовувати фізичні особи і пабліки, але не медіа.

Таким чином, при підготовці та здійсненні бібліотечних заходів соціокультурної спрямованості потрібно дотримуватися норм Закону щодо правомірного використання різноманітних об'єктів авторського права.

5. Науково-видавнича діяльність бібліотек.

У сучасному інформаційному суспільстві постійно активізуються різнобічні процеси безперервної освіти. Одними з основних гарантів перспектив отримання нових різнопланових знань усім, хто цього прагне, являються сучасні бібліотеки. У такому контексті особливої ваги набувають освітня, наукова та видавнича функції бібліотек. За сприянням сучасних цифрових інформаційних ресурсів діяльність сучасних книгозбірень з наукового та видавничого напрямів набуває ще більшої актуальності.

З одного боку з використанням сучасних цифрових технологій бібліотеки забезпечують швидкий та зручний доступ до світових наукових та освітніх ресурсів. З іншого боку сучасні фахівці вітчизняних бібліотек створюють різноманітні інформаційні бази, бібліографічні описи та узагальнення для організації освітнього та дослідницького процесів.

Крім того, фахівці спеціальних бібліотек проводять актуальні дослідження як з власне бібліотечної справи, так і з питань галузевих напрямів соціально-економічного розвитку, до яких вони причетні. У процесі багатоаспектної діяльності бібліотеки на сучасний момент прискореного розвитку цифровізації суспільства відбувається органічне поєднання використання документних та електронних інформаційних ресурсів. Таким чином, службові твори, що створюються та видаються власне бібліотеками, складають доволі значну частину від усієї кількості інтелектуальних продуктів.

Одним з найголовніших завдань бібліотечних фахівців як при створенні творів, так і в процесі надання інформаційних послуг у сприянні написання наукових досліджень, здійсненні освітньої діяльності було і залишається поширення роз'яснювальних матеріалів щодо принципів академічної доброчесності. Оскільки до об'єктів авторського права, відповідно до

оновленого законодавства, віднесено: виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори тощо актуальними лишаються питання **цитування**.

Необхідно вказати, що відповідно до ст. 22 Закону використання цитати з будь-якого твору допускається при створенні будь-якого об'єкту авторського права, якщо дотримані **умови цитування**. Такі умови мають бути дотримані і застосовані в сукупності (обов'язково потрібно зазначити ім'я автора та джерело запозичення, виділення меж цитати), тобто недостатньо дотримання однієї з умов.

Місце розташування посилання (у кінці або на тій самій сторінці) регулюється вимогами до конкретного виду твору, в якому використовується цитата та визначається користувачем індивідуально для кожного окремого випадку.

Кожен бібліотекар, зазвичай, проводить усебічну роз'яснювальну роботу, щоб у процесі набуття користувачами вміль правильного оформлення посилань, стимулювати здійснення посилань у тому числі і на бібліотечні твори та інші матеріали.

З позицій унеможливити «піратське» копіювання творів, у тому числі й бібліотечних, фахівці-юристи радять використовувати увесь доступний спектр захисту об'єкта авторського права: від попередження про наслідки незаконного використання того чи іншого об'єкта авторського права до застосування спеціальних програм захисту (наприклад, під час копіювання тексту будуть видаватися не букви, а невідомі символи; або під час копіювання тексту автоматично додається гіперпосилання; або наприклад, на фотографії потрібно накладати захисний пласт із написом, що унеможливить використання фото на інших ресурсах тощо).

На наш погляд, для бібліотечних об'єктів авторського права найбільш оптимальним є варіант захисту, при якому під час копіювання тексту з сайту бібліотеки автоматично додається гіперпосилання.

Ще однією актуальною темою при здійсненні наукової чи дослідницької роботи в епоху всебічної діджиталізації є питання використанні штучного інтелекту (ШІ). Користуватися результатами роботи ШІ необхідно **відповідально**, врахувавши усі ризики. Цілком імовірно, що найближчим часом ШІ опанує в повному обсязі об'єм робіт, які можна автоматизувати, а за науковцями та бібліотекарями залишаться винаходи, ідеї та креатив.

Як пропозиція, ШІ можна спробувати долучити до наукової діяльності, виконуючи наступні завдання:

- перевірка оригінальності текстів;
- збір та обробка даних;

- автоматизація щодо швидкого опрацювання великих масивів інформації;
- підбірка пропущених та наступних слів;
- генерація за допомогою текстового опису зображення чи графіків для матеріалу;
- граматична та стилістична корекція тексту;
- розпізнавання фейкових новин та діпфейків за формальними ознаками тощо.

Після виконання завдання щодо збору та пошуку інформації ШІ має згенерувати «рішення», яке власне є результатом роботи програми (так званого штучного інтелекту), яка працює подібно до людського мислення.

У підсумку складається специфічна ситуація: незрозуміло хто автор такого рішення? При розгляді матеріалів щодо діяльності, наприклад, міжнародних медіа останніх двох років, з'ясовано, що вже недалеко той час, коли за ключовими словами, термінами, стилем написання статей певним науковцем, аналізом його попередніх матеріалів та іншими заданими параметрами штучному інтелекту буде під силу видати готове рішення – результат у вигляді наукової статті з результатами дослідницької діяльності.

Поки що активно розвивається використання ШІ для збору та пошуку даних, їх компіляції та аналізу, який видає результати у форматі таблиць, схем чи графіків. Сучасні науковці вже користуються ним як основою для аналізу матеріалів, проведення нескладних досліджень чи оформлення інфографік.

Варто знати, як українське законодавство регулює ці питання. Правила, перелічені у ст. 22-29 Закону, дозволяють вільно користуватися неоригінальними об'єктами, які згенерувала комп'ютерна програма. Якщо при написанні дослідження чи службового твору є необхідність використати результати діяльності комп'ютерної програми, створені завдяки машинному моделюванню, слід обов'язково: зазначити дані суб'єкта, який користується правом особливого роду (*sui generis*); зазначити джерело запозичення (із клікабельним посиланням); використовувати матеріал в обсязі, виправданому інформаційною метою.

Взагалі вітчизняне суспільство давно відчуває перспективи ШІ та його значення. В нашій державі існує «Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні», яка схвалена розпорядженням від 02.12.2020 № 1556-р Кабінету Міністрів України. В ній, наприклад, вказується наступне: «однією з пріоритетних сфер застосування ШІ є інформаційна безпека. Зокрема, йдеться про виявлення, запобігання та нейтралізацію наслідків недостовірної, неповної або упередженої інформації. Передбачається, що ШІ допоможе у виявленні потенційно небезпечної інформації, проведення аналізу інформації щодо

авторства та джерела походження». Вірогідно, на тлі загальносвітових реформ авторського права, зміниться і механізм відповідальності за шкоду, спричинену штучним інтелектом. Нести відповідальність може один із агентів (human agent): виробник, оператор, власник або **користувач штучного інтелекту**.

Проте найголовнішим питанням при створенні та виданні бібліотеками службових творів були і досі лишаються майнові та немайнові права. Питання охорони авторських прав у процесах створення та поширення службових творів, як власне об'єктів авторського права, завжди викликало чимало спірних ситуацій. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX зробив універсальним правило про належність майнових прав на службові твори будь-якого виду роботодавцеві (за відсутності договору про інший розподіл прав). Так, ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та ст. 429 Цивільного кодексу України визначають розподіл авторських прав на службовий твір.

Закон 2022 року дещо звужує поняття, тепер **службовий твір** – це твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом). Відповідно логічними і виправданими виглядають зміни, які торкнулися виплати авторської винагороди, адже якщо посадові обов'язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за їх створення і використання може бути включена до заробітної плати працівника відповідно до договору (ст. 14). Крім цього, Закон прямо передбачає, що тепер роботодавець чи замовник (бібліотека) має право доручити іншому працівникові доробити (переробити) твір: завершити незакінчений службовий твір, змінити завершений твір або доповнити його: наприклад, ілюстраціями, передмовами чи післямовами. Керівництво бібліотеки може доручити іншому працівникові вносити до службового твору будь-які зміни, адже законодавство не обмежує можливості змін і модифікацій.

Так, якщо створювати службові твори – посадові обов'язки працівника – наукового співробітника, бібліотекаря, то авторська винагорода за ці твори і перехід прав на них може бути частиною зарплати автора. Тобто, якщо немайнові права належать працівникові, а майнові – роботодавцеві, визначається наступна ситуація.

Бібліотекар, науковий співробітник має право:

- вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення свого імені в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання;
- забороняти під час використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом;

- обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання;

- вимагати збереження цілісності твору, протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводженню твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора;

- надати назву твору або залишити його без назви;

- присвятити твір особі (особам), події або даті.

Роботодавець (бібліотека) має право:

- використовувати твір будь-яким способом (способами);

- виключне право дозволяти використання твору іншими особами;

- виключне право забороняти використання твору іншими особами;

- доручити іншій особі завершити незавершений службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір, супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо.

З моменту створення об'єкта авторського права – службового твору (не важливо, завершеного чи ні) майнові права в повному складі переходять замовнику чи роботодавцю – бібліотеці. Втім сторони завжди можуть прописати питання передачі майнових прав інакше – у договорі. На будь-якій стадії відносин між працівником (бібліотекарем чи науковцем) і роботодавцем (бібліотекою) у них зберігається можливість укласти окремий договір про правовий режим створених або майбутніх службових творів, про юридичну долю майнових прав на них, про виплату винагороди за виконання особливо складних завдань або завдань, не визначених трудовим договором тощо.

Звісно ж, лише за умови, *якщо інше не передбачено у трудовому договорі (контракті) або іншому договорі про майнові права на службовий твір.* Прописати розподіл майнових прав можна на власний розсуд. Втім, часто є шаблон договору, де вказують, що **всі створені бібліотекарями матеріали вважаються службовими творами, а всі майнові права належать роботодавцю – бібліотеці.**

Науковим працівникам варто знати наступне: ***виплата працівникові заробітної плати не дорівнює виплаті йому винагороди за створений твір*** у зв'язку з виконанням трудового договору. Якщо такий розмір винагороди не обумовлений трудовим договором, то треба звертатися до мінімальних ставок винагороди (роялті).

Якщо у посадовій інструкції прописано, що обов'язком є створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за створення і

використання таких творів, а також за перехід прав на них може бути включена до вашої заробітної плати.

Крім того, регулювання авторських прав на службові твори в частині посадових (службових) обов'язків, додатково до трудового контракту, може бути врегульовано **локальними нормативними актами** роботодавця (бібліотекою), наприклад, наказами, посадовими інструкціями, розпорядженнями, звітами про виконання завдань, службовими записками, службовими завданнями тощо. Реєстрація роботодавцем авторських прав на службові твори відбувається у порядку, встановленим чинним законодавством.

Для виникнення авторського права не вимагається спеціальна реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення. Зареєструвати авторське право лише за бажанням може кожен автор у відповідних державних реєстрах.

Тобто, суб'єкт авторського права для засвідчення належних йому особистих немайнових прав та/або майнових прав на твір (оприлюднений чи неоприлюднений), факту і дати його опублікування, набуття майнових прав на твір на підставі договору або закону **може** зареєструвати своє авторське право на твір у відповідному державному реєстрі. Кожна із сторін укладеного договору, що стосується майнових прав на твір, **має право** зареєструвати договір у відповідному державному реєстрі.

Ст. 9 Закону визначає, що державна реєстрація авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір, здійснюється Національним органом інтелектуальної власності відповідно до затвердженого Установою порядку. Розпорядження КМУ від 28 жовтня 2022 р. N 943-р «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності» таким органом для реєстрації авторських прав визначає державну організацію «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій».

Постанова КМУ від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» пояснює, яким має бути алгоритм для реєстрації авторського права:

1. Підготовка заявки разом з необхідними документами (весь перелік міститься у Постанові, зокрема це має бути примірник твору, заява відповідного зразка, нотаріально посвідчене доручення, якщо представник подає документи, тощо);
2. Сплата реєстраційного збору (квитанція про сплату збору додається до пакету документів);
3. Подання заявки;
4. Розгляд заявки;
5. Сплата збору за оформлення та видачу свідоцтва про реєстрацію авторського права;

6. Видача свідоцтва.

Розглядаючи як окремий аспект видавничу діяльність бібліотек, варто звернути увагу на наступні нюанси: особливості дотримання авторських прав при видавництві складених творів та їх використання в електронних виданнях бібліотек.

Антологія – збірка вибраних творів одного жанру різних авторів, яку законодавство України визначає як складений твір (ст. 18 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Упорядник здійснює свої права на антологію за умови дотримання ним прав суб'єктів авторського права щодо кожного з творів, включених до складеного твору. Тому дозвіл на включення твору, щодо якого майнові авторські права чинні, є обов'язковим.

Зрозуміло, за обставин, коли строк чинності сплив, тоді твір перейшов у суспільне надбання, отже дозвіл від правоволодільця не потрібен.

Відповідно до Закону про авторське право (пункт 2 ч. 2 ст. 22) здійснювати вільне використання творів як ілюстрації в електронних (цифрових) виданнях мають право тільки суб'єкти освітньої або наукової діяльності, до яких правомірно можуть бути віднесені і бібліотеки.

Захист права інтелектуальної власності слід розглядати як систему заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для вільного володіння, використання та розпорядження об'єктом, що є результатом інтелектуальної діяльності особи. Особливої актуальності це питання набуває під час бурхливого розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій, що дає не лише змогу вільно, безперешкодно та на свій розсуд використовувати різний контент, але й зловживати таким правом в напрямку порушень інтелектуальної власності особи.

На даний час, більшість матеріалів, доступних через Інтернет, є саме літературними творами. Повідомлення електронної пошти, рекламна та довідкова література, каталоги, словники, тексти, розміщені на різних сайтах, послання, що розповсюджуються через списки розсилки – все це літературні твори в розумінні авторського права. Важливо за будь яких умов зберегти повагу до автора та у процесі бібліотечної діяльності не наражати себе на притягнення до відповідальності за порушення авторських прав. Особливо варто дотримуватися всіх норм авторського права під час війни, коли існують ризики та загрози як безпосередньо життю авторів, так і роботі, цілісності майна вітчизняних книгозбірень.

У цілому ж необхідно зазначити, що саме науково-видавнича діяльність бібліотек забезпечує їх повноправність як учасниць академічно-навчального та наукового процесів у вітчизняних освітньо-наукових колах, сприяє співпраці з науковими та освітянськими інституціями світу.

ПІСЛЯМОВА

Надзвичайно багатовекторною і різноплановою є робота наукової бібліотеки у розбудові інформаційного та освітнього простору суспільства, наданні якісних послуг користувачам, висвітленні та поширенні актуальної інформації.

Краще: Діяльність книгозбірень, у тому числі і галузевих спеціальних бібліотек, як складових комунікаційної інфраструктури, направлена на сприяння процесу наукового, професійного, культурного та інтелектуального збагачення фахівців, формування інформаційної та технологічної грамотності для підвищення якості творчої наукової складової. На сучасному етапі розвитку суспільства одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні є захист прав інтелектуальної власності, в тому числі в діяльності сучасних бібліотек. Реалізація політики захисту прав інтелектуальної власності передбачає надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг користувачам з дотриманням нормативно-правових актів, системи стандартів бібліотечно-інформаційної діяльності з метою підвищення ефективності функціонування бібліотек, їх інтеграції у світовий інформаційний простір.

Під сферою інтелектуальної власності розуміється середовище з внутрішньою єдністю, в якому здійснюється сукупність різноманітних видів творчої, інтелектуальної діяльності людини, що охоплюють різні сфери економічного та суспільного життя, унаслідок чого створюються об'єкти права інтелектуальної власності.

У світлі розгляду права інтелектуальної власності необхідно зазначити, що з 01 січня 2023 р. набув чинності новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX [1].

Попередній закон про авторське право 1993 р. з аналогічною назвою (в редакції 2001 р.) в цілому із своїм завданням впорався. Було унормовано відносини щодо набуття, здійснення, припинення та захисту авторських і суміжних прав. З об'єктивним розвитком українського суспільства назріла необхідність оновлення вітчизняного законодавства у сфері авторських і суміжних прав. Вказана потреба була зумовлена, по-перше, адаптацією українського правового поля у сфері інтелектуальної власності до стандартів ЄС.

Новий Закон зокрема встановлює перелік об'єктів авторського права, суміжних прав і творів, які не є об'єктами авторського права з урахуванням законодавства ЄС; реєстри окремих видів об'єктів авторського права і суміжних прав (зокрема, сирітських творів, творів, оригінальних художніх творів, на які поширюється дія права слідування, тощо); суб'єктів авторського

права і суміжних прав (зокрема, на окремі види об'єктів з урахуванням законодавства ЄС) тощо.

На офіційній сторінці Верховної Ради України зазначено, Закон спрямований на гармонізацію українського законодавства у галузі авторського права з європейським. Експертиза показала, що він в цілому відповідає нормам директив Європейського Союзу.

По-друге, потужні виклики заклали впровадження у повсякденну діяльність суспільства розвинутих країн цифрового середовища та його поширення на різноманітні сфери людського життя: економіку, політику, освіту, науку тощо. Це невпинно стимулює появу нових об'єктів авторського права, нових форм існування та використання наукових творів, зумовлює розгляд питань щодо особливостей врахування та захисту авторських прав у мережі Інтернет тощо. Через легкий доступ до контенту наукових творів стало набагато простіше порушувати права авторів, особливе місце в цих процесах займає інтернет-піратство, і, головне, – стало важче відстежувати порушення авторських прав, у нашому випадку, на наукові твори. Таким чином, прийняття та впровадження положень нового Закону про авторське право має на меті адаптацію законодавства до сучасного стану розвитку технологій, у тому числі і цифрових. Так, у положеннях Закону запроваджено деякі нові поняття, врегульовано аспекти, які раніше не були охоплені авторським правом, наприклад, застосування штучного інтелекту.

По-третє, у правовій сфері постала необхідність узгодження положень закону про авторське право із Цивільним кодексом України, через те, що між старим законом та ЦК неодноразово виникали колізії, що стосувалися об'єктів права, які створюються за трудовим чи цивільно-правовим договором. Разом з впровадженням положень нового закону набула чинності і відповідна редакція Цивільного кодексу. У Законі наразі уніфіковано: майнові права переходять роботодавцеві чи замовнику з моменту створення твору і за трудовим договором, і за контрактом.

Розглядаючи актуальність вказаного закону для бібліотечної практики, необхідно зазначити, що закон охороняє твори, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо). На наш погляд, найактуальнішими для діяльності бібліотек є статті Закону, які зокрема регламентують: право на бази даних (ст. 21), загальні випадки вільного використання твору (ст. 22), вільне використання твору в інтересах особи з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність (ст. 23), вільне використання твору бібліотеками, музеями з відкритим доступом для відвідувачів, архівами або організаціями із збереження

фондів аудіо-, відеозаписів (ст. 24), вільне використання комп'ютерних програм (ст. 25) та інші.

Законодавство у сфері інтелектуальної власності як таке покликане захищати інтереси авторів, інших творців інтелектуальних продуктів шляхом їм певних визначених, обмежених у часі прав, що дозволяють контролювати використання результатів їх творчої діяльності. Саме з цією метою розроблені інструктивно-методичні матеріали, які, на наш погляд, є спробою відповісти на запитання, що виникають у бібліотекарів під час виконання одного із основних завдань – задовольнити інформаційні запити користувачів бібліотеки, не порушуючи права авторів монографій, статей, наукових праць та ін.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автор - фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір;

аудіовізуальний твір - послідовність епізодів (кадрів) зі звуком або без нього, поєднаних між собою творчим задумом, які утворюють цілісний оригінальний твір, зафіксований у об'єктивній (матеріальній, електронній (цифровій) тощо) формі, аналогічній відеограмі, та доступний для сприйняття за допомогою відповідних технічних засобів;

аудіодискрипція (тифлокоментування) - створення окремої звукової доріжки із закадровим описом персонажа, предмета, простору або дії у відеопродукції для осіб з обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію;

база даних (компіляція даних) - сукупність творів, даних або будь-якої іншої інформації у довільній формі, підбір, упорядкування та/або розташування складових частин якої є результатом творчої діяльності, що можуть бути доступні за допомогою спеціальної пошукової системи та/або на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів;

веб-сайт - сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, зокрема об'єктів авторського права та/або суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту та/або облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики та/або числової адреси за Інтернет-протоколом;

веб-сторінка - складова частина веб-сайту, розташована за спеціальною адресою в мережі Інтернет;

вилучення бази даних - постійне або тимчасове перенесення всього вмісту бази даних або значної її частини на інший носій в будь-який спосіб і в будь-якій формі;

вироблення відеограми - відеозапис, видозміна (монтаж) відеозапису, упорядкування і видозміна відеозаписів зі звуковим супроводом або без нього;

вироблення фонограми - звукозапис, видозміна (монтаж) звукозапису, упорядкування і видозміна звукозаписів;

виробник відеограми - фізична та/або юридична особа, яка бере на себе ініціативу та несе відповідальність за вироблення відеограми;

відеограма - вироблений (кінцевий) відеозапис виконання або інших рухомих чи нерухомих зображень (зі звуковим супроводом або без нього), крім відеозапису, що використовується у складі аудіовізуального твору;

відтворення - пряме чи опосередковане виготовлення однієї або більше копій об'єкта авторського права та/або суміжних прав (або його частини) будь-яким способом та у будь-якій формі, в тому числі для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер;

власник веб-сайту - особа, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення веб сторінки на веб-сайті, та яка управляє та/або розміщує цифровий контент в межах такої веб-сторінки. Власник веб сторінки, навіть якщо володіє обліковим записом, що дозволяє йому самотійно, незалежно від власника веб-сайту, розміщувати інформацію на веб сторінці та управляти нею, не вважається власником веб-сайту;

власник веб-сторінки - особа, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення веб сторінки на веб-сайті, та яка управляє та/або розміщує цифровий контент в межах такої веб сторінки. Власник веб сторінки, навіть якщо володіє обліковим записом, що дозволяє йому самотійно, незалежно від власника веб-сайту,

розміщувати інформацію на веб сторінці та управляти нею, не вважається власником веб-сайту;

гіперпосилання - формалізований відповідно до стандартів мережі Інтернет запис адреси веб-сайту або його частини (веб-сторінки, даних). У разі якщо гіперпосилання адресує до частини веб-сайту (веб-сторінки), то, крім домену та/або числової адреси за Інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики і умови доступу до веб-сторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням мережі Інтернет;

державна система правової охорони авторського права і суміжних прав - центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, Національний орган інтелектуальної власності та інші державні підприємства, установи, організацій, що виконують функції, пов'язані зі сферою охорони авторського права і суміжних прав;

доведення до загального відома - поширення об'єктів авторського права та/або суміжних прав шляхом (способами), відповідно, публічного виконання, публічного демонстрування, публічного показу, публічного сповіщення, інтерактивного надання доступу, кабельної ретрансляції та публічного демонстрування;

довідково-бібліографічне обслуговування - бібліографічне обслуговування відповідно до інформаційних запитів користувачів, пов'язане з наданням довідок, а також інших бібліографічних послуг (види довідок: тематичні, фактографічні, адресні, уточнювальні);

довідково-інформаційне обслуговування – інформаційне обслуговування, спрямоване на виконання інформаційних запитів і задоволення інформаційних потреб користувачів;

електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документів

законний користувач бази даних - особа, яка правомірно володіє копією бази даних, виготовленою правомірно;

законний користувач комп'ютерної програми - особа, яка правомірно володіє примірником комп'ютерної програми, виготовленим правомірно;

запис - результат фіксування в об'єктивній (матеріальній або електронній (цифровій) тощо) формі за допомогою технічних пристроїв звуків чи відображень звуків (звукозапис) або зображень (відеозапис), або зображень зі звуком (відеозвукозапис), що дозволяє здійснювати за допомогою відповідних пристроїв їх сприйняття, відтворення, передавання тощо;

ім'я автора - сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо;

ім'я виконавця - сукупність слів чи знаків, що ідентифікують виконавця: прізвище та ім'я виконавця; прізвище, ім'я та по батькові виконавця; ініціали виконавця; псевдонім виконавця; прийнятий виконавцем знак (сукупність знаків) тощо;

інтерактивне надання доступу - поширення об'єкта авторського права та/або суміжних прав для публіки з використанням кабелю чи без нього, в тому числі в мережі Інтернет або інших інтерактивних мережах, зокрема, розміщення на одному сайті контенту іншого сайту (фреймінг), таким чином, щоб представники публіки могли отримати доступ до

даного об'єкта з місця та у час, обрані ними індивідуально. Не вважається інтерактивним наданням доступу розміщення на одному сайті гіперпосилання на інший сайт, на якому розміщено об'єкт авторського права або суміжних прав;

інформація про управління правами - інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права або суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право та/або суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права та/або суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до копії об'єкта авторського права та/або суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома;

карикатура - твір образотворчого мистецтва комічного, сатиричного характеру, спрямований на висміювання певних осіб чи подій, який може бути творчою правомірною переробкою іншого оприлюдненого твору чи його частини, в тому числі персонажу твору;

комплектування бібліотечного фонду – сукупність процесів виявлення, відбирання, замовлення, придбання, отримання й обліку документів, що відповідають інформаційним потребам користувачів бібліотеки

комп'ютерна програма - набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема, операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах. До комп'ютерів належать, зокрема, настільні комп'ютери, ноутбуки, смартфони, ігрові приставки, смарт-телевізори, тощо;

копія твору у доступному форматі для осіб з обмеженнями сприймати друковану інформацію з причин інвалідності - копія твору в альтернативному вигляді або формі, яка забезпечує для осіб з обмеженнями сприймати друковану інформацію з причин інвалідності доступ до твору, в тому числі дозволяє йому мати такий самий реальний і зручний доступ, як і особі без відповідних обмежень сприймати друковану інформацію з причин інвалідності. Копія в доступному форматі використовується виключно особами з обмеженнями сприймати друковану інформацію з причин інвалідності, і вона повинна забезпечувати цілісність оригінального твору з належним урахуванням змін, необхідних для того, щоб зробити твір доступним в альтернативному форматі, і потреби осіб з обмеженнями сприймати друковану інформацію з причин інвалідності щодо доступності;

Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ) - державна організація, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, що здійснює повноваження у сфері інтелектуальної власності, визначені цим Законом, іншими законами у сфері інтелектуальної власності, актами Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, та статутом, і має право представляти Україну в міжнародних та регіональних організаціях;

обліковий запис - формалізований згідно зі стандартами мережі Інтернет запис на комп'ютерному обладнанні (комп'ютерах, серверах), підключеному до мережі Інтернет, що ідентифікує користувача (наприклад, власника веб-сайту) на такому обладнанні, включає в себе дані про доступ до частини каталогів і програмного забезпечення комп'ютерного обладнання, а також визначає права такого доступу, що надають можливість володільцю облікового запису додавати, видаляти, змінювати цифровий контент і дані веб-сайту,

надавати доступ до веб-сайту або його частин, окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого веб-сайту або його частини в межах облікового запису;

оприлюднення (розкриття публіці) - будь-яка дія, що вперше робить твір доступним для необмеженого кола осіб;

опублікування твору, фонограми, відеограми - випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права та/або суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатний задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в найм чи позичку, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору, фонограми, відеограми вважається також депонування рукопису твору, фонограми, відеограми у сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору, фонограми, відеограми;

оригінал твору мистецтва - оригінал або копія такого твору, що виготовлена в обмеженій кількості самим автором чи під його керівництвом і пронумерована, підписана або іншим чином ним засвідчена;

оригінальність твору - ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення;

особа - фізична особа або юридична особа;

особа з обмеженими можливостями сприймати друковану інформацію - фізична особа, яка має вади зору або зорового сприйняття, або порушення здатності до читання, зорова функція або здатність до читання якої не може бути відновлена повністю так, щоб читати друковані твори нарівні з особами без таких порушень, а також інша особа, яка через фізичні порушення чи психічні розлади, не може тримати в руках книгу чи користуватися книгою або фокусувати погляд чи рухати очима в тій мірі, в якій це необхідно для читання;

піратський примірник твору, фонограми, відеограми - примірник відповідно твору, фонограми, відеограми, відтворений та/або розповсюджений з порушенням авторського права та/або суміжних прав;

плагіат - опублікування твору, записаного виконання або їх частин під іменем або псевдонімом особи, яка не є автором цього твору чи виконавцем цього виконання або їх частин;

повторне використання бази даних - будь-яке надання невизначеному колу осіб повного вмісту бази даних або значної її частини;

попурі - складений твір, який є результатом творчого підбору та розташування коротких уривків інших правомірно оприлюднених музичних чи аудіовізуальних творів без завдання шкоди їх охороні, внаслідок чого виникає цілісний об'єкт, частини якого об'єднані творчим задумом автора цього твору;

постачальник послуг хостингу - особа, яка надає власникам веб-сайтів послуги та/або ресурси для розміщення веб-сайтів або їх частин у мережі Інтернет та із забезпечення доступу до них через мережу Інтернет. Власник веб-сайту, який розміщує свій веб-сайт або його частину в мережі Інтернет на власних ресурсах та/або самостійно забезпечує доступ до нього з використанням мережі Інтернет, який надає можливість іншим особам розміщувати цифровий контент на його веб-сайті, є постачальником послуг хостингу;

похідний твір - твір, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, кавер-версія, обробка нематеріальної культурної спадщини тощо) чи його творчим перекладом на іншу мову. До похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом озвучення (в тому числі дублювання), субтитрування іншими мовами інших аудіовізуальних творів;

приватне копіювання - відтворення в особистих цілях або для членів сім'ї цієї особи або близьких знайомих цієї сім'ї без наявності прямої або опосередкованої комерційної мети творів і виконань, зафіксованих у фонограмах, відеограмах;

примірник - оригінал або копія твору, фонограми, відеограми, записаного виконання в будь-якій об'єктивній формі;

псевдонім - вигадане ім'я, що застосовується як сукупність слів чи знаків, символів, обране автором (співавторами) чи виконавцем (співвиконавцями) для позначення себе відповідно як автора (співавторів) або як виконавця (співвиконавців);

публічне виконання - подання творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час;

публічне демонстрування - публічне одноразове чи багаторазове представлення публіці у приміщенні, в якому можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, аудіовізуального твору чи зафіксованого у відеограмі виконання або будь-яких рухомих зображень;

публічне сповіщення - поширення в ефір для сприйняття публікою бездротовими засобами або за допомогою кабельної мережі, або супутника тощо об'єктів авторського права та/або суміжних прав;

публічний показ - будь-яка демонстрація оригіналу або примірника твору, виконання, фонограми, відеограми, передачі організації мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї особи, яка здійснює показ, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час (публічний показ аудіовізуального твору чи відеограми означає також демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору чи відеограми без дотримання їх послідовності);

репрографічне відтворення (репродукування) - факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу або іншого примірника письмового, фотографічного, графічного твору, картини, малюнку тощо шляхом фотокопіювання, ксерокопіювання або іншими подібними способами. Репрографічне відтворення не включає запис твору в електронній (цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер, або у процесі видавничої діяльності;

ретрансляція - прийом і одночасна передача (повторне публічне сповіщення) незалежно від використаних технічних засобів повних і незмінних передач (програм) організацій мовлення або їх істотних частин, у тому числі творів, виконань, фонограм, відеограм, зокрема таких, що містяться в таких передачах (програмах) організацій мовлення, за умови що початкова трансляція такої передачі (програми) здійснена організацією

мовлення, яка не підпадає під юрисдикцію України відповідно до закону або міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

розповсюдження - будь-яка дія, за допомогою якої оригінали або інші примірники (копії) об'єктів авторського права та/або суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці способом першого продажу чи іншого першого відчуження примірників об'єкта авторського права та/або суміжних прав;

сирітський твір - оприлюднені в межах України літературний, аудіовізуальний, фотографічний, образотворчий та інший твір, фонограма, відеограма (у тому числі, що входить до складу аудіовізуального твору або іншої фонограми, відеограми), записане виконання, щодо яких жоден з суб'єктів майнових прав на відповідний об'єкт за результатами вжитих заходів не ідентифікований та, в разі ідентифікації (включаючи анонімів або псевдонімом), не віднайдений;

службове виконання - виконання, здійснене працівником у зв'язку із виконанням ним обов'язків за трудовим договором;

службовий твір - твір, створений працівником у зв'язку з виконанням ним обов'язків за трудовим договором;

соціокультурна діяльність бібліотек – цілеспрямована і спеціально організована книгозбірнею як соціальним інститутом система дій і заходів, метою яких є сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства шляхом доведення до свідомості різних соціальних груп громадян, конкретних користувачів наукових знань, емпіричних фактів, естетичних і морально-етичних цінностей, акумульованих у бібліотечних документних зібраннях на різних носіях, організації різних виставок, творчих зустрічей із письменниками, митцями, політиками та ін.

суспільне надбання - твори і об'єкти суміжних прав, строк чинності майнових прав на які закінчився, або які передані в суспільне надбання на підставі волевиявлення суб'єкта авторського права та/або суміжних прав;

твір - результат творчої діяльності автора (співавторів) у сфері науки, літератури і мистецтва, виражений в об'єктивній формі;

твір архітектури - твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва ландшафтних утворень у формі креслення, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених тощо;

технологічні засоби захисту - будь-яка технологія, програмне забезпечення, обладнання або компонент, які у своєму нормальному функціонуванні призначаються для запобігання або протидії діям по відношенню до об'єктів, використання яких не дозволене суб'єктом авторського права або суміжних прав, або суб'єктом прав sui generis;

установа - центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності;

фонограма - вироблений (кінцевий) звукозапис виконання або інших звуків, або відображень звуків, крім звукозапису, що використовується у складі аудіовізуального твору;

фотографічний твір - твір, статично відображений (зафіксований) із застосуванням аналогових, цифрових фотографічних технологій на матеріальному носії чи в електронній (цифровій) формі або із застосуванням лазерних технологій у вигляді об'ємного тримірного зображення;

фреймінг – включення цілих сторінок інших вебсайтів в окремих «фреймах» (секціях), які не перетинаються між собою;

цитата - порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілишими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні;

цифровий контент - будь-які відомості чи дані в електронній (цифровій) формі, що містять у собі об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися та/або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222811>
2. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 № 32/95-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF2DH00A>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру» від 15.12.2023 № 1312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2023-%D0%BF#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців» від 10.10.2023 № 1066.
5. Авторське право в бібліотечній справі. Ч. 1. Дотримання авторських прав / IP Office Укр. нац. офіс інтелектуал. власності та інновацій; підгот.: О. Кулініч, Л. Майданик. Київ: УКРНОІВІ, 2023. URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/ip-tips-library-1.pdf>
6. Авторське право в бібліотечній справі. Ч. 2. Цифрове середовище / IP Office Укр. нац. офіс інтелектуал. власності та інновацій; підгот.: О. Кулініч, Л. Майданик. Київ: УКРНОІВІ, 2023. URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/ip-tips-library-2.pdf>
7. Журавель О. Актуальні питання захисту авторських та суміжних прав умовах діджиталізації. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. № 2. С. 460-468.
8. Майнові права на код та AI - об'єкти. Головні зміни в новому законі про авторське право. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/new-copyright-law/>
9. Новий Закон «Про авторське право та суміжні права», які зміни відбулись у переліку об'єктів авторського права? URL: <https://cedem.org.ua/consultations/novyj-zakon-pro-avtorske-pravo-ta-sumizhni-prava-yaki-zminy-vidbulys-u-pereliku-ob-yektiv-avtorskogo-prava/>
10. Охорона авторського права в Україні. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11257/>
11. Про авторське право – за новим законодавством: що треба знати медійникам? URL: <https://ppl.org.ua/pro-avtorske-pravo-za-novim-zakonodavstvom-shho-treba-znati-medijnikam.html#>
12. Спесивцева О. Закон України «Про авторське право та суміжні права»: що нового для медіа? URL: <https://cedem.org.ua/analytics/zakon-pro-avtorske-pravo/>

13. Спесивцева О. Право sui generis: як штучний інтелект адаптує під себе авторське право? URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-pravo/>

14. Яркіна Н. Є. Майнові авторські права на службовий твір: тенденції правового регулювання в Україні та країнах ЄС. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1(23). С. 62 – 83.

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА
БІБЛІОТЕКА**

**НОВІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОМЕТРИЧНОЇ БАЗИ
ДАНИХ WEB OF SCIENCE. ПРОФІЛЬ УСТАНОВИ У WOS ТА
ЗВІТНІСТЬ З ВИКОРИСТАННЯМ INCITES**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

2024

180

УДК: 004.658: 648.11.01

Рецензент:

Татарчук Л. М. — кандидат історичних наук, старший дослідник, заступник директора з наукової роботи (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН)

Рекомендовано до друку Вченою радою ННСГБ НААН від 29.08.2024 р. (протокол № 10).

Нові можливості застосування наукометричної бази даних Web of Science. Профіль установи у WoS та звітність з використанням InCites: методичні рекомендації / Укладач Коломієць Н. Д.; Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН. Київ, 2024. 19 с.

Методичні рекомендації пропонують ознайомитись з новими можливостями застосування бази даних Web of Science щодо створення профілю установи, проведення аналізу й відбору необхідних даних для щорічної звітності науковців та дослідницьких організацій. Для наукових організацій доцільно використовувати аналітичні можливості продукту InCites від WoS, за допомогою якого можна створювати звіти установ з широким набором метрик для представлення результатів публікаційної діяльності при поданні грантових заявок, акредитації, оцінюванні, рейтингуванні та визначенні стратегічних напрямів розвитку науки.

Методичні рекомендації стануть у нагоді адміністраторам та інформаційним аналітикам з наукометрії, науковцям науково-дослідних установ і закладів вищої освіти різного підпорядкування, а також працівникам бібліотек.

УДК: 004.658: 648.11.01

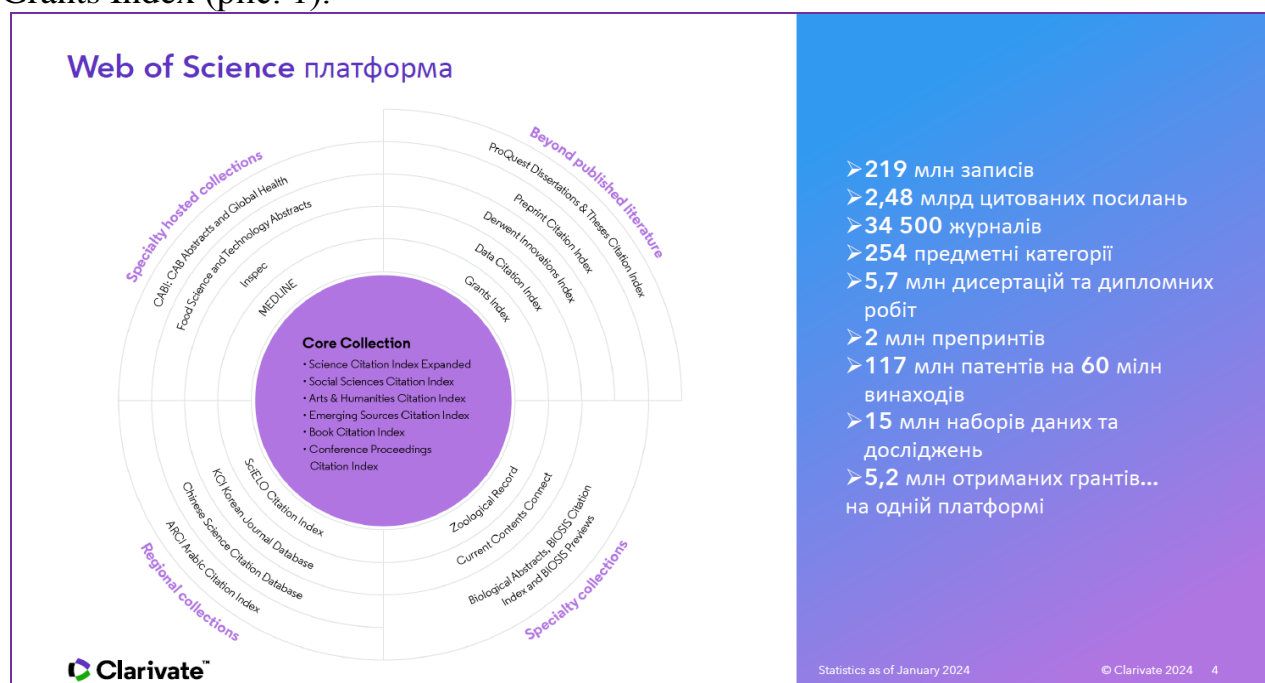
© Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН, 2024

ЗМІСТ

1. Ознайомлення з Web of Science
2. Реєстрація у БД WoS
3. Створення профілю установи у Web of Science
4. Пошук профіля установи у WoS
5. Профіль ННСГБ НААН у WoS
6. Визначення метрик установи у WoS
7. Експорт документів з Web of Science до InCites
8. Створення звіту установи в InCites

1. Ознайомлення з Web of Science

Web of Science - це інформаційно-аналітична платформа з інформацією про провідні міжнародні публікації. Її історія починається з першого у світі індексу наукового цитування Science Citation Index, який з 1964 року випускав Institute of Scientific Information (ISI), що працював під керівництвом основоположника наукометрії Юджина Гарфілда¹⁷⁹. У 1992 р. Інститут наукової інформації придбала компанія Thomson, яка згодом об'єдналася з Reuters, у 2008 році з Clarivate Analytics. У 2016 році компанія Clarivate Analytics продала бізнес з інтелектуальної власності та науки (IP&S). У 2017 році вже незалежна компанія Clarivate Analytics продовжила традиції ISI та розробку інструментів для повного циклу науково-технічної інформації. Web of Science залишається однією з головних інформаційних платформ Clarivate Analytics і продовжує розвиватися. Нині на платформі Web of Science розташовано 18 баз даних, індексується 34,6 тисяч видань, з 1864 року, з усіх дисциплін. Сюди входять бази даних: Web of Science Core Collection, індекс цитування дисертацій і тез ProQuest Dissertations & Theses Citation Index, Preprint Citation Index (Індекс цитування препринтів), Data Citation Index (Індекс цитування даних), Derwent Innovations Index (інновації та патенти), BIOSIS Citation Index (база наук про життя), SciELO Citation Index (Наукова електронна бібліотека онлайн), KCI Korean Journal Database, Chinese Science Citation Database, Arabic Citation Index (ARCI), CAB Abstracts, CABI: Global Health, MEDLINE, Zoological Record, Current Contents Connect, Inspec, Food Science & Technology Abstracts (FSTA), Grants Index (рис. 1).

Джерело: Слайд з презентації Customer Success Consultant компанії Clarivate І. О. Тихонкової.

Рис. 1. Платформа Web of Science.

Ядром і головним ресурсом на платформі Web of Science є наукометрична,

¹⁷⁹ Garfield, E. (1955). [Citation Indexes for Science: A New Dimension in Documentation through Association of Ideas](#). *Science*. Vol. 122, no. 3159. P. 108-111. [doi:10.1126/science.122.3159.108](https://doi.org/10.1126/science.122.3159.108).

реферативна і цитатна база даних журнальних статей Web of Science Core Collection, яка охоплює понад 22000 рецензованих, високоякісних наукових журналів, що публікуються в усьому світі (включаючи журнали відкритого доступу) у 254 предметних категоріях.

Бази даних основної колекції Web of Science Core Collection:

SCIE (Science Citation Index Expanded) - Розширений індекс наукового цитування (включений до JCR)

SSCI (Social Science Citation Index) - Індекс цитування соціальних наук (включений до JCR)

AHCI (Arts & Humanities Citation Index) - Індекс цитування в галузі мистецтв та гуманітарних наук

ESCI (Emerging Sources Citation Index) - Індекс цитування нових джерел

Також в WoSCC представлено індекси цитувань кращих конференцій Conference Proceedings Citation Index (CPCI) та монографії Book Citation Index BkCI і двох хімічних індексів: Current Chemical Reactions (CCR-EXPANDED) та Index Chemicus (IC).

2. Реєстрація у БД WoS

Для початку роботи Вашій установі потрібно отримати доступ до міжнародної бази даних WoS, подавши заявку до ДНТБ (<https://dntb.gov.ua/web-of-science>) (рис. 2).

Рис. 2. Заявка на отримання доступу установи до WoS.

Потім необхідно зареєструватись з робочого комп'ютера у Вашій установі, зайшовши на сторінку <https://www.webofscience.com/> (рис. 3).

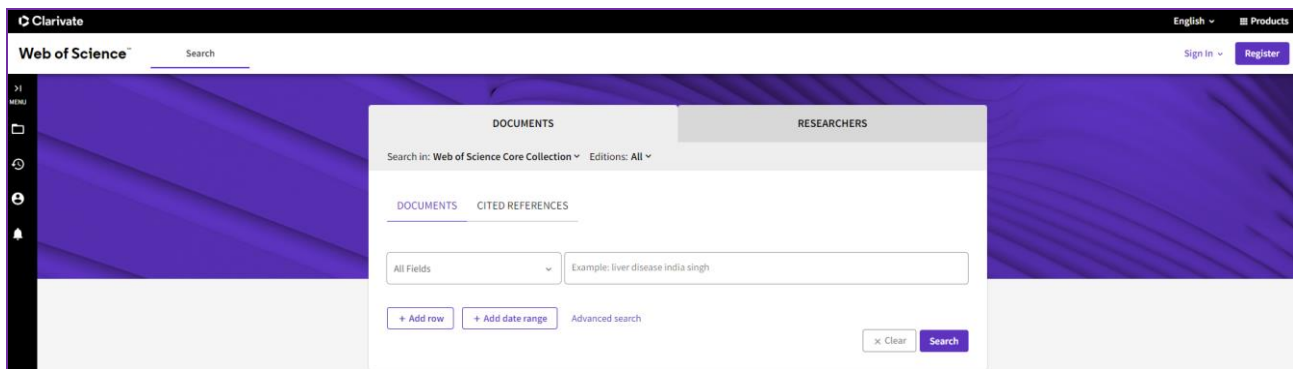

Рис. 3. Стартова сторінка Web of Science.

У правому верхньому кутку натисніть на «Register» і заповніть форму (рис. 4).

Рис. 4. Форма для реєстрації у WoS.

Для подальшої роботи натисніть на кнопку «Увійти/Sign In». Переходимо на сторінку для пошуку. Стартова сторінка (рис. 3) має дві вкладки: «Documents/Документи» і «Researchers/Дослідники». **Основний пошук** у WoS можна вести за темою, назвою, автором, назвою публікації, роком видання, приналежністю, фінансовою агенцією. Додатковий пошук: за видавцем, датою публікації, анотацією, номером доступу, адресою, ідентифікатором авторів, ключовими словами автора, конференцією, типом документа, doi, редактором, номером гранту, автором групи, пошук за ключовими словами в полі плюс, за мовою, пошук у полі PubMed ID.

3. Створення профілю установи у Web of Science

Кількість організацій України, зареєстрованих в Web of Science, становить 417, з них – 30 науково-дослідних установ мережі Національної академії аграрних наук України. Бібліометричний профіль надає можливість представити наукові здобутки організації та її дослідників міжнародній науковій спільноті та фінансовим агенціям, визначати потрібні метрики для аналізу й звітності, виявляти стратегічних партнерів для співпраці тощо.

Для координування роботи зі створення й впорядкування профілів установи призначаються уповноважена особа та відповідальні особи, контактні дані про яких заносяться до гугл-форми: bit.ly/3RkFh7E і передаються до ДНТБ.

Щоб наукові результати Вашої установи були доступні для світової дослідницької спільноти, потрібно створити профіль установи у міжнародній наукометричній базі даних WoS. Якщо Ваша установа має 10 і більше публікацій, проіндексованих у Web of Science Core Collection, можна подавати заявку на створення профілю установи. Профіль організації в WoS – це сукупність варіацій назв установи, які зустрічаються у публікаціях співробітників цієї установи. Для створення профілю організації потрібно зібрати всі різновиди назв установи (повна та скорочена назва англійською мовою, транслітерація, скорочення, зміна офіційної назви установи, назви установи різними мовами, які зустрічаються у публікаціях). Після цього необхідно заповнити гугл-форму для подання заявки на створення чи впорядкування профілю установи у WoS <https://forms.gle/CaHxMsKPw2owy7R79> на сторінці <https://clarivate.libguides.com/europe/ukraine>. Додати посилання на результати пошуку всіх варіацій назв установи у базі даних WoS, натиснувши на Copy query link (рис. 5). Для ознайомлення з процесом створення та корегування профілю установи можна переглянути відео <https://youtu.be/V1IrUjQKkeU> на сторінці <https://clarivate.libguides.com/europe/ukraine>.

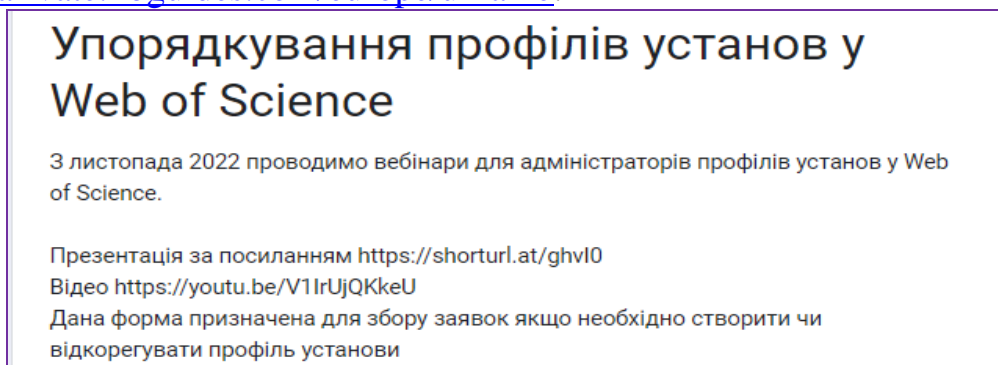

Рис. 5. Гугл-форма для подання заявки на створення чи корегування профілю установи.

У гугл-формі потрібно заповнити поля: Електронна адреса, Назва Вашої установи українською та англійською мовою (згідно Статуту), Сайт установи (бажано посилання на англійську версію), Поштова адреса установи англійською, Прізвище, ім'я і телефон контактної особи, відповідальної за упорядкування профілю, суть Вашого звернення. Надсилаєте запит через гугл-форму. Після опрацювання запиту Ви отримаєте документ у форматі Excel з варіаціями назви. Перевіряєте та залишаєте лише назви Вашої установи, не вносите ніяких правок в рядки, що залишилися, і повертаєте файл (рис. 6).

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
1	Вот и список адресов. Выберите, пожалуйста, те из них, которые принадлежат вашей организации, и отправьте нам:													Національна наукова сільськогосподарська бібліотека			
2																	
3	Natl Acad Agr Sci NAAS, Specialty Hist & Archeol, 10 Heroes Def St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
4	Natl Sci Agr Lib NAAS, 10 Heroes Def St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
5	Natl Acad Agr Sci NAAS, Hist & Archeol, 10 Heroes Def St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
6	Inst Agr Sci Educ & Tech NAAS Ukraine, Kiev, Ukraine.																
7	Natl Acad Agr Sci Ukraine, Natl Sci Agr Lib, Kiev, Ukraine.																
8	NAAS, Natl Sci Agr Lib, Hystory, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
9	Natl Acad Agr Sci, Natl Sci Agr Lib, Kiev, Ukraine.																
10	Natl Acad Agr Sci Ukraine, Natl Sci Agr Lib, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
11	Natl Acad Agr Sci Ukraine, Natl Sci Agr Lib, 10 Heroes Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
12	NAAS, Natl Sci Agr Lib, Kiev, Ukraine.																
13	Natl Acad Agr Sci Ukraine, Natl Sci Agr Lib, 10 Heroiv Oborony Str, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
14	Natl Acad Agr Sci Ukraine, Dept Sci & Method Work & Abstracting, Natl Sci Agr Lib, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
15	Natl Acad Agrarian Sci Ukraine, Hist, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
16	Natl Acad Agrarian Sci Ukraine, Sci Study Sect, Natl Sci Agr Lib, Inst Hist Agrarian Sci, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
17	Natl Acad Agrarian Sci Ukraine, Sect Sci Bibliog & Biog Study Inst, Inst Hist Agrarian Sci Educ & Tech, Natl Sci Agr Lib, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
18	Natl Acad Agr Sci Ukraine Kyiv, Dept Scient & Method Work & Abstracting, Natl Sci Agr Lib, 10 Heroiv Oborony St, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
19	NAAS, Natl Sci Agr Lib, UA-03127 Kiev, Ukraine.																
20	Natl Acad Sci Ukraine, Natl Sci Agr Lib, Str Mikhail Omelyanovich Pavlenko 9, UA-01010 Kiev, Ukraine.																
21	NSAL NAAS, Inst Hist Agr Sci Educ & Tech, Kiev, Ukraine.																
22	Inst Hist Agr Sci Educ & Tech NSAL NAAS, Kiev, Ukraine.																
23	Akad Nauk Rolniczych Ukrainy, Narodowa Naukowa Biblioteka Rolnicza Narodowej, Ul Herojw Oborony 10, UA-03127 Kijow, Ukraine.																
24	Narodowej Akad Nauk Rolniczych Ukrainy, Narodowa Naukowa Biblioteka Rolnicza, Ul Herojw Oborony 10, UA-03127 Kijow, Ukraine.																

Рис. 6. Excel-файл з варіаціями назви установи.

Отриманий файл представник компанії Clarivate відформатує і надішле до служби технічної підтримки. Профіль буде створено (або внесено правки до профілю установи) протягом 2 місяців від дати відправлення заявки. Якщо установа змінила назву і подала заявку на зміну назви, то протягом 2 місяців вона може бути відсутньою у WoS. До того часу збережіть посилання на «старий профіль».

4. Пошук профіля установи у Web of Science

Щоб перевірити, чи у Вашої установи вже є створений профіль, зайдіть на стартову сторінку WoS. У вкладці «Документи/Documents» виберіть «Affiliation». Перейдіть на зелений кружечок (рис. 7).

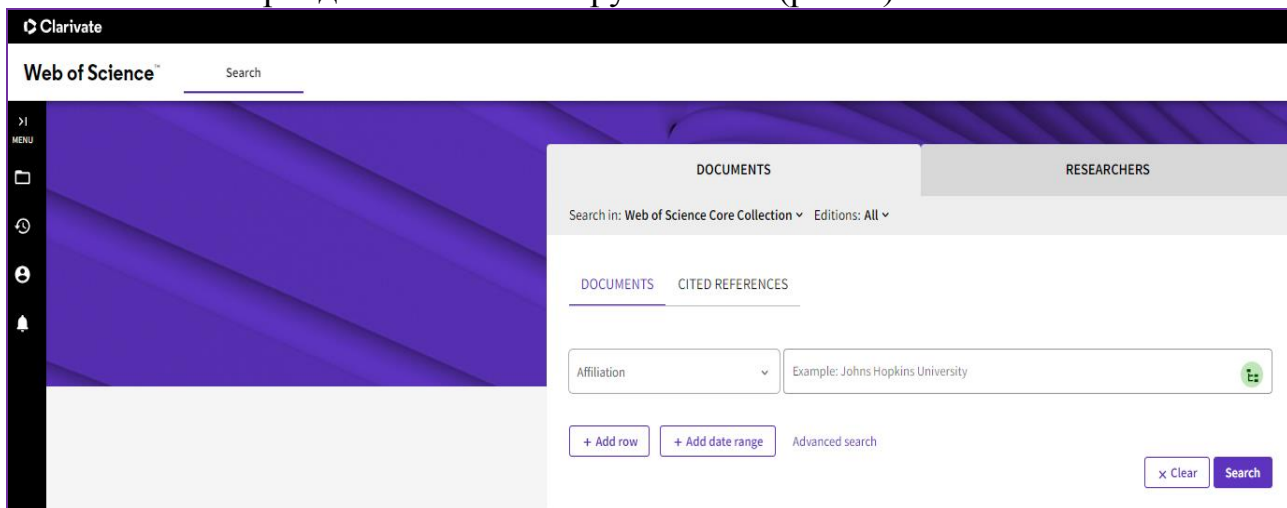

Рис. 7. Стартова сторінка WoS.

У поле пошуку введіть назву Вашої установи, натисніть «Add». Можна робити запит за ключовими чи унікальними словами з назви Вашої установи. Знайдену

назву установи додайте до запиту «Add to query» (рис. 8). Щоб подивитись які ще є варіації назви установи у профілі, потрібно натиснути на знак питання .

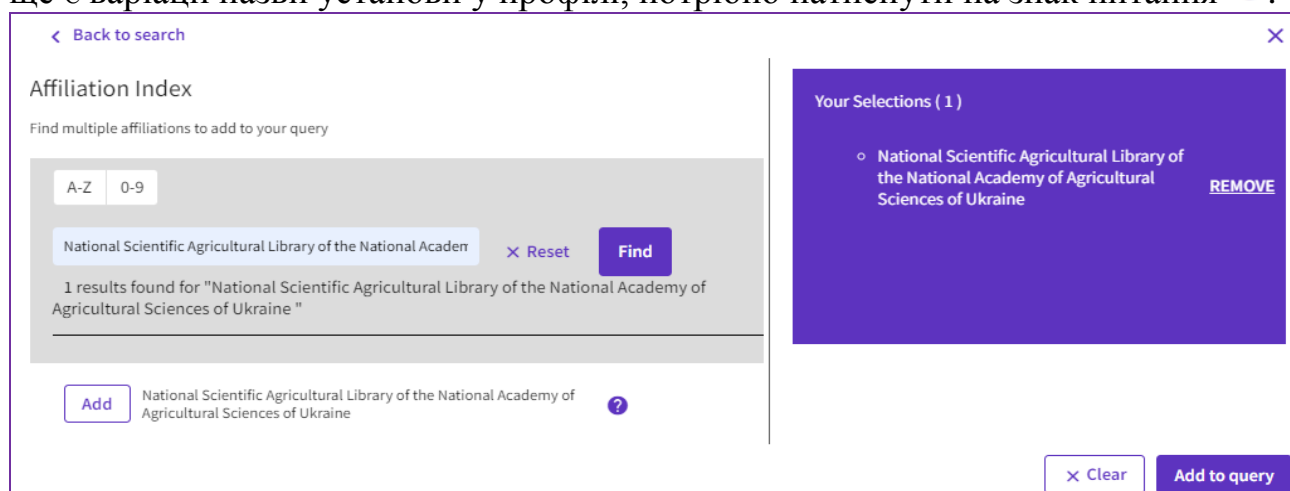

Рис. 8. Вибір назви установи для пошуку у WoS.

Переходимо на стартову сторінку з назвою Вашої установи у пошуковому вікні і натискаємо на «Пошук/Search» (рис. 9).

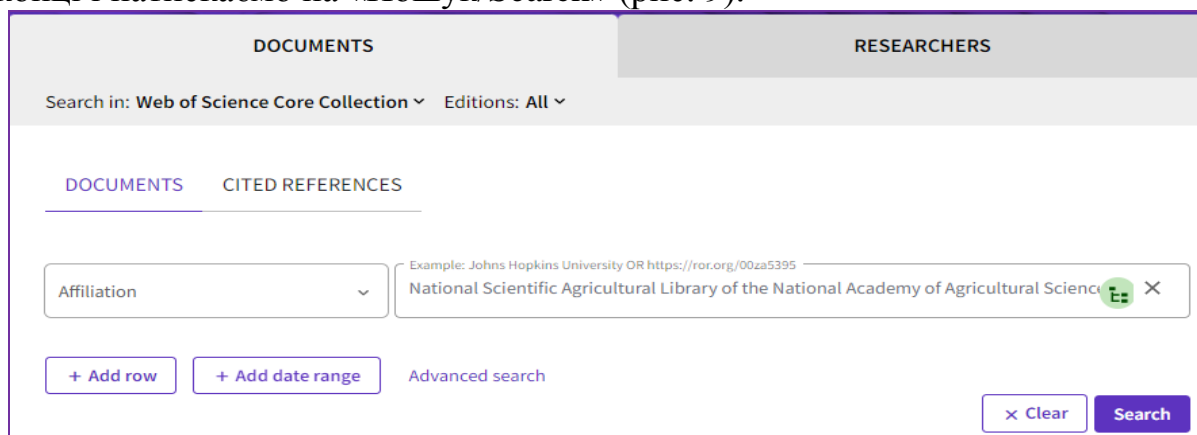

Рис. 9. Пошук установи у WoS.

Переходимо на сторінку установи у WoS.

5. Профіль ННСГБ НААН у WoS

Профіль організації (представлений на рис. 10 на прикладі Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН) має вигляд переліку документів співробітників установи, які індексуються у WoS, та різноманітних фільтрів і функцій.

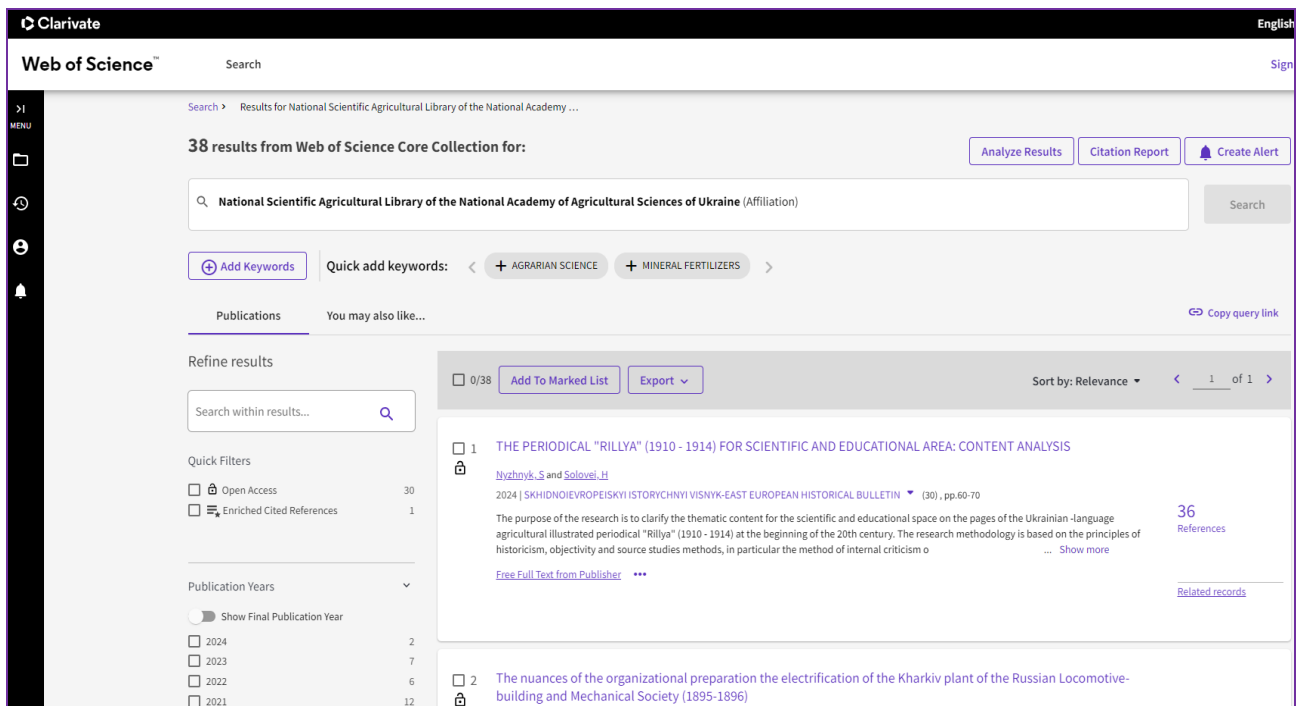

Рис. 10. Сторінка установи у WoS.

Скопіюйте посилання, натиснувши на [Copy query link](https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/85d442f5-a236-48d5-aaf3-eb1220d3cd46-ff3e0561/relevance/1) (<https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/85d442f5-a236-48d5-aaf3-eb1220d3cd46-ff3e0561/relevance/1>).

У лівій панелі є можливість уточнити (фільтрувати) знайдені результати за :

- Доступом (оглядова стаття, препринти, відкритий доступ, збагачені цитовані посилання, відкрити рецензії, запрошені видавцями);
- Роками видання (з 1970 по 2024 рр.)
- Типами документів (дослідницькі статті, практичні посібники, тези доповіді, оглядові статті, розділи книги, примітки, редакційні матеріали, препринти, повідомлення);
- Профілями дослідників;
- Категоріями WoS (124 категорії);
- Темами цитування Мезо (138 тем);
- Темами цитування Мікро (200 тем);
- Індексами цитування: Web of Science Index (Emerging Sources Citation Index (ESCI); Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED); Conference Proceedings Citation Index – Science (CPCI-S); Social Sciences Citation Index (SSCI); Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities (CPCI-SSH); Book Citation Index – Science (BKCI-S));
- Приналежністю (Affiliations);
- Приналежністю до відомства (Affiliation with Department);
- Назвами публікацій (Publication Titles);
- Мовами (Languages);
- Країнами / Регіонами (Countries/Regions);
- Видавництвами (Publishers);
- Напрямами досліджень (Research Areas);
- Відкритим доступом (Open access: All Open Access; Gold; Gold-Hybrid;

Free to Read; Green Published; Green Accepted; Green Submitted);

- Фільтрами Marked List;
- Фінансовими агенціями (Funding Agencies);
- Назвами конференцій (Conference Titles);
- Групами авторів (Group Authors);
- Назвами книжкових серій (Book Series Titles);
- Редакторами (Editors);
- Редакційними повідомленнями (Editorial Notices);
- Цілями Сталого Розвитку (Sustainable Development Goals: 01 No Poverty, 02 Zero Hunger, 03 Good Health And Well Being, 04 Quality Education, 05 Gender Equality, 06 Clean Water And Sanitation, 07 Affordable And Clean Energy, 08 Decent Work And Economic Growth, 09 Industry Innovation And Infrastructure, 10 Reduced Inequality, 11 Sustainable Cities And Communities, 12 Responsible Consumption And Production, 13 Climate Action, 14 Life Below Water, 15 Life On Land, 16 Peace And Justice Strong Institutions).

Результати пошуку за кожним видом фільтру можна Відмінити (Cancel), виключити (Exclude) чи уточнити (Refine) та експортувати в Excel.

Коли всі уточнення виконані і Ви отримали остаточний перелік документів організації чи відомства, у верхній правій частині екрану натискаємо на

 Copy query link

і зберігаємо посилання на виконаний пошук

(<https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/85d442f5-a236-48d5-aaf3-eb1220d3cd46-ff3e0561/relevance/1>).

За цим посиланням можна періодично слідкувати за змінами у профілі даної організації. Для цього можна встановити

сповіщення про нові публікації Create Alert, які будуть надходити на Вашу електронну пошту.

6. Визначення метрик установи у WoS

У верхній правій панелі над переліком документів є три віконця: «Аналіз результатів/Analyze Results», «Звіт про цитування/Citation Report», «Створити сповіщення/Create Alert». Проведемо аналіз знайдених результатів пошуку «Analyze Results». За замовчуванням результати пошуку представлені у вигляді деревовидної діаграми за категоріями Web of Science (рис. 11). Можна вибрати візуалізацію результатів пошуку у вигляді гістограми (Bar Chart), деревоподібної діаграми (TreeMap Chart) чи приховати візуалізацію (Hide Visualizations). Результати можна візуалізувати за кількістю результатів чи за абеткою.

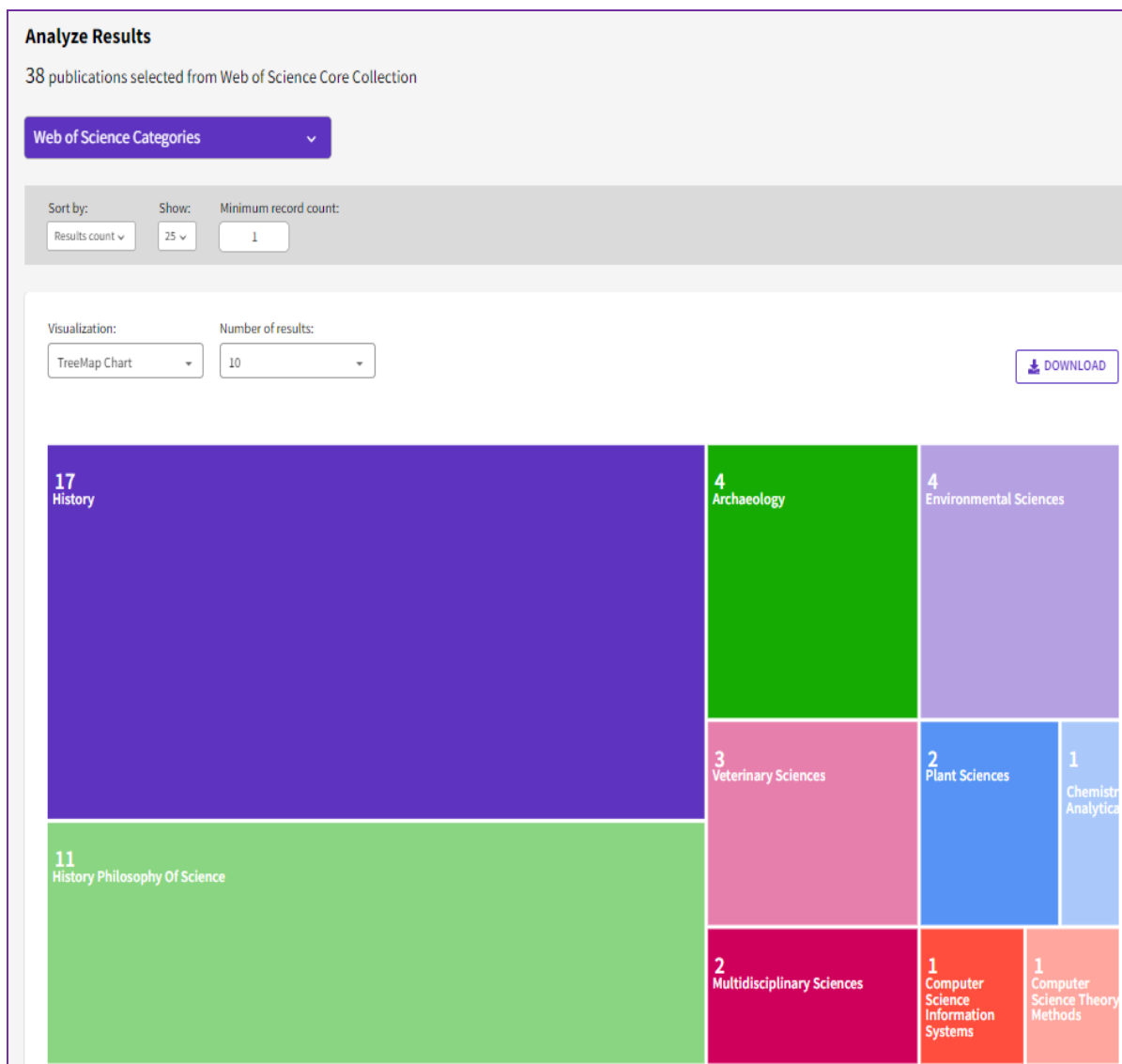

Рис. 11. Аналіз результатів публікаційної діяльності ННСГБ НААН у WoS. Аналіз результатів пошуку графічно можна представити за категоріями Web of Science, за кількістю публікацій за роками, типами документів, профілями дослідників, авторами, темами цитування Мезо, темами цитування Мікро, індексом Web of Science, зв'язками, приналежністю до відомства, назвами публікацій, мовами, країнами/регіонами, видавництвами, напрямками досліджень, відкритим доступом, фільтрувати за позначеним списком, фінансовими організаціями, номерами грантів, назвами конференцій, групами авторів, назвами книжкових серій, редакторами, редакційними повідомленнями та Цілями Сталого Розвитку (ЦСР). Наприклад, на рис.12 зображено візуалізацію результатів публікаційної діяльності вчених ННСГБ НААН за ЦСР, які свідчать про найбільш активну участь розробок у Цілях 02 (Відсутність голоду) і 13 (Кліматичні дії).

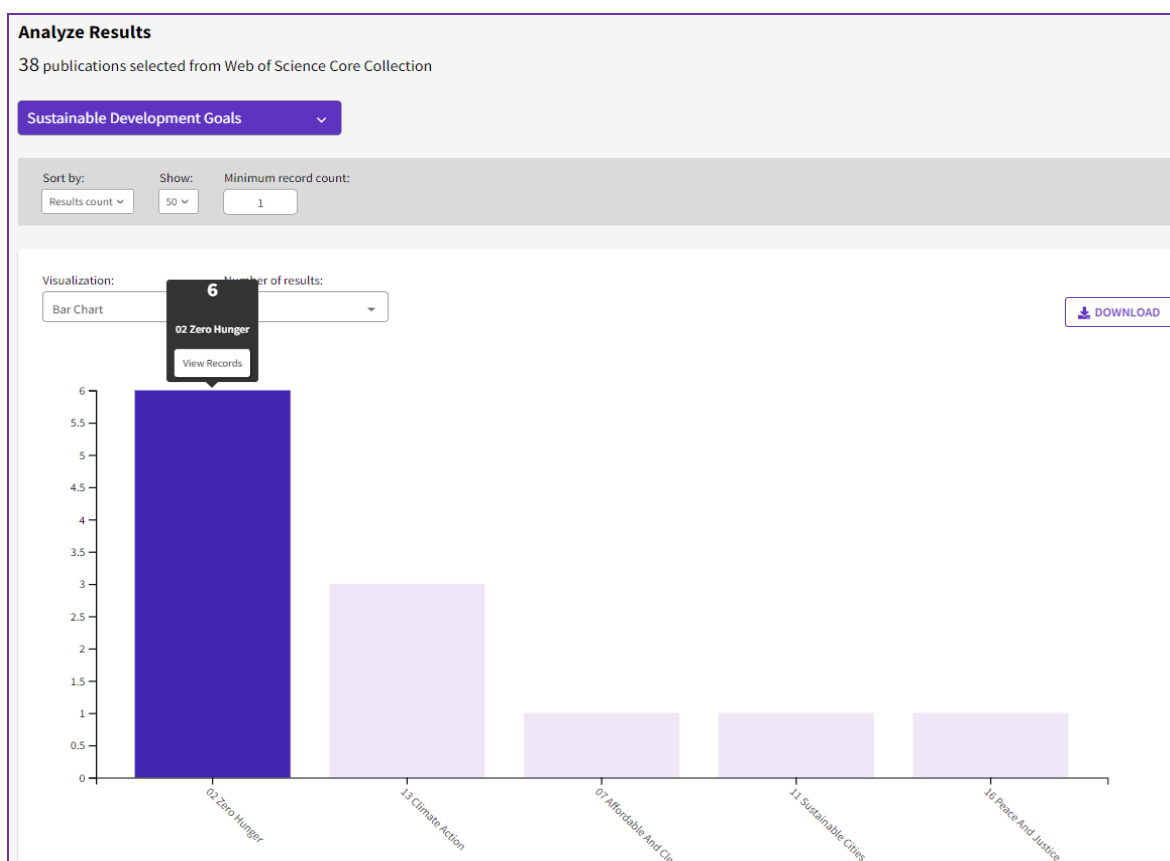

Рис. 12. Публікаційна діяльність вчених ННСГБ НААН за ЦСР.

Під графіком нижче додається таблична форма результатів пошуку. Таблицю даних можна завантажити на робочий стіл комп'ютера у вигляді текстового документа «analyze.txt» (рис. 13).

Sustainable Development Goals	Record Count	% of 38
02 Zero Hunger	6	15.789
13 Climate Action	3	7.895
07 Affordable And Clean Energy	1	2.632
11 Sustainable Cities And Communities	1	2.632
16 Peace And Justice Strong Institutions	1	2.632
27 record(s) (71.053%) do not contain data in the field being analyzed		

Рис. 13. Таблиця даних з результатами пошуку, завантажена з WoS.

Сам графік з результати пошуку можна також завантажити на робочий стіл комп'ютера у вигляді зображення «visualization.jpg».

Повертаємось до результатів пошуку і створимо звіт цитувань для ННСГБ НААН, натискаючи на кнопку «Citation Report» (рис. 14). Показником наукової продуктивності є кількість статей. Показник впливовості установи в рамках певної галузі визначається сумарною цитованістю. Індекс Гірша (h-index) був розроблений J. E. Hirsch у 2005 р.¹⁸⁰ Він відображає продуктивність авторів на основі їхніх публікацій і записів цитування. Н-індекс базується на списку публікацій, ранжованих у порядку спадання за Times Cited. Значення h дорівнює кількості статей (N) у списку, які мають N або більше цитувань.

¹⁸⁰ Hirsch, Jorge E. (2005). [An index to quantify an individual's scientific research output](https://doi.org/10.1073/pnas.0507655102). PNAS. DOI: 10.1073/pnas.0507655102.

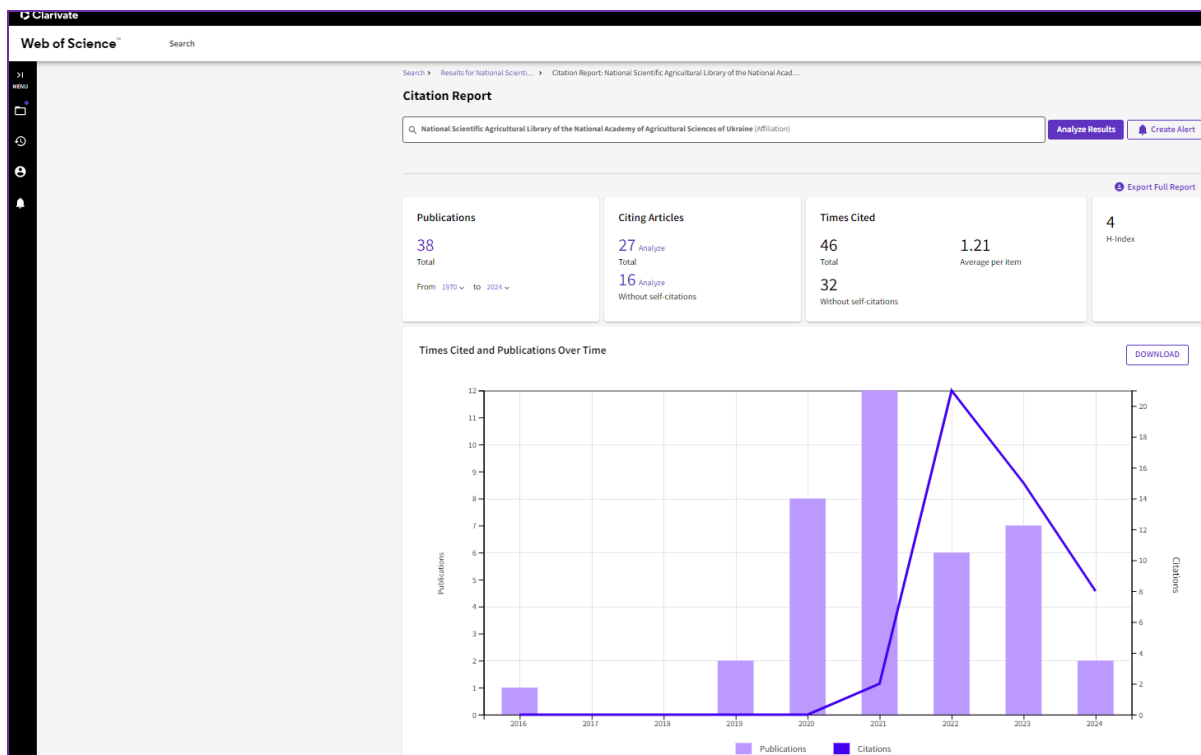

Рис. 14. Звіт про цитування документів ННСГБ НААН у WoS.

Над графіком представлені абсолютні метрики установи: загальна кількість публікацій «Publications», загальна кількість цитування статей «Citing Articles» і кількість цитувань без самоцитування, Сумарна цитованість «Times Cited» для всіх публікацій і без самоцитат, середня кількість цитувань однієї публікації «Average per item» та h-індекс. Гістограма показує кількість цитувань і кількість публікацій за певний період. Її можна завантажити у вигляді зображення «all.jpg» на робочий стіл комп'ютера.

У верхньому правому кутку над рисунком є можливість експортувати на робочий стіл комп'ютера повний звіт натиснувши на кнопку [Export Full Report](#). Потрібно назвати файл, вибрати потрібну кількість записів у текстовому форматі чи Excel. Натиснути кнопку «Експорт» (рис. 15).

Рис. 15. Експорт повного звіту цитувань.

Текстовий файл «savedrecs.txt» зберігається на робочий стіл (рис. 16).

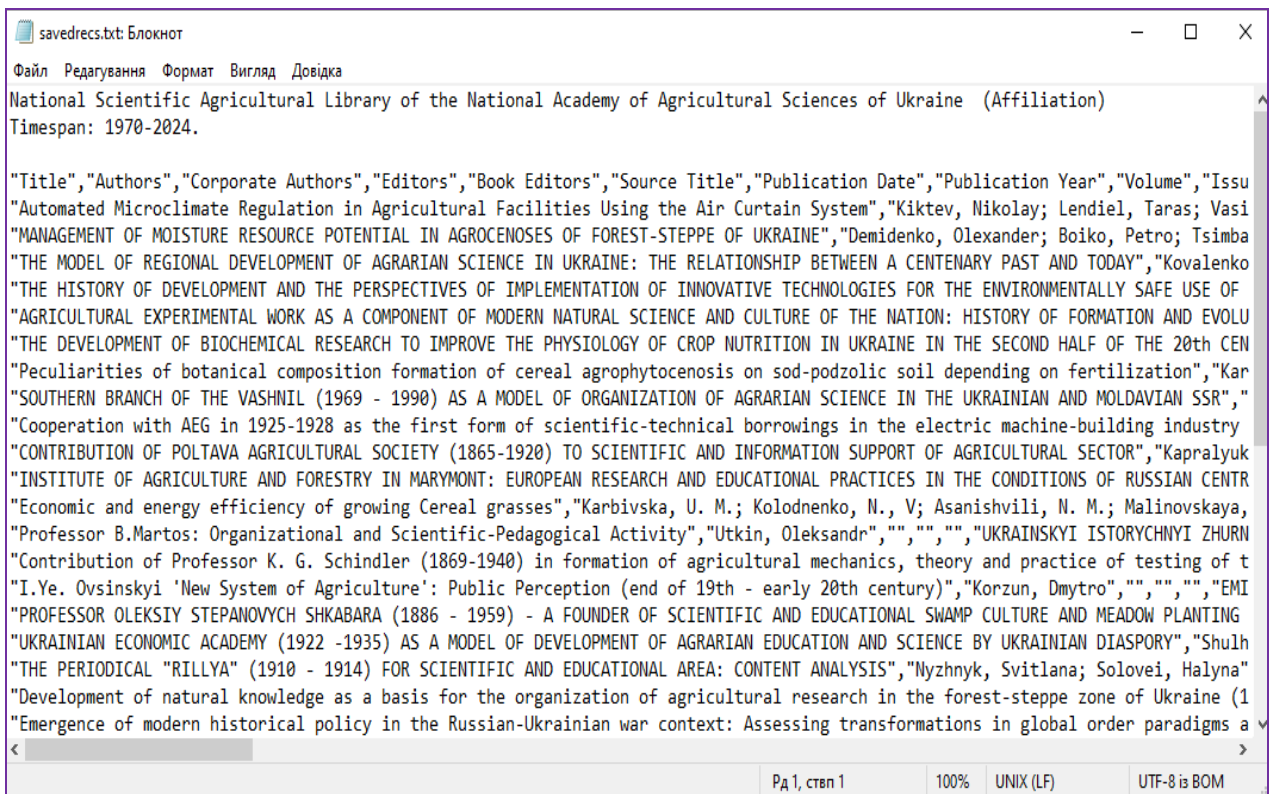

Рис. 16. Зразок звіту установи в текстовому форматі.

Перейдемо на сторінку з результатами пошуку, тобто з 38 документами вчених ННСГБ НААН (рис. 10). Над першою публікацією зверху розташовані кнопки з функціями «Додати до позначеного списку/Add to marked list» і «Export».

Експортувати документи з БД Web of Science можна у такі ресурси: інструмент для оформлення списку літератури EndNote онлайн, EndNote робочого столу, додати до профілю дослідника, експортувати записи у звичайний текстовий файл «Export Records to Plain Text File», експортувати записи до RefWorks, до RIS-файлу, до файлу BibTeX, до Excel, експортувати записи до файлу з розділеними вкладками, до HTML-файлу, InCites, Email, Fast 5000. Виділимо «пташкою» фіолетовим кольором всі документи і експортуємо їх до аналітичного інструменту InCites (рис. 17-18).

7. Експорт документів з Web of Science до InCites

InCites (<https://incites.clarivate.com/#/landing>) – це інструмент для створення професійного бібліометричного аналізу, звітності та управління наукою. За допомогою InCites можна порівнювати ефективність окремих організацій і дослідників за допомогою абсолютних і нормалізованих показників; визначати найбільш впливові організації і перспективні галузі науки; візуалізувати результати у вигляді графіків; створювати налаштовані звіти і зберігати їх на панелі інструментів; експортувати дані з WoS для подальшого аналізу і порівняльної оцінки. В InCites можна зберігати до 50

наборів даних з Web of Science.

38 results from Web of Science Core Collection for:

Analyze Results Citation Report Create Alert

Search National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine (Affiliation)

Add Keywords Quick add keywords: < + AGRARIAN SCIENCE + MINERAL FERTILIZERS >

Publications You may also like... Copy query link

Refine results

Search within results...

Quick Filters

- Open Access 30
- Enriched Cited References 1

Publication Years

- 2024 2
- 2023 7
- 2022 6
- 2021 12
- 2020 8

See all >

Document Types

- Article 37

Sort by: Relevance < 1 of 1 >

38/38 Add To Marked List Export

- EndNote online
- EndNote desktop
- Add to my researcher profile
- Plain text file
- RefWorks
- RIS (other reference software)
- BibTeX
- Excel
- Tab delimited file
- Printable HTML file
- InCites
- Email
- Fast 5000
- More Export Options

1 THE PERIODICAL "RILLYA" (I...
Nyzhnyb, S and Solovei, H
2024 | SKHIDNOEVROPEISKYI ISTO...
The purpose of the research is to cl...
agricultural illustrated periodical "R...
historicism, objectivity and source s...
Free Full Text from Publisher

2 The nuances of the organiza...
building and Mechanical So...
Annikov, I and Annikova, N
2023 | HISTORY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY 13 (1), pp.149-173
The transition to an electromechanical drive of equipment has become a new milestone in industrialization, which has led to significant: an increase in labor productivity and a decrease in the energy intensity of production processes. But on the Ukrainian lands of the Russian Empire, this innovation was not introduced until the mid-1890s, and only since that time the process of electrification of...
Show more
Free Full Text from Publisher

EDUCATIONAL AREA: CONTENT ANALYSIS

BULLETIN (30), pp.60-70

educational space on the pages of the Ukrainian -language...
century. The research methodology is based on the principles of...
ernal criticism o... Show more

36 References

Related records

of the Kharkiv plant of the Russian Locomotive-

32 References

Related records

Рис. 17. Експорт записів установи ННСГБ НААН до InCites.

Save to InCites

Store up to 47 Web of Science datasets in InCites.

Dataset name
Web of Science 31072024:084545

Export Details

38 search results will be sent to InCites

Cancel Export

Рис. 18. Збереження записів установи ННСГБ НААН до InCites.

На Вашу електронну пошту надійде повідомлення, що Ваш запитуваний набір даних успішно збережено до InCites (рис. 19).

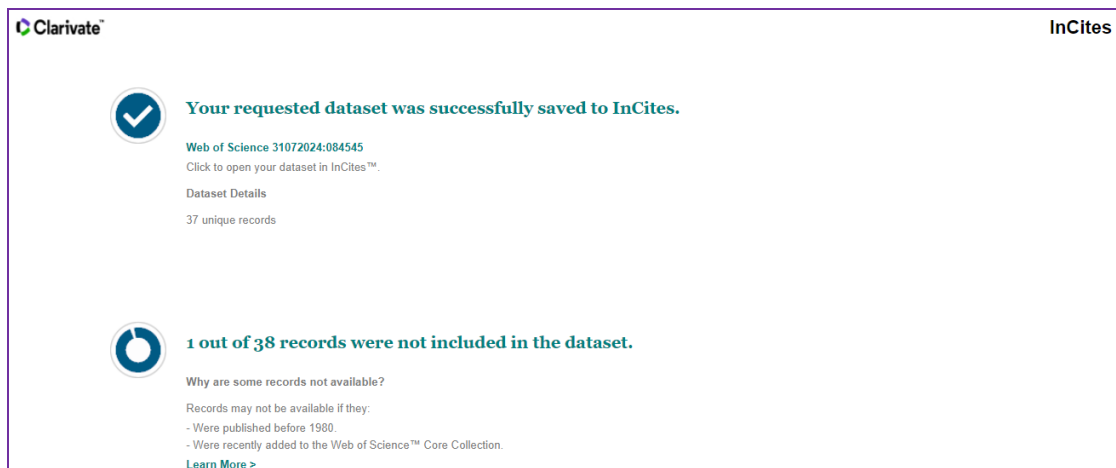

Рис. 19. Повідомлення від InCites.

З електронного повідомлення можна перейти на створений запит щодо установи, натиснувши на номер запиту [Web of Science 31072024:084545](#), щоб відкрити свій набір даних в InCites. Система автоматично переадресує на Ваші папки з запитом, відсортовані за датою (рис. 20).

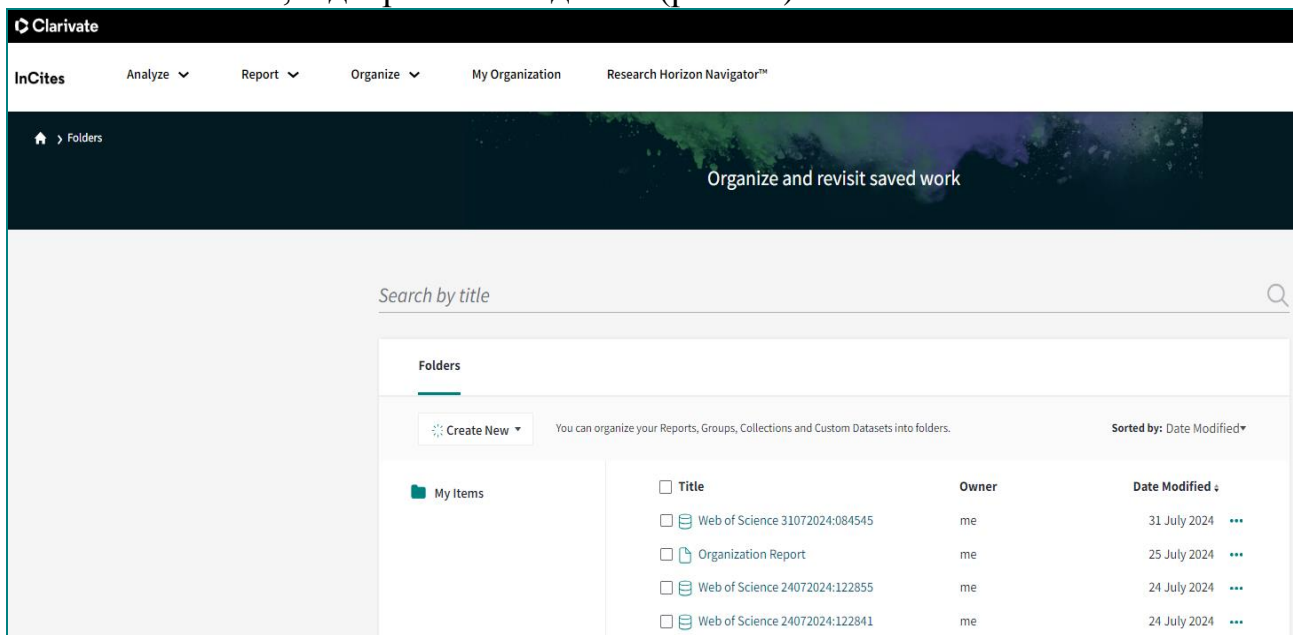

Рис. 20. Папки користувача із запитом в InCites.

Натискаємо на потрібний запит і переходимо на сторінку InCites. Спочатку відкриється сторінка з профілями всіх дослідників [WoS Researcher Profile](#), пов'язаних з публікаціями установи. Тут розміщена інформація про кількість документів та кількість цитувань дослідника у WoS, % цитованих документів, ранг, афіліація, Web of Science Researcher ID, ORCID, нормалізований індекс цитування, h-індекс. Можна додати інші метрики для аналізу (рис. 21).

Person Name	% Documents Cited	Web of Science Documents	Rank	Times Cited	Affiliation	Web of Science ResearcherID	Category Normalized Citation Impact	ORCID
Kovalenko, Natalia	100%	4	1	20	National Academy of Sciences Ukraine +2 affiliation(s)	D-2429-2019	1.22	0000-0002-0996-0732
Kapralyuk, Oksana	100%	2	2	9	National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine +2 affiliation(s)	FDI-3673-2022	2.99	n/a
Glowacki, Szymon	100%	1	3	8	Warsaw University of Life Sciences	ABB-8059-2021	0.75	0000-0002-0373-6633
Kiktev, Nikolay	100%	1	3	8	Taras Shevchenko National University of Kyiv +2 affiliation(s)	IRP-0740-2023	0.75	0000-0001-7682-280X
Vasilenkov, Viktor	100%	1	3	8	National University of Life & Environmental Sciences of Ukraine	EBH-1751-2022	0.75	n/a
Tsimbal, Yaroslav	100%	1	3	8	National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine	GFG-6514-2022	0.4	n/a

Рис. 21. Профілі дослідників установи в InCites.

8. Створення звіту установи в InCites

Для створення звіту установи, переходимо на вкладку «Report», а потім на «Organization Report» (рис. 22).

Person Name	% Documents Cited	Web of Science Documents	Rank	Times Cited	Affiliation	Web of Science ResearcherID	Category Normalized Citation Impact
Moisiienko, Vira	100%	1	1	2	Polissia National University +1 affiliation(s)	W-4500-2017	0.
Kowalczyk, Zbigniew	100%	1	2	8	Agricultural University Krakow	T-1142-2019	0.
Lendiel, Taras	100%	1	3	8	National University of Life	R-4448-2017	0.

Рис. 22. Перехід на сторінку установи в InCites.

Система автоматично створить звіт установи (рис. 23):

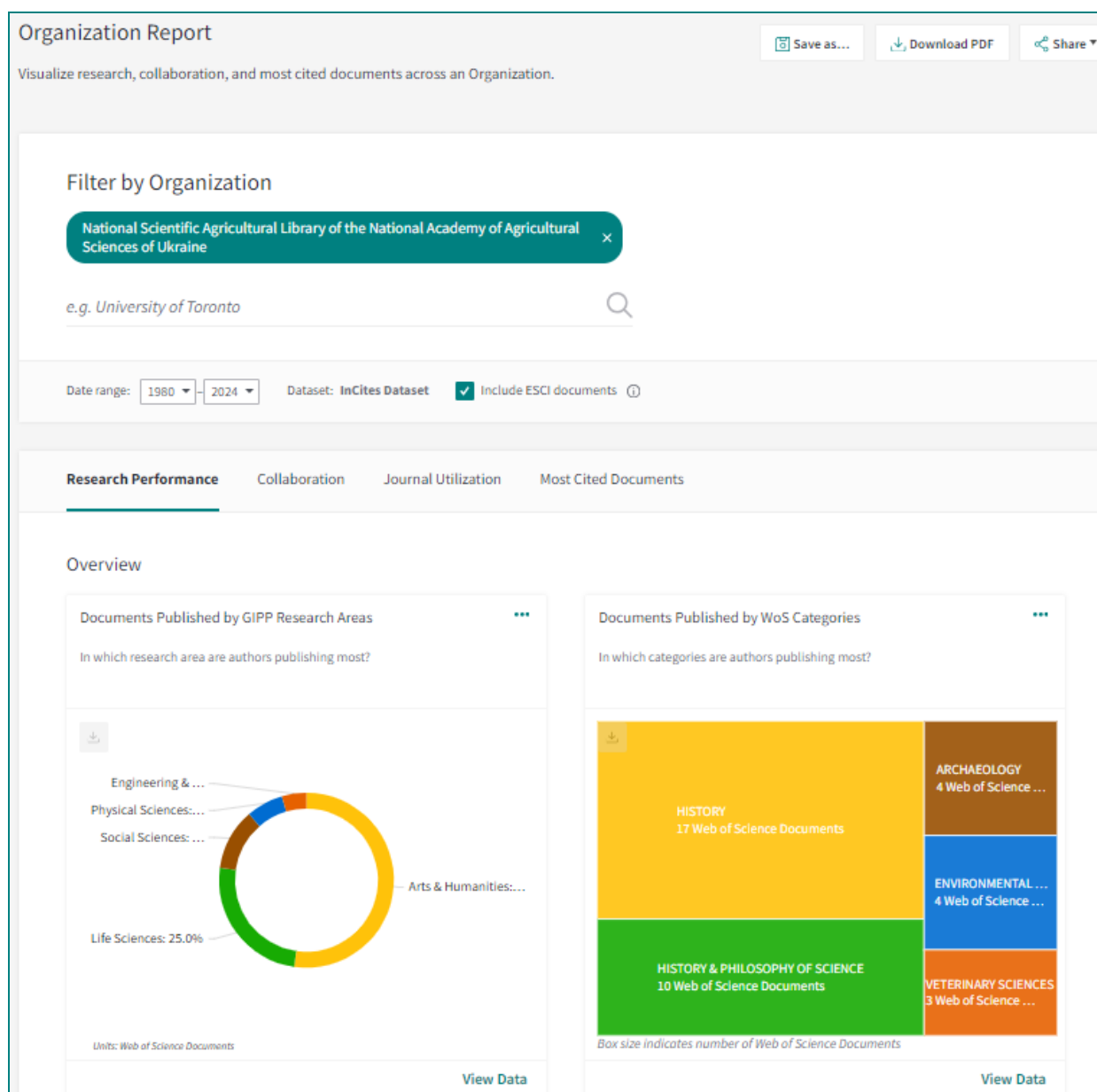

Рис. 23. Звіт установи в InCites.

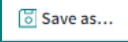
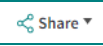
Автоматично сформований системою InCites звіт організації включає такі метрики: у вкладці «Ефективність наукових досліджень/Research Performance»: Документи, опубліковані за напрямками досліджень GIPP/Documents Published by GIPP Research Areas; Документи, опубліковані за категоріями WoS/Documents Published by WoS Categories; **Продуктивність** : Документи, опубліковані за рік/Documents Published per Year, Кількість цитувань за рік/Times Cited Per Year, Нормалізований вплив цитування у предметній категорії за рік/Category Normalized Citation Impact per Year, Документи, опубліковані за квантилем JIF за рік/Documents Published per JIF Quartile per Year, % документів за квантилем JIF/% of Documents per JIF Quartile, Нормалізований вплив цитування за категоріями GIPP/Category Normalized Citation Impact by GIPP Categories; Хмара слів за темою цитування/Citation Topic Word Cloud. **Дослідження репутації/Reputation Survey** включає: Показники дослідження/Research Indicators, Показники викладання/Teaching Indicators.

У вкладці «Співпраця/Collaboration»: *International Collaboration: Співпраця за країнами/регіонами/Collaborations by Country/Region; % міжнародної співпраці за рік/% International Collaborations per Year; Співпраця за країнами та сферами досліджень/Collaborations by Country and Research Area; Установи, що співпрацюють/Collaborating Institutions: Основні організації, що співпрацюють/ Top Collaborating Organizations; Найкращі наукові організації-партнери/Top Collaborating Academic Organizations; Дослідження репутації: Міжнародний мікс.*

У вкладці «Використання журналу/Journal Utilization»: *Продуктивність журналу/Journal Performance - журнали ранжуються за показником Journal Normalized Citation Impact, який визначає журнали, де обрана установа має найбільший вплив щодо інших документів, опублікованих у журналі. Журнали ранжуються за кількістю документів, які обрана установа опублікувала в кожному журналі. Також система визначає: Цитовані журнали/Cited Journals та Цитування журналів/Citing Journals.*

В останній вкладці представлені «10 Найбільш цитованих документів у Web of Science /Most Cited Documents».

Всього система пропонує 75 індикаторів.

Звіт установи можна зберегти у свою папку, натиснувши на чи переслати за допомогою електронної пошти, натиснувши на (рис. 24).

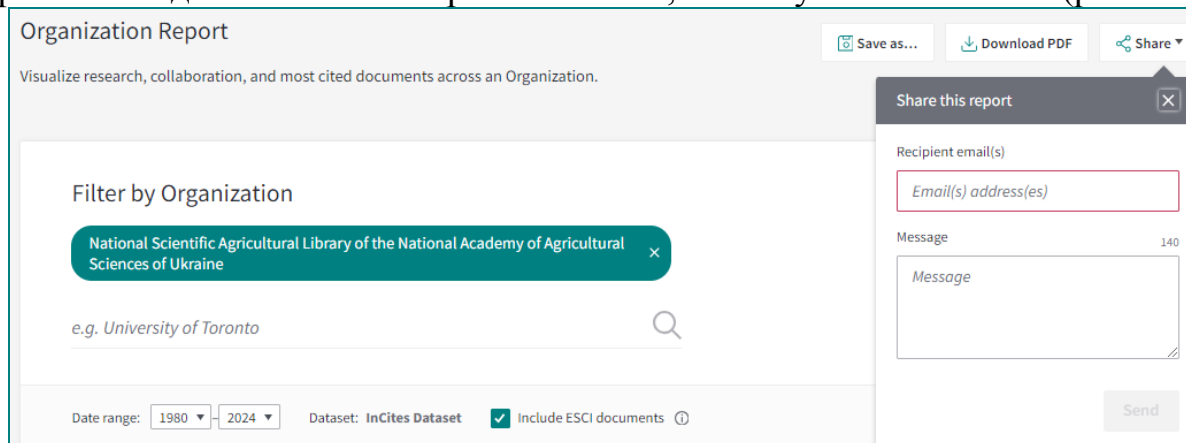

Рис. 24. Форми збереження звіту установи з InCites.

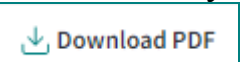
Звіт можна завантажити у вигляді документа «Organization Report.pdf», натиснувши на і зберегти на робочий стіл комп'ютера (рис. 25).

Рис. 25. Титульна сторінка звіту установи, сформованого в PDF-форматі за допомогою ресурсу InCites.

За таким самим принципом можна сформувавши порівняльний аналіз декількох організацій, відомств чи країн. Для цього у полі пошуку потрібно по одній ввести назви установ чи відомств, об'єднати їх одним запитом і провести комплексний аналіз.

За допомогою інструменту InCites можна продемонструвати значущість Вашої установи у світовому дослідницькому просторі при оформленні заявок на отримання грантів, для звітів адміністрації чи акредитації.

ОБМІН ДОСВІДОМ

Віта МАМРАЙ,
старший науковий співробітник
відділу
документного забезпечення
та збереження наукових фондів
Національної наукової
сільськогосподарської
бібліотеки НААН
(м. Київ, Україна)
e-mail: victoriyj@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1034-9957>

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ННСГБ НААН: ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ Й МЕТОДИ

У статті висвітленні традиційні та інноваційні підходи збереження бібліотечних фондів ННСГБ НААН в умовах розвитку електронних та інформаційних технологій. Проаналізовано стан збереження бібліотечних фондів в сучасних умовах та перспектива розвитку цього напрямку з використанням інформаційно-комунікаційних систем, що відбувається в межах науково-дослідних робіт. Розглянуто основні складові сучасної системи збереження фондів. Надається інформація про вплив технологій масового копіювання – мікрофільмування, оцифрування, сканування тощо на стан збереження фондів. Стверджується, що забезпечення збереження раритетних документів ґрунтується на комплексних науково-прикладних обстеженнях. Розповідається про особливості зберігання документів на традиційних та новітніх носіях, а також про можливості, що надаються завдяки використанню електронних баз даних, з інформацією про останні досягнення в галузі збереження бібліотечних фондів.

Ключові слова: бібліотечний фонд, збереження документних фондів, оцифрування, інвентаризація, електронний каталог.

The article highlights traditional and innovative approaches to the preservation of library funds of the NNSGB of the National Academy of Sciences in the conditions of the development of electronic and information technologies. The state of preservation of library funds in modern conditions and the perspective of the development of this direction using information and communication systems, which takes place within the scope of scientific and research works, are analyzed. The main components of the modern fund preservation system are considered. Information is provided on the impact of mass copying technologies - microfilming, digitization, scanning, etc. on the state of conservation of funds. It is claimed that ensuring the preservation of rare documents is based on comprehensive scientific and applied

surveys. It tells about the features of storing documents on traditional and modern media, as well as about the possibilities provided by the use of electronic databases, with information about the latest achievements in the field of preservation of library collections.

Keywords: *library collection, preservation of document collections, digitization, inventory, electronic catalog.*

Актуальність теми зумовлюється тим, що питання, пов'язані з забезпеченням збереження бібліотечних фондів продовжують бути актуальними і в сучасних умовах інтенсивного використання інформаційних технологій, появи електронних носіїв інформації, адже бібліотечні фонди виступають важливим культурним, науковим, освітнім та духовним надбанням країни, спрямованим на задоволення читацького попиту, реалізацію прав громадян на доступ до інформації. Спектр питань достатньо широкий: збереження цінних, рідких, унікальних документів, оцифрування документів, використання комп'ютерних технологій у процесі збереження документів тощо. Особливого значення набуває зберігання документів як оригінального й неповторного надбання певного історичного періоду з урахуванням особливостей національного та культурно-духовного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження зберігання бібліотечних фондів свідчать, що дане питання завжди було на порядку денному. Науковці в своїх працях неодноразово розглядали основні проблемні питання і визначали окремі шляхи їхнього вирішення. Значне місце посідає низка наукових праць, представлених вітчизняними бібліотекознавцями, як В. Вергунов (2007, 2020), Ю. Горбань (2018), Л. Татарчук (2009), В. Мамрай (2024), Л. Муха (2020) та ін.

Виклад основного матеріалу досліджень. Фонди бібліотек, як унікальна частина загальнонаціональної культурної спадщини України мають величезну духовну цінність світового значення. Першою та найважливішою функцією бібліотечного працівника є збирання та зберігання книжкового спадку минулого.

Проблема збереження бібліотечних фондів має світове значення. Міжнародна Федерація бібліотечних асоціацій (IFLA) ще в 1984 р. ухвалила програму «Збереження та консервація», спрямовану на розроблення правил зберігання та використання бібліотечних фондів. Організацією Об'єднаних Націй UNESCO ухвалені «Директиви можливих міжнародних дій щодо збереження бібліотечних матеріалів». IFLA спільно з UNESCO розробила документ «Планування заходів щодо забезпечення готовності до стихійного лиха, природних катастроф та ліквідації їх наслідків у бібліотеках та архівах». У рамках цього проекту в багатьох країнах світу розроблено національні програми збереження бібліотечних фондів. [3]

У нинішніх умовах війни особливої уваги заслуговує забезпечення довгочасного зберігання особливо цінних документів і матеріалів бібліотечного зберігання. Вирішення цієї проблеми потребує всебічного врахування таких факторів, як потенційна тривкість і природне старіння матеріалів і засобів запису інформації; доцільність відновлювально-реставраційних робіт; особливість зберігання; використання та копіювання. Термін зберігання особливо цінних документів залежить від створення та підтримання постійних оптимальних мікрокліматичних умов у сховищах і від правильної організації контрольних-профілактичних робіт під час надходження та в процесі зберігання й копіювання.

Найважливішою й обов'язковою умовою забезпечення довгочасного зберігання документів є режим, коли помірне природне старіння носія інформації та засобів її нанесення передбачене науково обґрунтованими нормами. Режим зберігання включає: волого-температурний, світловий, санітарно-гігієнічний, у тому числі біологічну безпеку документів.

Температурно-вологісний режим. Процес природного старіння матеріалів відбувається значно швидше при помітних змінах температури та вологості повітря в книгосховищах. Підвищення температури впливає на швидкість більшості хімічних реакцій, яка приблизно подвоюється при зміні температури на кожні 10^0 С. Однак найбільш помітний вплив підвищеної температури ми маємо при дуже високій або занадто низькій вологості повітря. Висока вологість повітря сприяє накопиченню в матеріалах вологи, достатньої для протікання небезпечних хімічних реакцій, а низька температура призводить до пересихання та втрачання еластичності, крихкості та ламкості матеріалів. Показники температури та вологості в книгосховищах мають бути стабільними. Оптимальні умови зберігання документів : температура повітря 17–19⁰ С, відносна вологість – 50-55%

Підтримання оптимальних умов для книгосховищ, а саме ефективний контроль вологості повітря, традиційна система кондиціонування повітря, на жаль, забезпечити не здатна.

Використання спеціальних пристроїв – осушувачів та зволожувачів повітря – забезпечить змогу в автоматичному режимі підтримувати вологість повітря в заданому діапазоні.

Температурно-вологісний режим регулюється також за допомогою раціонального провітрювання таким чином, щоб здійснювалася постійна циркуляція повітря. 10-15 хвилин мають бути з протягом і виконуватися кожні 3 години.

Світловий режим. У сховищах не допускається потрапляння на документи прямого сонячного світла з високим ступенем ультрафіолетового та

інфрачервоного випромінювання, для чого вікна оснащуються шторами, жалюзіями або зафарбовуються олійною фарбою. Забороняється зберігати документи на підвіконнях та робочих столах, розташованих біля вікон. Особливо цінні документи зберігаються у закритих шафах. Використовують штучні джерела освітлення, це лампи денного освітлення з захисними плафонами, світловими фільтрами чи іншими підручними засобами затемнення. [4]

Санітарно-гігієнічний режим. Дотримання санітарно-гігієнічного режиму є одним із головних факторів забезпечення збереження фондів. Порушення санітарно-гігієнічного режиму, який формується під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, призводить до прискорення старіння матеріальної основи документів, погіршення експлуатаційних характеристик паперу, включаючи механічне руйнування. Необхідність здійснення комплексу санітарно-гігієнічних заходів зумовлена також медичним аспектом: мається на увазі захист організму працівників та читачів від пилових часток і продуктів життєдіяльності мікроорганізмів.

Для забезпечення чистоти у сховищах необхідно здійснювати такі профілактичні заходи :

- Розміщувати лише необхідні меблі, устаткування та обладнання.
- Вчасно здійснювати ремонтні роботи (капітальні чи косметичні).
- Технічним службам установ регулярно проводити очищення вентиляційного та опалювального устаткування.
- Поєднувати такі форми роботи, як щоденне вологе прибирання усіх приміщень установи технічними працівниками.

Одним із основних завдань програми збереження особливо цінних документів є недопущення їхнього мікологічного пошкодження. Вирішальну роль у цьому відводять моніторингу мікологічного стану документів.

Методологічно сучасний моніторинг особливо цінних документів передбачає первинне обстеження з вилученням із фондів пошкоджених мікроміцетами видань та наступні етапи спостереження з аналізом, оцінкою та прогнозуванням змінюваності стану документів, обладнання та приміщення бібліотечних фондосховищ.

Умови зберігання. Постійне зберігання фондів має здійснюватися в ізольованих, сухих книгосховищах, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам та нормативам розміщення документів. Суміщення книгосховищ і робочих приміщень будь-якого призначення не дозволяється. Забороняється зберігання фондів у сирих підвалах, на горищах та інших непристосованих

приміщеннях. Приміщення книгосховищ повинні бути оснащені системою кондиціонування повітря або припливно-витяжною вентиляцією. Книгосховища обладнують пожежною та охоронною сигналізацією, а також системою пожежогасіння. На випадок пожежі для кожного книгосховища має бути розроблений план термінових дій та схема евакуації документів, людей і обладнання. Приміщення Бібліотеки повинні бути оснащені місцевими засобами пожежогасіння.

Стелажі і розміщення книг на стелажах. Стелажі і полки повинні бути сконструйовані так, щоб забезпечити рівну, надійну, чисту і зручну опору при розміщенні документів. Будь-які виступи і гострі краї і кути необхідно закрити. Кращі книжкові стелажі і шафи виготовляються зі сталі з емалевим покриттям. Документи розміщуються так, щоб відстань від підлоги була не менше 10 см, щоб уникнути пошкодження при повені.

Забезпечення збереження документів у процесі їх використання. У ході роботи з документами категорично забороняється :

- тривалий час залишати документи розгорнутими на робочих місцях та без догляду;
- недбало розкривати або вирівнювати поверхні аркушів (книжковий блок з не зшивним кріпленням слід розкривати на кут, що не перевищує 100-110°);
- вилучати окремі документи або складові частини документів (креслення, фотографії, марки та ін.);
- використовувати для кріплення аркушів металеві шпильки, кнопки, скріпки, гумові матеріали;
- застосовувати для дрібного ремонту документів, наклеювання ярликів, кишеньок тощо силікатного клею, всіх клеючих речовин з невідомими властивостями, а також стрічки з липким покриттям.

Питання збереження бібліотечного фонду набуває особливої актуальності під час його інвентаризації та оформлення її результатів. Це комплексний і дуже важливий процес, який здійснюється поетапно згідно з розробленою в кожній бібліотеці технологічної інструкції «Про порядок проведення інвентаризації бібліотечного фонду» і відповідно до «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань», затвердженого Міністерством фінансів України. Інвентаризація бібліотечних фондів здійснюється з метою забезпечення достовірності даних обліку шляхом зіставлення їх із фактичною

наявністю документів у фонді відповідно до нормативно-правових актів, що регламентують порядок її проведення.

Під час інвентаризації з'ясовуються питання:

- фактичної наявності документів, з'ясування причин їх відсутності;
- встановлення відповідності документів обліковим даним;
- виявлення помилок, допущених при шифруванні документів (об'єктів бібліотечного фонду), та їхнє виправлення;
- правильності розстановки фонду;
- правильності оформлення видачі документів користувачам, виявлення заборгованості;
- виявлення документів, що не відповідають профілю комплектування фонду відділу, передача їх до інших структурних підрозділів та для перерозподілу між іншими бібліотеками;
- встановлення об'єктів, що потребують ремонту, опрацювання тощо

Інвентаризація бібліотечних фондів проводиться в декілька етапів: підготовка до інвентаризації, інвентаризація фонду, підбиття підсумків та оформлення результатів інвентаризації.

Основними видами інвентаризації бібліотечних фондів є:

- інвентаризація за інвентарними книгами;
- інвентаризація за контрольними талонами та індикаторними картками.

Інвентаризація бібліотечних фондів завершується складанням довідки та акту інвентаризації, результати фіксуються у протоколі засідання інвентаризаційної комісії.

Поряд із традиційними технологіями в практику діяльності впроваджуються нові технології.

1. Реставрація книг – це спосіб, який не вимагає великих фінансових витрат і практично може використовуватися як в бібліотеці з багатомільйонним фондом, так і з невеликою кількістю екземплярів;

2. Різні консерваційні способи обробки літератури. Одна з основних технологій в аспекті консервації – нейтралізація надлишкової кислотності. На думку фахівців в області розробки технологій збереження книжкових фондів, вона не може вирішити всіх проблем, характерних для руйнації колекцій. По-друге, фінансові можливості (та й площі сховищ) власників книг часто не дозволяють виробляти ці роботи повсюди;

3. Сучасний – мікрофільмування, оцифровка, ксерокопіювання.

Мікрофільмування займає свою важливу нішу в програмах збереження інформації на непаперових носіях, якщо метою копіювання є забезпечення довготривалого збереження інформації, яку цифрові технології сьогодні гарантувати не можуть. Функціонування будь-якої бібліотечної установи на

сучасному етапі характеризується інтенсивним розвитком інформаційних технологій для накопичення ресурсів на різних матеріальних носіях та задіянням інноваційних технологій з метою забезпечення їх збереження. Оскільки проблема збереженості бібліотечно-інформаційних ресурсів є багатопланою, з широкого спектру інновацій у цій справі набувають пріоритетів ті, що базуються на комплексі заходів превентивної консервації.

Варто зауважити, що збереження фондів сучасної бібліотеки забезпечується комплексним підходом до вирішення питань як довготривалого зберігання документів на традиційних носіях, так і збереження інтелектуального змісту інформаційних ресурсів шляхом створення страхових електронних фондів методами сканування, оцифрування тощо. Безперечно, що запорукою успішного вирішення цих завдань можна вважати постановку питання про роботу зі створення страхових фондів документів бібліотек на державному рівні.

Збереження бібліотечних фондів висувається сьогодні чи не на перше місце у бібліотекознавстві як багатогранна проблема. Говорячи про збереження фонду в бібліотеках, потрібно відмітити, що всі заходи, які проводить бібліотека, націлені на те, щоб фонд її був повноцінно використаний читачами. Гарантією збереження фонду з соціальної точки зору є свідоме відношення до бібліотечного документа як користувача, так і бібліотекаря. [5]

На бібліотеку споконвіку покладалася двоєдина функція – зберігати опубліковані й написані в минулому документи та забезпечувати доступ до них нинішньому і майбутнім поколінням. При цьому ступінь доступності документа багато в чому визначається ступенем його збереження.

Бібліотечні фонди ННСГБ НААН є важливим культурним, науковим, освітнім та духовним надбанням країни, спрямованим на задоволення читачького попиту, реалізацію прав громадян на доступ до інформації. Час змінює наше відношення до книг, надрукованих 100-200 років тому. Кожне видання – це творчий та інтелектуальний шедевр людства. Наш обов'язок – зберегти його для прийдешніх поколінь, оскільки це наша пам'ять, наша історія.

У своїй роботі з організації збереження бібліотечного фонду ННСГБ НААН керується Законом «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Інструкцією з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах», «Програмою збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 роки», внутрішніми регламентуючими документами «Про збереження книжкових фондів в бібліотеці», рішеннями про відшкодування у випадку втрати або зіпсування книги читачами, «Інструкція про виявлення, облік та збереження особливо цінних документів ДНСГБ УААН (2001)», «Положення про Фонд рідкісних друкованих видань (2011)». В ННСГБ НААН дотримуються традиційних

способів збереження документів та впроваджуються інноваційні форми відтворення друкованих видань.

Ініціативи останніх років направлені на збереження інформаційних ресурсів та оптимізацію управління ними. Комп'ютеризація основних бібліотечних процесів нашої бібліотеки дозволила сформувати якісно новий інформаційний простір втілити сучасні способи роботи з електронними ресурсами при збереженні доступу до традиційних джерел.

Сучасні методи збереження фонду. Серед заходів, що забезпечують збереження книжкових фондів, особливе місце займає використання інформаційних технологій. Інформаційні технології та сучасні засоби комунікації зробили свій внесок в існування бібліотеки XXI сторіччя. Використовуючи автоматизовану бібліотечну інформаційну систему, працівниками ННСГБ створено електронний каталог фондів бібліотеки «Укragротeка» та виведено його у загальний доступ на сайті бібліотеки через мережу Інтернет.

Література залишається важливою і значущою частиною нашого життя. Але значна кількість цінних, раритетних видань у досить плачевному стані. Тому з цих пам'яток культури насамперед потрібно робити страхові електронні копії, щоб зберегти та відкрити до них широкий доступ користувачів. Це значно зменшить кількість зіпсованих видань, а також сприятиме їх збереженню. Немає потреби доводити, що документи, які існують у фондах бібліотеки в електронному вигляді, мають переваги, зокрема, більшу відкритість, доступність для отримання науково-освітніх знань.

Актуальним є питання оцифрування документів, дослідження різних способів перенесення інформації на непаперові носії. З 2017 р. ННСГБ НААН реалізує проект зі створення страхових копій рідкісних і цінних видань з власного фонду та формування електронної бібліотеки. На сьогоднішній день продовжується процес оцифрування з «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ДНСГБ УААН, який віднесено до об'єктів національного надбання України.

Переведення документів на електронні носії забезпечить, в першу чергу, зберігання інформації фонду Національного надбання бібліотеки, дасть можливість зберігати друковані видання та рукописні пам'ятки від руйнування та ушкодження. Оцифрування інформації в ідеалі забезпечує збереження раритетів для майбутніх поколінь. Більше того, відкриваються абсолютно нові можливості поширення унікальних матеріалів.

Створені цифрові аналоги книжкових пам'яток, які стають доступними великій аудиторії на необмеженій території завдяки дигіталізації зрештою формують нову парадигму діяльності бібліотек. Вільний доступ до Інтернету

значно оновлює й розширює коло бібліотечних послуг, сприяє популяризації наукової спадщини, пропагуванню культурної ідентичності. [2]

Облік електронних видань на базі ІРБІС з оцифрування документів має можливості для ефективного представлення бібліотечних інформаційних ресурсів будь-якої природи та обсягу, що дасть змогу легко інтегрувати ресурси сформованого цифрового фонду в систему обслуговування користувачів ННСГБ НААН. Створені такі бази: Електронний каталог ННСГБ ААН, Повнотекстові книжкові видання, Повнотекстові періодичні видання, Повнотекстові автореферати дисертацій, Архівні матеріали. Спеціальні модулі системи ІРБІС дають читачам бібліотеки доступ до електронних інформаційних ресурсів як у локальному режимі в читальних залах ННСГБ, так і у віддаленому доступі. Інформаційно-пошукова бібліотечна система надає користувачу необхідні навігаційні засоби за стандартними атрибутами: автор, назва, ключові слова, дата видання (створення), предметні рубрики, колекції тощо. Фахівцями було розроблено алгоритм створення електронного фонду користування (ЕФК) у вигляді «Регламенту процесу оцифрування друкованих документів ННСГБ НААН». Для створення електронних копій документів із фондів ННСГБ НААН визначені порядок, умови, критерії співпраці. В сукупності всі ці заходи дали змогу запустити проєкт зі створення страхових копій рідкісних і цінних видань з власного фонду. Після остаточного опрацювання – записування страхової копії та виготовлення електронної версії видання – електронний документ публікується у фонді користування: створюється опис документа (або експортується вже введений) з посиланням до повного тексту, сам документ розміщується на сервері в спеціальному розділі жорсткого диска, за необхідністю виготовляється зображення обкладинки видання. Формати представлення документів в електронному фонді збігаються з основними елементами метаданих документів у бібліотечно-бібліографічних базах даних, що створить умови для повторного використання вже опрацьованих описів документів для впорядкування цифрового ресурсу. [6]

Проблема збереження документного фонду відноситься до категорії постійних і вимагаючих рішень практично у всіх бібліотеках. Інформаційні технології, які активно впроваджуються в бібліотечне життя, порушують різноманітні аспекти діяльності бібліотек.

В добу цифрових технологій шляхи порятунку нашої книжкової, культурної спадщини не такі уже різноманітні: реставраційно-палітурні роботи, сканування, мікрофільмування, оцифрування – перенесення інформації на інші носії. Останній дозволяє створити копію оригіналу і вилучити його з інтенсивного читацького обертання.

ННСГБ НААН використовує свої критерії відбору документів для копіювання: унікальність чи цінність документа, фізичний стан і попит користувача.

На даному етапі проходить штрих-кодування бібліотечного фонду та послідовне його маркування. Дані штрих-кодів вносяться каталогізатором в електронний каталог за допомогою системи АБІС ІРБІС-64.

Сприятливі умови збереження підвищують довговічність будь-яких матеріалів. Складовою частиною збереження фонду є його раціональне використання. В добу цифрових технологій це неможливо без сучасної техніки. Забезпечення бібліотеки новим обладнанням – одна із великих проблем сьогодення.

Отже, форми і методи з організації збереження книжкових фондів потребують постійної уваги і розвитку з урахуванням завдань і вимог сучасного етапу. Тому проблеми організації збереження бібліотечних фондів є особливо актуальними.

Створення цифрових копій рідкісних видань та документів підвищеного попиту є оптимальною стратегією забезпечення збереженості документів. Можливість користувачів виготовляти ксерокопії будь-якого документа з бібліотечного фонду зменшує кількість зіпсованих видань.

Таким чином, Інформаційні форми і методи створюють передумови для кардинального поліпшення збереження бібліотечних фондів. Водночас їх ефективне використання потребує чіткішої координації діяльності книгозбірні з тим, щоб інформаційний ресурс, отриманий з Internet однією українською бібліотекою, ставав надбанням усіх провідних книгозбірень нашої держави.

Отже, основними напрямками роботи з забезпечення збереження фонду є режим зберігання, умови зберігання, охорона фонду, контроль за його збереженням та зберігання інформації з друкованих видань із застосуванням нових технологій. Запобігання старінню матеріальної основи документів на різних видах носіїв та уповільнення цього процесу – важлива частина бібліотечної науки і практики, яка складає підґрунтя для створення комплексних програм захисту фондів України у несприятливих умовах сьогодення.

Список використаних джерел та літератури

1. Вергунов В. Проблеми збереження фондів наукових бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 1. С. 25-31.
2. Вергунов В. Оцифрування бібліотечного фонду Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України – пріоритетний

напряв його збереження та репрезентації. *Бібліотечний вісник*. 2020. № 1. С. 9-13.

3. Горбань Ю. Зберігання книжкових пам'яток як культурних цінностей у бібліотеках України: монографія / Ю. І. Горбань. Київ: Видавництво Ліра-К., 2018. 60 с.

4. Мамрай В. Світловий режим зберігання книжкового фонду у бібліотеках. *Науково-інноваційний розвиток агровиробництва як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра: матеріали V-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Київ, 18-19 квітня 2024 р. Київ, 2024. С. 55-57.

5. Муха Л., Затока Л. Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи. *Бібліотечний вісник*, 2020. № 6, С. 55-56.

6. Татарчук Л. Електронний каталог Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН: інструктивно-методичний посібник. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 34 с.

References

Verhunov V. (2007). Problemy zberezhennia fondiv naukovykh bibliotek. [Problems of preservation of funds of scientific libraries]. *Bibliotechnyi visnyk*. № 1. S. 25-31. [in Ukrainian].

Verhunov V. (2020). Otsyfruvannia bibliotechnoho fondu Natsionalnoi naukovoï silskohospodarskoi biblioteky NAAN Ukrainy – priorytetnyi napriam yoho zberezhennia ta reprezentatsii. [Digitization of the library fund of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Sciences of Ukraine is a priority direction for its preservation and representation]. *Bibliotechnyi visnyk*. № 1. S. 9-13. [in Ukrainian].

Horban Yu. (2018). Zberihannia knyzhkovykh pamiatok yak kulturnykh tsinnostei u bibliotekakh Ukrainy: monohrafiia. [Preservation of book monuments as cultural values in the libraries of Ukraine: monograph] / Yu. I. Horban. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K., 60 s. [in Ukrainian].

Mamrai V. (2024). Svitlovyi rezhym zberihannia knyzhkovoho fondu u bibliotekakh. [The light mode of book fund storage in libraries]. *Naukovo-innovatsiinyi rozvytok ahrovyrobnytstva yak zaporuka prodovolchoi bezpeky Ukrainy: vchora, sohodni, zavtra: materialy V-yi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv, 18-19 kvitnia 2024 r. Kyiv, S. 55-57. [in Ukrainian].

Mukha L., Zatoka L. (2020). Zberezhennia bibliotechnykh fondiv: tradytsii, innovatsii, perspektyvy. [Preservation of library funds: traditions, innovations, perspectives]. *Bibliotechnyi visnyk*, № 6, С. 55-56. [in Ukrainian].

Tatarchuk L. (2009). Elektronnyi katalog Derzhavnoi naukovoï silskohospodarskoi biblioteky UAAN: instruktyvno-metodychnyi posibnyk. [Electronic catalog of the State Scientific Agricultural Library of the Ukrainian Academy of Sciences: an instructional and methodological manual]. Kyiv: NNTs «Instytut ahrarynoi ekonomiky», 34 s. [in Ukrainian].

Світлана НИЖНИК,
кандидат історичних наук,
старший дослідник
завідувачка сектору наукової
бібліографії та біографістики
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4777-8018>
svitlana_n_v@ukr.net

**АГРАРНА БІОГРАФІКА ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ НАУКИ
(кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст.)**

Анотація. У статті зосереджена увага на основних проблемах і тенденціях, важливих для визначення ролі та місця аграрної біографіки в системі сільськогосподарської науки. Показано внесок ННСГБ НААН у розвиток аграрної біографістики через сукупність усієї палітри наукових портретів учених-аграріїв, галузевих бібліографічних та біобібліографічних довідкових видань (біографічних словників, довідників, біографічних сегментів універсальних, галузевих і регіональних енциклопедій), формування електронних ресурсів біографічної інформації, присвячених персоналіям аграрної галузі. Порушено проблему класифікації різноманітних історичних джерел, необхідних для створення колективної біографії. Доведено, що суттєвим складником аграрної науки та історії є сільськогосподарська біографістика як сфера вивчення діяльності та творчої спадщини вчених-аграріїв у певний історичний період розвитку України з розкриттям життєтворчого шляху персоналій задля цілісного представлення процесу розвитку сільськогосподарської дослідної справи України.

Ключові слова: аграрна біографіка, сільськогосподарська наука, ННСГБ НААН, історія науки.

**AGRICULTURAL BIOGRAPHY AS A DIRECTION OF THE DEVELOPMENT OF
AGRICULTURAL SCIENCE (late twentieth - first quarter of the twenty-first century)**

Abstract. The article focuses on the main problems and trends important for determining the role and place of agricultural biography in the system of agricultural science. The contribution of the NSSGB of NAAS to the development of agricultural biography through the entire palette of scientific portraits of agricultural scientists,

sectoral bibliographic and bibliographic reference publications (biographical dictionaries, reference books, biographical segments of universal, sectoral and regional encyclopedias), the formation of electronic resources of biographical information on the personalities of the agricultural sector is shown. The problem of classifying various historical sources necessary for creating a collective biography is raised. It is proved that an essential component of agrarian science and history is agricultural biography as a field of studying the activities and creative heritage of agricultural scientists in a certain historical period of Ukraine's development with the disclosure of the life-creative path of individuals for a holistic presentation of the process of development of agricultural research in Ukraine.

Keywords: *agrarian biography, agricultural science, NAAS NSSB, history of science.*

Постановка проблеми. Сучасна епоха – це час біографічного буму, коли минуле осмислюється, оцінюється, порівнюється із сучасним крізь життєписи діячів, які, завдяки своїм життєвим та творчим успіхам, стали символами окремих історичних періодів. Вони уособлюють переломні події розвитку народів і цивілізацій та поступ культури, освіти, науки, інших сфер суспільного життя.

Реформування української освіти й науки має ґрунтуватися на найкращих здобутках вітчизняної й світової науки, аби забезпечити відтворення багатства духовної культури народу, його національної ментальності у молодому поколінні громадян України. З огляду на це особливо важливого значення набуває вивчення аграрної історії, зокрема, аналіз праць та життєвого шляху тих аграріїв, вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні, аграрної освіти й науки.

Сільськогосподарська біографіка відіграє важливу роль у зміцненні національної ідентифікації громадян, консолідації українського суспільства, особливо в умовах війни та повоєнної відбудови України.

Аналіз останніх досліджень. Біографіка в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. є предметом вивчення представників різних галузей науки, позаяк має міждисциплінарний, поліструктурний та багаторівневий характер. Напрацювання методологічних стратегій аналізу біографій та біографічного нарративу висвітлюють ряд українських дослідників: О. Валецький, І. Валявко, І. Голубович, І. Демуз, О. Довгополова, В. Менжулін, В. Онопрієнко, М. Савельєва, В. Табачковський, Т. Чайка та ін. Основоположні теоретичні засади історичної біографістики вивчають В. Попик, Т. Попова, В. Чижко, С. Ляшко та ін. [1, 4, 7, 10].

Заслуговують уваги, ґрунтовні праці, щодо внеску Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України

(ННСГБ НААН) у створення національної сільськогосподарської бібліографії та біографістики Т. Дерлеменко [2], О. Анікіної [3], С. Нижник [6], В. Соколова [8].

Метою дослідження є визначення ролі та місця аграрної біографіки в системі сільськогосподарської науки та показати внесок ННСГБ НААН у її розвиток.

Виклад основного матеріалу. Суттєвим складником аграрної науки та історії є сільськогосподарська біографіка як сфера вивчення діяльності та творчої спадщини вчених-аграріїв у певний історичний період розвитку України. З-поміж основних завдань української біографіки – розкриття життєтворчого шляху персоналій задля цілісного представлення процесу розвитку сільськогосподарської дослідної справи України.

Без сумніву, неможливо заперечувати той факт, що пласт зібраних і опублікованих у найрізноманітніших формах історико-біографічних даних у всьому світі належать до числа найбільш важливих національних гуманітарних інформаційних ресурсів. Вченим вдалось не лише репрезентувати історію та культуру народів і держав у іменах їхніх достойників, а й на загал сформувати своєрідний колективний портрет нації, великих соціальних груп, поколінь, відображаючи найістотніші риси та закономірності національного буття впродовж віків [9].

Аграрна біографіка є невіддільним компонентом сільськогосподарської науки, тому що досліджує персоналії й тісно пов'язана з основними складовими: фактографічними знаннями, результатами дослідження, впровадження у виробництво нових сортів та гібридів рослин, публікаціях у наукових виданнях та ін.

Персоналії-аграрії у статусі учених теоретиків, вчених-практиків, діячів науки виступали творцями теорій, концепцій, ідей, тож вони завжди конкретні особи та мають своїх прихильників і критиків. Вони є організаторами науки, навчально-виховного процесу, забезпечують управління і керівництва розвитком системи сільського господарства та виробництва, що становлять фундамент і визначають розвиток аграрної освіти й науки.

Ці зрозумілі постулати стверджують важливу роль і функції аграрної біографістики у розвитку сільськогосподарської науки. Зрозуміти закономірності його розвитку можливо лише через з'ясування генези та постійної трансформації, модернізації ідей, що завжди персоніфіковані. А для досягнення цього, своєю чергою, слід вивчити й зрозуміти їхніх носіїв – вчених-аграріїв в усьому розмаїтті проявів їхньої життєдіяльності. На виконання цієї місії покликана сільськогосподарська біографіка.

Відмітимо, що тематика вивчення вчених-аграріїв традиційно розглядається у контексті, як складова історії. Це, з одного боку, відповідає традиціям української науки, згідно з якими персоналія апріорі розглядається в історичній ретроспективі. З іншого боку, вона не зовсім вписується у традиції західної педагогіки, де у такому сенсі поняття «персоналія» не вживається, а натомість у такому вигляді використовується загальноприйняте у гуманітаристиці поняття «біографія» [6]. Це дискусійне питання потребує предметного розгляду.

У ННСГБ НААН – провідній спеціальній бібліотеці загальнодержавного значення, науково-інформаційного центру з формування галузевого сегмента аграрних питань як складової в інформаційному просторі України проводяться дослідження зі становлення та розвитку аграрної біографіки, що органічно поєднується з іншими науковими дослідженнями установи.

Дані розвідки передбачають збереження й репрезентацію кращого із власних фондів установи, з одного боку, а з іншого – як елемент інновацій, запроваджених бібліотекою. Відмітимо, що у ХХ ст. ННСГБ НААН була створена певна система бібліографічних посібників сільськогосподарської тематики, яка складалася з підсистем посібників різного цільового призначення – поточних, ретроспективних на допомогу науковій та професійно-виробничій діяльності, рекомендаційних. Формування бібліографічного галузевого інформаційного ресурсу установи можемо виокремити у два основні періоди. Перший визначається появою перших спеціальних праць спроб складання бібліографії відомих українських вчених-аграріїв. Другий період – коли за умов повернення із небуття сотень імен вчених персоналій та використання інноваційних комп'ютерних технологій почав створюватися галузевий бібліографічний ресурс.

Актуальність біографіки засвідчують й інші факти. Так, вивчення та представлення біографій творчих особистостей стало надзвичайно поширеним об'єктом дисертаційних досліджень, монографічних, колективних наукововидавничих проєктів, словниково-довідникової літератури, тематикою різномасштабних наукових конференцій, методологічних семінарів.

Людське суспільство є неоднорідним. Воно складається з певних спільнот, верств, прошарків, станів і груп, поєднаних між собою низкою об'єднувальних рис і характеристик, що визначають їхнє місце та функції як неодмінної частини соціуму в історичному процесі. Такі групи можуть вирізнятися спільним соціальним, родовим чи етнічним походженням, певними економічними можливостями й господарськими практиками, релігійною та професійною належністю тощо. Дослідження цих соціальних утворень, створення колективної біографії їхніх представників є найважливішим

завданням просопографії, яка виникла на перетині різних галузей і дисциплін соціогуманітарного знання – історії, антропології, соціології, демографії, культурології, психології, генеалогії та цілком вписується у світові та європейські тренди, оскільки істотно розширюються зацікавлення й інтенції дослідників у царині локальної історії, зокрема щодо конструювання минувшини окремих спільнот, груп і персоналій у світлі просопографічних стратегій і практик.

Створення колективного портрета чи біографії вимагає специфічної джерельної бази, яка є надзвичайно різноманітною й охоплює практично всі свідчення, що містять інформацію про людину. Однією з таких спроб, можемо вважати наукове видання «Національна академія аграрних наук України. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени НААН) 1990–2021», укладене ННСГБ НААН, покликане, з одного боку, оприлюднити славетні історичні наукові здобутки НААН і когорти видатних вчених-аграріїв, а з іншого – надихнути наукову спільноту України на те, щоб вона орієнтувалася на гідне місце у світовій аграрній науці, демонструвала свою енергію, ініціативу, активність, уміння своєчасно та якісно вирішувати наукові, виробничі й соціальні питання і втілювала б їх у життя за сучасної глобалізації й інтеграції економіки.

У біографічному довіднику подано основні відомості про життя, наукову й науково-організаційну діяльність 176 академіків, 168 членів-кореспондентів, 40 почесних і 46 іноземних членів Національної академії аграрних наук України, обраних у 1990–2021 рр. Статті мають єдину структуру й редакційно-технічне оформлення, хоча міра інформативності даних про кожного дослідника різна. Додатки вміщують: а) керівництво Національної академії аграрних наук України 1918–2021 рр.; б) вибори дійсних членів (академіків), членів-кореспондентів, почесних та іноземних членів Національної академії аграрних наук України; в) учені НААН – лауреати Премії Національної академії аграрних наук України «За видатні досягнення в аграрній науці»; г) список літератури про діяльність Національної академії аграрних наук України та її персональний склад; д) наукові видання ННСГБ НААН у 13 історико-бібліографічних серіях [5].

Наукова й суспільна вага довідника очевидна – він персоніфікує вітчизняну аграрну науку та є надійним джерелом інформації дослідникам історії сільськогосподарської науки й іншим науковцям.

Вагомий внесок у розвиток сільськогосподарської біографіки здійснено співробітниками сектору наукової бібліографії та біографістики – підрозділом Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки ННСГБ НААН.

Наразі наукові портрети учених-аграріїв та галузеві бібліографічні й біобібліографічні покажчики видаються ННСГБ НААН у 13 ексклюзивних історико-біографічних серіях. Поряд із цим, крім серійних видань, публікуються окремі наукові праці співробітників, видаються матеріали наукових конференцій, проведених бібліотекою, формуються «Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи» та міжвідомчий тематичний збірник наукових праць «Історія науки і біографістика». Дані видання фіксують ґрунтовне вивчення діяльності видатних учених-аграріїв та діячів сільського господарства як окремий напрям історико-наукознавчих досліджень у галузі аграрних наук.

Життєписи вчених видаються від найпростішого варіанту біографічного дослідження тобто класичної або традиційної біографії, які, зазвичай, інтерпретують як сукупність фактів життя людини, викладених переважно в хронологічній послідовності. Так і в інших варіантах – створюються наукові біографії учених-аграріїв, а також простежуються й інтелектуальні біографії.

Поряд із цим, сучасна біографіка пропонує широкий спектр моделей біографій, які застосовує й аграрна біографіка. Відмітимо її жанрові різновиди:

- довідкова література – біографічна стаття-довідка;
- наукова література – монографія, біографічна стаття, матеріали до біографії (препринт), бібліографія;
- публіцистика – біографічний нарис (історичний, актуальний; формальний, літературно опрацьований), проблемний нарис, портретний нарис (різновиди – побутовий, психологічний, морально-повчальний, політичний, літературний, науковий, культурологічний, судовий, ювілейний), некролог, подорожній нарис, інтерв'ю, репортаж, розслідування, лист до редакції, фотоальбом;
- художня література – роман, повість, оповідання, нарис, есе, сценарій;
- мемуарна література – щоденники, спогади, мемуари, листи;
- релігійна література (літургійна) – житіє (агіографія), мартиролог;
- документалістика – списки осіб, зводи, записи в метричних книгах і офіційних документах [10].

XXI ст. відкрило широкий простір для осмислення та використання історико-біографічної інформації. Своєю чергою, суспільні трансформації нашого часу збіглися з періодом становлення інформаційної цивілізації, а відтак, зумовлена розвитком цифрової грамотності.

Перед науковцями, які працюють з біографікою XXI століття, та дослідниками, які працюють над проблемами теорії і методології біографічних досліджень, постають завдання: окреслити креативні, перспективні новації, ідеї і творчі знахідки, підходи до формування біографічних наративів, методики і

формати репрезентації біографій, привернути до них увагу широкого кола вчених, видавців, працівників інформаційної галузі – і тим самим допомогти становленню й утвердженню нового, зокрема, розуміння біографіки не лише як наряду наукової роботи, але і як частини наукового світогляду та діяльності наших сучасників, завдяки можливостям сучасних інформаційних комунікацій з їх широким доступом до біографічної інформації, своєрідного так званого діалогу крізь часи.

Зростання суспільного інтересу до історико-меморіальної та поточної (присвяченої сучасникам) біографічної інформації забезпечується застосуванням інформаційно-технологічних засобів, які вдосконалюється, а історико-біографічна складова українських ресурсів біографічної інформації наповнюється.

Сьогодні на передній план у формуванні ресурсів історико-біографічної інформації виходять принципи відкритості, оперативної доступності, креативного потенціалу інформації та багатоваріантності.

Специфіка діяльності в галузі біографіки та біобібліографії з появою Інтернету та впровадженням в роботу бібліотек дистанційної форми обслуговування, полягає в тому, що свої зусилля зосередили на створенні віртуальних ресурсів присвячених відомим вихованцям, розкритті наукових здобутків професорсько-викладацького складу, а також досягнень провідних учених. Однак, на вебсайтах не часто оновлюються біографічні матеріали та біобібліографія. Кожна з бібліотек самостійно формує ресурси біографічної інформації, враховуючи специфіку закладу. Рівень роботи, її результати, застосовані підходи залежать від багатьох чинників: матеріально-технічної бази бібліотеки, наявність фахівців, спеціалістів бібліотечної та інформаційної справи, бажання колективу, постановка завдань та інших.

Історико-біографічними матеріалами наповнені сайти більшості університетських бібліотек, зокрема. Більшість підтримують серію «Біобібліографія вчених університету». Також влаштовуються віртуальні виставки, що присвячені як професорам університету, так і видатним особам України. Деякі бібліотеки, окрім представленого електронного каталогу виставляють профілі викладачів, довідково-бібліографічну онлайн-службу «Віртуальна виставка», «Онлайн послуга» або книжкову полицку праць науково-педагогічних працівників університету, інституційний репозитарій.

ННСГБ створено на вебпорталі бібліотеки Інформаційно-бібліографічний ресурс з розділами «Вчені аграрії України» та «Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні» – це фактографічний інформаційний ресурс, в якому представлена інформація:

– про відомих вчених у галузі аграрних наук, які мають академічне вчене звання ;

– про вчених, які працюють у наукових установах та мають відповідні досягнення чи про викладачів вищих навчальних закладів аграрного профілю, які мають науковий ступінь доктора/кандидата наук.

Інформація поєднує довідкові дані, документи і матеріали, які в сукупності більш глибоко та всебічно розкривають особистість.

Висновок. Отже, аграрна біографіка є невіддільною частиною сільськогосподарської науки, що розвивається та змінюється на вимогу сьогодення, відповідаючи тим самим на виклики часу. Все це формує принципово нові світоглядні уявлення та пізнавальні інтереси, дає відповіді на нові питання, які постають. Не заперечуємо і те, що низка проблем ще чекають на вирішення. Дослідники у даному напрямку зусилля спрямовують на вивчення нових жанрів, форм і методів. Аграрна біографіка є один із ключових напрямів дослідження ННСГБ НААН, що персоніфікує вітчизняну аграрну науку та є надійним джерелом інформації дослідникам історії сільськогосподарської науки й іншим науковцям.

Перспективність розвитку аграрної біографіки очевидна і полягає у напрацюванні методики здійснення досліджень, присвячених ученим різних галузей; апробації новітніх методів вивчення і побудови біографій, подальшої розробки термінології науки як категорії пізнання; удосконалення чинного термінологічного апарату, розширенні джерельної бази біографіки, розробці методики використання й аналізу джерел, доборі оптимальних методів їхнього студіювання тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Демуз І.О. Аграрна біографіка як один із ключових напрямів дослідження Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН. *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти* : І Міжнар. наук. конф., 13 трав. 2020 р., м. Кропивницький : тези доп. Кропивницький : ЦНТУ, 2020. С. 97–99.

2. Дерлеменко Т. Ф. Національна аграрна біографістика: стан та проблеми подальшого розвитку. *Наукові сільськогосподарські бібліотеки в ХХІ столітті* : тези доп. наук.-практ. конф. Київ, 2002. С. 31–33.

3. Дерлеменко Т.Ф., Анікіна О.П. Внесок Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки у створення національної сільськогосподарської бібліографії та біографістики. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2010. № 3. С. 53–60.

4. Ляшко С. М. Поняття «наукова біографія» у теорії та практиці історико-біографічних досліджень. *Українська біографістика = Biographistica*

Ukrainica: зб. наук. праць. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2013. Вип.10. С. 25–47.

5. *Національна академія аграрних наук. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени). 1990–2021 рр. : біогр. довід.* / НААН ; уклад. В. А. Вергунов, Л. М. Татарчук, С. В. Нижник, Х. М. Дмитрієва, Л. І. Лямець; відп. за вип. В. А. Вергунов. 3-ге вид., перероб. та доп. К. : Аграр. наука, 2021. 1008 с.

6. Нижник С.В. Аграрна біографістика: інноваційні моделі. *Науково-інноваційний розвиток агровиробництва як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 18–19 квітня 2024 р. Київ, 2024. С. 59–61.

7. Попик В.І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 122–136.

8. Соколов В. Розвиток української біографістики та стан біобібліографічних та історико-біографічних досліджень у Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 10. С. 14–17.].

9. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.

10. Харитоненко О. Жанрові грані біографічного дискурсу в сучасній періодиці. *Жанрові пошуки. Журналістика*. Вип. 16 (41). 2017. С. 150–171.

REFERENCES

1. Demuz, I.O. (2020). Ahrarna biohrafika yak odyin iz klyuchovykh napryamiv doslidzhennya Natsional'noyi naukovo-yi sil's'kohospodars'koyi biblioteky NAAN [Agrarian biography as one of the key areas of research of the National Scientific Agricultural Library of NAAS]. *Istoriya, arkhelohiya, informatsiyna, bibliotekna ta arkhivna sprava: aktual'ni problemy nauky ta osvity* : I Mizhnar. nauk. konf., 13 trav. 2020 r., m. Kropyvnyts'kyu : tezy dop. Kropyvnyts'kyu : TsNTU, pp. 97–99 [in Ukrainian].

2. Derlemenko, T.F. (2002). Natsional'na ahrarna biohrafistyka: stan ta problemy podal'shoho rozvytku [National agrarian biography: state and problems of further development]. *Naukovi sil's'kohospodars'ki biblioteky v KhKhI stolitti* : tezy dop. nauk.-prakt. konf. Kyiv, pp. 31–33 [in Ukrainian].

3. Derlemenko, T.F., Anikina, O.P. (2010). Vnesok Derzhavnoyi naukovo-yi sil's'kohospodars'koyi biblioteky u stvorennya natsional'noyi sil's'kohospodars'koyi bibliohrafiyi ta biohrafistyky [The contribution of the State Scientific Agricultural Library to the creation of the national agricultural

bibliography and biography]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*. 3. pp. 53–60 [in Ukrainian].

4. Liashko, S. M. (2013). Poniattia «naukova biohrafii» u teorii ta praktytsi istoryko-biohrafichnykh doslidzhen [The concept of «scientific biography» in the theory and practice of historical and biographical researches]. *Ukrainska biohrafistyka*. 10. pp. 25–47 [in Ukrainian].

5. Verhunov, V., Tatarчук, L., Nyzhnyk, S., Dmytriyeva, Kh. & Lyamets', L. (2021). *Natsional'na akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy. Personal'nyj sklad (akademiky, chleny-korespondenty, pochesni ta inozemni chleny)1990–2011: biohr. dovid.* [National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. Personnel (academics, corresponding members, honorary and foreign members) 1990–2021: biogr. argument]. Kyiv. Retrieved from: <https://doi.org/10.31073/978-966-540-530-6> [In Ukrainian].

6. Nyzhnyk, S.V. (2024). Ahrarna biohrafistyka: innovatsiyini modeli [Agricultural biography: innovative models]. *Naukovo-innovatsiyyny rozvytok ahrovyrobnytstva yak zaporuka prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny: vchora, s'ohodni, zavtra: materialy V Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, Kyiv, 18–19 kvitnya 2024 r. Kyiv, pp. 59–61 [In Ukrainian].

7. Popyk, V.I. (2015). Biography – biohrafika – biohrafistyka – biobibliohrafiya: ponyatiynyy arsenal istoryko-biohrafichnykh doslidzhen' [Biography - biography - biography - biobibliography: conceptual arsenal of historical and biographical research]. *Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal*. 3, pp. 122–136 [In Ukrainian].

8. Sokolov, V. (2012). Rozvytok ukrayins'koyi biohrafistyky ta stan biobibliohrafichnykh ta istoryko-biohrafichnykh doslidzhen' u Derzhavniy naukoviy sil'skohospodars'kiy bibliotetsi [Development of Ukrainian biography and the state of biobibliographic and historical-biographical research in the State Scientific Agricultural Library]. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. 10. pp. 14–17 [In Ukrainian].

9. Sukhomlyns'ka, O.V. (1999). Kontseptual'ni zasady formuvannya dukhovnosti osobystosti na osnovi khrystyyans'kykh moral'nykh tsinnostey [Conceptual foundations for the formation of personal spirituality on the basis of Christian moral values]. *Shlyakh osvity*. 1, pp. 41–45 [In Ukrainian].

10. Kharytonenko, O. (2017). Zhanrovi hrani biohrafichnoho dyskursu v suchasniy periodytsi [Genre facets of biographical discourse in contemporary periodicals]. *Zhanrovi poshuky. Zhurnalistyka*. 16, pp. 150–171 [In Ukrainian].

З М І С Т

ВІД УКЛАДАЧІВ	3
НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗВІТІВ ПРО РОБОТУ АГРАРНИХ БІБЛІОТЕК МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ МЕТОДИЧНО ПІДПОРЯДКОВАНИХ ННСГБ НААН ЗА 2023 РІК	4
<i>Капралюк О. В.</i> Бібліотеки аграрних закладів вищої освіти III–IV р.а. МОН.	4
<i>Непран І. В.</i> Бібліотеки аграрних закладів вищої освіти I–II р.а. МОН.	39
<i>Дупляк О. Т.</i> Бібліотеки науково-дослідних установ НААН.	75
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ	
<i>Демуз І.О.</i> Методичні рекомендації з пошуку та опрацювання документних архівних масивів	106
<i>Каштанова Т.В., Чайка Н.Г.</i> Інструктивно-методичні рекомендації з дотримання авторських прав у діяльності бібліотек /НААН; ННСГБ НААН, укладачі: Т. В. Каштанова, Н. Г. Чайка.	134
<i>Коломієць Н. Д.</i> Нові можливості застосування наукометричної бази даних Web of Science. Профіль установи у WoS та звітність з використанням InCites: методичні рекомендації	180
ОБМІН ДОСВІДОМ	
<i>Мамрай В.</i> Організація збереження бібліотечних фондів ннсгб наан: традиційні та інноваційні форми й методи	202
<i>Нижник С.</i> Аграрна біографіка як напрям розвитку сільськогосподарської науки (кінець XX – перша чверть XXI ст.)	214

Наукове видання

***Бюлетень
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН***

Випуск 1, 2024 рік

Укладач: О.В. Капралюк, канд.с.-г.наук, с.н.с.

(За науковою редакцією академіка НААН В. А. Вергунова)